

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK

IX. ÉVFOLYAM / 1977. MÁRCIUS—JÚNIUS

30-31

E szám munkatársai: Bányal Lajos, Göncz Lajos, Dušan Jović, Junger Ferenc, Kaszás József, Keck Balázs, Albina Lük, Matijevics Lajos, Mikes Melánia, Molnár Csikós László, Papp György, Penavin Olga, Pete István, Borivoj Pupić, Szelt István, Varga László

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK

*A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete
Tmasz folyóirata*

30—31. szám

*IX. évfolyam
1977. március—június*

MHE. 09. 11.747

Szerkesztő bizottság:

BORI IMRE

JUNG KÁROLY

MIKES MELÁNIA

PASTYIK LÁSZLÓ

szerkesztő bizottsági titkár

ŠULC MAGDOLNA

TÓTH FERENC

SZELI ISTVÁN

fő- és felelős szerkesztő

Technikai szerkesztő

CSERVENYÁK JÓZSEF

E jubileumi kettős számunkat tiszteletünk és ragaszkodásunk jeléül annak az embernek ajánljuk, akinek politikai bölcsessége tette lehetővé számunkra, hogy ma Jugoszláviában a magyar nyelvet egyenrangúan használjuk más nemzetek nyelvével, s hogy akadémiai, főiskolai, egyetemi tanszékeken, tudományos intézetekben ápoljuk és fejlesszük a szocialista szellemű magyar kultúrát.

Nem hímes szavakkal, hanem napi munkánk e néhány eredményével szeretnénk hozzájárulni Jugoszlávia egész népének közös és bensőséges ünnepéhez: Tito elnök nyolcvanötödik születésnapjához és pártvezetői tevékenységének negyvenedik évfordulójához.

Reméljük, hogy az itt közölt tanulmányok kellően fejezik ki az általa hirdetett szellemiséget, amely az elveinkhez való hűséget, a következetességet és az éber felelősségtudatot követeli meg mindannyiunktól, akik arra vállalkoztunk, hogy a humántudományokban is helyt álljunk a nyelvek és kultúrák egyenrangúságának és a testvériség és egység elvének érvényre juttatása terén, az Ő példamutatása szerint.

A társadalmi fejlődés egyik legfontosabb kérdése, amelyből a haladó erőknek vizsgáznuk kellett, a nemzeti kérdés. Az emberiség jelenkori fejlődése is bizonyítja, mekkora a jelentősége az összes társadalmi viszonyok fejlődése szempontjából. A több nemzetiségű közösségekben — s ugyanígy az államközi viszonyokban — ma már lehetetlen a tényleges társadalmi és gazdasági fejlődés a nemzeti sajátosságok tiszteletben tartása és érvényesíthetősége, valamint minden nemzet és nemzetiség egyenjogúsága nélkül.

JOSIP BROZ TITO

NYELV ÉS NEMZETISÉG

**A JKP (JKSZ)
ÁLLÁSFOGLALÁSÁNAK
KIALAKULÁSA ÉS
FEJLŐDÉSE A JUGOSZÁVIA
ÁLLAMBERENDEZÉSÉNEK,
MINT A NEMZETI KÉRDÉS
MEGOLDÁSÁNAK ÚTJÁVAL
KAPCSOLATBAN¹**

Általános jogelmélettel, illetve állam- és jogelmélettel foglalkozom, ami azt jelenti, hogy a nemzeti kérdéssel is, olyan mértékben, amennyire ez a kérdés kapcsolatban áll az államformákkal, pontosabban az államberendezés formájával. A szervezők bizonyára szem előtt tartották, amikor meghívtak erre a tanácskozásra, hogy én a szakmám szempontjából közelítem meg a tanácskozás tárgyát. Úgy véltem, hogy előadásom a Jugoszláv Kommunista Párt állásfoglalásának kialakulásáról, fejlődéséről és megszilárdulásáról az államberendezéssel, mint a nemzeti kérdés megoldásának államjogi megnyilatkozásával kapcsolatban érdeklődésre számíthat.

Emlékeztessünk, hogy az összetett államközösségeknek, tehát az autonómiáknak is az összetett államközösségeken belül — minthogy az autonómia az államberendezés formájának a foka — az a feladatuk, hogy a területi sokrétűség bizonyos kérdéseit megoldják. Nemcsak a nemzeti sokrétűséggel és ellentétekkel kapcsolatos kérdéseket, amint azt néha tévesen állítják, hanem számos más kérdést is, amely a gazdasági, történelmi, kulturális, földrajzi, katonai sokrétűséggel van kapcsolatban. Az összetett államközösségek történelme elegendő példát szolgáltat ehhez.

Az autonómia, mint már mondtam, ugyanannak a sokrétűségnek, ugyanazoknak az okoknak és tényezőknek a megnyilvánulása — rendszerint valamivel alacsonyabb szinten —, amelyek jelen vannak az összetett államok életében. Így tehát az autonóm közösségek nálunk is azoknak az ellentéteknek a megoldási formája, amelyek jelen vannak föderalista közösségünkben.

Számos tényező vehet és vesz részt az összetett államközösségek létrejöttében. A mai világban mégis a nemzetiségi, gazdasági, történelmi és kulturális tényezők kerülnek előtérbe.

Térjünk azonban vissza a bevezetőben említett kérdéshez. Megállapíthatjuk, hogy Kommunista Pártunk állásfoglalásában nem tapasztalható az az állandóság, mint Leninnél, ami az államberendezés formáját illeti. A párt politikája a nemzeti kérdéssel, s ennek folytán az államberendezés formájával kapcsolatban is változó volt, ami e politikának államjogi téren való megnyilvánulását jelenti. A jugoszláv kommunisták az államberendezés tekintetében lényegében ugyanazon az álláspon-

ton voltak, mint a marxizmus megalapítói, Marx, Engels és Lenin. A Jugoszláv kommunisták is úgy tekintettek az államberendezés formájának jelentőségére a nemzeti kérdés megoldásában, mint a tudományos szocializmus megalapítói. A Párt politikájában történt fordulatoknak a nemzeti kérdést illetően igencsak megvolt a nyoma az államberendezés formáját illetően is. A JKP politikájának és tevékenységének vizsgálatából megállapíthatjuk, hogy a jugoszláv kommunisták a kezdeti időszakból eltekintve betöltötték történelmi feladatukat szocialista forradalmunk e jelentős kérdésének megoldásában.²

Ha elemezzük a JKP állásfoglalásának fejlődését és megszilárdulását a nemzeti kérdéssel és az államjogi megoldásokkal kapcsolatban három világosan elhatárolt időszakra lehetünk figyelmesek:

- a) a nemzeti kérdés mellőzésének és meg nem értésének időszaka;
- b) a nemzeti kérdés észrevétele és az összetett balkáni államközösség keretében való megoldásának időszaka;
- c) a nemzeti kérdéstről és az államberendezés formájáról kialakított végleges állásfoglalás időszaka.

Az első időszak a JKP alapító kongresszusától a III. pártértekezletig terjedt. Ebben az időszakban a párt kezdetben mellőzte a nemzeti kérdést, az időszak végén pedig mindinkább felfigyelt rá.

A JKP első kongresszusa, illetve az Egyesülési Kongresszus (Belgrád, 1919) nem vette figyelembe azt a körülményt, hogy Jugoszlávia többnemzetiségű közösség. Nemzeti kérdés a Párt számára ekkor még nem létezik, s így a kongresszus okmányai sem tesznek róla említést. A második kongresszus (Vukovár, 1920) ugyanúgy, mint az egyesülési kongresszus, nem foglalkozik a nemzeti kérdéssel, mert ez a kérdés még ekkor sem létezett a Párt számára. A Kommunista Párt ebben az időben unitarista álláspontra helyezkedik, ugyanúgy, mint a polgári pártok. Jugoszláviában számára csak egy nemzet létezik, e szerint egy nemzeti állam is. A kongresszus okmányaiban ugyan említést találunk Jugoszlávia tartományairól, de nem nemzetiségi, hanem területi fogalomként. A vukovári kongresszus programja pontos meghatározást ad a proletárdiktatúráról, amelyért a kommunistáknak harcolniuk kell. A kongresszus okmányai szerint a kapitalizmus válsága, széthullása és a hamarosan bekövetkező szocialista forradalom feltétlen szükségessége volt a kongresszusnak és programjának vezéreszméje. Jugoszláviának e program szerint szovjetköztársasággá s mint ilyennek a Duna menti balkáni föderáció tagállamává kellett volna válnia. Ez a föderáció pedig a szovjetköztársaságok nemzetközi föderációjának tagállama lett volna.

Az elmondottakból az következik, hogy a Párt általában foglalkozott az államformával és külön az államszervezettel, de oly módon, ahogy az akkori belső- és világhelyzetet megítélte. A világorradalom ugyanis kitörés előtt áll, s a proletariátus, azaz a tiszta osztályharc érdekei, a Párt megítélése szerint, megkívánják, minden erő összpontosítását a proletár világorradalom kirobbantására. A forradalmi helyzet ilyen megítélése a Kominterntől eredt. Éppen ebben rejlik a magyarázata annak, hogy a JKP miért mellőzte a nemzeti kérdést. Egészen más kérdés az, hogy rövidesen megmutatkozott, hogy ez az állásfoglalás téves volt, de a proletár világorradalom, amelynek mindent alá kellett

rendelnt, utópisztikus célok felé irányította a Pártot. Amint látjuk, ez nemcsak a JKP-nak, hanem az akkori nemzetközi kommunista mozgalomnak is politikája és álláspontja volt.

Erről a kérdésről beszélve arról a körülményről sem feledkezhetünk meg, hogy a kommunista mozgalomnak ekkor még rövid múltja és kevés tapasztalata volt. Azt sem szabad szemünk elől téveszteni, hogy ekkor nálunk a kapitalizmus és a munkásosztály is még fejletlen. A kispolgári és a törpebirtokos gondolkodásmód általában erősen érezte hatását. Mindezek a körülmények, s még számos más mozzanat, különösen a szociáldemokrata örökség, többé-kevésbé hozzájárultak a szubjektív tényezők alkalmatlanságához a történelmi pillanat kellő értékelésére, mégis ez az értékelés határozta meg a JKP említett állásfoglalását a nemzeti kérdésben.

Ennek az időszaknak a végén kezd változni a Párt állásfoglalása a nemzeti kérdésben. Következtetésünk abból ered, hogy az 1922-ben Bécsben megtartott II. pártértekezleten már vitáztak a nemzeti kérdésről. A JKSZ történetének áttekintése című könyv szerint ez a változás a helyzet és a terepi aktivisták nyomására következett be.³

A gyakorlat segítette felismerni tehát, hogy tévedés egyetlen háromtörzszű nemzet létezéséről beszélni Jugoszláviában. A gyakorlat hívta fel a figyelmet arra is, hogy szaporodnak a súlyos ellentétek az — ahogy akkor nevezték — törzsek között. Egyébként a II. pártértekezlet is azon az állásponton volt, hogy Jugoszláviában törzsek élnek, és ezekből alakul ki a jugoszláv nemzet⁴. Ezen az értekezleten határozat született arról, hogy a pártsajtó foglalkozni fog ezekkel a kérdésekkel, s azt is elhatározták, hogy a következő pártértekezlet is napirendre tűzi a nemzeti kérdést. Világosan látszik ebből, hogy a Párt lassan felismeri tévedését, és a nemzeti kérdést és rendezését illetően érettebb felfogás felé közelít.

A II. és a III. pártértekezlet közötti időszakban elméleti síkon is felmerült ez a kérdés a Pártban, s a pártsajtóban igen érdekes és hasznos viták folytak róla. Sok pártmunkás foglalkozott a nemzeti kérdéssel: Simo Miljuš⁵, Rajko Jovanović⁶, August Cesarec⁷, Kosta Novaković⁸, majd Pavle Pavlović, Đuro Cvijić stb. A kérdéshez való hozzáállásukat és következtetéseiket illetően voltak ugyan nézetkülönbségek a szerzők között, de lényegében mindannyian felismerték, hogy Jugoszlávia többnemzetű ország, amelyet összetett államközösségként kell megszervezni. Egyébként akkor még mindig az az álláspont uralkodott, hogy ez a közösség balkáni föderáció, illetve konföderáció kell hogy legyen.⁹

A második fázis, illetve időszak a III. pártértekezlettel kezdődik, és a 30-as évek közepéig tart, amikor új vezetőség kerül a Párt élére. Ezt az értekezletet 1924 januárjában tartották meg Belgrádban. Fő témája a nemzeti kérdés volt. Az értekezleten összecsapásra került sor a Simo Marković vezette jobboldal és a baloldal között. A baloldal véleménye győzött, amely szerint Jugoszláviában több nemzet él, s ezeknek önrendelkezési jogot kell adni. Tehát Jugoszlávia munkás-paraszt köztársaságok föderációja kell hogy legyen a balkáni föderáció keretén belül. Azonban még a III. pártértekezleten is kísértettek a múlt hibái. Elhangzott például, hogy a nemzeti elnyomatás gátolta meg az egységes ju-

goszláv nemzet kialakulását. Ezen kívül az értekezlet csak három nemzetről beszél. Tehát megállapították és elfogadták ugyan, hogy Jugoszlávia fölnemzetű közösség, de nem jutottak el addig a felismeresig, hogy Jugoszláviában a szerbekben, horvátokon és szlovénekben kívül macedónok, crnagoraiak és más népek is élnek. A balkáni föderáció gondolatának elfogadása azt mutatja, hogy a Pártnak nem volt reális képe az országban és a Balkánon uralkodó helyzetről. Irreális volt ugyanis az az elképzelés — s ezt a későbbi történelmi fejlődés be is bizonyította —, hogy a Balkánon létrehozható egy összetett államközösség. Ennek az időszaknak a végén, tehát, amikor Tito kerül a Párt élére, alakult ki az a pártálláspont, hogy Jugoszláviának meg kell tartania önállóságát.

E korszak dokumentumainak elemzése azt mutatja, hogy a Párt komoly ellentmondásokkal küszködött azokban az években. Helyes volt, hogy felismerték a nemzeti kérdés megoldásának szükségességét, s a rendezést egy összetett államközösségben látták megoldhatónak, azonban a Jugoszlávia felosztásáról vallott nézet, amelyet majd a IV. kongresszus fogalmaz meg, véleményünk szerint sem reális alapokkal nem rendelkezett, sem a nemzeti kérdés megoldásához nem vitt volna közelebb.

A III. kongresszust 1926 májusában tartották meg Bécsben. Ezen megerősítették a III. pártértekezletnek a nemzeti kérdéssel kapcsolatos határozatait, s e kérdés államjogi kifejeződését: a munkás-paraszt köztársaságot a balkáni—Duna-menti konföderáció keretein belül. A kongresszus arra az álláspontra helyezkedett, hogy a JKP Központi Bizottságát az összes nemzetek képviselőiből kell összeállítani. A JKSZ történetének áttekintése c. könyv szerint ezen a kongresszuson esett szó először a macedón nemzetről.¹⁰ Átnézve azonban a kongresszus anyagát megállapítottuk, hogy ott Macedónia kizsákmányolásáról és elnyomásáról van szó, arról, hogy Macedóniának is önálló helyet kell kapnia az összetett balkáni államközösségben, de a macedón nemzet explicit megnevezésével nem találkozunk.¹¹

A IV. kongresszust 1928-ban tartották meg Drezdában. Ez, mint már említettük, állást foglalt Jugoszlávia felosztása mellett. Horvátországnak, Szlovéniának, Macedóniának, Crna Gorának, Szerbiának eszerint önálló államokká, tulajdonképpen munkás-paraszt szovjetköztársaságokká kellett volna válniuk a balkáni föderáción vagy konföderáción belül. Véleményünk szerint ez a kongresszus, ami az államberendezés formáját illeti, nem hozott semmi haladást. Ellenkezőleg: a Komintern álláspontjának kritikátlan követése a jugoszláv állam egységének megbontása tekintetében, véleményünk szerint, fékezte a haladó erőknek a törekvéseit és harcát, hogy megoldják a nemzeti és szociális jellegű akut problémákat. Ne feledjük, hogy 1928-at írunk ekkor: Olaszországban már majd egy évtizede a fasizmus van uralmon, Németországban is már erős a náciizmus — ezeket a tényeket viszont ez az állásfoglalás nem tartja szem előtt.

A Pártot közben belső frakciós harcok gyöngítették, s míg tagjai — ahelyett, hogy konkrét elemzések útján kerestek volna konkrét megoldásokat — főként elvont vitákat folytattak a nemzeti kérdéstről és az államberendezésről, addig a reális társadalmi áramlatok megkerülték

a Pártot. A polgári pártok még a JKP előtt feladták illúziójukat a nemzeti szempontból homogén Jugoszláviáról, s kihasználva a szociális válságot, sikerült az elnyomott népek nemzeti mozgalmának élére állniuk, jellehet osztályérdekeik által determinált céljuk valójában abban merült ki, hogy megosszák a hatalmat az elnyomott népek burzsoáziája és a nagyszerb burzsoázia között.¹²

Hogy milyen irreális volt, s mekkora károkat okozott a tagságnak a Párt valóságtól elszakadt, frakciós harcokat folytató politikája és tevékenysége, azt jól mutatja az 1929-ben, a diktatúra bevezetésekor elfoglalt pártálláspont. Ekkor ugyanis a Párt, annak ellenére, hogy hiányoztak a reális feltételek, fegyveres felkelésre szólította fel tagjait. A felkelésre természetesen nem került sor, ez az elhamarkodott lépés azonban súlyos következményekkel járt: a hatalom szétzilálta, nagyrészt fizikailag is megsemmisítette az élgárdát.¹³

A IV. pártértekezletre 1934 decemberében került sor Ljubljanában. Ennek az értekezletnek rendkívül jelentős határozatai voltak e beszámoló témáját illetően: döntés született a szlovén és a horvát kommunista párt megalapításáról, és bejelentették a macedón kommunista párt megalapítását is. Ez a párthatározat azért jelentős, mert a nemzeti kérdésnek és e kérdés megoldásának új, konkrétabb és érettebb értékelése mutatkozik meg belőle. Fontos továbbá azért is, mert olyan időpontban született, amikor csapást kellett mérni a hazai szeparatista reakcióra. Végül azért jelentős, mert erőteljesen rámutat arra az útra, amelyen a fasizmus elleni harc és a forradalmi előkészületek haladnak majd.

Egyébként a pártértekezletnek a szovjethatalomért vívott harcra vonatkozó követelménye, amelyben a proletariátus, a parasztság s általában az elnyomott tömegek egyetlen kiútját látta, valamint az a tétele, hogy a kapitalista rendszert csak fegyveres harccal lehet megdönteni, mintha az adott helyzetet nem vette volna a kellő mértékben figyelembe.¹⁴ Különösen téves volt az értekezlet állásfoglalása Jugoszlávia egységének megbontásával kapcsolatban mind a belső viszonyok és az ország szükségletei, még inkább pedig az akkori nemzetközi helyzet miatt.

Témánkat illetően rendkívüli jelentőséggel bír a JKP Központi Bizottságának 1935. június 9-én és 10-én megtartott spliti plénuma. Itt mondták ki ugyanis, hogy az önrendelkezési jog nem jelent okvetlenül elszakadást. Itt jut előtérbe az az álláspont, amely Jugoszlávia keretén belül, s nem az ország felosztásával látja megoldhatónak a nemzeti kérdést. A JKP moszkvai aktívájának júniusi tanácskozása (1936, Moszkva) még világosabban és pontosabban fogalmazta meg az önrendelkezésről és Jugoszlávia integritásának megóvásáról vallott elvet. A résztvevők itt nyíltan kimondták, hogy Jugoszláviát szövetségi alapon kell megszervezni. Természetesen nem véletlen, hogy éppen ebben az időben érlelődik meg a JKP álláspontja a nemzeti kérdéstről s e kérdés államjogi megnyilvánulásáról. Ekkor ugyanis a Párt élére Titóval új vezetés kerül. És egyáltalán ebben az időszakban véglegesen szakít a Párt a frakciós harcokkal, s a forradalmi harc útjait illetően is következetesen marxista álláspontra helyezkedik.

A splitt plénummal és a moszkvai tanácskozással kezdődik a harmadik periódus, amelyet Titónak a Párt élére kerülése jelez, a amelyet tart a fasiszta megszállók elleni harc befejezéséig.¹⁶ Ez a periódus magán viseli a régi, sokszor tévesen fogalmazott irányelvektől a történelmi pillanatnak megfelelő új felfogás felé vezető átmenet figyelmet érdemlő jegyeit. Itt főként a IV. pártértekezletnek azokra a határozataira gondolunk, amelyek kimondják a szlovén és a horvát kommunista párt megalapítását. Ezeknek a nagy történelmi jelentőséggel bíró határozatoknak már az új, harmadik fázisba kellene tartozniuk, másrésztől viszont itt van a Jugoszlávia felosztásáról vallott álláspont, amely a múlt maradványa. A Párt szemmel láthatóan ellentmondások árán és fokozatosan szabadul a régi tévhitektől.

Az V. országos értekezlet már teljes egészében az új fázisba tartozik: nagy mértékben hozzájárult a forradalom előkészítéséhez általában, s különösen nagy szerepet játszott a nemzeti kérdés megoldásában. Ezen az értekezleten külön beszámoló hangzott el a nemzeti kérdéstről. Ennek a pártértekezletnek a határozatai olyan széleskörűen és olyan nagy jelentőséggel bírnak, hogy ebben a rövid beszámolóban meg sem kíséreljük elemezni őket. Ezzel az értekezlettel majd egy más alkalommal, külön tanulmányban foglalkozunk.

A JKP Vajdasághoz való viszonya lényegi és integrális része a JKP nemzeti politikájának, s annak, ahogy a nemzeti kérdés megoldását az államberendezés formáján keresztül, tehát az állam szemszögéből vizsgálja.

A JKP kezdettől fogva, még az unitarista periódusban is, azt az elvet vallotta, hogy Vajdaság specifikus egység, olyannyira, hogy ennek a jellegzetességének (amely a lakosság összetételéből, a történelmi és kulturális sajátosságokból, valamint a terület földrajzi fekvéséből adódik), a JKP értékelése szerint, kifejezésre kell jutnia a megteremtendő összetett jugoszláv államközösségben is. A JKP-nak ez az álláspontja fejeződik ki már abban is, hogy a vajdasági pártszervezet szerkezetileg mindig önálló volt, státusa azonos volt a szerbiai, horvátországi és a többi jugoszláviai tartomány tartományi pártszervezetének státusával. A JKP vajdasági tartományi bizottsága állandóan közvetlen kapcsolatban állt a JKP Központi Bizottságával, mint a többi tartományi vezetőség, a JKP politikáját követte, s munkájáért a JKP Központi Bizottságának tartozott felelősséggel. Sajnos a teljes korabeli párt dokumentáció nem maradt fenn, így lehetetlen pontosan megállapítani, hogy mikor alakult meg a JKP vajdasági tartományi bizottsága, és munkáját sem tudjuk folyamatosan követni. A fennmaradt részleges dokumentációban is hiteles bizonyítékokat találhatunk azonban a vajdasági szervezet kezdetéről fogva önálló voltára. Többek között ennek bizonyítékául szolgál az a jegyzék, amely az 1919 és 1927 közötti vajdasági vezetőségi tagok nevét tartalmazza, s amelyet régi forradalmárok visszaemlékezései alapján állítottak össze. *A JKP és a vajdasági forradalmi munkásmozgalom 1919-től 1941-ig* c. kiadvány második kötetének tanúsága szerint a huszas években Vajdaságban már ifjúkommunista szervezet is működött.

A JKP Központi Bizottságához közvetlenül kötődő, önálló pártszervezet léte mindenképpen azt mutatja, hogy a JKP szem előtt tartja Vaj-

daság különállását. És hogy ez valóban így is volt, arról pontosan és minden kétséget kizáróan vallanak a fennmaradt dokumentumok. Ezek ugyan szintén nem teljesek, s a Vajdasággal kapcsolatos álláspont megfogalmazása sem mindig egységes bennük, azonban minden dokumentum Vajdaság különállásáról beszél, s Vajdaságnak ebből fakadóan a megalakítandó összetett államközösségben is sajátos státussal kell bírnia. A felfogásbeli különbségek az autonóm területtől az autonóm tartományon át a jugoszláv szövetség önálló eleméig terjednek. Még abban az időben is, amikor az a vélemény uralkodott a JKP-ban, hogy Jugoszláviát több munkás-paraszt köztársaságra kell felosztani, találunk olyan véleményt a dokumentumokban, hogy Vajdaság e köztársaságok egyike kell hogy legyen.

Ezt a gondolatot a JKP Központi Bizottságának 1930. május elsejei tézisei is tartalmazzák. Ezek kimondták, hogy Horvátországnak, Szlovéniának, Crna Gorának, Macedóniának, Vajdaságnak, Boszniának és Szerbiának a balkáni föderáció független, önálló munkás-paraszt köztársaságaivá kell válniuk.¹⁶ A Vajdasági Demokratikus Antifasiszta Egyesületi Ifjúság 1937-ben azt követelte, hogy Vajdaság a leendő föderatív berendezésű, szabad, demokratikus Jugoszlávia egyenjogú tagja legyen, mert történelmét, kulturális és gazdasági életét illetően specifikus egységet képez¹⁷. A JKP vajdasági tartományi bizottságának az 1940. évi VI. tartományi értekezletére készült jelentésben olvasható, hogy a vajdasági mozgalom azzal a programmal alakult meg, hogy az ország demokratizálódjék, föderatív alapokon szerveződjék újjá. E program szerint ebben a föderatív államban Vajdaság is az önálló egység státusával rendelkezne¹⁸. A JKP Központi Bizottságának abban a levelében, amelyben utasításokat ad a Szabadság Népfőntjára vonatkozóan, és amelyben megjegyzéseket fűz a platformtervezethez, ez olvasható: „Vajdaság és Bosznia-Hercegovina népének jogában áll nyilatkozni az államközösséghez való viszonyáról.” A levél azzal fejeződik be, hogy a jugoszláv föderáció hét részből kell hogy álljon: a fenn felsoroltak, tehát Vajdaság is.

A JKP-nak a nemzeti kérdéssel és a nemzeti kérdés államjogi kifejeződésével kapcsolatos, már a háború előtt világosan lefektetett politikájának köszönhető tulajdonképpen, hogy a népfelszabadító harcot kezdettől fogva föderatív alapon is meg lehetett szervezni és így vezetni. Ennek köszönhető, hogy már az 1941. szeptember 26-i stolice-i tanácskozás határozatai megvethették a jugoszláv föderációban a későbbi köztársaságok — az autonómiák — katonai és politikai szervezetének alapjait. Itt határozták el ugyanis, hogy a népfelszabadító hadsereg és a partizánalakulatok Főparancsnoksága a jugoszláv népfelszabadító hadsereg és a partizánalakulatok Legfelső Parancsnokságává alakul át, és hogy a jugoszláv föderáció későbbi tagállamainak keretében, így Vajdaságban is, megalakulnak a népfelszabadító hadsereg és a partizánalakulatok főparancsnokságai. A népfelszabadító mozgalom és a harcok megszervezésében így jutott közvetlenül kifejezésre a szövetségi irányelv. Vajdaság szervezettsége is ilyen volt a népfelszabadító harcokban. Igaz, 1941 végén a hadi események miatt feloszlott a JKP vajdasági

tartományi bizottsága, de már 1942-ben Szerémségben, ahol a legerősebb volt a népfelzabardító mozgalom, megalakult a Vajdasági Népfelzabardító Bizottság, 1942 végén pedig, Tito személyes kezdeményezésére, akció indult a népfelzabardító harcok minden tartományi vezetőségének újralakítására. Ebben kétség kívül a JKP-nak az elismert Vajdasággal kapcsolatos töretlen vonalú politikája nyilatkozik meg. Eszerint tehát Vajdaság ekként kell hogy bekerüljön az összetett jugoszláv föderatív államközösségbe.

Végül a következőkre hívom fel a figyelmet: a Vajdasági autonómia keletkezésének problémáját megoldani, felismerni azokat az okokat, amelyek közrejátszottak és közrejátszanak kialakulásában, cseppet sem könnyű és egyszerű feladat. Ellenkezőleg, rendkívül összetett munka, mert a Jugoszláv Kommunista Pártban, az egyetlen pártban, amely felvette programjába a nemzeti kérdés és más, a régi Jugoszláviát emésztő ellentmondások megoldását, magában a JKP-ban is történtek fordulatok. Bonyolítja a kérdést az is, hogy a vajdasági helyzet — legfőképpen a demográfiai helyzetkép — változott az idők folyamán. Így például régebben igen nagy volt a német nemzetiségűek száma, ma elenyésző. Ez idő alatt azonban más jelentős migrációkra is sor került. A demográfiai viszonyok mellett azonban a történelmi, kulturális és egyéb tényezők is bonyolítják a helyzetet Vajdaságban. A vajdasági autonómia keletkezésével kapcsolatos kérdésekre adandó válaszok bonyolultságához természetesen az is hozzájárul, hogy — amint láttuk —, a JKP álláspontja is fejlődött, érlelődött, változott.

J E G Y Z E T E K

¹ Részlet a VKSZ TB Politikai és Marxista Tudományok Központjának szervezésében 1977. V. 16-án és 17-én Zrenjaninban tartott tanácskozásán elhangzott előadásból.

² Ezek a sorok széles körű kutatásaimból kiragadott részletek, ezért elnézést kell kérnem a rendszerezetlen feldolgozásért, időszükében ugyanis e feladatnak nem tudtam eleget tenni.

³ L.: A JKSZ történetének áttekintése. Belgrád, 1963. 96. 1.

⁴ Uo.

⁵ L.: Simo Miljuš: Nacionalno pitanje u Jugoslaviji (A nemzeti kérdés Jugoszláviában). Radnik — Delavec, 1923. IX. 2.

⁶ L.: Rajko Jovanović: Nacionalno pitanje (A nemzeti kérdés). Radnik — Delavec, 1923. XI. 3.

⁷ L.: August Cesarec: Borba, 1923/32. A szerző itt a föderalizmusról ír. Föderalizmus alatt érti az autonómia minden formáját.

⁸ L.: Kosta Novaković, Radnik — Delavec, 1923. X. 28. és 1923. XI. 1. A szerző az önrendelkezésről és a balkáni föderációról ír.

⁹ A föderáció és a konföderáció fogalma összefonódik, és gyakran nem tesznek közöttük különbséget a szerzők.

¹⁰ L.: A JKSZ történetének áttekintése, 126. 1.

¹¹ A JKSZ történeti archívumának anyagát néztük át: A JKP kongresszusai és országos értekezletei 1919—1937 között c. II. kötetet.

¹² L.: A JKSZ történetének áttekintése, 153. 1.

¹³ L.: A JKSZ történetének áttekintése, 153. 1.

¹⁴ L.: A JKP történeti archívuma, II. kötet, 263. 1.

¹⁵ Ennek a fejlődési szakasznak a végét azért kötjük a Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi fegyveres harcának befejezéséhez, mert a fejlődés egészen más módon a béke feltételei között, de nem azért, mintha ez a fejlődés nem lenne kapcsolatban a harmadik fázissal.

¹⁶ L.: A JKP és a vajdasági forradalmi munkásmozgalom 1919-től 1941-ig, II. kötet, 33. 1.

¹⁷ I. m. 225. 1.

¹⁸ I. m. 366. 1.

REZIME

NASTANAK I RAZVOJ STAVA KPJ (SKJ) O OBLIKU DRŽAVNOG UREĐENJA KAO PUTU REŠAVANJA NACIONALNOG PITANJA U JUGOSLAVIJI

Jugoslovenski komunisti su jednako kao i osnivači naučnog socijalizma gledali oblik državnog uređenja u funkciji rešavanja nacionalnog pitanja. Analizirajući razvoj i sazrevanje stava KPJ o nacionalnom pitanju, mogu se uočiti tri jasno odvojene faze:

1. faza ignorisanja ili nerazumevanja nacionalnog pitanja
2. faza uočavanja nacionalnog pitanja i njegovo rešavanje u okviru balkanske složene državne zajednice
3. faza konačnog zauzimanja stava o rešenju nacionalnog pitanja i oblika državnog uređenja.

U ovom radu ističe se uloga druga Tita u kreiranju politike međunarodnih odnosa i njegovo zalaganje za ostvarenje ravnopravnosti naroda i narodnosti Jugoslavije.

SUMMARY

THE GENESIS AND DEVELOPMENT OF THE ATTITUDE OF THE YUGOSLAV COMMUNIST PARTY (LEAGUE OF YUGOSLAV COMMUNISTS) TOWARDS THE SOLUTION OF THE NATIONAL PROBLEM

The Yugoslav Communists — in the same way as the founders of the scientific socialism did — have considered the form of state structure in the function of the solution of the national problem. Analysing the development and ripening of the attitude of the Yugoslav Communist Party towards the national problem, three stages may be stated:

- Stage 1 — neglecting and not understanding the national problem
- Stage 2 — noticing the national problem and its solution in the frame of a complex state community on the Balkans
- Stage 3 — taking final attitude towards the solution of the national problem in the form of state structure.

In the creation of the policy towards the national problem comrade Tito has played a great part, and has made great efforts in promoting the realization of the equality of rights of all Yugoslav nations and nationalities.

**A TÁRSADALMI-POLITIKAI
SZERVEZETEK
ÉS A NYELVI
EGYENJOGÚSÁG**

Az öngazgatási rendszer fejlődésével egyre nagyobb a nyelvhasználat jelentősége, méghozzá most már nem csupán a művelődés és általában a szellemi élet terén, hanem elsősorban a közvetlen demokrácia eszközeként. A társadalom átalakulásának és emberibbé válásának sajátos és saját útjaként jelöltük meg nálunk az olyan viszonyok kialakítását, amelyekben az ember teljesebben kifejezi egész lényét, kiteljesül emberi mivolta. Ennek a kiteljesülésnek egyik tartozéka, mondhatnánk előfeltétele, egy soknemzetiségű közösségben mint amilyen a miénk is, az anyanyelv szabad és egyenrangú használata. A társadalmi-politikai szervezetekre hárul a feladat, hogy a közgondolkodást és a társadalmi cselekvés útját ilyen értelemben egyengessék.

I.

1.1. Létfontosságú dolog az ember számára, hogy az öngazgatói cselekvés minden pontján ura legyen a helyzetnek, hogy a dolgok teljes ismerete alapján megfogalmazza és kifejezze érdekeit, meglátását és elhatározását. Ha kimarad ebből a társadalmi munkából, ha távol tartja magát, nemcsak, hogy mellékalakjává válik az őt körülvevő eseményeknek, hanem kevésbé lesz hasznos a társadalmi munkában, jól felfogott érdekei pedig nem juthatnak kifejezésre, s ennél fogva esetleges valórváltásuk is rajta kivülről tényezőként múlik, mások manipulálásának, mesterkedésének a tárgyává válik. Az viszont a sarkigazságok közé tartozik, hogy az ember anyanyelvén tudja legtökéletesebben, legvilágosabban és legteljesebben kifejezni akarását, elhatározását, kifejezésre juttatni egész önmagát. Amennyiben erre nincs meg a kellő lehetősége mindenképpen megrövidül. Úgy is mint dolgozó, akinek nem adatott meg a lehetőség, hogy kifejezze érdekeit, s úgy is mint nemzetiségi ember (vagy csupán ember, a nemzetiségi mellőzésével), akinek el kell hagynia nyelvét, hogy kifejezhesse érdekeit, tulajdonképpen önmagát.

1.2. A társadalom további demokratizálódásával egyidőben, a munkatöbblet feletti rendelkezésnek a dolgozók javára történt eltolódásával párhuzamosan, felélénkült az eszmecsere, kialakult az igény a népek és nemzetiségek egyenrangú nyelvhasználata iránt a vegyes nemzetiségű

közösségben. S egyenesen ennek, tehát a társadalmi viszonyok öngazgatói átalakulásának tudható be, hogy a szabad és egyenrangú nyelvhasználat ügye, a nyelvművelő buzgólkodáson túl egyre inkább valószínűs közüggé lett, s ennek folytán a szervezett politikai közélet rendszeres működési területének érdeklődési körébe került.

A politikai intézmények számos tényezője között, tevékenységének irányjelző, nevelő, mozgósító és szervező szerepe folytán sajátos feladat hárul a társadalmi-politikai szervezetekre. Már annál is inkább, mert a jugoszláv politikai elmélet „a szocialista gondolkodás hordozóinak és állandó továbbfejlesztőinek” tekinti őket.

2. A hazai politikai gondolkodás, a gyakorlat nemkülönben, nagy és felelős helyet biztosít a társadalmi-politikai szervezeteknek. A szocialista társadalmi fejlődés alapvető hordozói közé sorolja őket, s ennél fogva szerepük, mind a társadalmi-gazdasági, mind pedig a társadalmi-politikai viszonyok alakítása szempontjából rendkívül jelentős.

Ez alkalommal, minden különösebb elemző szándék nélkül, elegendő utalni a JKSZ programjára, amely a szocialista társadalmi fejlődés alapvető hordozóit (Ötödik fejezet) az alábbiakban jelöli meg:

„*a termelő*, aki társadalmi termelőeszközökkel termel, s aki munkájával és ebben a munkájában gyökerező társadalmi-gazdasági érdekeivel múlthatatlanul a szocializmus fő támaszává válik...

a munkaközösség, amelynek, mint a gazdálkodás hordozójának érdeke az egyéni és kollektív érdekek összehangolása a vállalatban...

a kommuna, a dolgozó emberek alapvető politikai-területi és társadalmi-gazdasági öngazgatási közössége, amely... egyben az egyéni és a közös érdekek összehangolásának alapvető tényezője...

a szocialista társadalmi szervezetek... amelyek egyrészt kielégítik a polgárok legkülönfélébb szükségleteit, másrészt pedig a szocialista politikájuk következetes megvalósításában, a tömegek szocialista-társadalmi nevelésében és kulturális fejlesztésében... az egész társadalmi közösségnek és leghaladóbb szocialista tényezőinek hatóeszközüvé válnak...”

És végül:

„ha mindezek a tényezők szabadon hatnak a közös érdekek kereteiben, akkor az *állam* is mindezeknek a tényezőknek közös hatóeszközüé lesz...”

Ehhez nyilván nem kell külön magyarázat. A JKSZ álláspontja, a társadalmi-politikai szervezetek helyét és jelentőségét illetően világos és egyértelmű. Esetleg, a szocialista öngazgatás fejlődését kísérő időnkénti kétségek eloszlatása végett talán nem árt még hozzáfűzni, hogy: „a szocialista demokrácia nem jelenti általában a politikai szervezetek megszüntetését, főleg pedig nem jelenti az öntudatos szocialista erők... társadalmi szerepének megszüntetését. Az ilyen szervezetek, mint a társadalmi tudat nélkülözhetetlen szervezeti tényezői, mint az objektív társadalmi ellentmondásokat tükröző véleményharcnak formái, a társadalmi fejlődés előmozdítói” (a JKSZ programja, Hetedik fejezet). Két és fél évtizedes tapasztalatunkból pedig egyenesen következik, hogy az öngazgatás fejlődésével párhuzamosan újabb és újabb működési területek nyílnak a társadalmi-politikai szervezetek előtt.

A fentekből egyértelműen következik, hogy a társadalmi-politikai szervezetek nem csupán rangos intézményei a társadalmi politikai rendszernek, hanem alapvető hordozói a szocialista fejlődésnek. Tehát eslekvő tényezők! Még hozzá az alapvető szocialista öngazgató viszonyok alakításának tudatos eszei-politikai irányítása és gyakorlati kimunkálása terén. S minthogy a szocialista viszonyok múlhatatlan tartozéka a közvetlen demokrácia, a nyelv pedig az egyik kifejezési eszköze annak, a nyelvhasználat állapota egyszeriben a társadalmi-politikai szervezetek rendszeres működési területének érdeklődési körébe került.

3.1. A társadalmi-politikai szervezetek a szervezett társadalmi tudat megtestestítői és kifejezői. A döntésjog messzemenő decentralizálása a központi intézményekben való összpontosítás helyett, a döntés öngazgatói központjainak szerteágazó hálózata, a döntésfolyamat széleskörű demokratizálása, a kölcsönös (társadalmi és nem pedig adminisztratív és hierarchikus) függőség állapotának fokozatos tudatosítása és kialakítása, az emberi magatartás befolyásolásának összetett menete a mi sajátos politikai körülményeink folytán mind, a maga módján csak még sokrétűbbé, s ugyanakkor jelentősebbé teszi a szervezett társadalmi tudat szerepét, felelőségteljesebbé tevékenységét.

3.2. Az öngazgatózás belső értelme az új társadalmi viszonyok alakítása során egyebek között éppen az, hogy fokozatosan áthidalja a közhatalom és a tulajdonképpeni társadalom között évszázadokon, évezredekken át kialakult megosztottságot, elmozdítsa a hatalom osztálykorlátait, feloldja elidegenülését. Ilyen vonatkozásban az öngazgatózás, amely hivattap van a nyelvi egyenjogúságot is a társadalom bázisának hétköznapjaiból létszükségé emeli, s nem pedig felső megegyezéssel meghagyni, nem csupán a politikai intézmények egyike, hanem az új társadalmi viszonyok kimunkálása közben a közhatalom társadalmisításának kifejezett formája. Alapvető társadalmi és politikai viszony, melynek rendeltetése, hogy áthassa, átformálja, végső fokon társadalmisítsa majd a politikai élet öröklött intézményeit is, amelyeknek csupán egyike a közhatalom.

Azonban a társadalmi viszonyok öngazgatózású átalakítása nem egyesvonalú. Nem mentes a belső ellentmondásoktól, már annál is inkább, mert maga a társadalom öröklött ellentétekkel, ellentétes érdekekkel, törekvésekkel terhelt. Tehát a társadalmi és osztályellentétek (és öntudat) maradványaival is. És kitermeli a saját ellentmondásait is, amelyeket ugyan az öngazgató társadalom nem fojt el az állami erőszak erejével. Ellenkezőleg, működésbe hozza őket, hogy kibontakozzanak, nyilvánvalóan addig a pontig, ameddig az öngazgatózáson belüli természetes érdeellentétek sokaságában a letűnt osztálymaradványok törekvései is el nem vegyülnek, azzal a múlhatatlan tendenciával, hogy összeférhetetlen ellentéteké változtassák a fejlődés ellentmondásait.

3.3. Nem tartozik szorosan a dolgozat célkitűzésehez, hogy felvázolja az öngazgatózású társadalmon belül megnyilatkozó érdeellentétek és ellentmondások minden vonatkozását. A társadalmi-politikai szervezetek szerepének kidomborítása céljából elegendő utalni csupán arra, hogy nálunk az érdek, pontosabban a társult munkában résztvevő dolgozó jól felfogott érdeke, s nem pedig a mögötte ólálkodó haszonleső

érdekhajhászás, úgymond „beépített hajtóereje” az emberi cselekvésnek, a gazdálkodási és közéleti érdeklődés serkentésének. Mőghozzá az áru-termelés, a piaczgazdálkodás számottevő, bár nem mindig eléggé ellenőrzött elemeinek beiktatásával. Az ember, az embercsoport, a dolgozó közösség, mint a társult munka szervezete jól felfogott (és kevésbé jól felfogott) érdekeitől vezérelve megannyiszor, úgymond nap mint nap, szembe találja magát egymással a munka megszervezése és a társas munkából származó javak elosztása közben. S őnmaga, saját érdekének, értékrendjének, etikjának tudatában, és nem csupán a felette tornyosuló hatalom ránehezédő ereje folytán, kényszerül mások érdekeinek felismerésére és megbecsülésére, a közösségi életből származó egybehangelés kötelező kényszerére, majd a közösség és a társadalom történelmi érdekeinek tudomásul vételére is. Eközben az ember, a társult dolgozó, a társult munka szervezeteihez, társadalmi csoportokhoz tartozó emberek százazrei történelmi jelentőségű dolgot visznek véghez; az ellentétes érdekek egybehangelásával, az ellentmondások túlhaladásával a társadalom gazdasági-szociális szerkezetének a mélyéből kiindulva új társadalmi (és emberi) viszonyokat építenek, a társadalmi haladás közkatonaívá, közvetlen részeseivé lesznek.

3.4. A társadalmi-politikai szervezetek tevékenysége a nyelvi egyenjogúság területén is nagymértékben eltér a társadalom egyéb, őnigazgatói, állami-politikai és hasonló szervezeteinek munkájától. Az eltérés, a különbség tulajdonképpeni jellegűkből, a szocialista őnigazgatású társadalom politikai szervezetében betöltött helyűkből és szerepűkből adódik. A különbség, nagy általánosságba véve (és talán kissé formálisan tekintve), a közvetettség, illetve a közvetlenség módjában jelölhető meg. Legalábbis ami a döntést és annak következményeit (kényszer) illeti. Az államhatalom és a közigazgatás, tehát a társadalom úgynevezett állami-politikai szervei, valamint a társadalmi őnigazgatás elsősorban jogszabályalkotás révén (beleértve ide az úgynevezett autonóm jogalkotást is), és egyéni vonatkozású döntéseivel, tehát igen közvetlen módon szabályozzák a társadalmi viszonyokat és rendezik az egyéni életkörülményeket. A társadalmi-politikai szervezetek viszont jóval közvetettebben hatnak. A vélemények egybehangelésán, társadalmi álláspontok kialakításán dolgoznak és ilyen értelemben a közgondolkodást és a társadalmi cselekvést befolyásolják; a jogalkotásnál kezdeményező szerepük a kiemelkedőbb. S ha ehhez hozzáadjuk, hogy véleményt és értékelést adnak az állami szervek, az őnigazgató testületek, valamint a közhivatalokat betöltő személyiségek munkájáról, tehát általános társadalmi ellenőrzést gyakorolnak a közhatalom és általában a közélet szerveinek munkája felett, láthatóak az elemi megkülönböztető jegyek az őnigazgató és állami-politikai szervek, valamint a társadalmi-politikai szervezetek között.

3.5. A társadalmi-politikai szervezetek érdeklődése a nyelvi egyenrangúság ügye iránt elsősorban nem normatív, illetve nem csupán normatív jellegű, hanem társadalmi és politikai vonatkozású. Ebből nem következik okvetlenül, hogy érdeklődésűkőn kívül marad a nyelvi egyenjogúság alkalmazásának végrehajtását gyakorló őnigazgató és állami közigazgatási közületek (illetve a szóbanforgó személyek) magatar-

lását kötelezőben meghatározó szabályok és eljárás módoszatok megalkotása. A normatív rendszabályozásig nyilvánvalóan el kell jutni minden hatósági és öngazdától tényezőnek, már annál is inkább, mert ezeknek a gyakorlati működésében, az általános és egyéni vonatkozású döntésben formálisan is kifejeződik vagy megbukik a nyelvi egyenjogúság általánosan elfogadott és meghirdetett elve. Azonban, a nyelvi egyenjogúság valóságos kialakítása ügyében, a társadalmi-politikai szervezetek tevékenységi területének központi jelentőségű része elsősorban a közvélemény kialakítása az erkölcsi értékrend és magatartás megformálása, a társadalmi akciók megszervezése az ellenállás feloldozása, az akadályok elhárítása és nem utolsó sorban az annyira szükséges felvilágosító és nevelő munka. Mert ez egyben a rendszabályozás minőségének, és ami még ennél is fontosabb, a zökkenőmentes gyakorlat kialakításának múlhatatlan előfeltétele.

Ilyképpen ez a munka úgyszólván sohasem tekinthető befejezettnek, legkevesbé egy-egy rendszabály vagy statutáris előírás (norma) meghozatalával, ami rendszerint az adott kor, vagy helyesebben pillanat erőviszonyait, a környezet közfelfogását tükrözi; a víziók valóra váltásának mérföldkövei csupán.

4.1. Így leírva persze kissé mereven hatnak a fentebb vázolt elhatároló jegyek az úgynevezett közhatalom (és részben az öngazdátás), valamint a társadalmi-politikai szervezetek tulajdonképpeni elhivatottsága között. Mereven hatnak, már annál is inkább, mert éppen az öngazdátói viszonyok alakulása folytán a tulajdonképpeni közhatalom és az egész közélet a társadalmisítás egyre kifejezettebb jeleit mutatja. Azonban az ilyen határvonal meghúzása, mégha némely vonatkozásában feltételes és formálisan is, megkönnyíti a társadalmi-politikai szervezetek szerepének áttekintését, egyebek között a nyelvi egyenjogúság elmélyítése terén is.

SUMMARY

SOCIO-POLITICAL ORGANIZATIONS AND THE EQUALITY OF LANGUAGE RIGHTS

The starting point of this paper is that the present efforts in promoting the realization of the equality of language rights is conditioned by the democratisation of relations in self-management, by the decisive role of the working man as the most important and sole factor of socialist self-management relations. In such conditions the language is one of the basic cultural and political instruments by means of which the working man can realize his democratic rights and liberty. The function of language is no more limited to communication between the subject and the authority, the citizen and the power he is governed by, but it is used as an instrument by means of which man controls things and social processes.

Socio-political organizations have very complex and important tasks in motivating human behaviour and directing public opinion in the conditions of self-management decentralization. Naturally, they have the task to initiate and coordinate many activities intended to promote the practice of equality of language rights in a pluriethnic community.

REZIME

DRUŠTVENO-POLITIČKE ORGANIZACIJE I JEZIČKA RAVNOPRAVNOST

Polazna osnova ovog odlomka iz studije O ULOZI DRUŠTVENO-POLITIČKIH ORGANIZACIJA U OSTVARIVANJU JEZIČKE RAVNOPRAVNOSTI jeste da su sadašnja nastojanja za šire unapređivanje društvene prakse u ovoj oblasti uslovljena demokratizacijom odnosa u samoupravljačkoj bazi, sve izraženijom ulogom radnog čoveka kao najvažnijeg i jedinog činioca socijalističkih samoupravnih odnosa, kome je jezik jedan od osnovnih kulturnih i političkih instrumenata za ostvarivanje demokratskih prava i sloboda. U ovoj funkciji jezik se ne pojavljuje više kao puki instrument opštenja između podanika i vlasti, građana i sile iznad njega, već prevashodno kao sredstvo za ovladavanje stvarima i društvenim tokovima, kao sredstvo za samoangažovanje i samooslobađanje. Društveno-političke organizacije kao organizovane subjektivne snage, kao deo organizirane društvene svesti, u uslovima široke samoupravne decentralizacije odlučivanja i sučeljavanja interesa imaju izvanredno složene i značajne zadatke u pogledu motivisanja ljudskog ponašanja, usmeravanja javnog mišljenja i, naravno, pokretanja i koordiniranja mnogobrojnih akcija radi uobličavanja sistema i unapređivanja prakse jezičke ravnopravnosti u višenacionalnoj zajednici.

TÁRSADALOM ÉS NYELV

A MARXISTA NYELVSZEMLELET*

A marxista nyelvszemlélet elméleti szempontból mindmáig nincs kellőképpen megalapozva. A marxista gondolkodók egy részét — közöttük Marxot és Engelseket — foglalkoztatták ugyan nyelvi kérdések is, de általában csak másodlagosan, olyan vonatkozásban, ahol a nemzeti kérdést érintették, vagy például egyes társadalmi rendszerek szociális struktúrájának a diakronikus távlatait. Legelmélyültebbek és legpontosabbak Engels nyelvi vonatkozású művei, mivel Engels a maga korában elég alapos nyelvi műveltséggel rendelkezett, számos nyelvet is beszélt, megvolt tehát az alapja az elméleti jellegű következtetések levonásához. Engelsnek mégsem maga a tényleges nyelvi jelenség tanulmányozása volt a célja, hanem a nyelvet az általános társadalmi, történelmi és gazdasági folyamatban betöltött szerepe alapján vizsgálta. Hasonlóképpen járt el Lenin is.

Az októberi forradalom után napvilágot látott kapitális művek egyike, V. N. Volosinov *Marxizmus i filozofija jazika* (Leningrád, 1930.) című könyve volt, amely máig sem veszítette el időszerűségét. Kérdés azonban, mennyiben tartalmazza ez a mű Volosinov eredeti nézeteit. Egyesek szerint a könyv megírásában Bahtyin is részt vett. A mű alapvető fogyatékoságai egyrészt abból erednek, hogy nem volt olyan előzménye, amelyikre támaszkodhatott volna, másrészt pedig abból, hogy nélküli a megalapozottabb, mélyebbre hatoló kutatásokat. Kétségtelen az is, hogy a Szovjetunióban az általános politikai és eszmei légkör ez idő szerint nemigen kedvezett a hasonló fogantatású művek megjelentetésére. Ezt bizonyítja egyébként Volosinov tragikus sorsa is.

Korunkban a szociolingvisztikai kutatások és a filozófiai megalapozottságú nyelvelméletek e tekintetben igen sok kérdésre választ adnak, meg kell azonban jegyeznünk, hogy nincs mindegyik szociolingvisztikai kutatás és elmélet összhangban a marxizmus alapelveivel, s az általuk nyújtott hasznos és fölöttéb szükséges anyag sem hoz mindig elfogadható elméleti megoldásokat.

* A szerző ezt az előadását 1977. május 10-én tartotta Újvidéken, annak a szemináriumnak a keretében, amelyet a Tartományi Pedagógiai Intézet szervezett a szakirányú oktatásban dolgozó pedagógusok részére. A szerző beleegyezésével az eredeti szöveget némileg módosítottuk, hogy hozzáférhetőbbé tegyük a magyar olvasók számára.

A marxista nyelvészleletről beszélve szeretném ez alkalommal felhívni a figyelmet néhány fontos kúndulóponttra:

1. a dialektikusság elve, a nyelvi struktúra belső dialektikájának a feltárása;
2. a nyelv és a társadalom viszonya, a társadalmi viszonyok hatása a nyelvi rendszerre és a nyelvhasználatra;
3. a nyelv keletkezése és dialektikája közötti összefüggések, a nyelv, a szubjektív és az objektív valóság viszonya.

Az első kérdés a többi tényezőtől függetlenül is vizsgálható. Ily módon és e módszerrel közeledve a kérdésekhez azonban csupán a dialektikus törvényszerűségeket illusztráló kategóriák tételszerű felsorolására szorítkozhatunk, s vizsgálódásaink nem hatolnak a nyelv lényegéig. Helytállónak tűnik az a megállapítás, hogy már az első lépésnél bizonyos mértékig figyelembe kell venni egyes nyelven kívüli tényezőket is. Mindebből az következik, hogy a belső nyelvi struktúra dialektikájának a vizsgálatakor a nyelvet nem szabad kiszakítanunk természetes környezetéből, abból a világból, amelyet jelöl, amelyikre vonatkozik.

A nyelvi struktúra dialektikája immanens és univerzális kategória, amely számos részmegnyilatkozásban s a rendszer egészében egyaránt nyilvánvaló módon jut kifejezésre. Az információt alkotó jelenségek például egytől egyig a dialektika elvein alapulnak.

Az információ két egység, a fonéma és a morféma révén valósul meg. A két egység között igen lényeges különbségek vannak, funkciójukat tekintve azonban mindkettő a dialektikára épül, pl.:

dél — dér: a l — r oppozíciójából eredő fonológiai kontraszt, amely a folytonosság és a megszakítotttság közötti ellentétre épül. Vagy: a *bab — pap* esetében a fonológiai kontraszt (b — p) a zöngés—zöngétlen szembenállásán alapszik. Már e két példa alapján is nyilvánvaló, hogy az effajta szembenállásokat lényegileg az ellentétek egységének a törvénye határozza meg.

A morféma funkcionálása némileg különbözik a fent vázoltaktól, mivel ez a nyelvi egység bizonyos mértékben már jelentéshordozó. Lényegében azonban itt is szembenállásról van szó, pl. *ember — emberke* esetében, ahol a -ke morféma az egyik dimenzió intenzitására utal. A morfémák rendszerében egyébként egy adott morféma egy másik morfémával vagy az alapmorfémával szembenállva bizonyos funkcionális vagy szemantikai lehetőségre utal.

Immár hagyományos nézetnek számít, hogy a mondat bináris oppozícióra épül. Egyes nyelvészek — így F. de Saussure és Ch. Bally — szerint minden szintagma is bináris. A. Belić következetesen hangsúlyozta, hogy a mondatnak két alapvető része van, az alanyi és az állítmányi rész, s mondatdefinícióját is erre építette. Eszerint a mondat két fogalom viszonya, melyben e fogalmakról valami új derül ki. (Lásd: *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku I*, Beograd, 1941, 174—175 old.).

Belić nyilvánvalóan a két fogalom kapcsolatán az alany és az állítmány, illetve az alanyi és az állítmányi rész kapcsolatát érti. A mondat ilyen meghatározásának tipológiailag ellentmond az egytagú mondat, pl.:

Funkcióját tekintve azonban a zérus fokú morféma vagy fonéma egyenértékű az akusztikus elemek segítségével realizált morfémaival vagy fonémáival. S ez egyéb területeken is révényes: az üres halmaz fogalma nélkül semmilyen műveletet sem végezhetünk a halmazokkal.

A nyelvtudományban már régen felfigyeltek erre a zérus fokú értékre, s gyakran alkalmazták is a nyelvi anyag leírásában. A nem nyelvi jellegű argumentumok felsorakoztatása nélkül is nyilvánvaló tehát, hogy az ilyen esetekben az egytagúság csupán látszat.

A nyelvi elemek különböző szinten való kapcsolódása azt igazolja, hogy a nyelvi jelek a látszólagos rendezetlenség ellenére is koherens rendszert alkotnak. Az egyes nyelvi egységek paraméterei ugyanis állandóan metszik egymást, pontosabban: metszik egymást realizálódásuk, a nyelvi kommunikáció realizálódása során. Ezen alapszik az a nézet, hogy a közlés folyamatából kiszakított nyelvi jelek osztályozása csak feltételes lehet.

Fentebb vázoltuk, milyen módon vesznek részt a fonémák az információ közvetítésében. Láttuk, hogy bizonyos fonológiai egységek minimális párokban vagy nagyobb nyelvi egységek (szemantikai szinten szavak, morfológiai szinten morféma) halmazában valósítják meg szerepüket. A fonémák azonban jelentéskülönbséget eredményezhetnek tágabb kategóriákban is, a mondat vagy a közlés nagyobb egységeinek a szintjén is. Pl.:

borospohár — porospohár.

A fonológiai kontraszt a fenti példában csupán egyetlen alkotóelem párral szembeállítása révén valósul meg, a jelentéskülönbség mégis számottevő. Hasonló példát találhatunk a mondat szintjén is:

Tűzet kérek. — Tízet kérek.

A fentiek alapján egyértelműen bizonyítható, hogy az ellentétek egysége az egész nyelvi rendszerre érvényes.

Másrészt viszont a nyelvi rendszerben ezekben az esetekben is kifejezésre jut a gazdaságosság elve, de érezhető az információ közvetítése szempontjából fontos elemek kiemelése is az egyes nyelvi egységeken belül.

Az ige esetében is hasonló elvek érvényesülnek. Két idő-intervallum megléte nyilvánvaló: a múlté és a jelené. Az ige egyik vagy másik, esetleg bizonyos feltételek mellett mindkét intervallumban realizálódhat. A praesens mindkét intervallumban realizálódik, sőt abban is, amelyet feltételesen jelennek nevezünk. A jelen tulajdonképpen *minden esetben* felöleli a múlt egy részét, *esetenként* pedig a jövőt is érinti. Ha például azt mondjuk: „Ülünk és beszélgetünk.”, akkor ez nem csupán a közlés idejére vonatkozik, hanem bizonyos mértékig a közlés előtti időre is. Valószínű továbbá, hogy a jövőre is érvényes valamelyest. A jelen mindenestre nehezen határolható körül.

Roman Jakobson megpróbálkozott azzal, hogy fonológiát és grammatikát szinten bebizonyítsa a binarizmus elvének az érvényességét. A nyelvi rendszer ilyen jellegű leírása magának a rendszernek a lényegéből fakad, még akkor is, ha ez a módszer nem alkalmazható mindenütt egyformán könnyen, s ha kizárólag ennek az elvnek az alapján nem is tisztázható minden esetben egészen a nyelvi egységek közötti viszony.

Maga a nyelvtani nem is bináris jellegű, akár jelölt, akár jelöletlen. A hármasság ez esetben nem a nyelv természetéből fakad. Egyesek szerint a kettősséget célszerűbb következőképpen felállítani:

élő — élettelen

élő $\rightarrow$ hímnem + nőnem

A szám esetében is hasonló a helyzet. Mint ismeretes, beszélhetünk egységről, többségről, sőt kettősségről, hármasságról is, végső soron azonban mindez két kategóriára vezethető vissza: az egyszámra és a többszámra.

A dihotómia általában véve a szókészletben fedezhető fel a legnehezebben, bizonyos lexikai halmazokban azonban egészen nyilvánvaló, pl.:

szép — csúnya, jó — rossz, okos — buta

férfi — nő, igazság — hazugság, öröm — bánat stb.

Az információ létrejöttének egész folyamatát — a kódolástól kezdve — a dialektika elvei határozzák meg. A visszacapcsolás törvénye minden természetes nyelv sajátja, s a kommunikáció létrejöttének az alapjában áll. A beszélő a saját tudatában esetlegesen élő fogalmakból indul ki, s ezeket — a stimulatív tényezők hatására — akusztikus vagy grafikus formákba önti. A kódokat befogadó egyén előbb a hangértékekkel találja magát szemben, s csak ezután jut el a hangképig.

Az információ alapegysége a bit. Ez alapjában véve szintén bináris jellegű, s az oppozíció is érvényes rá, mivel a közlés folyamatában a kettősség elve alapján döntjük el, mit akarunk közölni. A két választási lehetőség közül ugyanis csak az egyiket választjuk, s ez csak akkor válhat információértékké, ha a másakra vonatkoztatva lehetséges, vagyis ha nem azonos a másikkal.

A bittől az információt közvetítő legszélesebb struktúráig mindenütt érvényes az oppozíció elve is. A szembenállás különböző szinteken valósulhat meg, pl.: *egység — egység, egység — halmaz, halmaz — halmaz* stb.

Íme néhány példa:

Nagyon szépen ír. — Nagyon csúnyán ír. — két tag áll szemben egymással.

Ma írni fogok. — Vagyis ma, nem pedig máskor. Ez esetben az információ egy eleme szemben áll a hasonló jellegű lehetséges elemek halmazával.

A dialektika tehát lényeges és funkció szempontjából is egyaránt jellemzi az egész nyelvi realizációt, az egyes nyelvi jelenségeket és az információt általában.

Felvetődik a kérdés, mi áll a nyelv dialektikájának az alapjában. Hogyan lehetséges, hogy a dialektika immanens jellemzője minden egyes nyelvtani kategóriának külön-külön, s a nyelvi rendszer egészének egyaránt. Hogyan épül be a dialektika a nyelvi rendszer alapstruktúrájába?

E jelenség viszonylag könnyen megmagyarázható. A mikro- és a makrovilágot egyaránt a rendszer jellemzi. Minden rendszer minden egyes alkotóeleme egyben része egy közös rendszernek is, vagyis az alkotórészek mindegyike — közvetlen vagy közvetett módon — összefügg egymással.

A tudományos gondolkodás már régen bebizonyította, hogy a világ minden megnyilvánulása a dialektika törvényszerűségein alapszik. Az ellentétek egységének törvénye minden folyamatra, életmegnyilvánulásra, a világ egészére jellemző. Ugyanez érvényes a dialektika egyéb alapelveire, például a mennyiség minőségbe való átcsapásának az elvére is.

Az objektív és a szubjektív valóságban nem nehéz példát találni az ellentétek egysége elvének az illusztrálására. Az élővilágban ez az ellentétes nemek egységében nyilvánul meg a legegyszerűbben. A fizika egyik alaptörvénye a centrifugális és a centripetális erők törvénye. Az élőlények ki- és belélegzése. A fizika — és egyben a filozófia — egyik kulcskérdése a statika és a dinamika, a nyugalmi helyzet és a mozgás. S a két fogalom meghatározása körül kialakult viták ellenére is nyilvánvaló, közvetlen megfigyeléssel könnyen bizonyítható: mindkettő létezik. Tegyük mindjárt hozzá: hasonló elveken alapszik az automata-elmélet, s amint láttuk, hasonlóan az információ is.

A fenti néhány megjegyzésből is nyilvánvalóan adódik a következtetés: ha a valóság a dialektika törvényszerűségein alapszik, s ha a nyelv a szubjektív és az objektív valóság jelölésére szolgáló szemiotikai rendszer, akkor a nyelvnek is a dialektika törvényszerűségein kell alapulnia. (Ezt fentebb részben már bebizonyítottuk.) Pontosabban: A világ = az objektumok halmaza + az objektumok közötti viszony. A nyelv is halmaz: az egyes jelenségek halmaza + e jelenségek egymás közötti viszonyainak a halmaza.

A jelenségek halmaza általában a paradigmák, a viszonyok halmaza pedig a szintagmák szintjén jut érvényre. Mint általában az objektív valóságban, a metszés itt is lehetséges az egyes részhalmazok között.

Az adott viszonyok sematikusan is ábrázolhatók. Ha az objektív és a szubjektív valóságot S-sel, az objektumok halmazát M-mel, az objektumok közötti viszonyt pedig R-rel jelöljük, akkor

$$S = M + R$$

Hasonlóképpen járhatunk el a nyelv esetében is. Ha magát a nyelvet L-lel jelöljük, a nyelvi jelenségek összességét X-szel, a nyelvi jelenségek közötti viszonyt pedig Y-nal, akkor

$$L = X + Y$$

A nyelv dialektikus voltának a maguk módján már a régebbi korok nyelvészei is tudatában voltak, ami abból is látszik, hogy metodológiájukat és elméleti általánosításukat erre alapozták. Már az ógörögök is felfigyeltek a mondat bináris jellegére. A harmadik elem, a kopula bevezetése lényegében nem tagadta ezt a kettősséget, mivel a kopula nem olyan mértékben önálló, mint a mondat két alaptényezője. Itt inkább valamiféle kötőelemről van szó, olyan tényezőről, amely lehetővé teszi, hogy a két tag rendszert alkosson, egységes egészet képezzen.

A nyelvtudomány fejlődésében állandóan jelen volt a kettősség elve, az a törekvés, hogy a nyelvet szűkebben vagy tágabban értelmezett dihomikus rendszerként kell felfogni és vizsgálni. Csak néhány példával illusztráljuk ezt: W. von Humboldt-nál az ergon — energia kettőssége, Saussure-nél a langue — parole, a szinkronia — diakronia, a szintagmatikus és a paradigmikus tengely, a statikus és a dinamikus nyelvészet, Chomskynál a felszíni és a mélystruktúra, a nyelvi kompetencia és a realizáció. Roman Jakobson is ilyen alapokra építette elméletét, s a binarizmus elvét különösen következetesen érvényre juttatta a fonológiai disztinkciós tényezők rendszerében, az esetrendszerben, az igerendszerben stb. André Martinet két artikulációs típust különböztet meg; S. K. Saumjan számos ellentétpárt vezet be (fonéma — fonemoid, genotip — fenotip stb.).

Nincs is szükség tehát a dialektika törvényszerűségeinek a különösebb elméleti ismeretére ahhoz, hogy egy metodológiai szempontból dialektikusan megalapozott rendszert hozzunk létre. A nyelvi anyag eredendő dialektikus, s a dialektikus megalapozottságú metodológia ennek természetes következménye. E jelenség természetesen nemcsak a nyelvre és a nyelvészetre érvényes, hanem beleépült egész sor más tudományágba is.

A nyelvészeti módszerek terén már az ún. hagyományos nyelvészetben is ismertek voltak ilyen törekvések, de jelenlétük érezhető a modern nyelvészetben is. Ma már ezeket a jelenségeket nem is tekinthetjük csupán metodológiai törekvéseknek; általános meggyőződéssé vált ugyanis, hogy a nyelvi struktúra kérdései más módon nem is tanulmányozhatók.

Természetes, hogy a valóságot akusztikus, grafikus vagy egyéb jelekkel jelölő nyelvi rendszer sohasem lehet azonos magával a jelölt valósággal még megközelítőleg sem. Arról van szó csupán, hogy azonosak a funkcionálás alapelvei, s a fent vázolt metodológiai sajátosságok ebből következnek.

A hang-, illetve a grafikus rendszer és a jelölt valóság közötti közvetlen kapcsolat keresése bizonyos fokig ellentétben áll Saussure-nek azzal a tézisével, hogy a nyelvi jel nem közvetlenül, hanem a hangkép révén áll kapcsolatban a fogalommal. Felvetődik azonban a kérdés, hogy a hangkép nem csupán közvetítő tényező-e az objektum és a jel között, s hogy a tényleges viszony mégiscsak a fogalom és a jel között jön létre.

A nyelv fejlődése elválaszthatatlan a társadalom fejlődésétől. A fejlődés íve ugyan nem szükségszerűen párhuzamos, s általában nem is párhuzamos, a függőségi viszony azonban a nyelv és a társadalom között nyilvánvaló. Bizonyíték erre a civilizáció egész története, s a jelenlegi

helyzet is. Noha most nem célunk a felvetett kérdések genetikus vizsgálatát, mégis szükségesnek tartjuk, hogy felhívjuk a figyelmet néhány mozzanatra:

1. Az ember lelki és nyelvi fejlődésének a feltételei a társadalomban jöttek létre. A társadalmi élet alapján bizonyos viselkedési szabványok állanak.

2. A szervezett társadalom létezésének egyik alapfeltétele az ideológiai megalapozottság akár deklaráltuk, akár nem ezeket az alapokat. Az e téren szerzett tapasztalatok — mint általában más esetekben is — a természetes nyelvek révén realizálódnak, illetve ezek segítségével jelöljük őket. Eszerint a társadalmi viszonyok és az ezek alapján álló ideológiai vonatkozások szükségszerűen bekerülnek a nyelvi rendszerbe. A fejlődés során bizonyos ilyen vonatkozású elemek kihullnak a rendszerből, sok viszont megmarad, s az adott társadalmi rend letűnése után is tovább él a nyelvben.

3. Az ideológiai rendszer kialakításának az üteme egyenes arányban áll az általános társadalmi fejlődés ütemével. A nyelv az ideológiai rendszer kialakításának mindig is egyik nagyon lényeges eszköze volt. Az adott ideológiai rendszert és a nyelvfejlődés vizsgált szakaszát időben egyaránt pontosan körül kell határolni, mivel mindkét rendszer állandóan változik. Ennek ellenére nyilvánvaló, hogy minden természetes nyelvben vannak olyan jelenségek, amelyek az emberi történelem, az ideológia és a társadalmi viszonyok fejlődésének bizonyos letűnt korszakaira vonatkozóan bizonyító erejűek. A társadalom és a nyelv fejlődésében elég sok az analóg jelenség, annak ellenére, hogy a nyelv- és a társadalomfejlődés korántsem áll szoros kapcsolatban egymással.

Hogy az egyes társadalmi folyamatok és jelenségek tanulmányozása szempontjából milyen fontos szerep jut a nyelvnek, arra már Engels is felhívta a figyelmet. Hangsúlyozva a nyelvtörténet és a dialektológia jelentőségét. A család, a magántulajdon és az állam eredetéről szóló művében erről így ír: „Az indoeurópaiaknak és a szemitáknak, úgy tűnik, az állattenyésztés tette lehetővé, hogy különváljanak a barbárok-tól. Az indoeurópai nyelvekben az állatnevek közösek, a kultúrnövények elnevezése terén azonban már szinte semmi kapcsolat sem észlelhető.”

Vagy egy másik példa, ahol Paul Lafargue-gal vitatkozik: „Semmi kétség sem fér ahhoz, hogy a *lex* a *legere*-ből ered, s ily módon nyilvánvaló a kapcsolat a földművelés és a politika terminológiája között. Másként ez nem is lehetséges. Az első társadalmi törvények szükségszerűen kapcsolatban álltak a termeléssel, a létfenntartáshoz szükséges cikkek előteremtésével. Egészen természetes, hogy a nyelv a maga módján tükrözi e tényt.”

A nyelvek közötti kontaktusok, s az e kontaktusok által létrejött jelenségek sokrétűségének az illusztrálására kiválóan alkalmasak a különböző nyelvé bibliafordítások. A bibliafordítók ugyanis mindig a lehető legnagyobb mértékben ragaszkodtak az eredetihez, a társadalom és a civilizáció fejlettségi fokától függően azonban bizonyos változtatásokat eszközöltek, egyes fordításokból pedig még a fejlődés rétegződésére is következtetni lehet.

A társadalmi viszonyok nyelvre gyakorolt hatásának legzsebb példája az angol és a hindu nyelv viszonya. A delhi hinduk nyelvre annyi angol kifejezést tartalmaz, hogy Szerbia ezt a nyelvet már keveréknyelvnek tekinti. (Lásd: Szociolingviszticeszkie problemi razvijajuscisza sztran, Akademija Nauk SSSR, Moszkva, 1975, V. M. Beszkrovnij: Angliszkaja lekszika v jazike hodozsesztvenoij prozi na Hindi, 32).

A nyelv eszköz-voltát az egyes társadalmakban megfigyelhető felhasználási mód is bizonyítja. Egy adott társadalom ideológiája a posztulátumok rendszerére épül, s ennek megfelelően olyan közlési rendszerre van szükség, amely megfelel a kitűzött céloknak. A kommunikáció technikai és egyéb lehetőségeitől függően az adott frázisrendszer (különbéféle változatokban) állandóan ismétlődik, és — sokszor az abszurdummal határos módon — állandóan hatást gyakorol az információkat befogadó központokra. A nyelvi eszközök és lehetőségek ilyen mértékű felhasználása révén különféle hatások valósíthatók meg. Eközben természetesen szem előtt kell tartanunk, hogy a nyelv csupán egy a társadalmi tudatot és állásfoglalást formáló tényezők közül. A nyelv az ideológiai tudat alakulását befolyásoló rendszernek csupán egyetlen eleme, s hatása több konstellációban jut érvényre: nyelv — szabadság, nyelv — gazdaság, nyelv — művészet, nyelv — ideológia stb. E vonatkozások nélkül a nyelv nem tudna lényegesebb hatást gyakorolni a tudat- és a magatartásformák alakítására. Ha tehát a nyelvet kiszakítjuk az egyén és a társadalom fejlődését befolyásoló tényezők rendszeréből, akkor ez azzal a veszéllyel jár — a nyelvészet és a filozófia esetében egyaránt —, hogy egyetlen elem előtérbe helyezésével háttérbe szorítjuk a rendszert.

A történelem folyamán számtalanszor bebizonyosodott, hogy a kevés szabadság — nagy propaganda, kevés kenyér — sok beszéd; nagy, látványos rendezvények — a társadalom bizonyos rétegei alapvető jogainak a tiprása szervesen összefügg egymással. És fordítva is érvényes: több szabadság, kenyér, lakás — kevesebb beszéd. Ez utóbbi esetben ugyanis nincs szükség a szavakkal való bizonyításra, nem kell a hiányzó szavakkal pótolni sem az anyagiak, sem a jogok tekintetében. Vegyük például Hitler esetét. Kevés kenyeret ígért, kevés gazdaságzilárdítási intézkedést, annál több idegen területet, szolgának idegen emberéletet; bizonytalan remények révén ébresztett érzelmeket, grandomániás terveket szőtt, haláltáborokat létesített, s mindezt feltartóztathatatlanszóáradat közepette. S kezdeben e módszer sikeresnek is bizonyult.

A hisztérikus, lázas beszédek nem csupán Hitlerre voltak jellemzőek, hanem a fasizmus egész gépezetére. Ma már szinte lehetetlen felmérni ennek a néhány évtizedes szóáradatnak a hatását, tény azonban, hogy mindebből egészen napjainkig megmaradt egy és más az egyénben és a német nyelvben is.

Hasonló eset megismétlődött Spanyolországban, s ismétlődik ma is a világ egyes részein.

Régóta ismert tény, hogy a gondolkodás és a nyelv szorosan összefügg. Tulajdonképpen nehéz is meghatározni, hol ér véget az egyik, s hol kezdődik a másik. Még nehezebb a dolgunk, ha azt kutatjuk, hogy melyik előzi meg a másikat, s hogy egyáltalán megelőzi-e. E tény bizonyít-

Ja, hogy a filozófusokat, Platón, Arisztotelészt, Leibnizet, Hegelt, Husserlt és a többieket egészen a modern szemiotika képviselőiig ma is foglalkoztatták olyan élesen a nyelvi kérdések (Lásd: Morris Comfort: *Lingvisztikus eszközei a filozófiájában*, Moszkva, 1968). Az is örökös tény, hogy szinte minden jelentősebb nyelvészeti irányzat vagy iskola valamely filozófiai, logikai, pszichológiai, szociológiai vagy egyéb rendszerre támaszkodik.

A marxizmust is hasonló okok miatt foglalkoztatják a nyelvi kérdések. Mint már mondtuk, a marxizmus klasszikusai óriási figyelmet szenteltek a nyelvi kérdéseknek, mivel tudatában voltak annak, milyen szerepet tölt be a nyelv a társadalmi, gazdasági és politikai folyamatok alakulásában. N. J. Marr például a marxista nyelvtudomány alapozási munkálatait végezve megpróbálkozott azzal, hogy a nyelvtudománynak méltó helyet biztosítson az ún. marxista tudományok körében. Mint ismeretes, Marr elmélete majd három évtizedig uralkodó volt a szovjet nyelvtudományban, a Szovjetunió határain kívül azonban sohasem vert gyökeret. Később a Szovjetunióban is elvetették ezt a tanítást, mivel az egy nyelven belüli osztálynyelvekkel, s nyelv eredetének négy tényezőjével, a bázis és a nyelv közötti függőségi viszonytal kapcsolatos tanításai sem filozófiai, sem nyelvészeti szempontból nem voltak eléggé megalapozottak.

A kérdés tulajdonképpen nem is vetődhet fel olyan formában, lehet-e a nyelvészet marxista megalapozottságú vagy sem. Ugyanez a helyzet a matematikával, a fizikával, a biológiával, a kémiával stb. A marxizmus sajátos világnézet, amely fejlődése során bizonyítottá, hogy nem valamiféle statikus elmélet, hanem olyan világnézet, amelyik állandóan fejlődik a társadalommal, a civilizációval, a tudományokkal együtt. Univerzális jellege azonban mindenkor érvényes. S aki e tényt elfogadja, az egyben elfogadta, azt is, ami ebből következik, nevezetesen, hogy létezik marxista nyelvészeti elmélet is, ugyanúgy, mint ahogyan létezik az objektív és a szubjektív valóságot tanulmányozó egyéb tudományok iránti marxista viszonyulás is. A nyelv lényegét és funkcióját nem magyarázhatjuk meg anélkül, hogy ne adnánk feleletet a nyelv által jelölt világ kérdéseire. Ilyen szempontból meglehetősen szűk látókörűnek bizonyul Sussure-nek az a tézise, hogy a nyelvet önmagában és önmagáért kell tanulmányozni. Ha a kell-t a lehet-tel cserélnénk fel, Saussure nézete kevesebb kételyt támasztana bennünk. Egyébként, amint már mondtuk is, a nyelv egyfajta „tükrözés”, az anyagi és a szellemi valóság dolgainak és e dolgok egymás közötti viszonyának a hangokkal vagy grafikus jelekkel való jelölése. Tekintsünk most el egy pillanatra attól a kérdéstől, hogy a jel közvetlenül kapcsolódik-e a fogalomhoz vagy sem, s máris tényként könyvelhetjük el, hogy a lényeg a fogalom — jel viszonyában van, s hogy a hangkép csupán eszköz.

A nyelv társadalmi feltételezettsége állandó jellegű, mivel:

1. — mint Engels is mondja — a nyelv a társadalom olyan terméke, amely a munka folyamán, az emberré válás folyamatában jött létre. Csak ilyen feltételek között jelentkezhetett ugyanis a közlés, az információ közvetítése iránti igény. Vagyis: a nyelv eredendően társadalmi jelenség;

2. A nyelv jellege, fejlődése vagy stagnálása számos tényező révén függ a társadalmi folyamatoktól, a társadalom feléle (velesétől) vagy hanyatlásától.

A nyelv állapota nincs mindig és mindenben összhangban a társadalom fejlődésével. A nyelv olyan történelmi kategória, amely objektív oknál fogva nem túlságosan érzékeny a társadalomban végbemenő változásokra, s nem is idomul könnyen e változásokhoz. A nyelv norma és modell. Nemzedékről nemzedékre száll, s nem egyszerű dolog egészében megváltoztatni. Még a társadalom gyökeres változásai sem változtatják meg egészében, különösen nem a nyelvi struktúrát. Az új társadalmi rend azonban szükségszerűen új intézményeket épít ki, fokozatosan megváltozik az emberek magatartása az élet és a munka egyes területein, s e változásokat a maga módján a nyelv kötelezően tükrözi.

A történelem folyamán számtalanszor megismétlődtek ugyanazok a szabályok. Az első: egy társadalom gazdasági, katonai vagy politikai hatalma, vagy mindez együttvéve, az illető társadalom nyelvének kivételes szerepet juttat, esetleg világviszonylatban is. Ugyanez érvényes az ideológiára is, amely az adott nyelvben alakot ölt. Természetes, hogy az efféle domináció bizonyos ellenállásba ütközik, századunkban egyre gyakoribb, szervezettebb és sikeresebb ellenállásba. Történelmi tények bizonyítják, hogy a szanszkrit, a görög, a latin, az arab nyelv az illető társadalmak ereje, hatalma révén gyakorolt óriási hatást a világ egyéb nyelveire. Manapság, illetve a közelmúltban hasonló volt a helyzet az angol, orosz, francia nyelvvel. A klasszikus nyelvek hatása olyan óriási volt, hogy ma már nehéz pontosan eldönteni, mi és mennyi került át e nyelvekből a világ más nyelveibe. A katolikus egyház világméretű térhódítása elsősorban a latin társadalom fejlettségének, s csak másodszorban a latin nyelvnek a következménye. A másik szabály az, hogy minél maradibb az eszmei áramlat, annál nehezebben terjed, attól eltekintve, mekkora az illető társadalom hatalma, amely ezt az ideológiát magáénak vallja.

Korunkban a nyelv helyét a világban elsősorban az a tényező határozza meg, hogy mit közvetít az adott nyelv a világ felé. A délszláv nyelvek iránt például a forradalom után óriási mértékben megnövekedett az érdeklődés. Az érdeklődés homlokterében elsősorban a jugoszláv társadalmi rendszer áll, az a társadalmi rend, amely eredetiségével és mély humanizmusával a legjobb feleletet keresi a szocialista társadalmak számos nyílt kérdésére, valamint azokra a problémákra, amelyek a kapitalizmusban a dolgok természetéből kifolyólag szinte megoldhatatlanok. Ezen kívül Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek a nyelvén egy sor nagy kulturális alkotás született. Jugoszlávia tehát különféle területeken kivételes értékeket hoz létre. E tényekkel magyarázható, hogy napról-napra fokozódik a világ közvéleményének az érdeklődése minden iránt, amit alkotunk, s a nyelvek iránt is, amelyekre e műveket alkotják.

Egy nyelv hatása sokkal hosszabb ideig tarthat, mint az adott társadalom felfelé ívelése, fénykora. Példa erre a latin nyelv, amely a római birodalom bukása után, még hosszú ideig óriási hatást gyakorolt egy egész sor más nyelvre. Némely országban hivatalos nyelv volt. Ez a

hatás elsősorban a katolikus egyház erős anyagi alapja, valamint az egyház ideológiáját közvetítő latin nyelv révén valósult meg.

A nyelv gazdagodásának, a nyelvi rendszer gyarapodásának az üteme az illető társadalom anyagi és szellemi kultúrájának a fejlődésétől függ. A nyelv fejlettsége egy adott korszakon belül — szinte minden esetben — biztos mutatója a társadalom fejlettségének. Az átlagos műveltségű franciák például manapság nehezen boldogulnak az ófrancia szövegekkel, az olaszok viszont minden különösebb nehézség nélkül olvassák Dantet. Az okokat nyilvánvalóan a két társadalom fejlettségi foka közötti különbségekben kell keresnünk, azokban a különbségekben, amelyek egészen a XIX. századig elevenen hatottak. A nyelv és a társadalom bonyolult kapcsolatát történelmi viszonylatokban annál könnyebb nyomon követni, minél nagyobb hagyománya van az írásnak az illető nyelvben. A középkori szerb irodalomra jellemző életrajzok például szinte kizárólag világi és egyházi méltóságokról szólnak, ami egyértelműen bizonyítja, hogy a hétköznapi ember e korban kívül rekedt a tényleges irodalmi áramlatokon. Hozzá kell még ehhez tenni, hogy a középkori szerb irodalom ószlav nyelven született meg, s csak helyenként találkozunk benne népnyelvi elemekkel. Az uralkodó osztályon kívül állóknak ez a nyelv minden bizonnyal műnyelvként hatott.

A népköltészet viszont a népnyelvből nőtt ki, s mindvégig ez képezte az alapját. S noha a szerb epikus népi énekek például szintén az uralkodó osztály képviselőiről szóltak, a nép magáénak vallotta őket, éppen a nyelvük folytán. Egy nép, két nyelv, két egymástól élesen elkülönülő társadalmi réteg: ez jellemezte tehát a középkori szerb irodalmat és a társadalmat egészében.

Az irodalmi nyelv megteremtésének kérdése manapság különösen időszerű a gyarmati sorstól megszabadult afrikai és ázsiai országokban. Az alapvető problémát e tekintetben a fejletlen társadalmi viszonyok, a még mindig elevenen ható törzsi rendszer képezi. Mindaddig a gyarmati hatalmak nyelve volt a hivatalos nyelv ezekben az országokban, ennek következtében a népnyelv háttérbe szorult, fejlődésében megtorpant, vagy egészen lassan fejlődött. A nemzeti burzsoázia, amennyiben egyáltalán létezett, általában a gyarmatosítók nyelvét vallotta magáénak, s nem volt érdekelve az anyanyelv fejlesztése tekintetében. Mindez azzal a következménnyel járt, hogy sok ilyen országban még mindig az immár kivonult gyarmatosítók nyelve a hivatalos nyelv, jobbik esetben a nemzeti nyelv mellett.

Érdekes továbbá felfigyelni korunk még néhány sajátos nyelvi kérdésére. A technika rohamos fejlődése, a műszaki forradalom, a fokozottabb ütemű urbanizálódási folyamat, a falu—város megváltozott viszonya egész társadalmi rétegek életmódját határozza meg, s mindez a maga módján természetesen a nyelvben is tükröződik. A fokozottabb munkamegosztás és élettempó, az idővel való állandó versenyfutás és a modern technológia egysikúvá teszi az ember magatartását, mivel az egyén ténykedési területe lényegesen leszűkül. E tényezők eleve korlátok közé szorítják magát a nyelvet is. Az angol nyelv például szókészletét tekintve az egyik leggazdagabb nyelv a világon, az amerikai tár-

tencia" (Chomsky) leszűküléséről van szó, nemcsak az egyén, hanem egész társadalmi rétegek vonatkozásában. A nyelv elszegényedését elősegítő tényezőkkel szemben hat az urbanizálódási folyamat, mivel a városi környezet alapján véve igényli a hagyományokat, s a maga módján igyekszik is ápolni azokat. Ennek ellenére a nyelv elszegényedése korunk tünet értékű jelensége.

A filozófia már régen társadalmi jelenséggént kezeli a nyelvet. A nyelvészet a XIX. században kezdett érdeklődni a nyelv és a tömegek, illetve a nyelv és az egyén viszonya iránt. A nyelv társadalmi feltételezettsége azonban csak a XX. században került a nyelvészek érdeklődésének a homlokterébe. Ez utóbbi különösen F. de Saussure-re és A. Meillet-re jellemző. Szerintük a nyelv társadalmi funkciót betöltő rendszer. Hangsúlyozzák, hogy a nyelvi változás nem az egyén, hanem a közösség ténykedésének a függvénye. A későbbiek folyamán kifejezésre jutott az a nézet is, hogy a nyelv rétegeződését, és általában a nyelvben végbemenő folyamatokat, a társadalom szerkezete határozza meg. A nyelv fejlődése — a látszat ellenére — alapjában véve nem független a társadalmi folyamatoktól. Minden társadalom a maga módján ugyanis tudatosan is igyekszik olyan irányban továbbfejleszteni a nyelvet, hogy az megfeleljen a kor és az adott ideológia követelményeinek.

Egyes nyelvi folyamatok egészen könnyen befolyásolhatóak, s ilyen szempontból megalapozottnak látszik a nyelvtervezés gondolata. Lássunk erre néhány példát! India legfelsőbb kasztjainak a szanszkrit volt az irodalmi nyelve, s ezt a nyelvet gondosan ápolták. Pontosan leírták az egyes nyelvi jelenségeket, hogy ezáltal is megóvják az irodalmi nyelvet az alacsonyabb kasztok nyelveinek a hatásától. Vagy egy másik példa: ismeretes, hogy a kínai nyelven belül óriásiak az eltérések az egyes nyelvjárások között. E különbségeket évszázadokon keresztül az írás hidalt át. Az ideografikus írás megreformálása során szükség mutatkozott arra, hogy egy nyelvjárást hivatalossá minősítsenek, s ezt utána egységesen használják az egész Kína területén. A választás a Peking környéki mandarin nyelvjárásra esett, annak ellenére, hogy a történelem folyamán ez a nyelvjárás az uralkodó osztály sajátja volt. A választás helyességét több tény igazolja: a mandarin Kína legfejlettebb központjának, Pekingnek és vidékének a nyelvjárására épült, másrészt, viszonylag egyszerű, s a művelődési hagyományok jelentős részének a közvetítésére is alkalmas nyelvjárás. A kínai irodalmi nyelv alapját képező nyelvjárás kiválasztását tehát ilyen módon befolyásolták a nemzeti, politikai és történelmi mozzanatok.

Norvégiának két irodalmi nyelve van. Az egyik, a riksmål, az Oslóban beszélt és a dán nyelv keveréke, a másik, a bokmål alapjában pedig nyelvjárásai struktúrák és egyéb sajátosságok állnak, tehát egészében norvég talajon született. Az első a norvégiai dán uralom idején jött létre, s a dánok és a norvég burzsoázia közös nyelve volt, a másodikat pedig az idegen hatás ellensúlyozásának a szándéka keltette életre. A hagyományok következtében, valamint az uralmon levő burzsoá osz-

tály helyzete révén azonban Norvégiában mindmáig a ritksáig az uralkodó irodalmi nyelv.

A szerbhorvát irodalmi nyelv alapját képező nyelvjárás kiválasztásakor döntő tényező volt, hogy Vuk nyelvi modellje is a hercegovinai nyelvjárásra épült. Ennek ellenére sem véletlen azonban, hogy olyan gyorsan lért hódított, hiszen e nyelvjárás révén néhány népünk közelebb került egymáshoz, s lehetővé vált számukra az egymás közötti nyelvi kommunikáció, különösen azután, hogy az irodalmi nyelv alapjaiba más nyelvjárások is beépültek. A közös irodalmi nyelv ez idő szerint megfelelt bizonyos társadalmi rétegek igényeinek (a szerbek és a horvátok esetében egyaránt). Más kérdés, hogy egy másik korszakban, megváltozott társadalmi feltételek között, miért nyilvánult meg ellenállás az egyezményes irodalmi nyelv iránt.

A többnemzetiségű és többnyelvű közösségekben különösen jellemző a nyelvi kérdésekbe való beavatkozás a társadalom részéről. Lássunk erre is néhány példát!

Izrael lakosságát különböző országokból jött, különféle nyelvet beszélő emberek alkotják. A héber nyelv noha nem az egész zsidóság használta, mégis folyamatos életet élt és pozíciójának a megerősítése céljából az izraeli hatóságok olyan döntést hoztak, hogy az Izraelbe betelepülők részére kötelezővé teszik a héber nyelv elsajátítását.

Hasonló a helyzet az Amerikába és Ausztráliába bevándorlókkal is. Itt ugyan az angol nyelv elsajátítására nincs hatósági rendelet, az élet-és munkakörülmények kényszerítő hatása alatt azonban mindenki kénytelen elsajátítani ezt a nyelvet. A kisebb népcsoportoknak a bevándorlás utáni második-harmadik nemzedéke már lemond anyanyelvéről, illetve nem is képes annak használatára. Akad példa ugyan az ellenállásra (a portorikóiak vagy a kínaiak esete), a jelenlegi körülmények között azonban kevés remény van az anyanyelv megőrzésére.

A Szovjetunióban az alkotmány szavatolja a teljes nyelvi egyenjogúságot, a nemzetek közötti kapcsolatokat azonban orosz nyelven tartják fenn, vagyis ennek a nyelvnek a többnyelvű és -nemzetiségű szovjet közösségen belül valamiféle közvetítő szerep jut. Ilyen körülmények között az egyéb nyelvi közösségek tagjainak el kell sajátítaniuk az orosz nyelvet. Természetes, hogy ezáltal rohamosan csökken a kisebb népcsoportok anyanyelv-használata, sok nyelv el is tűnik. A szovjet statisztikai adatok utalnak erre.

Indiában a hindu nyelvet nyilvánították hivatalossá, de e mellett az angolnak is hivatalos státusa van. Érdekes módon az ellenállás inkább a hindu nyelv iránt nyilvánul meg, mivel az egyéb nyelveket beszélő indiai etnikumok tagjai attól tartanak, hogy nyelvük elenyészik, ha a hasonló szerkezetű hindu nyelv tért hódít. Az angol nyelv részéről nem éreznek ilyen veszélyt.

Társadalmunkban teljes nemzeti és nyelvi egyenjogúságot hirdetünk, s ez érvényre is jut a gyakorlatban. Nemzeteink és nemzetiségeink kultúrájának gyors felvirágzása egyrészt éppen e ténynek köszönhető. Ily módon, kifejezésre juthat például — általános politikai célkitűzéseinkkel összhangban — a nemzetiségek pozitív szerepe, nevezetesen az, hogy hidat képeznek más nemzetek felé. Egészen természetes,

gét és problémáit, ha ezekről albán, illetve magyar nyelven tájékozód-
nak. Ez azt is jelenti, hogy nemzetségeink nyelve és kultúrája magába
szívja társadalmi gyakorlatunk lényegét, s egyben közvetíti is ezt a kül-
föld felé. Ugyanez fordítva is érvényes: nemzeteink külföldön, kisebb-
ségben élő részei is hasonló szerepet töltenek — illetve tölthetnek — be
a nemzetiségi jogok érvényre jutása esetén.

Nem kétséges tehát, hogy a marxista nyelvszemlélet a nyelv új-
szerű megközelítése révén új minőségekkel gazdagítja az egész nyelv-
tudományt. Különösen érvényes ez, ha a nyelv lényegéről, valamint a
nyelvnek a szubjektív és az objektív valóságban betöltött szerepéről
van szó. Egyértelműen állítható: a marxista megközelítés révén lehető-
ség nyílik arra, hogy a nyelvet a maga összetettségében vizsgáljuk.

REZIME

MARKSISTIČKI PRISTUP JEZIKU

Polazna odredišta u istraživanjima o marksističkom prilazu jeziku su
sledeća:

- utvrđivanje dijalektičnosti unutrašnje jezičke strukture
- odnos jezika i društva
- utvrđivanje dijalektičnosti jezika u zavisnosti od njegove geneze i
povezanosti sa celokupnim objektivnim i subjektivnim svetom.

U ovom radu navodi se niz primera koji potvrđuju da je dijalektičnost
jezičke strukture imanentna i univerzalna kategorija. Jezička materija nosi
u sebi dijalektičke zakone, pa iz toga rezultira i metodologija.

Razvoj jezika nerazdvojno je povezan sa razvojem društva, ali on ne
mora biti paralelan, i obično nije. Međutim, jezik je u velikoj meri zavisn
od razvoja društva. Jezik je istorijska kategorija koja iz objektivnih razloga
ne može pratiti svaku i najmanju promenu u društvu. Jezik je norma i model.

SUMMARY

MARKSISTIC APPROACH TO THE LANGUAGE

The starting points in the investigations of a marxistic approach to lan-
guage problems are the following:

- stating the dialectical nature of language structure
- language and society relations
- stating the dialectical nature of language with regard to its genesis
and its correlation to the objective and subjective world.

In this paper a great deal of instances are quoted to prove that the
dialectical nature is immanent to language structure and is a universal cat-
egory. The linguistic stuff contains dialectical laws where from the metho-
dology results.

The starting points in the investigations of a marxistic approach to lan-
but need not be parallel, and usually is not. However, the language depends
very much on the social development. The language is a historical category
which — due to objective reasons — cannot follow eachs slightest change
of society. The language is a norm and a model.

**ADALÉKOK
A KÉTNYELVÜSÉG
VIZSGÁLATÁHOZ
A DRÁVA-SZÜGBEN**

A kétnyelvűség vizsgálatakor abból indultunk ki, hogy amikor a két-, illetve többnyelvűség egy egész embercsoport jellemzőjévé válik, akkor e tényt elsősorban társadalmi jelenségként kell kezelnünk. A másik kiindulópont: a többnyelvűség jugoszláv modellje kedvező táptalajt nyújt a kulturális pluralizmus kifejlődésére, vagyis lehetőséget ad arra, hogy a nemzetiségek anyanyelvüket minden szinten használhassák.

Az anyanyelv és a környezetnyelv használatával kapcsolatos felmérés alkalmával abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a többnyelvűség jugoszláv modellje elősegíti a funkcionális kétnyelvűség kialakulását. A kérdőíves felmérés során az alábbi kérdésekre kerestünk választ:

- a) milyen mértékben függ a beszédhelyzettől az anyanyelv, illetve a környezetnyelv használata;
- b) a választott nyelv függ-e a beszéd témájától;
- c) a nemzeti hovatartozás vagy a kétnyelvűség foka-e a döntő tényező a nyelv megválasztásakor az esetben, ha eltekintünk a beszédhelyzettől és a témától.

A nyelvhasználattal kapcsolatos vajdasági felmérések eredményeivel több tanulmány foglalkozik.¹ A Muraközben is végeztek ilyen jellegű felméréseket. (Lásd Albina Lük e számunkban megjelenő tanulmányát.)

Horvátországban Pélmonostor község területén négy általános iskola mintegy 180 tanulója töltötte ki az anyanyelv és a környezetnyelv használatának a felmérésére szolgáló kérdőívet. Az alábbiakban azt a társadalmi-politikai és művelődési alapszituációt vázoltuk fel, amely kiindulópontul szolgálhat az adatok elemzésekor.

* * *

Egy adott területen az Alkotmány által szavatolt nemzetiségi jogok gyakorlása alapján véve a társadalmi-politikai és művelődési alaphelyzet függvénye. E tényből kiindulva elemzésünk célja az volt, hogy felvázolja ennek az alapszituációnak a körvonalait. A nemzetiségi politikát meghatározó tényezőket három alaptényező köré csoportosítottuk:

1. a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságát szavatoló szövegség és köztársasági rendelkezések konkretizálása a vizsgált község területén;
2. a magyar nemzetiségi iskolahálózat háború utáni fejlődése és jelenlegi helyzete a Horvát Szocialista Köztársaságban általában és külön Pélmonostor község területén;
3. a Horvátországi Magyarok Szövetsége mint a magyar nemzetiség jogai gyakorlásának intézményesített formája.

I.

1974-ben hozott alkotmányunk — a fejlődő társadalmi viszonyoknak megfelelően — a régebbi alkotmányokhoz viszonyítva új, valóságosabb elemekkel telítette a nemzetiségek jogainak a gyakorlását: míg az 1946-ban hozott alkotmány csupán általánosságban biztosította a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságát — a polgárok teljes jogegyenlőségének a szintjén —, az 1963. évi alkotmány pedig annak alapján, hogy az embernek nemzetiségre, fajra, vallásra, nemre, nyelvre, képzettségre és társadalmi helyzetére való tekintet nélkül joga van teljes jogegyenlőségre², addig az 1974. évi új alkotmány — ezen túlmenően biztosítja Jugoszlávia minden polgárának nemzetisége és kultúrája szabad kinyilvánítását, valamint nyelve szabad használatát. E jogok biztosításaként az Alkotmány előírja, hogy Jugoszlávia minden nemzetének nyelve és írása egyenrangú. Jugoszlávia nemzetiségei számára az Alkotmány a szabad nyelvhasználat jogát biztosította.³

A szövetségi alkotmány ezen elveinek a konkretizálása szempontjából — esetünkben — különös jelentőséggel bír a Horvát Szocialista Köztársaság Alkotmányának 137. szakasza. E szakasz biztosítja a Horvát Szocialista Köztársaság területén élő nemzetek és nemzetiségek — horvátok, szerbek, magyarok, csehek, olaszok, szlovákok, ruszinok, ukránok, és egyéb nemzetiségűek — számára a teljes jogegyenlőséget, a nemzeti hovatartozás és kultúra szabad kinyilvánítását, az anyanyelv szabad és egyenrangú használatát — az egymás mellett élésből eredő szükségletekkel, a szocialista társadalmunk további fejlesztésére irányuló törekvésekkel és a testvériség-egység megszilárdításával összhangban. Ezeknek az alapvető jogoknak a valóra váltása céljából a Horvát Szocialista Köztársaság területén a nemzetek és nemzetiségek számára a köztársasági alkotmány biztosítja az e célt szolgáló szervezetek létrehozásának, valamint az anyanyelvű oktatás és nevelés megszervezésének a jogát, továbbá azt, hogy a nemzetek és nemzetiségek a társadalmi-politikai szervezetekben és a közhatalmat gyakorló egyéb szervezetekben arányosan képviseltessék magukat, illetve hogy községenként külön szuverén jogokat is gyakoroljanak.⁴

Pélmonostor község⁵ statútuma a szövetségi, illetve köztársasági alkotmánynak a nemzetiségek jogaival kapcsolatos rendelkezéseit konkretizálva biztosítja a község területén élő magyar nemzetiség számára:

— a magyar nyelv és írás szabad és egyenrangú használatát Kis-köszeg, Darázs, Nagybodolya, Vörösmart, Csúza, Hercegszőlős, Karancs,

Kő, Pélmónostor, Ujbezdán, Laskó, Várdaróc, Kopács és Dárda települések területén az állami szervek és szervezetek előtti eljárásban; azt, hogy a társultmunka-szervezetek, az érdek- és helyi közösségek, valamint az egyéb öngazgatási szervezetek és közösségek általános aktusukban maguk határozzák meg a nyelvek és írások egyenrangú használatának a módjait és feltételeit⁶;

— a községi képviselő-testületben és más testületekben a magyar nemzetiségűek arányos képviselétét. Intézkedéseket szorgalmaz továbbá, melyek révén megvalósul a magyar nemzetiségűek arányos képviselete a DNSzSz és a szakszervezet szerveiben, a küldöttrendszerben, továbbá egyéb kollegiális és egyszemélyi szervek esetében;

— az anyakönyvi hivatal kétnyelvű ténykedését;

— a magyar nemzetiségi zászló és a népfelszabadító háborúban részt vett egységek zászlóinak a szabad használatát;

— a horvátszerb, illetve szerbhorvát és a magyar nyelvet beszélő dolgozók alkalmazását a közelet minden területén (közlekedés, posta, kereskedelem, vendéglátóipar, idegenforgalom, kisipar, bankok, biztosító intézetek stb.);

— a magyar anyanyelvű óvodák, általános és középiskolai tagozatok (illetve vegyes környezetben a kétnyelvű tagozatok) létesítését, továbbá a magyar anyanyelvű tanulók és egyetemi hallgatók arányos ösztöndíjazását.

E jogok érvényre jutásának a figyelemmel kísérése a községi képviselő-testület nemzetiségi bizottságának a feladata.

A társadalmi-politikai és művelődési alapszituációt meghatározó tényezőket elemezve még egy okmányról kell szólnunk⁷, melyben a községi képviselő-testület a község történelmi, demográfiai, gazdasági és társadalmi-politikai alapjaival foglalkozik. Ebből idézzük a témánk szempontjából fontosabb részeket.

„Pélmónostor község öngazgatási alapokra épülő társadalmi-politikai közösség. Területe 114 742 hektár, illetve 1147,42 négyzetkilométer... A legrégebbi korok óta él ember ezen a vidéken. A VII. századból származó adatok arról tanúskodnak, hogy Baranyában és a Dunavölgyben ez idő szerint szlávok éltek — egészen 895-ig, a nagy népvándorlás utolsó hullámaig; ekkor telepedtek le a magyarok erre a vidékre. Abban az időben ez a harcias finnugor nép félnomád életmódot folytatott. A XII. század folyamán a magyarok számbeli fölénybe kerültek, megszilárdították hatalmukat, s egészen a XVI. századig, a török hódoltság idejéig a kezükben tartották. A hódoltsággal lényegesen megváltoztak a társadalmi-politikai viszonyok, mivel Baranya a törökök nyugat felé vonulása szempontjából igen fontos terület volt.

A török uralom ideje alatt (1526—1687) szerbek telepedtek le Baranyában, a nagyharkányi csata (1687) után pedig, amikor a törökök 161 éves uralom után véglegesen visszavonultak erről a területről, Baranyában Kosovóról jött szerbek és Srebrenica környékéről érkezett horvátok telepedtek le.

Hangsúlyozni kell továbbá azt a történelmi ténytet is, hogy Arsen Crnojević ... 1690 táján 80 000 embert vezetett erre a területre, s az

akkori Magyarország területén megalapozta a szerb autonómiát. Erről írásos okmányok is vannak a szentendrei Szerb Múzeumban.

Ez idő szerint már tiszta horvát települések is léteztek itt. Ezt bizonyítják az egykori történészek és utazók feljegyzései is, melyek szerint Luč község római katolikus temploma (s maga a település is) a legrégebb a maga nemében . . .

Baranya magyarországi részében, a Pécs és Mohács közötti területen már ebben az időben is számos délszláv település létezik, akárcsak a mai Pélmonostor község területén, ahol számos horvát faluról tudunk: Duboševica (régebbi nevén Daljok), Topolje (Ižip), Gajić (Marok), Draž, Batina, Podolje (Bodolya), Kneževi Vinogradi (Hercegszőlős) az északkeleti részben, továbbá Baranjin Vrh (Brnjevar), Šumarina (Benga), Luč, Baranjsko Petrovo Selo (Petarda) és Torjanci a délnyugati részen.

Ezekben a falvakban manapság is horvátok élnek, nem kétséges azonban, hogy a török hódoltság ideje alatt más helységekből is éltek, ugyanúgy, mint ahogyan számos baranyai faluban élt magyar őslakosság is . . . A törökök kiűzése után Baranya a Habsburg-dinasztia kereteibe tartozó Magyar Királyság része lett. Ettől kezdve — telepítés és magyarosítás útján — növekedett a magyar ajkú lakosság száma, különösen 1867 után.

A lakosság összetétele betelepítés és széttelepítés útján változott lényegesen. A vidéket — elsősorban Rákóczi seregének a kegyetlenkedései idején — főleg a szerbek hagyták el, . . . akik a Dráva jobb partján, a mai Eszék és Dályhegy környékén telepedtek le, sőt még tovább is eljutottak, egészen a Vučje mentére, Čepina, Bobota, Negotslavac és Markušica környékére. Akárcsak a szerbek, a horvátok is elhagyták a Sziget, Pécs, Mohács és a Dráva torkolata közötti területeket, s a Száva, Vučje és a Bosut mentén telepedtek le.

A szerbek és a horvátok széttelepítése folytán létrejött kedvező gazdasági feltételek következtében számos (Ausztriából, Bajorországból és a Rajna mentéről érkezett) német család telepedett le ezen a vidéken. Ugyanakkor magyarok is települtek ide az északi és északkeleti megyékből.

A második világháború végén a németek zöme elhagyta e vidéket.

A háború utáni kolonizáció keretében Horvátország terméketlen vidékeiről, Bánijából, Dalmáciából, Horvát Zagorjéból és a Muraközéből érkezett lakosok telepedtek le itt . . .”¹⁸

II.

Az anyanyelvű oktatás a nemzetiségi jogok gyakorlásának az alapjában áll. E tényből eredően közvetlenül a háború befejezése után Szlavónia-szerte létrehozták az általános iskolai magyar tagozatokat, 1949-ben pedig Vörösmarton megnyílt az első magyar tannyelvű hétosztályos iskola (algimnázium), majd a nyolcosztályos is. Az 1952/53. tanévben középiskola megnyitásával is kísérleteztek, az első osztály után azonban — szervezési és egyéb, fogyatékoságok miatt — a tanulók szétszéledtek. A magyar nyelvű középiskolai oktatás kérdése csak 17 év

mulva került ismét napirendre. A hatvanas éveket Horvátországban az általános iskolai oktatás központosítása jellemezte. Ezek a centralizációs törekvések elsősorban az oktató-nevelő munka korszerűsítését tüzték ki célul, „... ebben a magasabb szintért folyó versenyben azonban megmgott a nemzetiségi iskolák helyzete. Az aránylag kis létszámú, osztatlan tagozatokkal rendelkező magyar tannyelvű iskoláink hátrányos helyzetbe kerültek. Évről-évre csökkent a tanulók száma. Tanítóink közül néhányan hazamentek Vajdaságba, mások horvát tannyelvű tagozatokon vállaltak munkát. Általában csökkent az anyanyelvű oktatás iránti érdeklődés. Előbb a szórványvidékeken, majd a vegyeslakosságú területeinken szűntek meg a magyar tagozatok. Tanító- vagy tanulóhiány miatt a következő helységekben számolták fel a magyar tagozatokat: Hercegszőlős, Mirkovac, Jagodnjak-rét, Haraszi, Belle, Karancs, Rőtfalu, Velika Pisanica...”⁹

Az anyanyelvű oktatás iránti érdeklődés ilyen rohamos csökkenése nyilván nem volt ok nélküli, s az is nyilvánvaló, hogy a dolgok ilyen alakulása folytán nem kisebb tét forgott kockán, mint az alkotmányos jogok érvényre jutása, a nyelvi egyenjogúság valóra váltása. Az okok után kutatva „egy későbbi felmérés kimutatta, hogy... a szülők nagy része gyermekeinek az érvényesülését a horvát vagy szerb nyelv tudásában látta. A középiskolák horvát tannyelvű tagozataiban, vagy országszerte a különböző munkahelyeken valóban döntő jelentőségű a szerb vagy a horvát nyelv tökéletes ismerete. Ezt természetesen tudják pedagógusaink is, és egész sor intézkedéssel igyekeznek a horvát vagy a szerb nyelv tanulását korszerűsíteni, eredményesebbé tenni. Sokan azonban türelmetlenek voltak, és gyermekeiket horvát tannyelvű tagozatra iratták, mondván, hogy »jobb előbb, mint később«.¹⁰

A Horvátországi Magyarok Szövetsége 1969-ben foglalkozott a nemzetiségi iskolák helyzetével, s azzal a kérdéssel fordult a Horvát Szocialista Köztársaság Oktatás-, Művelődés- és Testnevelésügyi Titkársághoz, hogy nevezzen ki szakbizottságot a magyar tannyelvű iskolahálózat helyzetének az elemzésére. A Titkárság a kérés nyomán megalakította a bizottságot, amely — a helyzet felmérésén túl — feladatául tűzte ki a nemzetiségi iskolák korszerűsítési tervének a kidolgozását is. Így született meg a magyar tannyelvű iskolahálózat racionalizálásának a terve, amelyet a Horvát Szábor nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó bizottsága is jóváhagyott. Az e terv nyomán megindult átszervezés legfontosabb célkitűzései között szerepelt „a magyar tannyelvű iskolahálózat fejlesztése, a munkafeltételek javítása, új tagozatok nyitása, az anyanyelvápolás bevezetése, a tervszerű tanszerbeszerzés, a pedagógusok továbbképzése, a tanítás korszerűsítése, új iskolák építése...”¹¹ A terv legfontosabb eredményei között tarthatjuk számon, hogy növekedett a magyar tannyelvű tagozatok száma, új iskolák épültek, illetve korszerűsítették a régieket, nyolc község területén megszervezték az anyanyelv-ápolást, nagyobb gondot fordítanak a tanszerellátásra és a tankönyvbeszerzésre, valamint a pedagógusok tervszerű képzésére és továbbképzésére.

Pélmonostor község területén jelenleg 6 óvodai tagozat működik: Batinán 2, Vörösmarton 2, Csúzán 1 és Várdarócon 1. Tervezik ezen-

kívül egy kétnyelvű tagozat megnyitását Pélmónostoron. Nyolcosztályos általános iskolák működnek Batmán, Vörösmarton, Hercegszőlősn és Laskón, körzeti tagozatok pedig Durúzson, Bodolyán, Csuzán, Uj-Bez-dánban, Karaneson, Sepsén, Kopácsen és Várdarócon. Anyanyelv-vápoló csoportok működnek Pélmónostoron, Dárdán és Bellyén. A község területén működő 48 általános iskolai magyar tagozatra az 1976/77. tanévben 776 tanuló járt, 226 pedig (25 csoportban) az anyanyelv-vápolási órákat látogatta. A pedagógusok száma: 35 tanító, 35 általános iskolai tanár. A pélmónostori középiskolai központ kétnyelvű tagozataira összesen 140 tanuló jár.

III.

A Horvátországi Magyarok Szövetsége mint a Horvátország területén élő magyar nemzetiség jogai gyakorlásának intézményesített formája alapvető feladatának a nemzeti hagyományok és a nemzeti nyelv ápolását tekinti.

Mielőtt azonban a Horvátországi Magyarok Szövetségének a tevékenységét ismertetnénk, szóljunk néhány szót a Horvát Szocialista Köztársaság területén működő nemzetiségi szervezetekről általában. E szövetségek a Horvát Szocialista Köztársaság sajátos szervezetei.¹² A nemzetiségi szövetségek megalakítása következetes nemzetiségi politikára vall: a csehek, valamint az olaszok szövetsége még 1944-ben megalakult, ezt követte a Horvátországi Magyarok Kultúrszövetsége (1949), majd a ruszinok és ukránok szövetsége (1968). E szervezetek közös jellemzője, hogy fő feladatuknak a nemzeti nyelv és kultúra fejlesztését, az e feladatok végzésére hivatott intézmények létrehozását, valamint a nemzetiségi jogok gyakorlásával kapcsolatos kérdések megoldásának a szorgalmazását tekintik. Fő tevékenységi területüket az oktatásügy, a tájékoztatás és a művelődési élet megszervezése, valamint az anyaországokkal való együttműködés előmozdítása képezi.

A nemzetiségi jogokat e szervezetek megalakítása óta sohasem vonták kétségbe, megoszlottak azonban a vélemények e szervezetek feladatkörét illetően. Az alapvető kérdés általában abban volt, hogy — a művelődési tevékenység végzésén túl — joguk van-e a nemzetiségi szövetségeknek arra, hogy az illető nemzetiség szempontjából fontos általános társadalmi és politikai kérdéseket is felveessenek. A kérdéssel számos esetben foglalkozott a Horvát Kommunista Szövetség Központi Bizottsága is.¹³ Ma már általános érvényűnek mondható az a nézet, hogy a nemzetiségi szövetségek művelődési és egyben politikai szervezetek is.¹⁴

A Horvátországi Magyarok Szövetségének a keretében jelenleg öt bizottság működik, melyek munkáját az elnökség koordinálja: a Petőfi-zászlóalj harci hagyományainak az ápolásával foglalkozó bizottság, az iskolabizottság, a művészeti bizottság, a könyvtárbizottság, a népi és kultúr-hagyományokkal foglalkozó bizottság és a nemzetiségi jogok megvalósításával foglalkozó bizottság. E bizottságok tevékenységének az illusztrálása céljából vázlatosan ismertetjük 1976. évi tevékenységüket.¹⁵

A Petöfi-zászlóalj harcra hagyományait az ápolásával foglalkozó bizottság kiállítások szervezésével, beszámolóik és munkatervük készítésével foglalkozott.

Az iskolabizottság üléseinek a napirendjén az említett időszakban egyebek között az alábbi témák szerepeltek: a magyar tannyelvű iskolahálózat időszerű kérdései, az oktatás korszerűsítése, a tankönyvkiadás, a középiskolai oktatás helyzete, a kiadói tevékenység illetmény szabályzata, az anyanyelvpolók köztársasági versenye, a tanszerbezohozatal kérdése, a pedagógusok továbbképzése.

A művészeti bizottság a falusi kultúregyesületek munkájának a felújításával, irodalmi estek, színházlátogatások, tánctanfolyamok szervezésével stb. foglalkozott.

A könyvtárbizottság elemezte a könyvtárak helyzetét, a könyvelőszámlát és a könyvvásárlást.

A népi és kultúrhagyományok ápolásával foglalkozó bizottság helytörténeti kutatómunkák szervezésével, monográfiai jellegű munkálatok előkészítésével és a tájmúzeumok kérdésével foglalkozott.

A nemzetiségi jogok megvalósításával foglalkozó bizottság elemezte a községi státúumokat, foglalkozott a kétnyelvű feliratok bevezetésének és a nemzetiségi lakosság anyanyelvű tájékoztatásának a kérdéseivel.

J E G Y Z E T E K

¹ Mikes Melánia: Some patterns of language use in Hungarian — Serbocroatian bilinguals — a szociolingvusk VIII. torontói világkongresszusán felolvasott referátum; Mikes Melánia — Ileana Dorina Bulik: Obrasci upotrebe maternjeg i nematernjeg jezika kod srednjoškolske omladine rumunske narodnosti u SAP Vojvodini — a III. jugoszláv—román nemzetközi kongresszuson felolvasott referátum, Pancsova, 1974.; Molnár Csikós László: Szociolingvisztikai vizsgálatok a Dunatájon, Létünk, 1974/5—6.; Jaroslav Turčan: Obrasci upotrebe maternjeg i nematernjeg jezika kod srednjoškolske omladine slovačke narodnosti u SAP Vojvodini, Jezik u društvenoj sredini, Újvidék, 1976.

² A JZSZK Alkotmánya (1963), 33. szakasz, 1. bekezdés.

³ A nyelvi egyenrangúság és a szabad nyelvhasználat közötti különbség jogi vetületével kapcsolatban lásd Dr. Matkovic József A nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatára vonatkozó alkotmányos rendelkezések c. tanulmányát (Anyanyelv — „államnyelv” c. kötet, szerk. dr. Rehák László, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1976., 112. old.), valamint Vladimir Popin A nemzetek és nemzetiségek egyenlő nyelvhasználatának jogi szabályozása c. tanulmányának ide vonatkozó részét (uo. 183 oldal).

⁴ A Horvát Szocialista Köztársaság Alkotmányának e rendelkezéseit alapján véve az a tény határozza meg, hogy a köztársaság területén — az 1971. évi népszámlálás adatai szerint — 85 000 nemzetiségi lakos él: 35 485 magyar, 19 000 cseh, 17 600 olasz, 5482 szlovák, 6522 ruszin és ukrán. Az 1961. évi adatokhoz viszonyítva a nemzetiségi lakosok száma a köztársaság területén az 1961—1971 időszakban 17 933-mal csökkent. E csökkenés az egyes nemzetiségek esetében a következőképpen alakult: magyarok — 7515, csekhek — 4000, olaszok — 3503, szlovákok 1517, ruszinok és ukránok — 1500.

⁵ Az 1971. évi népszámlálás adatai szerint a község 38 településének 17 006 háztartásában 58 322 lakos él: 23 283 horvát, 15 614 szerb, 13 473 magyar, 72 muzulmán és 3886 egyéb nemzetiségű.

⁶ E statutaris rendelkezés alapján Pélmonostor község képviselő-testületének társadalmi-politikai tanácsa 1977. február 24-i ülésén határozatot hozott (Pélmonostor község Hivatalos Közlönye, XVI. évfolyam, II. szám, 1977. március 18.) a nyilvános feliratokkal kapcsolatban, melynek értelmében a községi és a helyi közösségi szervek, az önzagatási érdekközösségek és a társultmunka-szervezetek, valamint az egyéb társadalmi-politikai szervezetek és közösségek a horvát, illetve szerbhorvát nyelven kívül magyar nyelven is kötelesek kifüggeszteni feladataikat (az említett szervek, szervezetek és közösségek neve, helység- és utcanevtáblák, pályaudvarok, műemlékek felirata, stb.). A határozat Pélmonostor, Belye, Dárda, Darázs, Kú, Karancs, Hercegszőlős, Kopács, Sepse, Laskó, Újbezdán, Nagybodolya, Csúza, Várdaróc és Vörösmart települések területére vonatkozik.

⁷ Információja a historijskim, demografiskim, ekonomskim i društveno-političkim osnovama općine Beli Manastir. Az okmányt Pélmonostor község képviselő-testülete 1975 október 1-én hagyta jóvá.

⁸ Az idézett részeket e tanulmány szerzője fordította magyarra.

* Merkt Ferenc. A horvátországi magyar tanítási nyelvi iskolahálózat fejlődése Oktatás és Nevelés, 1975/3, 24. oldal.

¹⁰ Uo. 2b. oldal.

¹¹ Uo. 2b. oldal.

⁷ Kivételet csupán az olaszok szövetsége képez, ez ugyanis a Horvát Szocialista Köztársaságon kívül felétele a Szlovén Szocialista Köztársaság területén élő olasz nemzetiséget is.

¹² A Horvát Kommunista Szövetség KB Végrehajtó Bizottságának 1966. V. 12-1 ülése, a HKSZ KB V. és VII. plenáris ülése stb.

¹⁴ A nemzetiségekről szóló, 1973-ban készült elaborátum például ezzel kapcsolatban egyebek között a következőket mondja: „Ha a nemzetiségi szövetségek feladatkörét elemezzük, akkor nem csupán azt kell felmérnünk, hogy mit tettek ezek a szervezetek a nemzeti nyelv és kultúra ápolása terén, hanem azt is, hogy milyen »más jellegű tevékenységet« fejtettek ki, illetve hogy milyen mértékben hívták fel a figyelmet a gyakorlatban észlelhető problémákra és fogyatékosokra.”

¹³ A bizottságok tevékenységét a Horvátországi Magyarok Szövetségének 1976. évi tevékenységéről szóló jelentés alapján vázoltuk fel.

REZIME

PRIOLOG PROUČAVANJU DVOJEZIČNOSTI U BARANJI

Cilj ovog rada je da na osnovu raspoloživih dokumenata (statuta, službenih glasila, raznih informacija itd.) opiše kulturnu i društveno-političku situaciju koja bitno uslovljava dvojezičnost kao društvenu kategoriju na teritoriji opštine Beli Manastir. Polazeći od novog ustava, autor pokušava da prati put ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti (1.); on prezentuje sliku razvoja današnjeg stanja prosvetno-pedagoške delatnosti u školama sa mađarskim nastavnim jezikom i u dvojezičnim školama (2.); najzad, daje se analiza delatnosti Saveza Mađara u Hrvatskoj kao jednog od institucionalizovanog oblika ostvarivanja prava mađarske narodnosti u Hrvatskoj.

SUMMARY

INVESTIGATIONS OF BILINGUALISM IN BARANJA

The aim of this paper is to describe the cultural, social and political situation which has an impact on bilingualism as societal category on the territory of the community Beli Manastir. Using disponible documents, the author depicts the way of the application of principles stated in the new constitution in connection with the equality of nations and nationalities. He gives a picture of the development of the educational system in this region, and describes the activities of the League of Hungarians in Croatia in the realization of the rights of the Hungarian nationality in Croatia.

**A MAGYAR NYELV
HASZNÁLATA A KÖZSÉGI
KÉPVISELŐ-
TESTÜLETEKBESEN ÉS
A KÖZSÉGI
KÖZIGAZGATÁSI
SZERVEKBESEN***

Újabb jogszabályaink értelmében a tartományunk területén élő nemzetiségek nemcsak *szabadon* használhatják a nyelvüket, hanem a szerbhorvát (ill. horvátszerb) nyelvvel *egyenrangúan* is. A nyelvhasználati egyenjogúság a nemzetek és a nemzetiségek egyenjogúságának egyik legfontosabb alkotóeleme. Azzal az eszmei és politikai iránnyal van összhangban, mely szerint a munkásosztálynak és általában a dolgozóknak kell a hatalmat gyakorolniuk, nemzetiségre és anyanyelvre való tekintet nélkül. A nyelvhasználatot szabályozó törvényeink és Vajdaság SzAT alkotmányának szellemében az egyes községi statútumok többkevesebb részletességgel rendelkeznek a község területén élő nemzetek és nemzetiségek nyelvhasználati egyenjogúságának érvényesítési módzatairól. Tartományunk 44 községe közül csupán egynek (Opova) a statútuma nem tartalmaz semmiféle olyan rendelkezést, mely a nemzetek és a nemzetiségek egyenjogúságára és a nyelvhasználati egyenjogúságra vonatkozna.

A magyar nemzetiség jogaival és a magyar nyelv használatával 34 község statútuma foglalkozik. Ezek közül egyes községi statútumok igen részletesen feldolgozzák a nemzetiségi és a nyelvhasználati egyenjogúságot (pl. Temerin, Kanizsa), léteznek azonban olyan statútumok is, amelyek (rendszerint a reális szükségleteknek megfelelően) éppen hogy csak megemlítik (pl. Ürög). Kevés olyan statútum van, amely a nemzetiségi és a nyelvhasználati egyenjogúság konkrét megvalósulási formáit nem külön fejezetben tárgyalja, hanem a statútum teljes szövegének integrális részeként (pl. Ada). A nemzetiségi és a nyelvhasználati egyenjogúságnak egy helyen, elkülönítetten való tárgyalása nemcsak technikai és jogi kérdés, hanem eszmei és politikai is. A feldolgozásnak ez a módja azt a látszatot kelti, hogy a nemzetiségi és a nyelvhasználati egyenjogúságot sokan még mindig különjognak tekintik, nem pedig az általános egyenjogúság fontos részének. Sajátos átmeneti formájúak azok a statútumok, amelyek — amellet, hogy a nemzetek és a nemzetiségek egyenjogúságát teljes szövegükbe integrálják — egyes kérdéseket külön fejezetben is részleteznek (pl. Szabadka, Zenta stb.).¹

* A dolgozat 1975. végén és 1976. elején készült, s az akkori adatokat dolgozza fel. (A Szerkesztőség megjegyzése).

A magyar vonatkozású 34 községi statútum többsége foglalkozik a magyar nyelvnek a községi képviselő-testületben és a községi közigazgatási szervekben való használatával. A községi statútum rendelkezéseinek részletessége nem mindenütt arányos az illető község objektív lehetőségeivel és reális szükségleteivel. Becse község statútuma például úgyszólván nem is szabályozza a nyelvhasználati egyenjogúságot, pedig tipológiai helyéből (C — VII.) következően nyilvánvaló, hogy széleskörű nyelvhasználati lehetőségei és komoly szükségletei vannak. (A nyelvhasználati egyenjogúság Becsén a községi statútum rendelkezéseinek hiányosságaitól függetlenül is érvényesül.) Palánka esetében viszont a statútum többet ígér, mint amennyi tipológiailag várható volna.

Felmérésünk során elsősorban azokba a községekbe látogattunk el, amelyek képviselő-testületében és közigazgatási szerveiben már van némi hagyománya a magyar nyelv használatának, illetve amelyek tipológiailag lehetővé tudják tenni a magyar nyelven való hivatalos tájékoztatást, ügyintéztést, felszólalást stb. A magyar nyelv használatának objektív lehetőségei szerint elsődleges tipológiánk alapján feltételeztük, hogy Kanizsa, Zenta, Topolya, Ada (A-típusú), Szabadka (B-típusú), Becse, Kishegyes, Csóka és Temerin (C-típusú) minden bizonnyal biztosítani tudja a magyar nyelvnek a községi képviselő-testületben és a községi közigazgatásban való széleskörű használatát, mivel ezekben a községekben a magyar lakosság száma és százaléka is igen nagy. A számában és százalékában is számottevő magyar lakosságú Törökbecséről, Törökkanizsáról, Szenttamásról és Begaszentgyörgyről szintén feltételeztünk bizonyos terjedelmű magyar nyelvű hivatalos szóbeliséget és írásbeliséget. Az E-típusú községek (Zombor, Kikinda, Zrenjanin és Újvidék) nemcsak azért érdekeltek bennünket, mert nagyszámú magyar él a területükön, (habár a százalékarányuk kicsi), hanem azért is, mert ezek gazdaságilag fejlett, nagy községek, tehát számukra anyagilag nem jelent különösebb megterhelést a nemzetiségi nyelvhasználat biztosításának pénzélése. Részben számottevő magyar lakosságuk, részben pedig gazdasági fejlettségük miatt fordítottunk figyelmet az F-típusú községek (Apatin és Kúla). Az említett községeken kívül figyelembe vettük még a G-típusú Verbászt és Csernyét is. A G-típusú községek közül Verbász a legfejlettebb, Csernye viszont azért különleges, mert magyar többségű a községközpontja.

A magyar nyelv hivatalos használatának szempontjából számításba jöhetett volna még Kovačica, Kovin, Versec, Hódság stb. is. Ezekkel a községekkel azért nem foglalkoztunk részletesebben, mert tudtuk, hogy községi képviselő-testületükben és községi közigazgatási szerveikben a magyar nyelv használatának minimálisak a hagyományai.

Az A-, B-, C-, D- és F-típusú községek mindegyikében, valamint Verbáson és Csernyén van szerbhorvát—magyar fordítószolgálat, az E-típusúak közül Zomborban, Kikindán és Zrenjaninban van, Újvidéken viszont nincsen.²

A községi fordítók többségének nincsen megfelelő iskolai végzettsége, és jórésztük azelőtt sohasem foglalkozott fordítással.³ Természetesen ezek a mozzanatok nagymértékben csökkenthetik a fordítás minőségét. A községi fordítószolgálat felszereltsége tekintetében nagyok a

különbségek a vizsgált községek között. Egyes községekben a legkorábbi berendezés: diktafon (Topolya, Szabadka, Kikinda stb.), villany-műgép (Topolya, Verbász, Becse stb.), egyidejű fordításra berendezett ulésterem (Szabadka, Topolya) áll a fordítók rendelkezésére, számos községben viszont a fordítóknak meg kell elégedniük a hagyományos felszereléssel, sőt egyeseknek még külön helyiség sem jutott, ahol zavartalanul dolgozhatnak.

A fordítószolgálat szakirodalommal (szótárak, lexikonok, kézikönyvek stb.) való ellátottsága nem mindenütt kielégítő. Noha többségük birtokolja a három kötetes Szerbhorvát—magyar enciklopédikus szótárt, A magyar nyelv értelmező szótárát vagy a Magyar értelmező kéziszótárt és a Bakos-féle idegen szavak szótárának valamelyik kiadását, sok helyütt hiányzik a magyar helyesírási szabályzat, Vujaklija idegen szavak szótára és egy szerbhorvát értelmező szótár. Alábbi táblázatunk a községi fordítószolgálatok és a tartományi fordítószolgálat könyvtármányának megoszlását szemlélteti (Küléről és Adáról nincsenek erre vonatkozó adataink):⁴

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Apatin	x		x	x			x	x		x		x		
Becse		x	x	x	x					x				x
Begazentgyörgy			x	x		x								
Csernye			x		x		x							x
Csóka	x		x	x		x				x				x
Kanizsa	x		x		x		x	x	x	x				x
Kikinda	x		x	x	x	x	x					x	x	x
Kishegyes	x		x			x			x					
Szabadka	x	x	x	x	x			x		x	x	x	x	x
Szenttamás			x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x
Temerin			x		x	x		x		x	x			x
Topolya	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x			x
Törökbecse				x	x							x	x	
Törökkanizsa				x									x	
Verbász	x		x	x				x	x	x				x
Zenta	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x	x	x
Zombor	x		x	x		x				x	x	x	x	
Zrenjanin			x	x	x	x		x		x	x	x	x	
A tartományi fordítószolgálat	x		x	x	x					x		x	x	

(A számok jelentése a következő:

1. A magyar nyelv értelmező szótára (hét kötetben)
2. Magyar értelmező kéziszótár
3. Szerbhorvát—magyar enciklopédikus szótár (három kötetben)
4. Levasics—Surányi szerbhorvát-magyar szótára
5. Bakos idegen szavak kéziszótára
6. Bakos idegen szavak zsebszótára

7. Vujaklija idegen szavak szótára
8. magyar helyesírási szabályzat
9. szerbhorvát helyesírási szabályzat
10. Helyesírási tanácsadó szótár
11. fordítástechnikai szakirodalom
12. jogi szakirodalom
13. nyelvművelő irodalom
14. szerbhorvát értelmező szótár)

Némely község képviselő-testületében és közigazgatásában már 1969 előtt is használatban volt a magyar nyelv (Kanizsa, Zenta, Ada, Topolya, Kishegyes, Szabadka stb.), a többi vizsgált község zömében pedig 1969-től kezdve működik fordítószolgálat. Azokban a községekben, amelyekben van fordítószolgálat, a nemzetek és a nemzetiségek nyelv- és íráshasználati egyenjogúsága a polgárok és a küldöttek tájékoztatásában, az ügyfelekkel való szóbeli és írásbeli érintkezésben, az ügyvitelben, gyűlésen stb. különböző módon és terjedelemben érvényesül. A magyar nyelvnek a polgárok és a küldöttek tájékoztatásában való hivatalos használata szempontjából a vizsgált községeket nagyjából három csoportba oszthatjuk:

1. Többé-kevésbé minden hivatalos anyag (határozatok és egyéb előírások, közérdekű kiadványok, gyűlésanyag stb.) szerbhorvát és magyar nyelven jelenik meg: Ada, Becse, Csóka, Kanizsa, Kikinda, Kishegyes, Szabadka, Szenttamás, Temerin, Topolya, Törökkanizsa, Zenta.

2. A gyűlésanyagot általában nem fordítják le magyarra, de minden fontosabb határozat, közérdekű közlemény stb. magyarul is megjelenik (elsősorban a községi hivatalos lapban): Apatin, Kúla, Törökbecse, Verbász, Zombor.

3. Csak alkalmilag tájékoztatják magyar nyelven a polgárokat és a küldötteket: Begaszentgyörgy, Csernye, Zrenjanin.

Egyes községek hivatalos lapja nyomtatásban jelenik meg (Ada, Kikinda, Kúla, Szenttamás, Verbász, Zombor stb.), más községeké viszont házi sokszorosítással készül (Apatin, Csóka, Kanizsa, Kishegyes, Topolya, Zenta stb.). Mindkét eljárásnak vannak előnyei és hátrányai is. A nyomdatechnikai úton előállított hivatalos lap külalakja tetszetősebb, előállítási költségei viszont nagyobbak, mint a sokszorosított lapé, és több munka is van vele. A sokszorosított hivatalos lap előbb megjelenhet, mint a nyomtatott. Ez az előnye különösen jelentős az egyidejűleg megjelentetett különböző nyelvű szövegek esetében, hiszen tudva levő, hogy maga a fordítás is sok időt vesz igénybe. A tulajdonképpeni kétnyelvű hivatalos lapok túlnyomó többsége sokszorosítással készül, a nyomtatott hivatalos lapok általában külön szerbhorvát és külön magyar nyelvű változatban jelennek meg (és nem is mindig egyidejűleg). A kétnyelvű hivatalos lapok közül azok funkcionálnak a legjobban, amelyek ugyanazon az oldalon, egymás melletti párhuzamos hasábkokban közlik a szerbhorvát és a magyar szöveget (Zenta, Topolya, Ada — ez utóbbi nyomdatechnikai eljárással készül). Ehhez hasonló az a megoldás, amikor a szerbhorvát és a magyar szöveg oldalanként váltja egymást (Csóka, Törökkanizsa).

A küldöttek és a polgárok tájékoztatásában fontos szerepet töltenek be a helyi újságok (Piszavidék, Dunutáj, Szabadkai Újság, Bánáti Híradó, Topolya és Környéke stb.) és a helyi rádióállomások (Zombori Rádió, Verbász-Külai Rádió, Temerini Rádió stb.) is. A községek mindenképp arra törekednek, hogy a küldöttek és küldöttségek számára külön közlönyt (Küldöttek Híradója) adjanak ki. Ezen a téren különösen a zombori és a topolyai község mutatott jó példát.

A községi képviselő-testület és más községi testületek gyűlésein a küldöttek anyanyelvükön is felszólalhatnak, sőt az egész gyűlés is lefolyhat nemzetiségi nyelven. A gyűlésen való nyelvhasználati egyenjogúság érvényesülése szerint a vizsgált községek a következőképp csoportosíthatók:

1. Ritkán szólal fel valaki magyarul a gyűlésen (habár felszólalhat): Apatin, Begaszentgyörgy, Csernye, Kikinda, Kúla, Szenttamás, Törökbecse, Verbász, Zrenjanin.

2. A fordító vagy az elnöklő a magyar felszólalást röviden tolmácsolja szerbhorvát nyelven: Becse, Kishegyes, Temerin, Törökkanizsa, Zombor.

3. Állandó jellegű szimultán fordítás: Szabadka, Topolya.

4. Rendszerint nincsen szükség (szimultán) fordításra, mert a küldöttek többsége jól tud szerbhorvátul is és magyarul is: Ada, Csóka, Kanizsa, Zenta.

A gyűlésen a jegyzőkönyvet általában szerbhorvát nyelven vezetik, később aztán lefordítják magyarra is, vagy pedig magyar nyelvű kivonatot készítenek belőle. Azokban a községekben, amelyekben szokássá vált, hogy a küldöttek anyanyelvükön szólnak fel és mondják el a véleményüket, általában olyan személy vezeti a jegyzőkönyvet, aki tud magyarul is, vagy pedig magyar anyanyelvű, hogy lejegyezhesse a magyar nyelvű felszólalásokat.

A magyar nyelvnek a községi közigazgatásban való használata az ügyfelekkel való szóbeli érintkezéstől a teljesen kétnyelvű ügyintézésig terjedhet. Több községben a közigazgatási eljárás szinte teljes egészében szerbhorvát nyelven folyik. Az ügyfeltevő irodában a nemzetiségi ügyfél anyanyelven megtett nyilatkozata alapján a tisztviselő szerbhorvát nyelven fogalmazza meg a kérvényt, és rendszerint a végzés is csak szerbhorvátul készül el. Gyakori jelenség az is, hogy a magyar nyelvű (írásos) beadványra szerbhorvát nyelvű válasz (bizonylat, engedély, végzés stb.) érkezik. Magyar nyelvű végzéseket számos községben csak az adóhivatal (a jövedelmi ügyosztály) ad ki. Sok helyütt az anyakönyvvezető két nyelven dolgozik: a magyar személyneveket a magyar helyesírás szabályai szerint írja be az anyakönyvbe, születési, halotti és házasságkötési anyakönyvi kivonatot ad ki kétnyelvű űrlapon, magyarul végzi a házasságkötést stb. Sajátos problémát jelent azoknak a magyar személyneveknek az írása, melyeket annak idején fonetikusán jegyeztek be az anyakönyvbe. Mivel a személynevek hivatalos használatában az anyakönyvben található formájuk a mérvadó, rövidített eljárással biztosítani kellene a régebbi anyakönyvi bejegyzések kiigazítását.

A vizsgált községekben a magyar nyelv használata az ügyfelekkel való érintkezésben különböző mértékben érvényesül. A magyar nyelv használatára:

a) minden ügyosztályon van mód, szóban és írásban is: Ada, Beese, Kanizsa, Kishegyes, Szabadka, Topolya, Zenta;

b) minden ügyosztályon, főleg szóban: Csernye, Csóka, Temerin, Törökkanizsa, Zombor;

c) némely ügyosztályon (elvéve írásban is): Kikinda, Kúla, Szenttamás, Törökbecse, Zrenjanin;

d) többnyire csak a fordítószolgálat közreműködésével: Apatin, Beaszentgyörgy, Verbász.

A községek nagy részében a munkahelyek belső megszervezéséről és rendszeresítéséről szóló szabályzat meghatározza, hogy melyek azok a munkahelyek, ahol egyaránt kötelező a szerbhorvát és a magyar nyelvtudás, egyes községekben pedig a személyi jövedelem elosztási szabályzata javadalmazásbeli többletet irányoz elő azoknak a tisztviselőknek, akik magyar nyelven is dolgoznak. Zentán, Adán, Topolyán, Szabadkán és Becsén a község magyar nyelvtanfolyamot szervezett a közigazgatási szervek dolgozói számára. A nyelvtanfolyamon azok a dolgozók vettek részt (önkéntesen), akik nem voltak eléggé járatosak a magyar nyelvben. A magyar nyelvnek a közigazgatásban való használatát van hivatva megkönnyíteni a zentai községnek az általános közigazgatási eljárás törvényének gyakorlati alkalmazására kiadott kézikönyve is.⁵ Hasonló funkciója van annak az, 1975-ben megjelent, terjedelmes szabadkai tájékoztató közlőnyeknek is, melyet a községi képviselő-testület, a végrehajtó tanács és az általános ügyek titkársága adott ki szerbhorvát és magyar nyelven. Ez a könyv nemcsak arról tájékoztatja a polgárokat, hogy miképpen érvényesíthetik jogukat a községi közigazgatási és egyéb szervekben, hanem arról is, hogy bizonyos ügyek intézéséhez milyen iratokra van szükség, sőt kétnyelvű űrlapmintákat is tartalmaz.

A felekkel való írásbeli érintkezésben fontos szerepet töltenek be a kétnyelvű űrlapok. A vizsgált községeknek szinte mindegyikében található belőlük több-kevesebb. Az űrlapokat egy-egy község saját maga készíti el, úgyhogy nem egységesek. Általában sokszorosítják őket, de akad közöttük nyomtatott is. A kétnyelvű űrlapok legtöbbször külön szerbhorvát és külön magyar nyelvű változata van. Léteznek olyan űrlapok is, melyeknek egyik oldalán szerbhorvát, másik oldalán pedig magyar szöveg található. Nem ritka az a megoldás sem, hogy a szerbhorvát és a magyar szöveg ugyanarra az oldalra kerül, rendszerint egymással párhuzamos hasábokban, de olyan űrlap is akad, amelyben szakaszonként (bekezdésenként), sőt néha soronként váltja egymást a szerbhorvát és a magyar szöveg. Szerintünk az űrlapoknak ez utóbbi változata nem mondható túlságosan szerencsés megoldásúnak, mert sok hibalehetőséget rejt magában, egyszerűen rákényszeríti a magyar szövegre a szerbhorvát szöveg formáját. A hosszabb szövegű, bonyolultabb űrlapoknál — különösen ha mindkét szövegnek azonos a betűtípusa és a betűnagysága — zavaró hatású lehet a folytonos változtatás. Az űrlap szerbhorvát szövegének valóságos vagy vélt formai kötöttségei egyéb-

ként mindegyik változatnál befolyásolják a magyar szöveget (különösen a szórendjét).

A magyar nyelven elkészített, illetve megjelent hivatalos szövegek minősége nem minden esetben kifogástalan. A helyesírási, terminológiai, mondatszerkesztési stb. hibákért sokan egyedül a fordítót teszik felelőssé, pedig nagyon gyakran nem csupán rajta múlik a dolog. A községi fordítók jó része túlterhelt. Némelyiküknek a fordításon kívül egyéb munkákat is el kell végeznie. Számtalanszor megtörténik, hogy a lefordítandó terjedelmes anyag alig néhány nappal a gyűlés előtt kerül a fordítóhoz, úgyhogy alig győzi elvégezni a sok munkát. Az efféle kampányokban még a kiválóbb fordító is többet hibázik, mint egyébként. Nyilvánvaló, hogy a fordító teljesítőképesége, kapacitása véges, de ezt a tényt rendszerint nem tartják szem előtt azok, akik a fordításra szánt anyagot késve juttatják el hozzá. A tartományi fordítószolgálat normája napi hat gépelt oldal (fordítónként), a községi fordítók viszont néha ennek a mennyiségnek kétszeresét, háromszorosát is kénytelenek naponta lefordítani. A fordítás minősége nemcsak a fordító szakképzettségétől és rátermettségétől függ, hanem a rendelkezésére álló időtől is.

Az időhiány gyakran arra kényszeríti a községi fordítót, hogy egyenesen gépbe diktálja a magyar szöveget, pedig sokkal célszerűbb volna előbb papírra vetni egy-egy mondatot, hogy — ha szükséges — javítani lehessen rajta. Az egyenesen a gépbe való diktálással természetesen a fordítónak nincs sok lehetősége arra, hogy megjelje a legmegfelelőbb szakszavakat, szakkifejezéseket, és hogy a mondatszerkesztésben következetesen tartsa magát a magyar nyelv szelleméhez. Valamivel előnyösebb helyzetben vannak azok, akik diktafon segítségével dolgoznak, mert nincsenek közvetlenül kapcsolatban a gépiróval és ésszerűbben gazdálkodhatnak az idejükkel.

További nehézséget jelent a fordítók számára az a tény, hogy esetenként az eredeti szöveg nem eléggé gördülékeny, nem egyértelmű, pongyola stb., pedig tudvalevő, hogy jó fordítást általában csak jó forrásnyelvi szöveg alapján lehet adni. Nemcsak a fordítószolgálatokban lenne szükség lektorra, hanem magukban a községi képviselő-testületekben és a községi közigazgatási szervekben is.

A magyar nyelvű hivatalos szövegekben viszonylag gyakran fordul elő helyesírási hiba. A helyesírási hibák tekintélyes részét külső, technikai jellegű tényezők (gépelés, sokszorosítás, nyomtatás) idézik elő, a magyar szöveg helyesírásának színvonala nemcsak a fordítótól függ, hanem azoktól is, akik a fordítás további „sorsával” törődnek (vagy inkább nem törődnek): a gépirótól, a lektortól (ha egyáltalán lektorálja valaki a szöveget: a községi fordítószolgálatoknak általában nincs lektora), a szedőtől, a korrektortól stb.

A sokszorosított hivatalos szövegek zömében jelöletlen marad a hosszú í, ú és ű (még akkor is, ha valaki átnézi a sokszorosítás céljára legépelte szöveget), mert az írógépen nincsenek meg ezek a jelek (a fordítónak pedig rendszerint nincsen ideje arra, hogy kitegye az ékezeteket). A nyomtatásnál még több a hibalehetőség. Sok helyütt megtörténik, hogy lektorálatlan (vagy felületesen lektorált) magyar szöveg olyan nyomdászok kezébe kerül, akik nem tudnak magyarul, és ha ezenfelül

kézirat helyesírási hibáit még mennyi sajtóhiba fogja tetézni.

A magyar nyelvű hivatalos szövegek értékelése szempontjából a helyesírásnál sokkal fontosabb a terminológia (a szakkifejezésbeli pontosság, a szakszerűség) és a mondatszerkesztés (a nyelvi megformálás helyessége, az eredetiség). A községi fordító nehezen tud eleget tenni a szakkifejezésbeli pontosság követelményeinek, hiszen nemcsak a jogi és közigazgatási terminológiát kell ismernie, hanem járatosnak kell lennie a közgazdaság, a kereskedelem, a kisipar, a gyáripar, az egészségvédelem, a közlekedés, a honvédelem, az erdőgazdálkodás, az állattenyésztés, a növénytermesztés, a vízgazdálkodás stb. szakszókincsében is. Ahhoz, hogy a fordítás használható legyen, nem elegendő a szakkifejezésbeli pontosság, szükség van a nyelvi megformálás helyességére is. A fordítónak alaposan kell ismernie a célnyelv szerkesztésmódját, logikáját, szellemét. Nagyon fontos, hogy a fordítás ne legyen mereven szó szerinti, hogy megfeleljen a célnyelv szellemének, mivel az eredeti szövegnek a fordításban is eredetiként kell hatnia. Amit a szerbhorvát szöveg mond, jelent a szerbhorvát nyelvű olvasónak, azt kell mondania, jelentenie a magyar szövegnek is a magyar olvasó számára.

J E G Y Z E T E K

¹ Vö.: Ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti u statutima opština, Pregled osnovnih rešenja o ostvarivanju ravnopravnosti naroda i narodnosti u statutima opština u SAP Vojvodini, Novi Sad, 1975. Pokrajinski zavod za javnu upravu.

² 1976. II. 24. — Kissé meglepő, hogy éppen a tartományi főváros (mint községközpont) nem gondoskodott fordítószolgálat létrehozásáról. A község hivatalos lapja nem jelenik meg nemzetiségi nyelven (és a község statútumát is csak szerbhorvátul tették közzé), a gyűléseken nincs szimultán fordítás, de nemzetiségi nyelvű felszólalások sincsenek. Ugyanakkor az ügyfelvételi hivatalban kétnyelvű (szerbhorvát és magyar) feliratok láthatók, és az ott dolgozó tisztviselők közül ketten magyarul is tudnak, valamint a köztitára menő anyagok négy nyelven (szerbhorvát, magyar, szlovák, ruszin) jelennek meg (tisztelődíjas fordítók közreműködésével).

³ Sokan közülük a tanügyből jöttek a fordítószolgálatba.

⁴ Táblázatunk összeállításakor a fordítók személyi tulajdonában levő könyveket nem vettük figyelembe.

⁵ Dr. Sőregi Zoltán—Dobó Illés—Juhász Antal: Kézikönyv az Általános közigazgatási eljárás törvényének gyakorlati alkalmazására, Zenta, 1970.

R E Z I M E

UPOTREBA MAĐARSKOG JEZIKA U OPŠTINSKIM SKUPŠTINSKIM TELIMA I JAVNIM SLUŽBAMA

Pravima mađarske narodnosti i upotrebom mađarskog jezika bave se statuti 34 opštine u Vojvodini. Od tih opština autor je prikupio podatke o prevodiocima u stručnim službama, o službenim listovima na mađarskom jeziku, o dvojezičnim formularima, o materijalima za sednice opštinskih skupština na mađarskom jeziku, o opremljenosti priručnicima u pojedinim prevodilačkim službama itd.

Prema tome u kojoj meri se ostvaruje upotreba mađarskog jezika kao službenog jezika, autor je svrstao opštine u tri grupe:

1. Gotovo sav službeni materijal pojavljuje se na srpskohrvatskom i mađarskom jeziku: Ada, Bečej, Čoka, Kanjiža, Kikinda, Mali Idoš, Novi Kneževac, Senta, Srbobran, Subotica, Temerin i Topola.

2. Materijali za sednice se uglavnom ne prevode na mađarski, ali se svaka značajnija odluka ili obaveštenje objavljuje i na mađarskom jeziku: Apatin, Kula, Novi Bečej, Sombor i Vrbas.
3. Građani i delegati se samo povremeno obaveštavaju na mađarskom jeziku.

Autor je ispitivao i kvalitet prevoda službenih akata na mađarski jezik i konstatovao je da treba još mnogo da se učini u cilju njihovog unapređenja, naročito u pogledu stručne terminologije. Isto tako treba nastojati da prevodi budu u duhu mađarskog jezika, kako bi postigli nivo izvornih dokumenata. Poruka koju tekst na srpskohrvatskom jeziku prenosi izvornom govorniku srpskohrvatskog jezika mora da bude istovetna sa porukom koju tekst na mađarskom jeziku prenosi izvornom govorniku mađarskog jezika.

S U M M A R Y

THE USE OF HUNGARIAN IN ADMINISTRATION

The statutes of 34 communities in Vojvodina treat the rights of the Hungarian nationality and the use of the Hungarian language. The author has gathered data on translators, on official bulletins in Hungarian, on bilingual formularies, on manuals used in translation work etc.

According to the degree of the realization of the official use of Hungarian the communities are divided in three groups:

1. Nearly all the official material appears in Serbocroatian and Hungarian.
2. Materials prepared for sessions are mostly not translated into Hungarian, but all important resolutions and pieces of information are published in Hungarian, too.
3. Citizens and delegates are only occasionally informed in Hungarian.

The quality of the translation of official documents has also been analysed, and special attention has been paid to the terminology problem.

**KÉTNYELVÜSÉGI
VIZSGÁLATOK
A MURÁNTÚLON**

A murántúli szlovén—magyar kétnyelvűség vizsgálatakor abból a tényből indultunk ki, hogy a nemzetiségi jogok érvényre jutásának az alapjában az oktatási-nevelési rendszer áll. Az 1971. évi népszámlálás adatai szerint a Murántúl nemzetiségi szempontból vegyes területein (Muraszombat és Lendva községekben) 9082 magyar él. E területen a kétnyelvű iskola bizonyult a legalkalmasabb oktatási formának.

A kétnyelvű iskola 1959 óta vált gyakorlattá oktatási rendszerünkben. Ezeknek az oktatási intézményeknek a létrehozása azért bizonyult szükségesnek, mert a magyar tagozatokon rohamosan csökkenni kezdett a tanulók száma. A vegyeslakosságú területeken meghonosodott kétnyelvű iskolák alapvető jellegzetességei:

- a magyar és a szlovén tanulók létszáma közötti ideális arány 50—50 százalék,
- a tanulók minden tantárgyat két nyelven tanulnak, s a magyar és a szlovén nemzetiségűek egyaránt külön tantárgyként tanulják a magyar és a szlovén nyelvet,
- a két nyelv közötti viszonyt a tanterv és az óraterv szabályozza. Az elsődleges elképzelések szerint az oktatást egyenlő arányban kellett volna megszervezni, magyar és szlovén nyelven, a gyakorlatban azonban ez az arány a szlovén nyelv javára billent.

A kialakult gyakorlat alapja az, hogy a magyar ajkú tanulóknak lehetővé kell tenni anyanyelvi kultúrájuk kialakítását és ápolását, valamint fel kell őket készíteni a szlovén tannyelvű középiskolákban és felsőoktatási intézményekben való továbbtanulásra.

Az olasz és a magyar tannyelvű, illetve a kétnyelvű oktatási-nevelési intézményekről szóló 1972. július 24-én meghozott törvény 7. szakaszának a meghatározása szerint „a kétnyelvű oktatási és nevelési intézményekben az oktatást úgy kell megszervezni, hogy a tanulók elsajátítsák anyanyelvüket és a másik nyelvet, valamint hogy megismerkedjenek a két nép történelmével és kultúrájával — a tantervben meghatározott célokkal összhangban.”

A tapasztalat azt mutatja, hogy a kétnyelvű iskola egyrészt — a magyar nemzetiség esetében — kedvező alapot szolgáltat a térbeli és

elősegíti az individuális kétnyelvűség kibontakozását, s ezáltal kedvező feltételeket teremt a vegyeslakosságú területeken az intézményszerű kétnyelvűség továbbfejlesztésére. Ennek révén válik valóra a Szlovén SzK Alkotmányának 250. szakasza, mely szerint „a vegyeslakosságú területeken a szlovén nyelv és a nemzetiségek nyelve egyenrangú és egyaránt hivatalos.” A Nemzetiségi Intézet keretében folyó kutatások célja, hogy — a Tudományügyi Közösség irányvételével összhangban — felhívja a figyelmet azokra a tényezőkre, amelyek a vegyeslakosságú területeken lényegileg meghatározzák a magyar és a szlovén nyelv társadalmi értékét.

A KÉRDÉS KÖRÜLHATÁROLÁSA ÉS A VIZSGÁLATOK KIINDULÁSI ALAPJA

Kutatásaink során abból a feltételezésből indultunk ki, hogy az anyanyelv, illetve a környezetnyelv használata alapján véve a nyelv és a társadalmi tényezők kölcsönhatásának a függvénye. Célunk az volt, hogy felmérjük, mely társadalmi tényezők határozzák meg a magyar és a szlovén nyelv használatát az állandó jellegű nyelvi és társadalmi kapcsolatok, valamint az etnikai és nyelvi különbségek miatt vegyeslakosságú területté nyilvánított vidékeken. Más szavakkal, szociolingvisztikai terminológiával élve: hogyan alakul a kommunikációs tevékenység, a nyelvi magatartás az olyan kétnyelvű környezetekben élő egyéneknél, ahol politikailag és jogilag mindkét nyelv egyenrangú, illetve hivatalos státussal rendelkezik. Továbbá: a két nemzetiség megközelítőleg azonos beszédkészséggel rendelkező tagjainál milyen mértékben befolyásolja a nyelvhasználatot a társadalmi helyzet és a társadalomban betöltött szerep.

A kutatás előkészítése során abból a közismert elméleti alapról indultunk ki, hogy a nyelv kiválasztása és használata bizonyos társadalmilag determinált tényezők függvénye. E tényezők a következő sorrendben befolyásolják a beszéd folyamat alakulását: ki beszél, melyik nyelven, kivel, mikor és miről. A nyelv kiválasztásakor tehát a következő tényezők játszanak szerepet: a beszélő személye és a beszédkészség szintje (ki, melyik nyelven), a beszédpartner (kivel), a beszéd témája (miről) és ideje (mikor). A felsoroltakat kutatásaink során változó tényezőnek tekintettük.

Feltételezésünk szerint a társadalmilag és politikailag megalapozott nyelvi egyenrangúság esetében:

- 1) a nyelvi magatartás az anyanyelv szintjén mindkét nemzetiség esetében megközelítőleg azonos,
- 2) a nyelvhasználat tekintetében nincs lényeges különbség a két nyelvi közösség tagjai között.

A kutatások célja e feltételezések helyességének az ellenőrzése volt, illetve annak a megállapítása, hogy a felsorolt változó tényezők közül melyek gyakorolnak hatást az anyanyelv és a környezetnyelv használatára, melyek azok, amelyek növelik, illetve csökkentik a két nyelv

használata közötti különbségeket a két nemzetiség függvényében. Megvizsgáltuk továbbá, hogy a két nyelv milyen társadalmi szerepet tölt be a kétnyelvű területeken, s amennyiben úgy találjuk, hogy az adott nyelvek társadalmi szerepének a megalapozásakor nem használtuk ki a lehető legnagyobb mértékben a jogi és politikai lehetőségeket, rámutatunk az e téren felmerült nehézségekre.

Kutatásunk során, a populáció kiválasztásakor az alábbi mércéket alkalmaztuk:

1. kétnyelvű iskola — a kérdőívet azok a tanulók töltötték ki, akik kétnyelvű iskolába járnak, illetve ilyen iskolát fejeztek be,
2. a nemzetiség — csak a magyar és a szlovén nemzetiségűek által kitöltött kérdőíveket elemeztük. A más nemzetiségű tanulók kérdőíveit egyelőre nem vettük figyelembe,
3. a kérdezettek kora — a kétnyelvű általános iskolák 7. és 8. osztálya, valamint a középiskolások.

Meg kell mindenekelőtt állapítanunk, hogy a tanulóifjúságnál a kétnyelvűség három szinten jelentkezik:

1. a családban,
2. az iskolában (a rendszeres oktatásban, a pót-, illetve az emelt szintű oktatásban, az iskolán kívüli tevékenységekben, a nyilvános sport, művelődési és egyéb tevékenységekben),
3. a lakhely területén.

Ad 1. A gyermeknél a nyelvi közösséghez való tartozás, valamint a nemzeti hovatartozás érzése a mikrokörnyezetben alakul ki. Egy adott család nyelvhasználata a konvenciótól függ. Ha a családtagok az egymással való beszélgetés során két vagy több nyelvet használnak, akkor a gyermeknél korán kialakul a szokás, hogy a nyelvet attól függően választja meg, kivel akar beszélni. A kétnyelvű környezetben élő egy nyelvű család a maga sajátos körülményeivel szintén befolyásolja a gyermeknek a nyelvhez való viszonyát. A szülő nyelvi készségének, valamint — bizonyos mértékig — a két nyelv iránti viszonyának az elemzésekor abból indultunk ki, hogy milyen mértékben veszik igénybe a tömegkommunikációs eszközöket.

Ad 2. A murántúli vegyeslakosságú területen a kétnyelvű iskola az az intézmény, amely alapjaiban meghatározza a nyelvi és kulturális fejlődést, valamint a két nemzetiség egyenjogúságának az érvényre jutását. Feladata, hogy az oktatási-nevelési folyamat révén a magyar és a szlovén anyanyelvű tanulóknál egyaránt fejlessze az individuális kétnyelvűséget, amely az intézményesített kétnyelvűség alapját képezi. A kétnyelvű oktatás és nevelés alapvető célja, hogy elmélyítse a két nemzetiség együttélését, valamint hogy biztosítsa a magyar nemzetiség számára az anyanyelv egyenrangú használatát a magán- és a közélet minden szintjén. A Szlovén SzK területén működő iskolákra érvényes általános célkitűzéseken túl a murántúli vegyeslakosságú területen működő iskoláknak külön feladatuk, hogy a magyar nemzetiségű tanulók esetében ápolják a nemzeti és a nyelvi hovatartozás érzését, hogy a két nemzetiség kölcsönösen megismerje egymás kultúráját, valamint hogy

mindkét nemzetiség esetében elősegítse a tulajdon nemzeti kultúra iránti alkotó viszonyulást, s az egyéni anyanyelvének és nemzeti kultúrájának az ápolására serkentse. A kétnyelvű általános iskolák tanterve az általános rész első bekezdésének második pontjában a következőképpen határozza meg ezeknek az általános iskoláknak a célját: „A kétnyelvű általános iskolákban úgy kell megszervezni az oktatást, hogy a tanulók elsajátítsák anyanyelvüket, használni tudják a másik nyelvet, továbbá hogy — a tanterv célkitűzéseivel összhangban — megismerkedjenek mindkét nép történelmével és kultúrájával.” Az ötödik pont meghatározza a kétnyelvű iskolák egyéb különleges céljait is:

— a tanulóifjúságot képesíteni kell arra, hogy a mindennapi életben — szóban és írásban egyaránt — használni tudja a szlovén és a magyar nyelvet,

— a vegyeslakosságú területeken az iskoláknak hozzá kell járulniuk az együttélés megszilárdításához, valamint ahhoz, hogy az anyanyelvre való tekintet nélkül mindenki élvezze a szocialista társadalmunk minden tagját megillető jogokat,

— mindkét nemzetiség esetében biztosítva vannak a nemzeti kultúra további fejlesztéséhez szükséges feltételek,

— olyan általános műveltséget kell nyújtaniuk, amely jó alapot szolgáltat a továbbtanuláshoz és a további munkához,

— a kétnyelvű iskoláknak hozzá kell járulniuk mindkét nemzetiség anyanyelvének az ápolásához, mert az anyanyelv alapos ismerete előfeltétele az egységes oktatási és nevelési célok valóra váltásának,

— a nyelvi egyenrangúság valóra váltása révén ezek az iskolák hozzá kell hogy járuljanak a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának a megvalósításához, vagyis az ifjúság részére — anyanyelvre és nemzetiségre való tekintet nélkül — egyenlő feltételeket kell biztosítaniuk az életben való érvényesüléshez.

Ad 3. A kétnyelvű iskolákban — a lehetőségekhez mérten — az életet és a munkát úgy kell megszervezni, hogy mindkét nemzetiség megközelítőleg azonos kétnyelvűségi tudásszintre tegyen szert, továbbá hogy a két nemzetiség tagjai tudatában legyenek annak, hogy anyanyelvük egyenrangú a másik nemzetiség anyanyelvével. Ily módon a különböző anyanyelvű tanulók azonos nyelvi feltételek és kritériumok között tanulnak. Meg kell azonban jegyezni, hogy a nemzetiségi lakosság területenkénti megoszlásából, valamint az intézményesített kétnyelvűség fejlettségi fokából eredően az iskolán kívüli életben, a mikro- és a makrokörnyezetben lényeges különbségek adódnak. A különböző nyelvi és etnikai jegyek adott pillanatban kétségkívül befolyásolják a nyelv kiválasztását és a beszédfolyamat egészét, feltételezésünk szerint azonban egyik nemzetiségnél sem gyakorolnak hatást az anyanyelv és a környezetnyelv használatára.

Az empirikus kutatások eredményeinek az elemzésekor az alábbi kérdésekre kerestünk választ:

1. befolyásolja-e a beszédhelyzet az anyanyelv, illetve a környezetnyelv használatát,

2. befolyásolja-e a beszédtema a nyelvválasztást,

nyelvűség fokoz-e a döntőbb tényező.

Az 1975/76. tanévben, a kérdőív kitöltésének az idején Muraszombat és Lendva község kétnyelvű iskoláiban összesen 1447 tanuló tanult, ebből mintegy 1300 Lendva község területén. Ez utóbbiak 58,90 százaléka magyar anyanyelvű volt. Muraszombat kétnyelvű iskoláiban ez idő szerint 147 tanuló tanult, s ezeknek 70,60 százaléka volt magyar anyanyelvű.

Kutatásaink első részében a két község kétnyelvű iskoláinak 7. és 8. osztályos tanulói töltötték ki a kérdőíveket. Feltételeztük, hogy a vizsgált jelenség e korosztály esetében elég dinamikus, s hogy középiskolások körében végzett felmérések eredményeivel együtt ezek az eredmények olyan alapot szolgáltatnak majd, amely révén feleletet tudunk adni néhány gyakorlati jellegű társadalmi kérdésre. A kérdőívet összesen 334 tanuló töltötte ki, közülük 120 (35,92%) szlovén, 197 (58,98%) magyar és 17 (5,08%) egyéb nemzetiségű.

AZ ISKOLÁNKÉNTI ADATOK:

Iskola	A tanulók száma	Magyarok	Szlovének	Egyéb nemz.
Lendva	241	130	94	17
Dobronak	30	21	9	
Göntérháza	32	24	8	
Domanjševci	11	4	7	
Fokovci	13	11	2	
Sal	7	7		
ÖSSZESEN:	334	197	120	17

A tanulók a kérdőívet 1976 áprilisában töltötték ki a szlovén és a magyar szakos tanárok közreműködésével. A tanárok külön utasítást kaptak a körkérdés lebonyolításához. A kérdőívet a tanulók — tanáraik vezetése alatt — önállóan töltötték ki. Az első rész kitöltése a szlovén nyelv szakos, a második része pedig a magyar nyelv szakos tanár vezetése alatt történt. A tanulók ezt a munkát tanítási órán végezték, s így lehetőség volt arra, hogy pontos, komoly választ adjanak.

A kérdőív az újvidéki Hungarológiai Intézetben készült. Két részből áll. Az első rész a tanuló személyes adataira, valamint a család szociális, nyelvi és etnikai vonatkozásaival kapcsolatos adatokra vonatkozó kérdéseket tartalmazza, vagyis olyan adatokat szolgáltat, amelyek lényegileg meghatározzák, hogy a tanuló, illetve a szülő melyik nyelven olvas.

A kérdőívet olyan módon adaptáltuk a murántúli sajátos körülményekhez, hogy figyelembe vettük a Szlovén Szocialista Köztársaság területén működő kétnyelvű iskolák sajátosságait, azokat a jegyeket, amelyek csak erre a területre jellemzőek. Nem hagytuk figyelmen kívül a

tényt, hogy ezekben a tanintézményekben együtt tanulnak a szlovén és a magyar nemzetiségű tanulók, ezért kétnyelvű kérdőíveket készítettünk, s a tanulók tetszés szerint válaszolhattak anyanyelvükön vagy a környezet nyelvén. Részben módosítottuk a mikrokörnyezetre vonatkozó kérdéseket. A kérdőívet olyan kérdésekkel bővítettük, amelyek adatokat szolgáltatnak azzal kapcsolatban, hogy a tanulók és a szülők melyik nyelven kísérik figyelemmel a tömegtájékoztatási eszközöket. Így például azt a részt, amelyik a tanuló, illetve a szülő olvasmányaira vonatkozik, kibővítettük olyan kérdésekkel, melyek a magyar, illetve a szlovén nyelvű rádió és tévéműsor figyelemmel kísérésével kapcsolatban szolgáltatnak adatokat.

A második részben a beszédhelyzetekkel (összesen négy) kapcsolatos nyelvhasználati kérdések kaptak helyet. A tanulók itt a rájuk vonatkozó alternatív válasz bekarikázásával válaszoltak.

A kérdőív kérdéseit az újvidéki Hungarológiai Intézet munkatársai fordították magyar nyelvre. A kétnyelvű kérdőívekben a szlovén és a magyar nyelvű kérdések csoportonként követik egymást, s a tanulók szabadon dönthettek, hogy szlovén vagy magyar nyelven válaszolnak-e.

A kérdések a tanuló, a beszédpartner és a beszédtema szempontjából fontos mozzanatokra vonatkoztak. Számozásuk a következőképpen történt: az első tizedes a beszédhelyzetre, a második a témára, a harmadik pedig a partnerre vonatkozik. Az első változó tényezőt, a beszédhelyzetet a következő sorrendben variáltuk: 1. otthon, 2. az iskolában, 3. baráti körben, 4. postán, üzletben és más nyilvános helyen.

A beszédhelyzetben belül változó tényezőnek tekintettük a beszédtemát és a partnert. Az első három beszédhelyzetet (1. otthon, 2. az iskolában, 3. baráti körben) a következő beszédtemákkal hoztuk kapcsolatba:

- 0.1. élet a családban
- 0.2. az iskolában történetek
- 0.3. film, televízió, színház, kiállítás és egyéb kulturális esemény
- 0.4. személyi dolgok
- 0.5. időszerű hazai és külföldi események.

A negyedik beszédhelyzetet nem vonatkoztattuk külön témára.

A beszédpartnereket a nemzetiességi hovatartozás (szlovén/magyar), valamint a két nyelv ismeretének a szintje (jól/gyengén beszél a szlovén/magyar nyelvet) szerint csoportosítottuk. A beszédpartnereket a beszédhelyzettel is összefüggésbe hoztuk.

Az első beszédhelyzetben (1. otthon) előforduló partnerek.

- 0.0.1. az anya
- 0.0.2. az apa
- 0.0.3. a testvér.

A második beszédhelyzetre (2. az iskolában) négy partnert vonatkoztattunk:

- 0.0.1.1. magyar nemzetiségű tanuló
- 0.0.1.2. szlovén nemzetiségű tanuló

0.0.2.1. magyar nemzetiségű tanár

0.0.2.2. szlovén nemzetiségű tanár.

Szintén négy partnerre vonatkoztattuk a harmadik beszédhelyzetet (3. baráti körben):

0.0.1.1. a mindkét nyelvet jól beszélő magyar nemzetiségűek

0.0.1.2. a szlovénul gyengén beszélő magyar nemzetiségűek

0.0.2.1. a mindkét nyelvet jól beszélő szlovén nemzetiségűek

0.0.2.2. a magyarul gyengén beszélő szlovén nemzetiségűek

A negyedik beszédhelyzetben (4. postán, üzletben stb.) a fenti négy partneren kívül még egyet figyelembe vettünk:

0.0.3.0. ismeretlen személyek

Az adatok rendszerezésekor és feldolgozásakor az osztályozás alapján a tanulók nemzetisége képezte. Az iskolákat környezetük szociális és etnikai sajátosságai szerint osztályoztuk:

1. városi iskola

2. szórványtelepülés területén működő iskola

3. vegyeslakosságú területen működő iskola

4. egynyelvű iskolában működő kétnyelvű tagozatok vegyeslakosságú területen.

Ennek alapján három csoportot kaptunk:

A) a lendvai iskola

B) a göntérházi, dobronaki és domajševci iskola

C) a fokovci és a sali iskola.

A lendvai iskola tanulóit a falu-város kritérium alapján két csoportra osztottuk:

A.a. lendvaiak

A.b. Lendva környékiek.

Az ilyen osztályozás célja az volt, hogy megállapítsuk:

1. hogyan variál a szlovén és a magyar nyelv használata a kérdezett tanulók esetében,

2. milyen összefüggésben áll a nyelv használata a társadalmi környezettel, milyen különbségeket eredményeznek a nyelvhasználatban a tanulók lakhelyének, illetve iskoláztatási helyének a sajátosságai.

Feltételezésünk szerint a kutatások feleletet adnak arra, hogy a murántúli vegyes lakosságú területen milyen módon befolyásolják a kétnyelvűség intézményesített formái a magyar és a szlovén nyelv használatát.

REZIME

ISPITIVANJE DVOJEZIČNOSTI U PREKMURJU

Na dvojezičnom području Prekmurja, tj. na teritoriji opštine Lendava i Murska Sobota, gde prema popisu iz 1971. godine živi 9.082 Mađara, zavedena je 1959. godine dvojezična nastava za sve učenike osnovnih škola slovenačke i mađarske narodnosti.

U Inštitutu za narodnostna vprašanja u Ljubljani u toku su ispitivanja o govornom ponašanju učenika obeju narodnosti sa ciljem da se konstatuje *ko govori koji jezik s kim, kada i o čemu*. Uzimajući u obzir te momente, sačinjena je anketa i postavljene su naučne hipoteze.

U ovom radu autor ukazuje na neke bitne elemente institucionalne dvojezičnosti u Prekmurju, iznosi podatke o ispitanicima i objašnjava anketu koja je sprovedena 1975/76. školske godine.

SUMMARY

INVESTIGATIONS OF BILINGUALISM IN PREKMURJE

On the bilingual territory of Prekmurje (Slovenia), e.g. on the territory of the communities Lendava and Murska Sobota there live 9.082 Hungarians, according to the census of 1971. Both Hungarians and Slovenes attend bilingual primary schools since 1959.

In the Institute for Ethnic Problems in Ljubljana investigations of the speech behaviour of pupils of both nationalities have been done. Their aim is to state *who speaks which language with whom, when and what about*. A questionnaire comprizing all these elements has been made and research hypotheses have been postulated.

In this paper some relevant elements of the institutional bilingualism in Prekmurje have been pointed to. Data on informants have been given and the questionnaire explained.

KONTRASZTÍV VIZSGÁLATOK

**AZ EGYES SZÁMÚ
HALMOZOTT ALANY ÉS
AZ ÁLLÍTMÁNY SZÁMBELI
EGYEZTETÉSE
A MAGYAR ÉS
A SZERBHORVÁT
NYELVBEN**

A magyar-szerbhorvát kontrasztív kutatás mindezidáig még ki nem vizsgált területei közé tartozik a számhasználat, az egyesség-többség kategóriájának tanulmányozása. A számhasználat nyelvcsaládonként, nyelvenként változik. Egyik nyelv a szóhasználatban inkább az egyes szám felé, másik a többes szám felé hajlik. Ez a jelenség a számbeli egyeztetésben is megnyilvánul. Dolgozatomban a számbeli egyeztetésnek egy kérdésével, az egyes számú halmazott alany és az állítmány egyeztetésével foglalkozom, illetőleg ennek magyar és szerbhorvát nyelvhasználati vonatkozásaival.

I. A magyar nyelvben az egyes számú halmazott alany és az állítmány számbeli egyeztetése alkalmával egyaránt érvényesül az egyes számú, alaki és a többes számú, értelmi egyeztetés. A hagyományos alaki egyeztetés gyakoribb, de az egyeztetés bizonyos viszonylataiban a többes számú, értelmi egyeztetés egyre nagyobb teret hódít, s gyakran az egyes számú, alaki egyeztetés kárára érvényesül. Hogy ezt az egyeztetési típust tüzetesebben megvizsgáljuk célszerű, ha altípusokat különböztetünk meg. Az altípusok könnyebb összehasonlítása érdekében, az egyeztetés vizsgálata alkalmával szimbólumokat használunk.

Az egyes számú halmazott alany és az állítmány egyeztetését szimbólumok segítségével a következőképpen ábrázolhatjuk:

S sg. — S sg. — P sg./pl.

ahol az S az alanyt, a P az állítmányt, az sg. rövidítés az egyes számot, a pl. pedig a többes számot jelöli.

Noha ebben az egyeztetési típusban több egyes számú alany és az állítmány egyeztetéséről van szó, a további vizsgálatok során a mondatok ábrázolásában és a példamondatokban csak két alanyt veszünk, az állítmány ugyanis a legtöbb esetben két alannal ugyanúgy kongruál, mint amikor több alany van a mondatban. Ott, ahol az állítmány másként egyezik, ha kettőnél több alany van a mondatban, azt külön feltüntetem.

Az alany és az állítmány szórendi elhelyezkedésétől függően a következő altípusokat különböztetjük meg:

(pl. A fiú és a lány sétál/nak.)

2. P sg./pl. S sg. S sg.
(pl. Sétál/nak a fiú és a lány.)

3. S sg. — P sg./pl. — S sg.
(pl. A fiú sétál/nak és a lány.)

Az egyeztetésnek ebben a típusában még két altípust különböztetünk meg, attól függően, hogy az állítmány igei-e vagy névszói, esetleg névszói-igei:

4. S sg. — S sg. — PV sg./pl.
(pl. A fiú és a lány sétál/nak.)

5. S sg. — S sg. — PN sg./pl.
(pl. A fiú és a lány tanuló/k.)

A halmazott egyes számú alany és az állítmány egyeztetésének első altípusába olyan mondatok tartoznak, amelyekben az egyes számú alanyokat az állítmány követi, a második altípusban az állítmány megelőzi az alanyokat, a harmadikban pedig az állítmány az alanyok közé ékelődik.

A magyar nyelvben a leggyakoribb az első egyeztetési altípus, illetve az olyan szórendű mondat, amelyben az alany vagy az alanyok megelőzik az állítmányt. Mint már az előzőekben a szimbólumokkal ábrázolt egyeztetési altípusnál láthattuk, ebben az egyeztetési altípusban két változat lehetséges, az egyes számú alaki és a többes számú, értelmi egyeztetés. Az, hogy az S sg. — S sg. — P sg./pl. altípusban melyik egyeztetés érvényesül, az alaki vagy az értelmi, ismét újabb körülményektől függ, az alanyok és az állítmány szófajától és attól is, hogy az alanyok milyen egymásközötti viszonyban állnak.

Ha az alanyok személyt jelölő szók, tulajdonnevek, akkor egyes nyelvészek megtűrik az értelmi egyeztetést, mások az alakival egyenrangúnak tartják, ismét mások úgy tekintik, hogy ilyen esetben az értelmi egyeztetés a helyesebb, bár az utóbbi vélemény meglehetősen ritka a nyelvészek körében (l. Rácz: Az alany és az állítmány egyeztetésének néhány kérdése a mai magyar nyelvben, Nyttud. Ért. 58. sz. 273. old.).

Az értelmi egyeztetés mellett a nyelvtanok rendszerint Arany János „Péter és Pál”-ját említik, akik „összeférnek a naptárban”, noha Varga Károly vizsgálatai szerint, Arany egészen szabadon, hol az alaki, hol pedig az értelmi egyeztetést alkalmazta (l. Varga Károly: A szám szerinti egyeztetés Arany Jánosnál, Nyr. 29. sz. 299. old.). Nincs pontos kimutatóunk arról, hogy ebben az altípusban az egyes számban vagy a többes számban történő egyeztetés-e a gyakoribb, minden esetre annyit megállapíthatunk, hogy a többes számú, értelmi egyeztetés itt érvényesül a leggyakrabban.

Ugyanebben az altípusban, ha az alanyok dolognevet vagy elvont fogalmat jelölnek, az egyes számú, alaki egyeztetés sokkal gyakoribb az értelmi egyeztetésnél, egyes nyelvészek szerint kizárólag ez a helyes, magyaros egyeztetés. Ha az alanyok közül az állítmányhoz közelebb álló gyűjtőnév vagy mennyiségjelzős főnév, akkor a szakirodalom méginkább az egyes számban történő egyeztetést javallja (1. Klemm: A számbeli egyeztetés főbb kérdései a magyarban, Nyr. 78. sz. 299. old.).

Ezzel, de nemcsak ezzel az egyeztetési altípussal kapcsolatban meg kell említenünk még egy körülményt, amelynek a jelentőségére Rácz Endre hívta fel a figyelmet: „Nyelvtani irodalmunk az állítmánynak a halmazott alanyokkal való egyeztetéséről beszélve mindezt ideig nemigen törődött azzal, hogy miféle mellérendelő viszony áll fenn (vö. mégis: Nyelv. 247), illetőleg — mint az egyeztetésre felhozott példái bizonyítják — túlnyomórészt olyan mondatokat vizsgált, amelyekben az alanyok egyszerű kapcsolatos viszonyban állnak, s az ilyenekből vonta le az egyeztetési szabályokat.” (Rácz: NytudÉrt 58. sz. 276. old.).

Ha a tulajdonneveket és, meg, is, mind-mind, sem-sem kötőszók kapcsolják össze, tehát egyszerű kapcsolatos, hozzátoldó, megosztó vagy összefoglaló viszonyban állnak az alanyok, akkor a nyelvszokás, mint már mondtuk, helyteleníti a többes számú, értelmi egyeztetést, de ha az alanyokat a sőt, akár-akár, vagy-vagy kötőszók kapcsolják össze, azaz a tulajdonnevek fokozó kapcsolatos vagy választó mellérendelt viszonyban állnak, akkor az értelmi, többes számú egyeztetés helytelen, sőt bántó. Ugyancsak furcsa a többes számú egyeztetés, ha az alanyok felsorolási viszonyban állnak (1. Deme: Köznapi fogalmazásunk mindennapi botlásai, Nyr. 84. sz. 431. old.).

A P sg./pl. — S sg. — S sg. egyeztetési altípusban is kétféle kongruencia lehetséges, egyes számú, alaki és többes számú, értelmi egyeztetés. Itt is figyelembe kell vennünk az állítmány és az alanyok szófaját és azt is, hogy az alanyok milyen viszonyban állnak egymással.

A magyar nyelv-tan-irodalom gyakoribbnak és helyesebbnek tartja ebben az egyeztetési altípusban az egyes számú, alaki egyeztetést (1. Ballassa: A magyar nyelv könyve 375. old., Klemm: i. m. 370. old., Berrár: Nyelv-tan, stílus, szónoklás 374. old.).

A harmadik, az S sg. — P sg./pl. — S sg. egyeztetési altípus az előzőknél sokkal ritkábban előforduló mondat-, illetve egyeztetési típus. Ennél az egyeztetésnél az állítmány az alanyok közé ékelődik.

Ha csak két alany van a mondatban, akkor ebben az altípusban nem is beszélhetünk többes számú értelmi egyeztetésről. Csak abban az esetben eshet szó értelmi egyeztetésről, ha az alanyok közé ékelődött állítmányt több alany előzi meg: S sg. — S sg. — S sg. — P pl. — S sg./pl. (pl. A megbeszélésen Pista, Jóska és Mária voltak jelen, meg az osztályfőnök.), noha ebben az esetben — eltekintve attól, hogy ilyenkor is helyesebb az egyes számú alaki egyeztetés — tulajdonképpen az elsőként említett, az S sg. — S sg. — P. sg./pl altípussal állunk szemben.

A halmazott egyes számú alany és az állítmány egyeztetése, mint már az előzőkben mondtuk, nemcsak az irányító tagok és az egyeztetett

Az egyeztetési altípusok vizsgálata alkalmával igei állítmányú mondatokat vettünk, ezért most az S sg. S sg. PV sg./pl. egyeztetési altípussal nem foglalkozunk, inkább azt nézzük meg, hogy milyen jelentősége van az egyeztetés e típusában a névszói állítmánynak, illetve, milyen egyeztetés érvényesül gyakrabban az S sg. — S sg. — PN sg./pl. altípusban.

Az egyeztetés ebben az altípusban is többnyire egyes számban történik, kivéve azt az esetet, amikor a névszói állítmány az alanyok kölcsönös viszonyára utal (l. Klemm i. m. 170. old., A MMNYR 141. old.). Az igei állítmány, amely az alanyok kölcsönös viszonyára utal, lehet egyes számú, a névszói állítmány esetében azonban az egyes számban történő egyeztetés furcsa, gyakran értelemzavaró: „Tehát az alanyok kölcsönös viszonyának kifejezésére mégiscsak elsősorban a névszói állítmánynak kell többes számba kerülnie, sőt itt némi értelmi különbséget is okozhat a kétféle számhasználat; »Péter és Mária szerelmes« és »Péter és Mária szerelmesek«. A két mondat közül csak az utóbbi fejezi ki — az sem egyértelműen — a kölcsönösséget, az előbbi nem.” (Rác: NytudÉrt 58. sz. 274. old.).

Az altípusok áttekintése után megállapíthatjuk, hogy az egyes számú, alaki egyeztetés minden altípusban gyakoribb, a nyelvészek többségének véleménye szerint helyesebb a többes számú, értelmi egyeztetésnél. A többes számban történő egyeztetés, az utolsó altípus bizonyos mondatátípusainak kivételével, szokatlanabb, idegenszerűbb az alaki egyeztetésnél.

Az egyes számú, halmazott alany és az állítmány számbeli egyeztetése a szerbhorvát nyelvben is lehet egyes számú, alaki és többes számú, értelmi egyeztetés, de a magyar nyelvtől eltérően a szerbhorvátban inkább a többes számban történő egyeztetés érvényesül.

A szerbhorvát nyelvtanirodalom mindezidáig keveset foglalkozott az alany és az állítmány számbeli egyeztetésének vizsgálatával. Ez bizonyára azért van így, mert a szerbhorvátban a nyelvhasználat nem annyira ingadozó az egyeztetés tekintetében mint a magyar, s a nyelvészek többet foglalkoznak a nembeli, mint a számbeli egyeztetéssel. A szerbhorvátban ugyanis a him-, nő- és semleges nem különféleképpen variálódhat az egyeztetésnek e típusában is, s mivel a nyelv az állítmányi szintagmán is jelöli a nemet, ezáltal az egyeztetés bonyolultabbá válik e tekintetben. Ami pedig a számbeliséget illeti a pluralitás felé hajlás olyan erős, hogy csak ritkán lehet szó egyes számban történő, alaki egyeztetésről. Bizonyos esetekben azonban a szerbhorvát nyelvben is érvényesül az egyes számú, alaki egyeztetés, ezért meg kell közelebbről vizsgálnunk a lehetséges altípusokat a halmazott egyes számú alany és az állítmány egyeztetésében.

A szerbhorvátban is, ugyanúgy, mint a magyarban, az alany és az állítmány szörendjének megvan a jelentősége az egyeztetésben, s erre a nyelvészek is felhívják a figyelmet.

A szerbhorvátban a következő altípusokat különböztethetjük meg:

1. S sg. — S sg. — P sg./pl.
(pl. Olovka i sveska je, su na stolu.)¹
2. P sg./pl. — S sg. — S sg.
(pl. Na stolu je/su olovka i sveska.)²

A szakirodalom mindkét altípust megemlíti. Az állítmány követheti és meg is előzheti az alanyokat, a magyar nyelvtől eltérően azonban szerbhorvátban az állítmány nem ékelődik az alanyok közé, így tehát csak két altípusról beszélhetünk, ha a csoportosítást az alany és az állítmány szórendje szerint végezzük el.

A szerbhorvát nyelvtanirodalomban nem találunk utalást a számbeli egyeztetés e típusánál azokra az esetekre, amikor az állítmány igei, névszói vagy névszói-igei, a nyelvészek ezt a körülményt nyilvánvalóan nem tartják jelentősnek az egyeztetés e típusának vizsgálata alkalmával.

A régebbi nyelvtanírók, Maretić, Florschütz, akik foglalkoztak az egyeztetéssel, főleg Vučković példái alapján az egyes számú alaki egyeztetést egyenrangúnak tekintik a többes számú, értelmi egyeztetéssel, példáikban azonban kivétel nélkül akkor áll egyes számban az állítmány, amikor megelőzi az alanyokat (P sg. — S sg. — S sg.).

Az újabb nyelvtanokban (Brabec, Hraste, Živković: Gramatika hrvatskog-srpskoga jezika, Školska knjiga, Zagreb, 1963; Stevanović: Savremeni srpskohrvatski jezik, Naučna knjiga, Beograd, 1975; Jezički savjetnik s gramatikom, Matica Hrvatska, Zagreb, 1971.) az egyes számú, alaki egyeztetés inkább kivételnek számít, kizárólag a P sg./pl. — S sg. — S sg. altípusra korlátozódik.

Erről Stevanović a következőket mondja: „Manje je obična, i u novijem jeziku svakako redja, upotreba oblika predikata u jednini kada u njegovom subjektu imamo veći broj naporeda upotrebljenih imena... — Istina i kod kasnijih pisaca i u svakodnevnom razgovoru takodje nailazimo na slučajeve ovakvog slaganja, ali uglavnom samo kada predikat dodje ispred subjekta, što je srazmerno češće u jeziku starije književnosti.” (Stevanović: i. m. 126. old.)³

A mai szerbhorvát nyelvben tehát az általam említett első altípusban kevés kivétellel a többes számú, értelmi egyeztetés érvényesül (S sg. — S sg. — P pl.), míg a második altípusban már gyakrabban fordul elő az alaki, egyesszámban történő egyeztetés (P sg. — S sg. — S sg.).

Az alanyok közötti viszony a szerbhorvátban is bizonyára hatással van a kongruenciára, kutatásaink azonban erre a kérdésre nem terjedtek ki.

Végeredményben tehát megállapíthatjuk, hogy a halmozott egyes számú alany és az állítmány egyeztetésében a szerbhorvátban túlsúlyban van a többes számú, értelmi egyeztetés, s ez a megállapítás mindkét esetben érvényes, akkor is, amikor az állítmány az alanyok után következik, s akkor is, amikor megelőzi az alanyokat.

II. A halmozott egyes számú alany és az állítmány számbeli egyeztetésének, a végeredményben a számhasználatnak nyelvhasználati kutatása céljából Vajdaság három községében végeztem felméréseket. Feltevésem az volt, hogy a kétnyelvű környezet a számhasználatban is (ami a számbeli egyeztetésben is megnyilvánul) érezteti hatását. Felméréseimet Zentán, Szabadkán és Zomborban végeztem.⁴ Választásom azért esett erre a három községre, mert mind a három városi környezet, a társadalmi és kulturális viszonyok viszonylag egyformák, nyelvhasználat tekintetében azonban különböznek. E három község közül a szerbhorvát környezet legjobban Zomborban, legkevésbé pedig Zentán érezteti hatását. Szabadka e tekintetben átmenetet alkot (L. M. Mikeš: Tipologija dvojezičnosti u vaspitno-obrazovnom sistemu Vojvodine, Kultura, 1974. 25. sz.).

A magyar tannyelvű általános iskolák hetedik és nyolcadik osztályos tanulók körében végeztem felméréseket, minden iskolában 50 diákot teszteltem. A diákok mind a három iskolában a tantárgyakat magyar nyelven tanulják, a szerbhorvátot pedig mint környezetnyelvet, külön tantárgyként. A magyar és a szerbhorvát nyelvhasználat felmérése céljából kérdőívet készítettem, amelyet a következőkben ismertetek.

KÉRDŐÍV

ÁLTALÁNOS ADATOK

1. Név:
2. Anyanyelv:
3. Iskola, osztály:
4. Édesapád anyanyelve:
5. Édesanyád anyanyelve:

HÚZD ALÁ A RÁD VONATKOZÓ ADATOKAT

Magyar nyelven olvasok:

- a) napi sajtót   b) szépirodalmat   c) szórakoztató irodalmat

Szerbhorvát nyelven olvasok:

- a) napi sajtót   b) szépirodalmat   c) szórakoztató irodalmat

HOL, KIVEL BESZÉLSZ SZERBHORVÁTUL (Jelöld meg a megfelelő négyzetet):

	gyakran	ritkán	soha
Otthon a családban			
Az utcán, a városban			
Iskolatársaimmal			
Barátaimmal			

MIRŐL BESZÉLSZ SZERBHORVÁTUL. (Jelöld meg a megfelelő négyzetet!):

	gyakran	ritkán	soha
Személyes problémák			
Mindennapi események			
Iskolai események			
Film, színház, sport, tv.			

A kérdőívvel a következő eredményeket kaptam:

1. Anyanyelv:

ZENTA

SZABADKA

ZOMBOR

m.: 50 szh.: 0

m.: 49 szh.: 1

m.: 49 szh.: 1

2. Édesapád anyanyelve:

m.: 47 szh.: 3

m.: 47 szh.: 3

m.: 43 szh.: 5

3. Édesanyád anyanyelve:

m.: 49 szh.: 1

m.: 48 szh.: 2

m.: 46 szh.: 3

4. Magyar nyelven olvasok:

napi sajtót

szépirodalmat

szórakoztató irod.

Zenta: 33

Zenta: 31

Zenta: 38

Szabadka: 26

Szabadka: 39

Szabadka: 30

Zombor: 33

Zombor: 35

Zombor: 33

5. Szerbhorvát nyelven olvasok:

napi sajtót

szépirodalmat

szórakoztató irod.

Zenta: 6

Zenta: 3

Zenta: 35

Szabadka: 12

Szabadka: 24

Szabadka: 28

Zombor: 25

Zombor: 21

Zombor: 36

6. Hol, kivel beszélsz szerbhorvátul:

	GYAKRAN			RITKÁN			SOHA		
	Zent.	Szab.	Zomb.	Zent.	Szab.	Zomb.	Zent.	Szab.	Zomb.
Otthon	8	7	8	25	32	19	16	11	15
Az utcán	14	31	33	31	17	17	6	2	0
Iskola- társaimmal	7	25	10	30	21	28	13	4	4
Barátaimmal	20	30	22	22	18	15	8	2	7

7. Mirel kezdélaz szerzbhorvátul:

	GYAKRAN			RITKAN			SOHA		
	Zent.	Szab.	Zomb.	Zent.	Szab.	Zomb.	Zent.	Szab.	Zomb.
Személyes problémák	5	10	8	23	28	15	22	12	18
Mindennapi események	21	32	26	23	15	17	6	3	4
Iskolai események	14	17	16	25	21	25	11	2	5
Film, színház, sport, tv.	23	39	27	23	9	13	4	2	5

A kérdőív által kapott adatok magyarázatával helyszűke miatt nem foglalkozom.

A halmozott egyes számú alany és az állítmány egyeztetésével kapcsolatos nyelvhasználati adataimat a következő teszt szolgáltatta:

I. Egészítsd ki a hiányos szavakat, hogy a mondat helyes legyen:

1. Márta és Anna elmen— sétálni.
2. Péter és Jóska ismét vereked—.
3. Lajos és Bálint kitűnő tanul—.
4. Az idén Péter és András vol— a legjobb torná—.
5. A kutya és a macska háziálla—.
6. A gyűlölet, szeretet, közöny emberi tulajdon—.

II. Hogyan mondanád? Húzd alá az egyik mondatot.

1. A szomszéd kisfiú és öcsém együtt járnak iskolába.
A szomszéd kisfiú és öcsém együtt jár iskolába.
2. Péter és Jóska tegnap összeszólalkozott.
Péter és Jóska tegnap összeszólalkoztak.
3. Az idén a legjobb felderítők Pista és András.
Az idén a legjobb felderítő Pista és András.
4. A vacsorára eljöttek a szomszéd és a felesége.
A vacsorára eljött a szomszéd és a felesége.
5. Mától kezdve a hetes Ilonka és Mária.
Mától kezdve a hetesek Ilonka és Mária.

III. Az alábbi mondatokat fordítsd le magyar nyelvre:

1. Petar i Pavle se igraju na ulici.⁵
2. Na izlet su otišli nastavnik i njegov razred.⁶
3. Ana i Marija zajedno idu u bioskop.⁷

A teszt első feladatában hat mondat kiegészítésével vizsgáltam a halmozott egyes számú alany és az állítmány egyeztetését. A második feladatba a tanulók öt mondatban két megoldás közül választhattak attól függően, hogy nyelvérzéküknek az egyes számú vagy a többes számú egyeztetés felelt meg. A harmadik feladatban három szerbhorvát mondat fordításában vizsgáltam az egyeztetést. A szerbhorvát mondatokban az állítmány a mai nyelvhasználatnak megfelelően többes számban kongruál az alanyokkal.

Vegyük sorra az eredményeket:

I. Egészítsd ki a hiányos szavakat, hogy a mondat helyes legyen:

1. Márta és Anna elmen— sétálni.

1.1. Márta és Anna elment sétálni.

Zenta: 30 (60%) Szabadka: 26 (52%) Zombor: 13 (26%)

1.2. Márta és Anna elmentek sétálni.

Zenta: 20 (40%) Szabadka: 24 (48%) Zombor: 36 (74%)

2. Péter és Jóska ismét vereked—.

2.1. Péter és Jóska ismét verekedett.

Zenta: 24 (48%) Szabadka: 22 (44%) Zombor: 14 (28%)

2.2. Péter és Jóska ismét verekedtek.

Zenta 26 (52%) Szabadka: 28 (56%) Zombor: 36 (74%)

3. Lajos és Bálint kitűnő tanul—.

3.1. Lajos és Bálint kitűnő tanuló.

Zenta: 27 (54%) Szabadka: 18 (36%) Zombor: 10 (20%)

3.2. Lajos és Bálint kitűnő tanulók.

Zenta: 23 (46%) Szabadka: 32 (64%) Zombor: 40 (80%)

4. Az idén Péter és András vol— a legjobb torná—.

4.1. Az idén Péter és András volt a legjobb tornász.

Zenta: 39 (78%) Szabadka: 30 (60%) Zombor: 23 (46%)

4.2. Az idén Péter és András voltak a legjobb tornászok.

Zenta: 11 (22%) Szabadka: 20 (40%) Zombor: 27 (54%)

5. A kutya és a macska háziállat
5.1. A kutya és a macska háziállat.

Zenta: 36 (72%) Szabadka: 36 (72%) Zombor: 23 (46%)

- 5.2. A kutya és a macska háziállatok.

Zenta: 14 (28%) Szabadka: 14 (28%) Zombor: 27 (54%)

6. A gyűlölet, szeretet, közöny emberi tulajdon—
6.1. A gyűlölet, szeretet, közöny emberi tulajdonság.

Zenta: 46 (92%) Szabadka: 45 (90%) Zombor: 40 (80%)

- 6.2. A gyűlölet, szeretet, közöny emberi tulajdonságok.

Zenta: 4 (8%) Szabadka: 5 (10%) Zombor: 9 (18%)

- II. Hogyan mondanád? Húzd alá az egyik mondatot.

1. A szomszéd kisfiú és öcsém együtt jár iskolába.

Zenta: 26 (52%) Szabadka: 19 (38%) Zombor: 10 (20%)

A szomszéd kisfiú és öcsém együtt járnak iskolába.

Zenta: 24 (48%) Szabadka: 31 (62%) Zombor: 40 (80%)

2. Péter és Jóska tegnap összeszólalkozott.

Zenta: 29 (58%) Szabadka: 21 (42%) Zombor: 20 (40%)

Péter és Jóska tegnap összeszólalkoztak.

Zenta: 21 (42%) Szabadka: 29 (58%) Zombor: 30 (60%)

3. Az idén a legjobb felderítő Pista és András.

Zenta: 27 (54%) Szabadka: 26 (52%) Zombor: 14 (28%)

Az idén a legjobb felderítők Pista és András.

Zenta: 23 (46%) Szabadka: 24 (48%) Zombor: 36 (72%)

4. A vacsorára eljött a szomszéd és a felesége.

Zenta: 44 (88%) Szabadka: 41 (82%) Zombor: 9 (18%)

A vacsorára eljöttek a szomszéd és a felesége.

Zenta: 6 (12%) Szabadka: 9 (18%) Zombor: 41 (82%)

5. Mától kezdve a hetes Ilonka és Mária.

Zenta: 15 (30%) Szabadka: 14 (28%) Zombor: 9 (18%)

Mától kezdve a hetesek Ilonka és Mária.

Zenta: 35 (70%) Szabadka: 36 (72%) Zombor: 41 (82%)

III. Az alábbi mondatokat fordítsd le magyar nyelvre:

1. Petar i Pavle se igraju na ulici.
(Péter és Pál az utcán játszanak.)

1.1. Péter és Pál az utcán játszik.

Zenta: 3 (6%) Szabadka: 3 (6%) Zombor: 3 (6%)

1.2. Péter és Pál az utcán játszanak.

Zenta: 47 (94%) Szabadka: 47 (94%) Zombor: 47 (94%)

2. Na izlet su otišli nastavnik i njegov razred.
(Kirándulni mentek a tanár és az osztálya.)

2.1. Kirándulni ment a tanár és az osztálya.

Zenta: 35 (70%) Szabadka: 33 (66%) Zombor: 26 (52%)

2.2. Kirándulni mentek a tanár és az osztálya.

Zenta: 15 (30%) Szabadka: 17 (34%) Zombor: 26 (52%)

3. Ana i Marija zajedno idu u bioskop.
(Anna és Mária együtt mennek moziba.)

3.1. Anna és Mária együtt megy moziba.

Zenta: 7 (14%) Szabadka 2 (4%) Zombor: 0

3.2. Anna és Mária együtt mennek moziba.

Zenta: 43 (86%) Szabadka: 48 (93%) Zombor: 50 (100%)

Ezek után hasonlítsuk össze az eredményeket.

Általában véve megállapíthatjuk, hogy a zentai tanulók (túlnyomórészt magyarnyelvű környezet) a másik két csoporthoz viszonyítva inkább egyes számban egyeztetették az állítmányt az egyes számú halmazott alanyokkal, a zombori diákok viszont (túlnyomórészt szerbhorvát környezet), inkább a többes számú, értelmi egyeztetést választották, a szabadkai diákok pedig (vegyes összetételű környezet) a két előző csoport között helyezkedtek el a számbeli egyeztetés tekintetében.

PV sg./pl., a zentának abszolút többsége egyes számban egyeztetett, a szerbhorvát mondatok fordítását kivéve. Ugyanennél az egyeztetési altípusnál a zomboriak nagy többsége az értelmi egyeztetést választotta. A szabadkai diákok is inkább az alaki egyeztetés mellett döntöttek, s így az egyeztetés tekintetében közelebb állnak a zentaiakhoz.

Az S sg. — S sg. — PN sg./pl. egyeztetési altípusban a zentaiak többsége ismét egyes számban egyeztetette az állítmányt az alanyokkal, a szabadkaiak megintcsak a középben helyezkedtek el, a zomboriak pedig legtöbbször a többes számú, értelmi egyeztetést választották.

Ennek az egyeztetési altípusnak a vizsgálata alkalmával érdemes közelebbről megtekintenünk azt a mondat-, illetőleg egyeztetési altípust, amelyben az alanyok felsorolási viszonyban állnak (A gyűlölet, szeretet, közöny emberi tulajdon—). A magyar nyelvben ilyen esetben az egyes számú, alaki egyeztetés a helyes, a szerbhorvátban pedig a többes számú, értelmi egyeztetés.

A diákok mindhárom csoportja a magyar nyelvszokásnak megfelelően túlnyomórészt egyes számban egyeztetette az állítmányt az alanyokkal, mégis van némi különbség a három csoport között, a zentaiak nyelvhasználatában az egyszemélyes, a zomboriakéban pedig a többesség felé irányulás itt is jelen van (1. II. 6.1. és 6.2.)

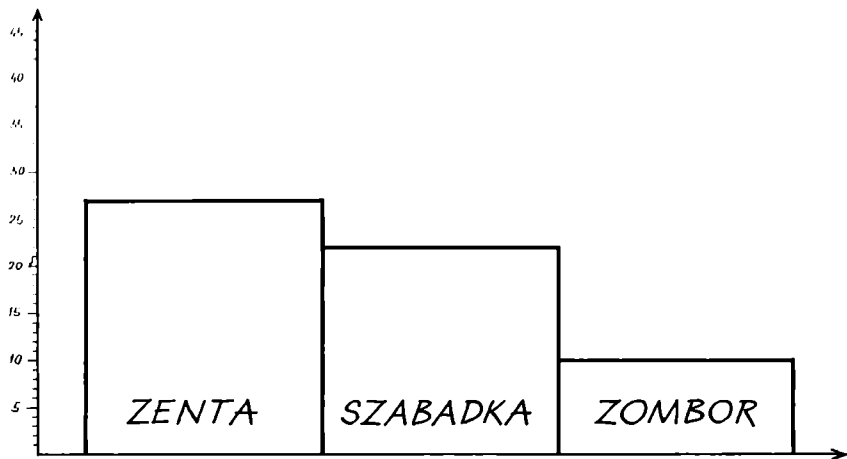
A PV sg./pl. — S sg. — S sg. altípusra vonatkozólag csak két mondat volt a tesztben. A zentai és a zombori csoport között ebben az altípusban van a legnagyobb eltérés. Az egyik mondatban (A vacsorára eljött/ek a szomszéd és a felesége) a zentaiak csoportja 88 százalékban az egyes számú, alaki egyeztetést választotta megoldásul, a zomboriak közül pedig csupán 18 százalék tekintette helyesnek ezt a megoldást. A szabadkai diákok 82 százaléka az egyes számú egyeztetés mellett döntött.

A szerbhorvát mondatok fordításával kapcsolatban meg kell említenünk, hogy ezekben a feladatokban látszik meg legkevésbé az általunk vizsgált nyelvhasználati tendencia, a túlnyomórészt magyar környezetben élő diákoknak az egyes szemlélet felé irányulása és a jobbra szerbhorvát környezetben élő tanulók többes szemlélet felé irányulása, mivel a tanulók szinte szószerint fordították a mondatokat.

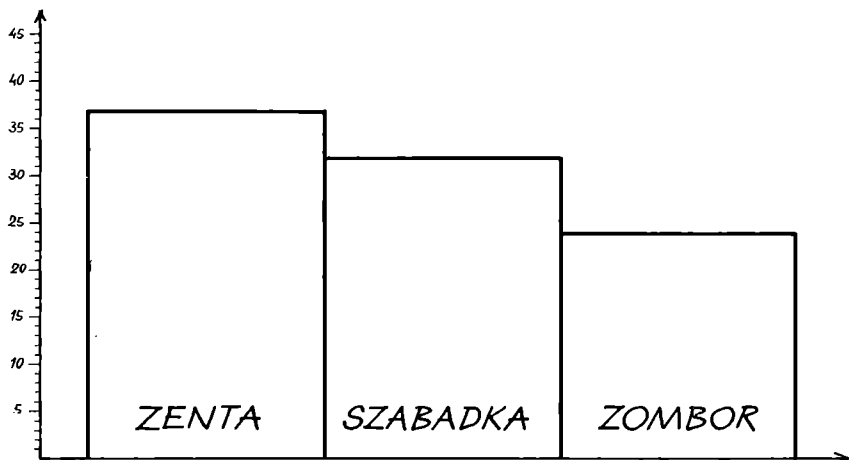
Meglepő, hogy a többes számban egyeztetett szerbhorvát mondatot (Na izlet su otišli nastavnik i njegov razred), a diákok nagyobb része egyes számban egyeztetette, de legtöbbször megfordították a szórendet, s az S sg. — S sg. — P sg. altípus szórendje szerint fordították le a mondatot. A viszonylag nagyszámú alaki egyeztetést bizonyára az a körülmény is elősegítette, hogy ez a mondat típusa a szerbhorvátban is lehet egyes számú, alaki egyeztetésű.

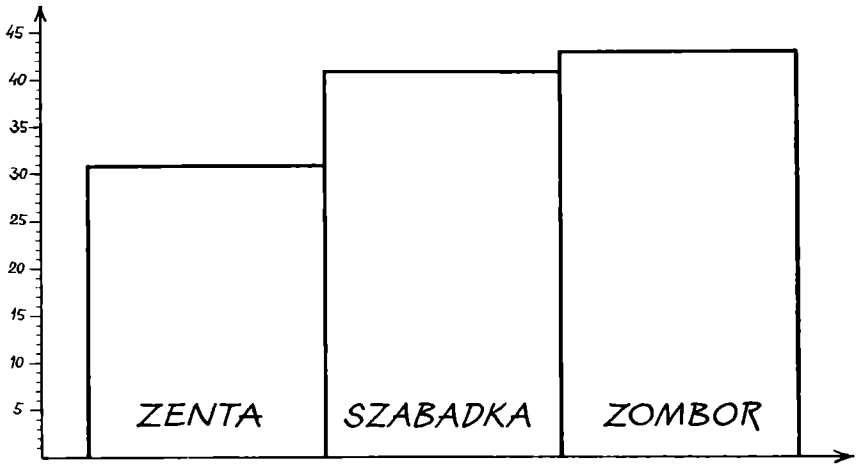
A PN sg./pl. — S sg. — S sg. altípus vizsgálatával kapcsolatban szintén két mondat volt a tesztben. A másik két csoporthoz viszonyítva itt is a zentaiak alkalmazták legtöbbször az egyes számú, alaki egyeztetést. Az egyik mondatban (Az idén Péter és András volt— a legjobb tornász—), a zentaiak abszolút többsége egyes számban egyeztetett, a zomboriak közül pedig a legtöbbször többes számban, értelmileg egyeztetették az állítmányt az alanyokkal. A szabadkai diákok megint-

1. ábra: S sg. — S sg. — PV sg.

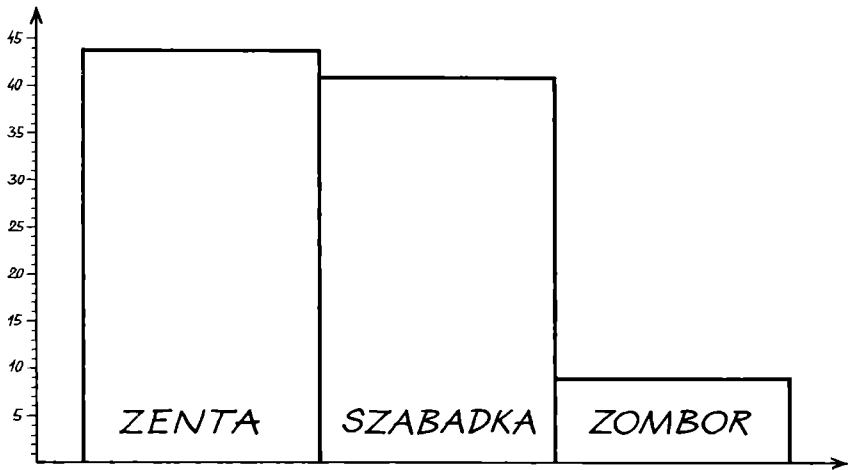

2. ábra: S sg. — S sg. — PN sg.

4. ábra: PN sg. — S sg. — S sg.

csak közelebb álltak a zentatakhöz, mint a zomboriakhoz az egyeztetés tekintetében. Ugyanebben az altípusban a második mondat megoldása tekintetében is a zentainak az egyes számú, alaki egyeztetés mellett, a zomboriak többsége pedig a többes számú, értelmi egyeztetés mellett döntött.

A gyakorisági eloszlás ábrázolása szemléletesebbé, áttekinthetőbbé teszi az eredményeket. Az első két feladattípus eredményeit, illetőleg a csoportok közötti megoszlást ábrázolom az 1—4. ábrán.⁹

Mivel a szerbhorvát mondatok csak két egyeztetési altípusra vonatkoznak, az eredményeket pedig négy altípusban ábrázolom, a mondatok fordításával kapott eredményeket, illetőleg a harmadik feladattípus eredményeit nem vettem figyelembe az ábrázolás alkalmával.

A teszt eredményeinek ismertetése és grafikus ábrázolása után megállapíthatjuk, hogy a környezetnyelv a szóhasználat, illetőleg a számbeli egyeztetés tekintetében is érezteti hatását. Ott, ahol a szerbhorvát nyelv hatása erősebb, a számbeli egyeztetés terén is érezhető az idegenszerűség. Az egyes számú halmazott alany és az állítmány azon egyeztetési altípusában (főleg az S sg. — S sg. — P sg./pl. altípusban), amelyben a magyar nyelvben is legnagyobb az ingadozás az egyes és a többes számú egyeztetés tekintetében, ott a szerbhorvát környezetnyelv hatására ez az ingadozás gyakran a többes számban történő egyeztetés javára dől el. Az olyan egyeztetési altípusban viszont, amelyben a magyarban szinte kizárólag az egyes számban történő egyeztetés a helyes (mint például az olyan mondatokban, amelyekben az alanyok köznevek és felsorolási viszonyban állnak) a szerbhorvát nyelv hatása kevésbé érezhető, jóllehet a szerbhorvátban az ilyen altípusban a többes számú értelmi egyeztetés a szokásos.

III. Ezt a jelenséget tapasztalhatjuk akkor is, amikor a magyar anyanyelvű diákok szerbhorvát nyelvhasználatát vizsgáljuk. A túlnyomórészt szerbhorvát környezetben élő magyar diákok jobbra a szerbhorvát nyelv szellemének megfelelően többes számban egyeztetnek, amikor szerbhorvátul beszélnek. A túlnyomórészt magyar környezetben élő tanulók pedig anyanyelvük egyeztetési szabályait alkalmazzák a szerbhorvát nyelvben, s egyes számban egyeztetik az állítmányt az alanyokkal.

Az alábbi teszttel az anyanyelv hatását vizsgáltam a szerbhorvát egyeztetésben. Ismét csak az egyes számú halmazott alany és az állítmány egyeztetését vizsgáltam.

Név: .....

Iskola, osztály: .....

Egészítsd ki a hiányos szavakat, hogy a mondat helyes legyen.

1. Učenik i učenica polaz— u školu.
2. U klupi — olovka i lenjir.
3. Petar i Pavle jed— užinu.
4. Na ulici stoj— dečak i devojčica.
5. Na stolu — flaša vina i čaše.

Hogyan mondanád? Huzd alá az egyik mondatot.

6. Čamac i brod se nalazi u luci.
Camac i brod se nalaze u luci.
7. Na put je otišao otac i njegov sin.
Na put su otišli otac i njegov sin.
8. Stojan i Mira neka odmah izadje iz učionice.
Stojan i Mira neka odmah izadju iz učionice.
9. Na utakmicu s krenuli Mirko i Žarko.
Na utakmicu je krenuo Mirko i Žarko.
10. Bio je kažnjen Petar i njegovi prijatelji.
Bili su kažnjeni Petar i njegovi prijatelji.

Az alábbi mondatokat fordítsd le szerbhorvát nyelvre.

11. Péter és Pál elment kirándulni.

.....

12. A füzet és a ceruza az asztalon van.

.....

13. Az udvaron játszik Anna és barátói.

.....

A tesztelést ugyanazokban az osztályokban végeztem el, ahol a magyar nyelvhasználati vizsgálataimat is folytattam, s a következő eredményeket kaptam:

I. Egészítsd ki a hiányos szavakat, hogy a mondat helyes legyen.

1. Učenic i učenica polaz— u školu.
- 1.1. Učenic i učenica polazi u školu.
(A diák és a diáklány elindul az iskolába.)

Zenta: 21 (42%)   Szabadka: 8 (16%)   Zombor: 3 (6%)

- 1.2. Učenic i učenica polaze u školu.
(A diák és a diáklány elindulnak az iskolába.)

Zenta: 29 (58%)   Szabadka: 42 (84%)   Zombor: 47 (94%)

2. U klupi — olovka i lenjir.
- 2.1. U klupi je olovka i lenjir.
(A padban van a ceruza és a vonalzó.)

Zenta: 34 (68%)   Szabadka: 32 (64%)   Zombor: 25 (50%)

- 2.2. U klupi su olovka i lenjir.
(A padban vannak a ceruza és a vonalzó.)

Zenta: 16 (32%)   Szabadka: 27 (54%)   Zombor: 25 (50%)

3. Petar i Pavle jedu užinu.

3.1. Petar i Pavle jede užinu.

(Péter és Pál eszi az uzsonnát.)

Zenta: 10 (20%) Szabadka: 5 (10%) Zombor: 1 (2%)

3.2. Petar i Pavle jedu užinu.

(Péter és Pál eszik az uzsonnát.)

Zenta: 40 (80%) Szabadka: 45 (90%) Zombor: 49 (98%)

4. Na ulici stoj— dečak i devojčica.

4.1. Na ulici stoji dečak i devojčica.

(Az utcán áll a kisfiú és a kislány.)

Zenta: 34 (68%) Szabadka: 32 (64%) Zombor: 20 (40%)

4.2. Na ulici stoje dečak i devojčica.

(Az utcán állnak a kisfiú és a kislány.)

Zenta: 16 (32%) Szabadka: 28 (36%) Zombor: 30 (60%)

II. Hogyan mondanád? Húzd alá az egyik mondatot.

1. Čamac i brod se nalazi u luci.

(A csónak és a hajó a kikötőben van.)

Zenta: 22 (44%) Szabadka: 17 (34%) Zombor: 9 (18%)

Čamac i brod se nalaze u luci.

(A csónak és a hajó a kikötőben vannak.)

Zenta: 28 (56%) Szabadka: 33 (66%) Zombor: 41 (82%)

2. Na put je otišao otac i njegov sin.

(Elutazott az apa és a fia.)

Zenta: 20 (40%) Szabadka: 10 (20%) Zombor: 10 (20%)

Na put su otišli otac i njegov sin.

(Elutaztak az apa és a fia.)

Zenta: 30 (60%) Szabadka: 40 (80%) Zombor: 40 (80%)

3. Stojan i Mira neka odmah izadje iz učionice.

(Stojan és Mira azonnal menjen ki a tanteremből.)

Zenta: 15 (30%) Szabadka: 10 (20%) Zombor: 4 (8%)

Stojan i Mira neka odmah izadju iz učionice.
(Stojan és Mira azonnal menjenek ki a tanteremből.)

Zenta: 35 (70%) Szabadka: 40 (80%) Zombor: 46 (92%)

4. Na utakmicu je krenuo Mirko i Žarko.
(Versenyre indult Mirko és Žarko.)

Zenta: 20 (40%) Szabadka: 19 (38%) Zombor: 5 (10%)

Na utakmicu su krenuli Mirko i Žarko.
(Versenyre indultak Mirko és Žarko.)

Zenta: 30 (60%) Szabadka: 31 (62%) Zombor: 45 (90%)

III. Az alábbi mondatokat fordítsd le szerbhorvát nyelvre.

1. Péter és Pál elment kirándulni.
Petar i Pavle je otišao na izlet.

Zenta: 9 (18%) Szabadka: 2 (4%) Zombor: 2 (4%)

Petar i Pavle su otišli na izlet.

Zenta: 41 (82%) Szabadka: 48 (96%) Zombor: 48 (96%)

2. A füzet és a ceruza az asztalon van.
Sveska i olovka je na stolu.

Zenta: 32 (64%) Szabadka: 12 (24%) Zombor: 23 (46%)

Sveska i olovka su na stolu.

Zenta: 18 (36%) Szabadka: 38 (76%) Zombor: 27 (54%)

A felmérés eredménye azt mutatja, hogy a szerbhorvát nyelvben történő egyeztetés tekintetében is különbség van a diákok csoportjai között. A zentai diákok a legkisebb százalékban, a zomboriak pedig a legnagyobb százalékban egyeztetik az állítmányt az alanyokkal többes számban a szerbhorvát nyelvszokásnak megfelelően. A szabadkai diákok a zentai és a zombori csoport között helyezkednek el az egyeztetés tekintetében, de inkább a zombori csoporthoz állnak közelebb, tehát jobbára a szerbhorvát nyelv szellemében egyeztettek.

A teszttel két egyeztetési altípusban vizsgáltam a diákok szerbhorvát nyelvhasználatát, az S sg. — S sg. — PV sg./pl. és a PV sg./pl. — S sg. — S sg. altípusban.

A szerbhorvát nyelvben, mint már az előzőekben is említettem, mindkét altípusban lehetséges az egyes számú, alaki és a többes számú, értelmi egyeztetés, de az S sg. — S sg. — PV sg. változat ritkán valósul meg

a nyelvben, a mai köznyelvben szinte sohasem. A PV sg. — S sg. — S sg. változat sokkal gyakoribb, az egyes számú, alaki egyeztetés, az egyes számú halmozott alany és az állítmány közötti kongruenciában főleg az utóbbi esetben lehetséges, amikor az állítmány megelőzi az alanyokat.

Ha összegezzük az eredményeket, láthatjuk, hogy a diákok az S sg. — S sg. — PV sg./pl. egyeztetési altípusban nagyobb százalékban egyeztették többes számban az állítmányt az alanyokkal, mint a PV sg./pl. — S sg. — S sg. altípusban, amelyben a szerbhorvát nyelvszokás engedélyezi az alaki, egyszámú egyeztetést is.

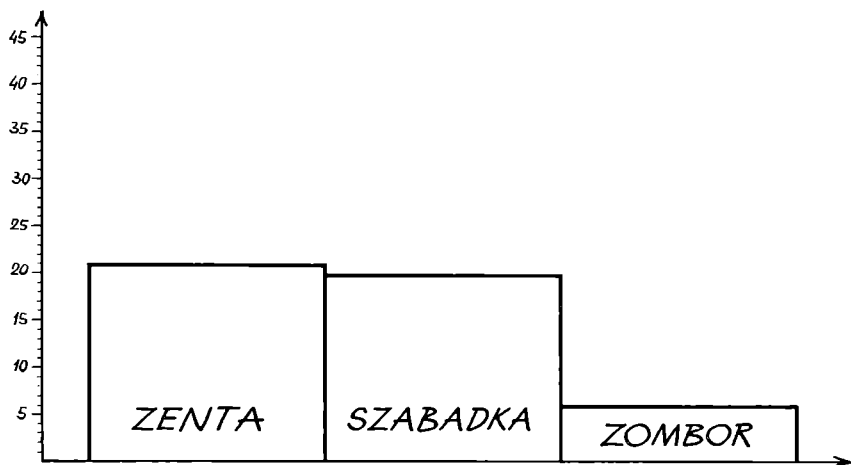
Az S sg. — S sg. — PV pl. változatot a zentaiak 62 százaléka, a szabadkaiak 82 százaléka választotta, a zombori csoportban pedig a diákok 86 százaléka egyeztetett többes számban. A magyar nyelvszokásnak megfelelő egyes számú alaki egyeztetés tehát leginkább a zentaiak szerbhorvát nyelvhasználatában tapasztalható, legkevésbé pedig a zombori tanulók nyelvhasználatában.

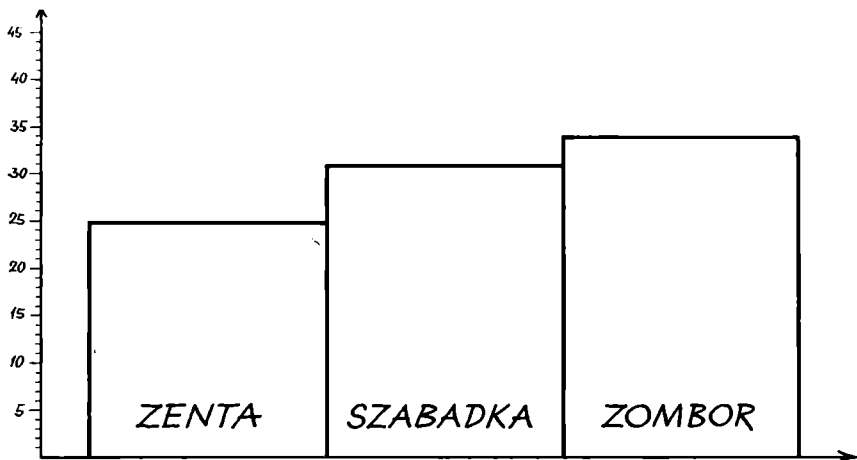
A PV pl. — S sg. — S sg. változat mellett a zentaiak 50 százaléka, a szabadkaiak 62 százaléka és a zomboriak 70 százaléka döntött. Ennél az egyeztetésnél már nemcsak az anyanyelv hatása játszik közre, hanem a szerbhorvát nyelvszokás adta lehetőség is.

Az alábbiakban gyakorisági eloszlás szerint ábrázolom az eredményeket.

A felmérések alapján megállapíthatjuk, hogy az „egyes vagy többes számban való gondolkodás” — amelynek a megnyilvánulását az alany

1. ábra: S sg. — S sg. — PV pl.

és az állítmány számbeli egyeztetésében kutattuk — a szerbhorvát környezet kisebb vagy nagyobb hatásától függ. Olyan környezetben, ahol a szerbhorvát nyelvet gyakrabban hallani, ahol a diákok az életnek majdnem minden területén nap mint nap kapcsolatban vannak a szerbhorvát nyelvvel, ott ez az egyeztetésben is tapasztalható. A diákok olyan esetben is többes számban egyeztetnek, ahol a magyar nyelvsvizsgálók az egyes számú egyeztetést tekintik helyesebbnek. Ott viszont, ahol a szerbhorvát nyelv hatása gyengébb, a tanulók nyelvhasználatában is kevésbé érezni az idegenszerű, többes szemléletet, s az egyeztetésben is inkább a magyar nyelv szellemének megfelelő egyes számú, alaki egyeztetés a gyakoribb.

Végezetül még csak ennyit: számbeli egyeztetés, s ezen belül az egyes számú halmozott alany és az állítmány számbeli egyeztetése csak egy kicsinyke része az egység-többesség bonyolult kérdéskörének. E részterületen végzett vizsgálódás csak rövid bepillantást nyújt a számbeli ség témakörébe, amely még további kutatásokra vár.

JEGYZETEK

¹ A ceruza és a füzet az asztalon van/vannak.

² Az asztalon van/vannak a ceruza és a füzet.

³ „A mai nyelvben kevésbé szokásos és mindenképpen ritkább az állítmány egyes számban való használata, amikor az alany több kapcsolatos névszó... — Igaz, az újabb íróknál és a mindennapi beszédben rábukkanhatunk az ilyen egyeztetés példaira, de főleg olyankor, amikor az állítmány az alany elé kerül, ami viszonylag gyakoribb a régebbi irodalomban.”

⁴ Ezúton mondok köszönetet a zentai Május 25. Általános Iskolának, a szabadkai Djuro Salaj Általános Iskolának és a zombori Testvériség-Egység Általános Iskolának, hogy lehetővé tették számomra e felméréseket.

* Péter és Pál az utcán jázának

† Kihámbulni mentek a tanár és az osztály

‡ Anna és Márta együtt mentek moziba.

* A vízszintes tengelyen elhelyezkedő oszlopok a csoportokat ábrázolják, a függőleges tengelyen pedig azoknak a tanulóknak a számát ábrázolom, akik egyes számban egyeztettek.

I R O D A L O M

A mai magyar nyelv rendszere, 1961.

Balassa József: A magyar nyelv könyve, 1943.

Berrár Jolán: Nyelvtan, stílus, szónoklás, 1960.

Deme László: Köznapi fogalmazásunk mindennapi botlásaiból (Nyr. 84.)

Klemm Imre: A számbeli egyeztetés főbb kérdései a magyarban (Nyr. 78.)

Rácz Endre: Az alany és az állítmány egyeztetésének néhány kérdése a mai magyar nyelvben (NytudÉrt. 58.)

Rácz Endre: Az értelmi egyeztetés a magyar nyelvben (NytudÉrt. 83.)

Varga Károly: A szám szerinti egyeztetés Arany Jánosnál (Nyr. 29.)

Brabec, Hrasie, Živković: Gramatika hrvatskog-srpskog jezika, 1963.

Jezički savjetnik s gramatikom, 1971.

M. Stevanović: Savremeni srpskohrvatski jezik, 1975.

T. Maretić: Gramatika hrvatskog ili srpskog književnog jezika, 1963.

J. Florschütz: Gramatika hrvatskog ili srpskoga jezika, 1940.

M. Mikeš: Tipologija dvojezičnosti u vaspitno-obrazovnom sistemu Vojvodine (Kultura, 1974. 25. sz.).

R E Z I M E

SLAGANJE VIŠE SUBJEKATA U JEDNINI SA PREDIKATOM

[MADAJARSKO-SRPSKOHRTVATSKA KONTRASTIVNA ANALIZA]

U mađarskom jeziku subjekti u jednini se najčešće slažu sa predikatom u jednini, dok je u srpskohrvatskom jeziku obratno, kongruencija je obično u množini.

Autor članka konfrontira mađarski i srpskohrvatski jezik ukazujući na razlike i sličnosti u ovom tipu kongruencije subjekta i predikata. Testiranjem po 50 učenika osnovnih škola iz raznih sredina (Sombor, Subotica, Senta) ukazuje na to da odstupanje od pravila kongruencije mađarskog (kao maternjeg jezika u govoru dece najviše dolazi do izražaja u sredini gde je uticaj srpskohrvatskog (kao jezika sredine najjači, a najmanje je odstupanje od jezičke norme u onoj sredini gde je uticaj srpskohrvatskog jezika najslabiji. S obzirom da ova kongruencija spada u kategoriju broja, mogućnost interferencije postoji i na ostalim poljima pluraliteta i singulariteta.

S U M M A R Y

SUBJECT-PREDICATE CONGRUENCY: SEVERAL SUBJECTS IN SINGULAR

[HUNGARIAN-SERBOCROATIAN CONTRASTIVE ANALYSIS]

In Hungarian subjects in singular mostly are in concord with a predicate in singular, while in Serbo-croatian they usually agree with a predicate in plural.

By testing 150 primary school pupils from different environments (Sombor, Subotica and Senta) we have found that divergences from the congruency rules in Hungarian are most obvious in the speech of Hungarian native speakers who live in an environment where the influence of Serbocroatian is the strongest, while the divergencies are minimum in the environment where the influence of Serbocroatian is the slightest.

Whereas this congruency belongs to the number category, interference possibilities exist in other fields of plurality and singularity, too.

**A SZERBHORVÁT
za-, iz-, na-
PREFIXUMOS IGÉK
EKVIVALENSEI A MAGYAR
NYELVBEN**

Ez a dolgozat az alkalmazott nyelvtudomány szintjén a szerbhorvát magyar kontrasztív kutatásokhoz kíván hozzájárulni. Bepillantást szeretne nyújtani egy munkába, amelynek célja a szerbhorvát nyelv három prefixumból (*za-*, *iz-*, *na-*) álló részrendszerének a bemutatása, és ezekhez a magyar ekvivalensek megkeresése, illetve párhuzamba állításuk. Az előbbieken következetességből szándékosan nem használtuk a prefixum helyett az igekötő kifejezést, mivel „a szerbhorvát nyelvben nincsenek igekötők, hasonló szerepet a prefixumok töltenek be.”¹

A leíró szintű egybevetés, amelynek során a két részrendszer közötti hasonlóságokat és eltéréseket vizsgáljuk, két fő részből áll.

A dolgozat első részében a jelentéstani központú elemzést a három kötetes szerbhorvát—magyar nagyszótárból kicédulázott prefixumos igék,² a másodikban pedig az irodalmi művekből, illetve azok adekvát fordításából³ kicédulázott kétirányú fordítási ekvivalenciák alapján végeztük, és eközben a prefixumok aspektus voltáról sem feledkeztünk meg.

Dolgozatunkban a szinkrón leírást és az egybevetés alapját a két nyelv prefixum-, illetve igekötő-részrendszerének funkcionális hasonlósága képezi.

A szerbhorvát nyelvben az egyszerű igékből és prefixumokból álló összetett igék, az összetétel tagjainak egymás közötti szintaktikai viszonyát tekintve, határozós összetételek. (Stevanović, I. 1975., 434)

A magyar nyelvben is előfordul, hogy az igekötő egyik szempontból nem önálló szó, hanem alárendelt (határozós) összetételi előtag. (MMNyR., I. 1961., 261)

A szerbhorvát nyelvben a prefixum bizonyos értelemben mindig megváltoztatja a vele összetételt képező ige jelentését, és igen gyakran — majdnem minden alkalommal — az igeaspektust is. (Az egyszerű, folyamatos igealakból prefixum hozzáadásával összetett, befejezett igealak lesz . . . stb.) (Stevanović, I. 1975., 434)

Az igekötőknek a magyar nyelvben is képzőszerű és jelentésmódosító szerepük van, mert jelentéstani és alakítani szempontból több igekötőnk (különösen az egy szótagú, legrégibb *ki*, *be*, *le*, *fel*, *el*, *meg*) a képzők, illetőleg szó eleji toldalékok, az idegen nyelvekből ismert prefixumok funkciójára emlékeztet. (MMNy., 1971., 65)

A szerbhorvát prefixumok és a magyar igekötők jelentésben egyaránt gazdagok, talán csak a magyar nyelvben érezhető valamiféle többséget ezen a téren, ugyanis az tapasztalható, hogy az igekötők rendkívül sokféle finom jelentésárnyalat kifejezésére is képesek.

Ugyancsak mindkét nyelvben előfordul, hogy a prefixum, illetve az igekötő tárgyaltan igéből tárgyasat képezhet. Szerb szemléltető példák erre: *obići, ići; uspavati, (prespavati), spavati, preskočiti, skočiti* stb. (Brabec—Hraste—Živković, 1961., 113.)

Szépen megfigyelhető ez a következő magyar, hasonló jellegű példákban is: *A madár repül — A madár átrepülte a völgyet., aludni — átaludni, ugrani — átugrani* stb. (MMNy. 1971., 65)

Alaktani és fonetikai szempontból azonban már lényegesebb a különbségek. A szerbhorvát nyelvben sokkal erősebb a prefixum és az ige kapcsolata. Szilárd egységet, szóösszetételt alkotnak és a prefixum sohasem állhat külön, önálló szóként. A magyar nyelvben viszont alaktani tekintetben is több arcú nyelvi elem az igekötő. Mondattani, hangsúlyozási, szórendi szabályok szerint a konkrét használatban akár önálló szóként, különváltan is előfordulhat, sőt bizonyos esetekben az igekötő mondat értékű is lehet. Pl. *át van szöve; nézett vissza; Megkaptad? Meg. stb.* (MMNy.R., I. 1961., 263)

A PREFIXUM RÉSZRENDSZEREK JELENTÉSTANI FELOSZTÁSA ÉS MAGYAR MEGFELELŐINEK A GYAKORISÁGA

A három kötetes szerbhorvát—magyar nagyszótárból 231 prefixum jelentését vizsgáltuk meg. Szócéduláink közül 91 a *za-*, 83 az *iz-*, 57 pedig a *na-* prefixumra vonatkozott. A prefixumok szótári jelentésválto-

<i>za-</i>	<i>iz-</i>	<i>na-</i>
meg (49)	ki (68)	meg (43)
Ø (41)	el (42)	ki (24)
el (40)	meg (32)	Ø (19)
be (36)	Ø (27)	fel (16)
fel (31)	fel (25)	el (16)
rá (16)	le (16)	be (14)
le (15)	össze (11)	rá (13)
ki (13)	be (10)	bele (10)
bele (11)	elő (6)	össze (9)
össze (11)	keresztül (3)	le (5)
vissza (6)	végig (3)	oda (5)
oda (4)	rá (2)	jól (4)
körül (4)	szét (2)	közé (3)
hátra (4)	alá (2)	neki (2)
mögé (3)	át (2)	át (2)
ott (3)		abba
neki (3)		elő
alá (2)		
át (2)		

zatú alapján állítottuk össze a következő táblázatot, amelyben a magyar ekvivalens igekötők elfordulásuk gyakorisága szerinti sorrendben következnek. (Az előfordulás gyakoriságát számmal jelöltük.)

Ha megvizsgáljuk az irodalmi művekből, illetve azok adekvát fordításából kicédlázott szerbhorvát prefixumok magyar megfelelőinek előfordulási százalékarányát a következő táblázatot kapjuk. A sorrendet 51 *za-*, 69 *iz-* és 35 *na-* prefixumból álló szócédlák alapján állítottuk össze. Ha csak futólagosan vetjük is össze ezt a két táblázatot, azonnal szembetűnik, hogy a magyar ekvivalens igekötők előfordulási sorrendje esetenként nem teljesen egyezik. Az eltéréseket illetően az utóbbi táblázat a mérvadóbb, mivel a benne felsorolt szerbhorvát prefixumnak és magyar igekötő-megfelelőjének a kiemelt mondatban egy meghatározott jelentése volt, és ez mindkettőjük esetében az adott szövegkörnyezettől függött. E táblázat azonban nem csak azért mérvadóbb, mivel jelentéstani szempontból jóval konkrétabb, és ebből kifolyólag az előbbinél sokkal hűebben tükrözheti a pillanatnyi nyelvhelyzetet, hanem azért, mivel az irodalmi nyelv igekötő használatának a terén is némileg eligazít bennünket.

<i>za-</i>		<i>iz-</i>		<i>na-</i>	
meg	27,44%	ki	46,37%	meg	22,85%
el	23,51%	el	24,63%	Ø	22,85%
be	11,75%	meg	10,14%	el	17,15%
Ø	11,75%	Ø	7,24%	be	8,58%
ki	5,87%	fel	5,79%	rá	5,72%
rá	5,87%	le	2,89%	oda	5,72%
le	3,91%	elő	1,44%	tovább	5,72%
vissza	3,91%	be	1,44%	ki	2,86%
bele	1,95%			össze	2,86%
közé	1,95%			szét	2,86%
át	1,95%				
össze	1,95%				
észre	1,95%				

Az előző táblázatból meggyőződhattünk, hogy *egy szerbhorvát prefixumnak a magyar nyelvben 16—20, illetve 8—12 megfelelője is lehet. Ez azért van így, mert a szerbhorvát és a magyar nyelvben a prefixumok, illetve az igekötők szemantikai mezői nem fedik egymást. Főként emiatt tűnik úgy, hogy a szigorúan egy vagy két jelentésű szerbhorvát prefixumcsoport magyar nyelvű ekvivalensei jelentésárnyalatok kifejezésében jóval gazdagabbak. Ennek a bizonyítása azonban további kutatásokra ösztönöz.*

Szemléltetésül vizsgáljuk meg lexikai szinten közelebből a Stevanović-féle felosztás első jelentéskategóriába tartozó prefixumok csoportját. Ezekkel a prefixumokkal csak a helyet foglalni valami mögött, valami mögé, vagy valamibe tenni fejezhető ki. (Stevanović, I., 1975., 435)

A fentiek alapján ebbe a jelentéscsoportba tartozó szerbhorvát prefixumok teljesen egyenértékű magyar ekvivalensei csak a *-hátra*, *-mő-*

gé, -be, -bele igeekötők lehetnének. Jelentéstani szempontból azonban a magyar nyelv igeekötői esetében joggal feltételezhetünk bizonyos többletet, mivel az igeekötők, szemléltetési példánkban nemcsak hogy sokkal árnyaltabban fejezhetik ki a cselekvés fentiekben meghatározott irányát és helyét, hanem ezenkívül még a cselekvés bármirrefelé való irányulását, valamint kezdetét és befejezettségét is jelölhetik.

Az említett jelentéskategóriába tartozó szerbhorvát prefixumok csoportjának előfordulásuk gyakorisága szerinti sorrendben ugyanis a következő magyar igeekötők felelnek meg: *el, be, meg, bele, le* Ø, *hátra, fel, mögé, rá, ki, vissza, mellé, össze, alá, végig* stb.

Külön kérdés, de ezzel sincs szándékunkban bővebben foglalkozni, hogy a szerbhorvát prefixumos igéknek a magyar nyelvben igen gyakran igeekötő nélküli, ugyanazt vagy eltérő jelentést kifejező megfelelőjük is létezik. Dolgozatunkban az ilyen eseteket zérussal (Ø) jelöltük.

Szemléltetés céljából az említett első jelentéscsoportba tartozó két szerbhorvát prefixumos ige magyar szótári ekvivalenseit írjuk ide:

1. zametnuti:	terem, hoz, ad	2. zakačiti:	rácsatol
	elszaporít		hozzácsatol
	megszaporít		odacsatol
	hátravet		felakaszt
	letagad		beleakad
	felállít		eltalál
	beborít		megvág
			nekifog
			összeakasztkodik

AZ IGEKÖTŐK RÉSZRENDSZERÉNEK JELENTÉSTANI KÖZPONTÚ EGYBEVETŐ VIZSGÁLATA

1.	ZA-	szh. za-
1.1.		m. meg-

1.1.1. Az alábbi két példamondatban teljesen megegyezik a szerbhorvát prefixum és a magyar nyelvű ekvivalensének a jelentése. Mindkettő a befejezettséget jelöli.

a) Želerima je od toga dospelo najviše po jutro-dva, pa ni to nisu kadri zadržati. (Gy. I. — Mladen L. 138.)

A zselléreknek abból legfeljebb egy-két holdacska jutott, és azt sem tudták megtartani. (Illyés Gy. 92.)

b) Doduše, istina je da je i Košut zaboravio njih. (Gy. I. — M. L. 121.)
Igaz, hogy Kossuth is megfeledezett róluk. (Illyés Gy. 77.)

1.1.2. A szerbhorvát prefixum és a magyar ekvivalens igekötő egyaránt csak a kezdést jelöli:

Tada bi zabrujala zvona Londona. (M. Crnjanski, 19.)
Ekkor megkondultak London harangjai. (Ács K. 39.)

1.1.3. A következő mondatokban az igeaspektus különbözik. A szerbhorvátban ugyanis a jelenidőben általában a kötött igeaspektus miatt a cselekvés folyamatos. A magyarban viszont esetünkben befejezettségről van szó.

A ne zastaju više ni đubretari... (M. Crnjanski, 118.)

És nem állnak meg többé a szemetesek sem... (Ács K. 138.)

1.2.

szh.	za-
m.	el-

1.2.1. A szerbhorvát prefixum és a magyar igekötő egyaránt a befejezettséget jelöli az alábbi példamondatokban:

... i raznorazne dlake bi zakopala uz obalu. (Gy. I. — M. Leskovac, 107.)

... és különféle hajdarabokat ásott *el* a part alá. (Illyés Gy. 56.)

... pa mu kaže da je zaboravila da mu kaže. (M. Crnjanski, 97.)

... azt mondja, *el*felejtette megmondani. (Ács K. 118.)

Vratila se jako umorna, pa je prilegla i zaspala. (M. Crnjanski, 152.)
Nagyon fáradtan ért haza, ledőlt egy kicsit és *el*aludt. (Ács K. 173.)

1.2.2. A következő mondatokban a szerbhorvát prefixumnak és magyar nyelvű ekvivalensének eltérő a jelentése. A prefixum a cselekvés kezdetét, az igekötő pedig a befejezettséget jelöli.

Ona je zaplakala kad je to videla. (M. Crnjanski, 126.)

Ő még *el* is sírta magát, amikor ezt látta. (Ács K. 147.)

1.3.

szh.	za-
m.	be-

1.3.1. Az ige alapjelentését és a cselekvés befejezettségét fejezi ki a prefixum és az igekötő is.

Otkad je sneg zavejao to mesto vetrenjače na brdašcu... (M. Crnjanski, 22.)

Amióta hó *be*fedte ezt a szélmalomtelepet a dombtetőn... (Ács K. 42.)

1.3.2. A szerbhorvát prefixumos ige és a magyar ekvivalens egyaránt a cselekvés „téves irányba való haladását” és a befejezettséget jelöli, de árnyalatnyi különbség fedezhető fel a két jelentés között. Az igeikötő kizárólag a téves irányba való haladást fejezi ki, a prefixum pedig csak részben jelöli ugyanazt.

... u koju zaluta li čovek, može satima tumarati. (Gy. I. — M. Lesk. 60.)

... amelyekbe az ember ha betéved, órákig bolyonghatott. (Illyés Gy. 27.)

1.3.3. A következő példamondatokban a cselekvés helye és iránya megegyezik, de a jelentés még sem teljesen ugyanaz, mivel az igeaspektus különböző. A szerbhorvát nyelvben ugyanis folyamatos, a magyarban pedig befejezett a cselekvés.

... a zatim prelazi ulicu i zalazi u kapiju Ministarstva. (M. Crnjanski 30.)

... aztán átvág az utcán és betér a minisztérium kapuján... (Ács K. 101.)

1.4.

szh.	za-
m.	ki-

1.4.1. A szerbhorvát prefixum és a magyar nyelvű megfelelője egyaránt a befejezettséget jelöli a következő példamondatokban:

... lukavo će ga zameniti sa živim. (Gy. I. — M. Leskovac, 88.)

... ravaszul kicseréli egy elevenre. (Illyés Gy. 51.)

1.4.2. A cselekvés kezdetét fejezi ki a prefixum és az igeikötő is.

... iza sara prazničnih čizama zablista nož... (Gy. I. — M. Leskovac, 67.)

... láttam kivillanni a vasárnapi csizmaszárból a hosszú nyelvű kést... (Illyés Gy. 33.)

1.4.3. A prefixum, illetve ekvivalens igeikötő jelentése csak részben egyezik meg, mivel az igeaspektus különböző. A szerbhorvátban ugyanis folyamatos, a magyarban pedig befejezett cselekvésről van szó az alábbi mondatokban:

Ti vulgarni razgovori zamara ju sirotu ženu. (M. Crnjanski, 48.)

A szegény asszonyt egészen kimeríti ez az ocsmány téma... (Ács K. 69.)

1.5.

szh.	za-
m.	rá-

1.5.1. A szerbhorvát nyelvben a következő prefixumos ige részben a cselekvés kezdetét és annak meghatározatlan irányban történő folytatását fejezi ki, magyar nyelvű ekvivalense pedig a cselekvés pontosan meghatározott irányát mutatja.

Inko ga niko, ama baš niko ne zagleda... (M. Crnjanski, 137.)
Noha senki, az égvilágon senki nem néz rá... (Ács K. 158.)

1.6.

szh.	za-
m.	át-

1.6.1. A két igekötő alapjelentése megegyezik, az igeaspektus sem különböző. Mindkettő a befejezettséget jelöli, de a magyar igekötő emellett még bizonyos értelemben a cselekvés irányát is meghatározza.

Jednom je bio zagrlio jednog mališana... (M. Crnjanski, 38.)
Egyszer a parkban, átkarolt egy gyereket... (Ács K. 59.)

Megjegyzés: A *za* prefixumos igék jelentéstani csoportosításának a végén, Tomo Maretić nyelvtankönyvében megemlíti, hogy a *za*- prefixumnak az a szerepe, hogy a folyamatos igéből mozzanatosat képezzen... Az ilyen igék közül néhány a cselekvés kezdetét is jelenti. (Maretić, 419.)

A magyar nyelvben is hasonló a kezdést jelentő igekötők funkciója. „A cselekvés minőségét meghatározó igekötők nyelvi szerepe részben hasonlít a mozzanatoságot, tartósságot kifejező képzőkére; ezért gyakran együtt is jár például a mozzanatoságot kifejező *igekötő* és *képző*,... pl.: meg-áll-apodik, meg-dör-dül=meg-dör-dül;...” (MMNyR. 264. old.)

Fenti észrevételünket igazoló példamondatok:

Tada bi zabrujala zvona Londona. (M. Crnjanski, 19.)
Ekkor megkondultak London harangjai. (Ács K. 39.)

... iza sara prazničnih čizama zablista nož... (Gy. I. — M. Leskovac, 67.)

... láttam kivillani a vasárnapi csizmaszárból a hosszú nyelvű kést... (Illyés Gy. 33.)

2. IZ-

szh.	iz-
m.	ki-

2.1.1. A szerbhorvát *iz*- prefixum és a magyar nyelvű megfelelője leggyakrabban a cselekvés ablativusi irányát és a helyi jelentésaránylatokat fejezik ki, valamint befejezettséget jelentenek, mint az alábbi példamondatokban is:

Iz kočija izađe jedan gospodin... (Gy. I. — M. Leskovac, 151.)

A hintóból kiszáll egy úr... (Illyés Gy. 102.)

Neko je istrčao iz kuće... (M. Crnjanski, 32.)

Aztán valaki kirohant a házból... (Ács K. 52.)

... ispada im cigareta iz usta ... (M. Crnjanski, 141.)

... kiesik a cigareta a szájukból ... (Ács K. 102.)

Da, i meni je izvadio dva zuba. (M. Crnjanski, 66.)

Igen, nekem is kihúzta két fogamat. (Ács K. 87.)

2.1.2. Következő mondatunkban a prefixum és az igekötő egyaránt az eredményes cselekvést és annak irányát jelöli, de az igeaspektus különbözik. A szerbhorvátban folyamatos, a magyarban pedig befejezett cselekvésről van szó.

... ona se izvlači iz njenog zagrljaja. (M. Crnjanski, 44.)

... Nagyá kibontakozik az öleléséből. (Ács K. 63.)

2.1.3. A szerbhorvát prefixum csak az irányt mutatja, a magyar igekötő megfelelője pedig ez mellett, a mozzanatos jelentésű képzővel együtt, a cselekvés kezdetét is kifejezi.

... gomila sveta izlazi ... (M. Crnjanski, 14.)

... a tömeg kitódul ... (Ács K. 34.)

2.1.4. Képletesen szintén az irányt, de főleg a befejezettséget jelölik.

Ali je kasnije izrasla i ona. (Gy. I. — M. Leskovac, 88.)

De később az is kinőtt. (Illyés Gy. 51.)

2.1.5. A szerbhorvát prefixum csak az eredményes cselekvést fejezi ki, magyar ekvivalense pedig e mellett képletesen az irányt is mutatja.

... da se izjadaju jedno drugom. (M. Crnjanski, 111.)

... hogy kipanaszkodják magukat egymásnak. (Ács K. 132.)

2.1.6. Az alábbi két példamondatban az igeaspektus nem egyezik meg. A szerbhorvát nyelvben folyamatos, a magyarban pedig befejezet a cselekvés.

A šest penija uopšte izostavlja ... (M. Crnjanski, 166.)

A hat pennyket például egyszerűen kifejejtik ... (Ács K. 187.)

2.2.

szh.	iz-
m.	el-

2.2.1. A következő mondatokban az igekötő, illetve a prefixum is a befejezettséget jelöli.

... To veče, svojoj ženi ispričao. (M. Crnjanski, 87.)
... Aznap este elmesélte a feleségének. (Ács K. 108.)
Ispunilo me je to ponosom... (Gy. I. — M. Leskovac, 57.)
Nagyobb büszkeséggel töltött el... (Illyés Gy. 24.)

2.3.

szh.	iz-
m.	meg-

2.3.1. A befejezettséget jelöli a szerbhorvát prefixum és magyar ekvivalense is.

Taj susret me je, Niki, sasvim izmenio. (M. Crnjanski, 55.)
Ez a találkozás, Niki egészen megváltoztatott engem. (Ács K. 76.)
... svi se bolesnici i izleče... (Gy. I. — M. Leskovac, 88.)
... hogy betegei mind meggyógyulnak... (Illyés Gy. 50.)

2.3.2. A szerbhorvát prefixum a cselekvés irányát, a magyar igekötő pedig csak a befejezettséget jelöli.

... da se srečno izvukao. (Gy. I. — M. Leskovac, 144.)
... hogy ő szerencsésen megúsza. (Illyés Gy. 96.)

2.3.3. A prefixum és az igekötő jelentése hasonló, de az igeaspektus különbözik. A szerbhorvátban tartós, a magyar nyelvben pedig befejezett cselekvésről van szó.

Muževi, ujaci, dede, međutim, ispunjavaju, pored dece predstave takvih pantomima. (M. Crnjanski, 39.)

A nézőteret azonban, a gyerekek mellett, apák, nagybácsik, nagyapák töltik meg. (Ács K. 59.)

2.4.

szh.	iz-
m.	föl- / fel-

2.4.1. A szerbhorvát prefixum a cselekvés ablativusi irányát mutatja, a magyar ekvivalens igekötő azonban sokkal árnyaltabban fejezi ki ezt az irányt alábbi példamondatainkban:

Sestra tetka Mare izvadila je iz blata... (Gy. I. — M. Leskovac, 107.)
Mária néni asszonytestvére fölvette... a sárból. (Illyés Gy. 66.)

2.4.2. A szerbhorvát prefixum csak a befejezettséget, a magyar igekötő megfelelője pedig (képletesen) a cselekvés irányát mutatja.

Ko bi mogao da, na takvoj tablici ispiše mesta. (M. Crnjanski, 18.)
Ki írhatná fel, egy táblára... (Ács K. 39.)

2.5.

szh.	iz-
m.	∅

2.5.1. Már a dolgozat bevezetőjében is megemlítettük, hogy a magyar nyelvben az igen igekötő nélkül is kifejezheti ugyanazt, amit a szerbhorvát nyelvben csak prefixumos igével lehet jelölni.

Niste se izmenili, ... (M. Crnjanski, 69.)

Maga egy szemernyit sem változott ... (Ács K. 90.)

Moraju iseliti iz te kuće ... (M. Crnjanski, 60.)

Költözködniük kell, az biztos ... (Ács K. 81.)

3. NA-

szh.	na-
m.	meg-

3.1.

3.1.1. A következő példamondatokban az igekötők, illetve prefixumok a befejezettséget jelölik.

Gde sam naučila da pravim lutke. (M. Crnjanski, 46.)

Hol tanultam meg a babavarrást. (Ács K. 66.)

On je napustio roditeljsku kuću. (Gy. I. — M. Leskovac, 96.)

Ő meglépett hazulról. (Illyés Gy. 57.)

3.1.2. Tomo Maretić a *na-* prefixumok jelentéstani felosztásakor, Stevanovićtól eltérően, kezdést jelölő prefixum-csoportot is megkülönböztet. Példamondatunkban mind a szerbhorvát prefixum, mind a magyar ekvivalense (a mozzanatos igeképzővel együtt) a cselekvés kezdetét jelöli.

Životinja napadne i po neku devojčicu ... (M. Crnjanski, 48.)

... valami vadállat megtámad néha egy-egy kislányt ... (Ács K. 68.)

3.2.

szh.	na-
m.	∅

3.2.1. A magyar ige igekötő nélkül is ugyanazt jelenti, mint a szerbhorvát prefixumos ige a következő példamondatokban:

Englezi su od trgovine načinili religiju. (M. Crnjanski, 45.)

Az angolok valósággal vallást csináltak a kereskedelemből. (Ács K. 65.)

... njih su stoleća tome naučili. (Gy. 1. — M. Leskovac, 71.)
... a századok erre tanították őket. (Illyés Gy. 32.)

3.3.

szh.	na-
m.	el-

3.3.1. A prefixum és az igekötő is a befejezettséget jelöli.

... kao što sam već davno *naumio*. (M. Crnjanski, 102.)

... ahogy már rég *el*terveztem. (Ács K. 123.)

3.3.2. A szerbhorvát prefixum az ige alapjelentését és a cselekvés „kellő mértékben való végzését”, magyar ekvivalense pedig csak a befejezettséget jelöli.

Sluge se *namnožiše* ... (Gy. I. — M. Leskovac, 143.)

A cselédek *elszaporodtak* ... (Illyés Gy. 96.)

3.3.3. A következő példamondatokban az igeaspektus nem egyezik.
A szerbhorvátban ugyanis folyamatos, a magyarban pedig befejezett a cselekvés.

Napuštao sam pustaru ... (Gy. I. — M. Leskovac, 107.)

... hagytam *el* a pusztát. (Illyés Gy. 68.)

3.4.

szh.	na-
m.	be-

3.4.1. A befejezettséget jelöli a prefixum és az igekötő is:

... otkad su se *naselili* u ovu kuću ... (M. Crnjanski, 99.)

... amióta *beköltöztek* ebbe a házba ... (Ács K. 120.)

3.5.

szh.	na-
m.	rá-

3.5.1. Az alábbi példamondatokban a szerbhorvát prefixum és a magyar ekvivalens igekötő jelentése teljesen megegyezik. Mindkettő a cselekvés képletesen kifejezett irányát jelöli.

Ona smatra da bi trebalo s početka *nagovoriti* ... (M. Crnjanski, 122.)

Szerinte már a kezdet kezdetén *rá* kellett volna beszélni ... (Ács K. 143.)

Dolgozatunk első részében közölt két táblázatból meggyőződhetünk arról, hogy egy szerbhorvát prefixumnak a magyar nyelvben 16–20,

alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a magyar igeekötők a szerbhorvát prefixumoknál jelentésben jóval gazdagabbak. Gyakran előfordult ugyanis mondatainkban, hogy a szigorúan egyjelentésű prefixumnak megfelelő igeekötő két, vagy többjelentésű volt, és hogy az a prefixumnál sokkal árnyaltabban fejezte ki a cselekvés ablatívusi vagy más irányát.

A prefixum-, illetve igeekötő részrendszerek egybevető vizsgálatakor tapasztalt lényeges eltéréseket azzal magyarázhatjuk, hogy a szerbhorvát és a magyar nyelvben a prefixumok, illetve az igeekötők szemantikai mezői nem, vagy csak bizonyos mértékben fedik egymást. Pont emiatt, annak a bizonyítására, hogy a két nyelv prefixum-, illetve igeekötő rendszere közül jelentésben melyik valójában a gazdagabb, további alapos kutatásokra van szükség.

J E G Y Z E T E K

¹ Molnár Csikós László: A magyar és szerbhorvát szórend egybevető vizsgálatának lehetőségei, *Hungarológiai Közlemények, Újvidék, 1976. március—június, 26—27. szám, 25. oldal.*

² Erre a célra 231 szót céduláztunk ki a Hungarológiai Intézet három kötetes Szerbhorvát—magyar nagyszótárából. (I. A—M, Újvidék, 1968., főszerkesztő: Kovács Kálmán; II. N—R, Újvidék, 1971., főszerkesztő: Kovács K.; III. S—Z, Újvidék, 1975., főszerkesztő: Kovács K., szerkesztő: Sörös Dávid).

A szerbhorvát szavakat Mihailo Stevanović: *Savremeni srpskohrvatski jezik, I. — Gramatički sistemi i književnojezička norma — Naučna knjiga, Beograd, 1975.* nagy terjedelmű és a teljesség igényével megírt nyelvtankönyvének a példatárából vettük. A szerző alapos jelentéstani felosztását kiindulópontul használtuk fel és szócédláinkat e rendszer alapján kódoltuk. Stevanović a za- és iz- prefixumoknak 9, illetve 6, a na-nak pedig 7 jelentését, vagyis jelentéstani kategóriáját különbözteti meg.

³ Az egybevetést XX. századi szerbhorvát és magyar szépirodalmi művek és azok fordítása alapján végeztük. Százötvenöt szócédlából álló adattárunkat a következő irodalmi művekből céduláztuk ki:

1. Miloš Crnjanski: *Roman o Londonu* (I., Nolit, Beograd, 1972.)
2. Miloš Crnjanski: *London regénye* (Fordította: Ács Károly, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1975.)
3. Gyula Ilyés: *Svet pustara* (Fordította: Mladen Leskovac, Forum, Novi Sad, 1961.)
4. Ilyés Gyula: *Puszták népe*, (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1962.)
5. Gyula Ilyés: *Ručak u dvorcu* (Fordította: Mladen Leskovac, Forum, Novi Sad, 1961.)
6. Ilyés Gyula: *Ebéd a kastélyban*, (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1966.)

I R O D A L O M

Mihajlo Stevanović: Savremeni srpskohrvatski jezik I—II. — Gramatički sistemi i književnojezička norma — Naučna knjiga, Beograd, 1975.

Tomo Maretić: Gramatika hrvatskog ili srpskoga književnog jezika, Zagreb, 1963.

Brabec—Hraste—Živković: Gramatika hrvatskosrpskoga jezika, Školska knjiga, Zagreb, 1961.

Mihailo Stevanović: Gramatika srpskohrvatskoga jezika za gimnazije, Obod, Cetinje, 1971.

A mai magyar nyelv rendszere, I—II., (szerkesztette: Tompa József) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.

Bencédy—Fábián—Rác—Velcovné: A mai magyar nyelv, Tankönyvkiadó, Budapest, 1971.

REZIME

EKVIVALENTI SRPSKOHrvatskih PREFIKSA ZA-, IZ-, NA- U MAĐARSKOM JEZIKU

Ovaj rad, na nivou primenjene lingvistike, želi se pridružiti kontrastivnim ispitivanjima srpskohrvatskog i mađarskog jezika. Autorov cilj je da pruži uvid u prikazivanje sistema tri prefiksa *za-*, *iz-* i *na-* i pronalaženje njihovih mađarskih ekvivalenata. Autor daje semantičku analizu u prvom delu rada na osnovu jezičkog korpusa uzetog iz trotomnog srpskohrvatsko—mađarskog rečnika, a u drugom delu na osnovu dvosmerno prevedenih ekvivalenata iz književnih dela objavljenih na oba jezika.

Autor se osvrnuo i na aspekt glagola sa prefiksom, zato što se često dešava da je glagolski vid različit (u datim primerima glagol u mađarskim rečnicima je svršen, a u srpskohrvatskom trajan).

Osnovu poređenja u radu predstavlja funkcionalna sličnost, odnosno razlika između sistema prefiksa ova dva jezika. U oba jezika je zajedničko što prefiksi, odnosno njihovi ekvivalenti čine sa glagolom složenice. Sem toga, oni menjaju značenje glagola i neprelazne pretvaraju u prelazne, a trajne u trenutne itd.

Sa morfološkog i fonetskog gledišta razlike su znatnije. U srpskohrvatskom jeziku je mnogo čvršća veza prefiksa i glagola, jer prefiks nikada ne može stajati sam u funkciji samostalne reči kao u mađarskom jeziku. U izvesnim situacijama u mađarskom jeziku ne samo da stoji samostalno, već ima i rečenično značenje.

Iz prikazane tabele u radu možemo se uveriti da jedan prefiks srpskohrvatskog jezika ima 16—20, odnosno 8—12 ekvivalenata u mađarskom jeziku. Takođe i na osnovu rečenica uzetih za primer, možemo izvesti zaključak da su ekvivalenti srpskohrvatskih prefiksa u mađarskom jeziku, što se značenja tiče, mnogo bogatiji. Često se dešava da jedan srpskohrvatski prefiks ima dva ili više ekvivalenata u mađarskom jeziku. Osim toga funkcija mađarskih prefiksa u izražavanju glagolskog aspekta je mnogo značajnija nego u srpskohrvatskom jeziku.

Znatna odstupanja prilikom kontrastivnog upoređivanja sistema prefiksa objašnjavamo tim, što se semantička polja srpskohrvatskog i mađarskog prefiksa uopšte ne poklapaju, ili samo delimično.

SUMMARY

HUNGARIAN EQUIVALENTS OF THE SERBOCROATIAN PREFIXES ZA-, IZ- AND NA-

In this paper an analysis based partly on a corpus taken from the Serbocroatian—Hungarian encyclopedic dictionary and partly on two-direction translations of literary works has been given.

The functional similarity of the prefix systems in both languages has been taken as a starting point of the comparison. In both languages the prefixes and verbs make together compound words, and change intransitive verbs into transitive, imperfective verbs into perfectives, and do other transformations of the meaning.

The differences are more obvious in fonology and morphology. The link between the verb and its prefix is stronger in Serbocroatian than in Hunga-

The tables show that one Serbo-Croatian prefix has 10–20, respectively 8–12 Hungarian equivalents. This is due to the fact that the semantic fields of Serbo-Croatian prefixes do not cover the semantic fields of Hungarian prefixes.

FÖLDRAJZI NEVEK

A JUGOSZLÁVIÁBAN FOLYÓ MAGYAR NÉVGYŰJTÉS

A Jugoszláviában folyó magyar névgyűjtést vizsgálva egy kb. 15 éves periódusra tekinthetünk vissza. A kezdetek igen szerények voltak. Néhány szemináriumi dolgozat, néhány személynév anyaggal és földrajzi névanyaggal foglalkozó tanulmány jelenti a kezdet kezdetén 1958-ban és 1959-ben.

Mivel a II. világháborút megelőző években és a világháború esztendőiben a névvizsgálat, a névfejtés a sovíniszta erők hatására inkább rosszértelmű településtörténeti, nemzeti-, nemzetiségi hovatartozást érintő és egyéb tanulságok levonására szolgált (Melyik nemzet volt az őslakos? Melyiknek van több joga az ottlakáshoz? A neve alapján ki melyik nemzethez tartoznak kell, hogy vallja magát?), ezért sokáig kellemetlen érzéseket keltett egyesekben, ha a névkutatásról hallottak. A magyar névkutatás Jugoszláviában így aránylag későn indult meg. De nemcsak ez volt az oka a késésnek, a kutatók kevés, szinte említésre sem méltó száma is, hisz csak 1—2 kutatót említhetünk ebből az időből.

Az 1957-ig működő Újvidéki Tanárképző Főiskolán ilyen irányú jelentősebb kutatómunka nem folyt. Az 1—2 névészeti tárgyú szemináriumi dolgozat inkább csak kuriózum számba ment. Az 1958-ban megnyílt Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék keretében a másfajta nyelvi és irodalmi kutatások mellett már névtani kutatásokról is szólhatunk. Mind a nyelvészetet oktatók egy része, mind a hallgatók hozzáfogtak a személynévek és főleg a földrajzi nevek rendszeres, gondos gyűjtéséhez. Mindnyájunk előtt világos volt ugyanis, hogy pl. a helynevek többek között a mai nyelvállapotra vonatkozó nyelvi, nyelvtörténeti, általános nyelvészeti, gazdaságtörténeti, földrajzi, természetrajzi, tájtörténeti, művelődéstörténeti; hitéletre, folklórra, népi orvoslásra, a lakosság foglalkozására, a lakosok társadalmi-gazdasági viszonyára, törvénykezési szokásaira, védekezésére a településre törő török, tatár és más veszedelem ellen, az ember és a táj közötti kapcsolatra, a tájban történő eseményekre, a pusztásodásra, a telepítésekre, a határszerkezet megváltozására, az e tájon élő sok nemzetiség és nemzet közös életére, az együtt élő népek nyelvi és egyéb egymásra hatására, de lélektani, esztétikai és ki tudná még felsorolni, milyen tanulságok levonására is alkalmasak. Hogy ehhez megfelelő mennyiségű konkrét anyagot biztosítsunk, minél előbb meg kellett indítanunk a lehető legteljesebb névanyag begyűjtését. Mivel az

egyéni munka, akármilyen lelkes és onfeláldozó gyűjtőről van is szó, nem elegendő, sem anyagilag, sem szellemileg, nem kifizelődő, évekig, sőt évtizedekig elhúzódó, ezért 1970 márciusában már arról írtunk a Hungarológiai Intézet Közleményeinek 2. számában, hogy „nem elégséges többé ehhez a hatalmas munkához egy-két »megszállott« lelkesedése. Az anyaggyűjtést... szervezeten kell végeznünk. A rendszeres munkába be kell vonnunk gyakorló pedagógusainkat, egyetemi-, főiskolai hallgatóinkat is...” Ugyanitt már a következő örvendetes tényről számolhattunk be: „Egyetemi hallgatóink már 3 éve szeminaryumi dolgozat formájában szolgáltatnak anyagot a későbbi feldolgozásokhoz. Ilyen munkatempóval azonban túlságosan sok időbe telne a tervezett munka elvégzése, ezért 1969 májusában felhívással fordultunk pedagógus kartársainkhoz a gyűjtésben való részvételre. Pár héten belül elég szép számú lelkes jelentkező levelét hozta a posta. Jelentkeztek tanítók, általános iskolai-, középiskolai tanárok. Tanulók bevonásával a tanév elején meg is kezdtek a jobbára földrajzi nevek gyűjtését. Az eddig szokatlan tevékenység mozgósította a gyerekeket, tartalmat adott az iskolákban megalakult nyelvi csoportok munkájának.” Jugoszlávia legkülönbözőbb területeiről jelentették be részvételüket az iskolák. Voltak a jelentkezők és anyagot küldők között a Murántúlról, Szlavóniából, a Bánságból, a Bácskából — innen a legtöbb — és Baranyából. Összesen 25 iskola Nyelvművelő Köre vállalta a munkát. Ez volt az első ilyenfajta összefogás. A lelkes csoporttal már lehetett valamit kezdeni. A csoportokkal állandóan tartottuk a kapcsolatot, szakirodalommal, tanáccsal támogattuk őket.

Természetesen a begyűlt adatokat nem lehetett készpénznek venni, ellenőrizni kellett, kiegészíteni, kijavítani stb., mint ahogyan azt már ilyenkor tenni kell.

Az ellenőrzést — a gyűjtés mellett — az időközben megalakult Hungarológiai Intézet kebelében működő munkacsoport (Penavin Olga, Mirnics Júlia, Matijevis Lajos) szervezte és szervezi (Mirnics Júlia tragikus halála óta csak ketten) bevonva az oktatókat, telekkönyvi tisztviselőket és mindazokat, akik érdemlegesen segíthetnek. Ugyanez a munkacsoport a levéltári anyag begyűjtését is végzi. Feldolgozásra kerülnek a régi térképek, dézsmajegyzékek, adóösszeírások, urbáriumok, számadáskönyvek, hiteles helyi jegyzőkönyvek, osztálylevelek, canonica visitatiók, lakosok összeírása, végrendeletek, periratok, anyakönyvek. Egyházi és más levéltárak, régi, a mai Jugoszlávia területére vonatkozó tanulmányok, szakkönyvek, irodalmi művek, hasonlóképpen a Pesty Frigyes-féle gyűjtés anyagának kicédulázása is folyik.

Mivel hallgatóink tisztában vannak azzal a ténnyel, hogy a személynevek éppen úgy, mint a földrajzi nevek számos tudományág, nemcsak a nyelvészet számára hasznosíthatók, a munkaközösség köré csoportosulva első bizonytalan lépéseiket a tudományos kutatás talaján ebben a kutatási feladatban részt vállalva teszik meg. A sikerült dolgozatokat publikáljuk is a Tanszék kiadványában, a Tanulmányokban. De a publikálásra nem kerülő dolgozatok adatait is felhasználjuk ellenőrzés után a Hungarológiai Intézet, illetve újabban, 1976 márciusa óta a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete tmsz-ának kiadásában Vajdaság helységeinek földrajzi nevei c. sorozatában megjelenő

adattárakban. Mivel mindegyik munkában felsoroljuk az adatközlők neve, foglalkozása, születési éve, lakhelye mellett, a gyűjtők és ellenőrzők nevét, foglalkozását, zárójelbe téve a gyűjtés, ellenőrzés helyét, nyomon lehet követni a résztvevők számát és személyi adatait.

Itt rögtön megemlíthetjük, hogy a sorozatban eddig megjelent a Bácsstopolya és környéke földrajzi neveinek adattára és a Szabadka és környéke földrajzi neveinek adattára, kéziratban elkészült Kishegyes és környéke földrajzi neveinek adattára, Horgos és környéke földrajzi neveinek adattára, Óbecse és Törökbecse földrajzi neveinek adattára, munkában van Ada és környéke földrajzi neveinek adattára, valamint Zenta és környéke földrajzi neveinek adattára.

A sorozatnak tárgyán kívül — legalább is a mi megítélésünk szerint — még egy nagy érdeme van. Az, hogy mindenkinek, aki ilyenfajta munkával akar foglalkozni, lehetővé teszi a tudományos csoportmunkába való bekapcsolódást, tehát az utánpótlás nevelése szempontjából fontos szerepe van.

Ebből az iskolából, munkaközösségből nőtt ki gyűjtést szervezővé, önálló gyűjtővé, rendszerezővé és feldolgozóvá Matijevics Lajos, Mirnics Júlia, Papp György, Saffer Veronika, Pénovácz Antal, Virág Gábor stb. Dolgozataik már kb. 10 éve különféle folyóiratokban jelennek meg.

Az onomasztikai kutatások kb. 1963 óta lendültek fel nagyobb mértékben. Azóta évente több onomasztikai tanulmány jelenik meg hazai és külföldi folyóiratokban. Az 1975-ös év fontos mérföldkő a jugoszláviai magyar onomasztikai kutatások történetében, ti. 1975-ben jelent meg a Vajdaság helységeinek földrajzi nevei c. sorozat első könyve, Bácsstopolya és környéke földrajzi neveinek adattára. A kiadvány az érdeklődők és a szakkörök elismerését nyugtázhatta. A sorozat kiadásának gondolata már 1965-ben megszületett az újvidéki egyetem Bölcsészkarán, a Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék nyelvészeinek egy kisebb csoportjában (Penavin Olga, Matijevics Lajos, Mirnics Júlia), mert a már begyűlt és az ezután begyűjtendő „érdekes”, sokféle hírt szolgáltató és sok más szempontból is felhasználható anyag kedvet csinált egy efféle vállalkozáshoz.

A tervek szerint a földrajzi nevek gyűjtésében szinte teljes sűrűségű kutatóhálózattal dolgozunk. Ez azt jelenti, hogy a Vajdaság területén minden község (kommuna) egészben vagy részben magyar lakosságú településének névanyagát felgyűjtjük. A vidék, vegyes lakosságú lévén, nagyon érdekes anyagot szolgáltat. A már eddig elvégzett gyűjtőmunka alapján elmondhatjuk, hogy az egyes települések névkészletét vizsgálva meg kell különböztetnünk az egynyelvű falvak névkészletét, amelyben a belterületi és külterületi névanyag teljesen magyar, néhány szerbhorvát vagy német név kivételével. Ezeket a másnyelvű, többnyire újabb elnevezéseket a betelepülőktől veszik át vagy az esetleg már ott élő másnyelvű őslakosoktól örökölték. Az utcanevek hivatalos névadással itt is kétnyelvűek, a népi nevek azonban egynyelvűek. Megtörténik, mint pl. Székelykevéen, hogy a kirajzás helyéről, Bukovinából hozott névanyagot az új telephelyen is alkalmazzák a megfelelő földrajzi egységre, ha alkalmasnak találják a felhasználásra, pl.: lunka (vízparti hely, füzes), livada (vizenyős hely), zátony ~ zaton (vízből kiemelkedő hely volt az ere-

dett jelentés, itt halászó hely jelentésben), estrese (főll jelentés helyett faluvégi település jelentésben, mert a település úgy helyezkedik el a falu testén, mint a fülcimpa az emberi testen). A két- vagy többnyelvű faluban a valamikori nemzetek szerinti elkülönülést mutató tömbös település emlékeként még ma is létezik Magyar utca, Szerbek faluja, Ruszin falu, de a falurészek közötti „gránic” már a múlté. A népi nevek milyensége többnyire az illető lakosság számarányától függ. Ott, ahol a többség szerbhorvát, szlovén anyanyelvű és a szerbhorvát, szlovén hivatalos vagy népi nevek használatosak, a magyarok is átveszik őket és bealakítják a magyar hangrendszerbe (Budzsák, Ribnyák, Pijána Huja, rakatla, kráj, mlaka, kapinya, parag, livada, slájc, pasnyák, pojiste, szusara, szpród, sték, dekung, fesztung stb.) A bealakított neveket magyar végződéssel ellátva alkalmazzzák mondatban. Ha létezik magyar elnevezés is, akkor a szerbhorvát, szlovén lakosság a hivatalos név mellett a magyart is ismeri, használja megfelelő módon átalakítva a saját hangrendszere szerint: Gedrek, Kaparas, Samarhat stb. Ha a földrajzi egységnek nincs szerbhorvát, szlovén neve, de van magyar elnevezése, akkor a legnagyobb természetességgel élnek a magyar nevekkal bealakítva a saját hangrendszerükbe.

Arra is van adatunk a párhuzamos névadás során, hogy az egyik név a másiknak fordítása. Nehéz eldönteni, melyik volt az eredeti, a kiindulás: Epres ~ Dudara, Korcovina ~ Ritás, Cernjec ~ Fekete ér, Forduló ~ Okretnica, Bika sziget ~ Bikovo ostrvo, Crni sor ~ Fekete sor, Első dülő ~ Prva duž stb. A párhuzamos névadás során kialakult egyik nyelvű név jelzővel bővült: Madjarsko groblje ~ Temető, Boszorkány-sziget ~ Ostrvo, Fákörösz ~ Krst. A jelzők azonban nem mindig felelnek meg egymásnak: Hideg völgy ~ Kurjački do, Szerb sor ~ Novi sor. Vegyes elemű névalakokat is termel a névadási fantázia: Városi ada ~ Gradska ada, Zsíros kraj ~ Žiroš kraj. Megesik, hogy a magyar és a szerbhorvát jelzővel ellátott névben az alapszó nem pontos fordítás eredménye: Császár köz ~ Časarkin vrt (kert), Vakula part ~ Vakulino rasrče (keresztút) stb.

A nevekből ki lehet olvasni, milyen népek éltek és élnek egymás mellett ezen a tájon. A tájékozódásra szolgáló térszinformákat, tárgyakat vagy kiki a saját anyanyelvén nevezte meg, vagy kölcsön vette a másik elnevezését, esetleg kiegészítette a saját ízlése szerint, vagy lefordította a maga nyelvére. Már a Pesty-féle gyűjtésben is találunk példákat ezekre a jelenségekre, tehát nem újkeletű dolgokról van szó. A párhuzamos névadás vagy egymás elnevezésének átvétele és a saját nyelv normáihoz való igazítása, esetleg a név lefordítása állandó gyakorlat nálunk.

A földrajzi nevek tanulmányozása során az is kiderül, hogy egyes nevek, földrajzi köznevek bizonyos tájegységekre jellemzőek, illetve az egyes tájegységek gazdasági, művelődési viszonyaira utalnak, pl.: fájz-as ~ fájzás = az erdőnév a része, ahol ki lehet vágni a fát, gernid (mocsárban kiemelkedő dombocska), győrités (két-három éves fákkal benőtt erdőrészlet), ritás /irtás/ (Muravidék!), Baranyában: erdő, fok, szurdok, hát, hegy, híd; a Bácskában: bara, kopoja, livada, csónyikjáró, gyep ~ gyöp, hát, hunka, járás, lapos, szállás, székföd, szűrű, mlaka, öntés, kendörös stb.

A földrajzi nevek többek között a tájegység nyelvjárásáról is vallanak: Baranya: Scerös, Főzeg, Bikus, Kuttya, Kengyelös, Natykühányás, Küves, Sebősfok, Szegeterdő, Szélös lupis; Bánság: Kutyaszorított, Körtötis, Hetis őrház; Bácska: Kölik, Vögy, Csücskö, Tanítottódek, Szélek-alatti kaszálók stb.

A török pusztítás idején eltűnt falvak nevét dülők, rétek, legelők, szőlőhegyek őrizték meg pl. Baranyában: Csát, Peterd, Páli, Pergelinc, Bán, Csáma, Arok, Csatár stb. Szlavóniában: Kölgyes, Kórógy, Balásfalva, Gyönyfalva, Klisza, Nebojsza, Bece, Ujfalu, Palina, Szőlöske stb.

Újabban azt lehet tapasztalni, hogy az elnevezés nincs kapcsolatban az elnevezendő egységgel, (különösen a hivatalos!), mivel nincs köztük természetes kapcsolat, gyakrabban változik a név részint a politikai körülmények, részint a névdivat hatására. A lakosság azonban a régi elnevezéshez kötődik, a mindennapi beszédben inkább a régi nevet emlegeti. A lakosságnak különösen az idősebb rétege teszi ezt: Zsellérfődek > Kisfőd (Topolya), Lencsés > Szérüskertek (Topolya). A fiatalabbak előnyben részesítik az újabb elnevezéseket, így azután az idősebb generáció eltűnével a régi nevek is elfelejtődnek: Kamenita gréda helyett Szabadkán már Tukki ugarok, Pernyábor helyett Cigántelep (Bácsföldvár), Péter király csatorna helyett Naccsatorna járja Bácsföldváron. A fülünk hallatára játszódik le az a tény, hogy egyes nevek kihullanak az emberek emlékezetéből, az idősebb generáció még kapaszkodik beléjük, a megszőkás még a nyelvükre hozza a régit, noha bizonyos esetekben a jelölt térszíni forma, illetve tájékozódási egység már el is tűnt. A szemünk előtt játszódik le a szállások eltűnése, a tagosítás, a komaszáció hatása igen erős. A gazdasági, társadalmi faktorok megváltoztatják a tájat, a tájban élő és tájékozódni akaró embert. A földrajzi névanyag is alkalmazkodik az adott pillanat valóságához. A hajdani csak földműves, állattenyésztő, illetve halász-vadász lakosság számára fontos volt a pontos, tévedhetetlen tájékozódás a térben. Mocsaras tájról lévén szó minden tócsának, dombocskának, vejsznek, bokrosnak, halásztanyának, tisztásnak, kiemelkedő huporcsnak, erdőrészetnek, útnak megvolt a neve. Napjainkban a táj szinte napról napra változik, lecsapolnak, kiszáritanak, telepítenek stb. A mai féllábalával a gyárban, a városban, féllábalával a paraszti gazdaságban élő közép, illetve ifjú generációnak nincs szüksége többé a részletekbe menő, aprólékos névrendszerre. Nagyobb méretekben, távlatokban gondolkozik. Ha meg iskolát végzett, keveset időzik otthon, a faluban, csak futtában érintkezik legközelebbi hozzátartozóival is, településének, szülőhelyének csak a legmarkánsabb földrajzi nevei maradnak meg emlékezetében. Hogy állításomat igazoljam, el kell mondanom, hogy több évben megkértem az első éves egyetemi hallgatókat, írják le, sorolják fel községük földrajzi neveit, 10—15 névnél többre nem futott tudományukból. A határ nevei csak igen ritkán szerepeltek a felsoroltak között, többnyire csak a belterület neveit emlegették. Általános szegényedés tapasztalható az aktív használatú névanyagban. A passzív anyag köre is jóval kisebb, mint az idősebb generációnál, noha ott is tapasztalható, hogy azok a nevek, melyek nem munkahelyet, határrészt, tájékozódási pontot jelölnek, vagy nem vonatkoznak a lakosság régi életére, foglalkozására, esetleg kellemetlen csúfnevek a névhasználat perifériá-

jára szorultnak, esetleg a névhasználatok tudatából való kihullásra, lassu kihálásra vannak felve. Ezért szorul feljegyzésre, összegyűjtésre még az, ami megtalálható.

A Pesty Frigyes-féle XIX. századi kéziratos anyag felhasználását illetően megjegyzem, hogy mindig felvesszük [ ] zárójelben. Nemesak a meglevő magyar név érdekes a számunkra, hanem a másnyelvű is, hisz a vegyes lakosságú településeken feltűntették az adatszolgáltató bírák, papok, jegyzők a többnyelvű mikrotoponimiai adatokat is. Így szerb-horvát, német, szlovák, ruszin adatok kerültek elő. Természetesen a lejegyzés nem mindig a legpontosabb, mert az ejtett alakokat jegyezték fel, nem az írottakat. Másik nehézséget okoz az a tény, hogy a név mellett nem mindig találjuk meg a jelentést vagy csak nagyon általánosán, pl. bara = víz. A XIX. századi adatok azóta már némi változást mutatnak, többnyire a név hangalakja változott, de változott a jelölt tájegység is, megváltozott a táj képe az ember tájat átalakító munkája nyomán. Ma már mezők, szántók, rétek, kaszálók őrzik a hajdani tavak, erek, fokok, tekerületek, mlakák, kopolyák, nádasok nevét. De még a helyezködtésben jelentkező tévedések ellenére is közöljük Pesty adatait, ha azonosítani tudjuk, illetve ha már kihalt nevet őrzött meg. Nagyobb történetiségre nem törekszünk adattárainkban. A jelen állapotot akarjuk lefényképezni, mert holnap már ez is történelem lesz.

A földrajzi név is részt vesz az információközlésben, amellet emlékeztet is emlékezésre méltó személyekre, eseményekre. A természetes nevek ezt a név és a jelölt közti reális, valóságos kapcsolat segítségével fejezik ki. Érdemes összeállítani a természetes és mesterséges neveket alkotó s a toponimiai alapszókincsbe és toponimiai periférikus szókincsbe tartozó puszta köznevek vagy jelzős szó szerkezetben alaptagként esetleg jelölőként szereplő köznevek, lexémák jegyzékét.

Az eddigi tapasztalatok szerint a földrajzi köznevek tárgykörök szerint a következő csoportokba oszthatók:

- 1) térszínformát jelölők,
- 2) a tájban élő állatok, növények neve,
- 3) az ember táját alakító tevékenységére vonatkozók,
- 4) a tájban élő ember foglalkozására utalók:
  - a) földművelésre, állattenyésztésre,
  - b) iparra, kereskedelemre,
  - c) másféle mesterségre, elfoglaltságra,
- 5) az ember rendezett életére vonatkozók,
- 6) a lakosság régi életét idézők,
- 7) régi eseményekre utalók,
- 8) tréfás nevek.

A köznevek között a vidékre jellemző tájszavakat is találunk. Ezek lehetnek: a) ejtés szerinti tájszavak: betonyos, búrhid, gyöp, főrás, högy, lapis, semék ~ sömjék; b) jelentés szerinti tájszavak: koplaló (ritkás legelő), robbantó (mély gödör); c) valóságos tájszavak: budárház, gádzséros, börc (domb), malát (magától nőtt kisebb erdő), klátyó (tocsogó), szálás (tanya).

A földrajzi köznevek között soknem magyar eredetű is van, ezek vagy belelakultak már a szókincsbe vagy most vannak a bealakulás fokán: bláták (mocsaras hely), budzsák (sarok hely), fesztung (megerősített hely), pasnyák, trafó stb.

A köznevek általában konkrét főnevek. Általános összefoglaló fogalmat jelölő név kevés van, mert az általános fogalomban rejlő jegyek nem elegendők a lokalizáláshoz. Kevés Erdő, Mocsár, Tó, Hegyféle név szerepel gyűjteményünkben, annál több egyedi név: Tölgyes, Cserös, Fűzes. Az általános fogalomhoz valamilyen differenciáló elem is járulhat szűkítő funkcióval: Széktó, Vajhegy, Hosszú vögy. A differenciáló elem fokozza a szó lokalizációs erejét.

A nevek struktúrája (alapfogalom + differenciáló fogalom = egyedített név) szerint az alapfogalom lehet egyszerű tőszó, összetett szó és képzett szó pl.: alj, bolt, mocsár, benzinkút, bikaistálló, akácos, gyümölcsös stb. A meghatározó fogalom lehet köznévi vagy melléknév. A köznévi is egyedítő, specializáló funkciót végez, mint a melléknév: Betony út, Boszorkány-sziget, Eperfa-sor, de: Cifra utca, Belső kertek, Alig utca. Észak-Bácska és Baranya 2567 összegyűjtött, de csak 1410 természetes köznevének használati értékét tekintve így alakul a sor: utca, dűlő, út, hát, sor, kút, iskola, járás, fok, hegy, föld, szurdok, erdő, tó, halom, szállás, gödör, szőlő, híd, piac, falu, telep, domb, kereszt, csárda, puszta, templom, temető, kaszáló, lapos, köz, rét, bara, tanya, kocsmá. Feltűnő a kultúrsvavak közül az iskola és a kút svavak aránylag nagy megterheltsége (kút = 3,9%, iskola = 3,3%). Ez már talán az új idők szele. A kutak, iskolák száma ugyanis az utolsó 30 év alatt igen megnövekedett a háború előtti állapotokhoz képest.

Adattárunkban nem választottuk külön a belterületi és külterületi neveket, hanem ábécé rendben követik egymást a földrajzi tulajdonnevek az egyes településeken belül. Így feleslegessé vált a névmutató. Alapos megfontolás után úgy határoztunk, hogy néveredetést és térképet nem közlünk, csak a kommuna összesítő térképét adjuk a kötet elején. Viszont mellékeljük a mindkét nyelvű földrajzi köznevek kis értelmező szótárát, jelezve a svavak helyi jelentését is.

A gyűjtők a felgyűjtött anyagot egy a szervezőktől összeállított kérdőív alapján rendezik, illetve cédulázzák.

A kérdőív fejezetei nem részletezve a fejezetenkénti egyes pontokat a következők:

- I. A gyűjtés ideje, módja, az adatközlők pontos neve, életkora, foglalkozása.
- II. A település története.
- III. A település földrajzi sajátosságai + térkép.
- IV. A település lakossága.
- V. A település földrajzi tulajdonnevei.
- VI. A címsvavak cédulái.
- VII. A földrajzi tulajdonnevek statisztikája: magyar népi név, hivatalos név, névváltozatok.

VIII. A földrajzi köznevek.

IX. A település térképe.

X. A felhasznált irodalom.

A cédulákat és a dolgozat anyagát ellenőrizzük a terepen egy-két, a határt jól ismerő személlyel, bejárva a vidéket és otthon az asztal mellett lokalizáljuk a neveket. Az otthoni ellenőrzés során nem egyszer heves vita alakul ki a család tagjai között egy-egy elnevezés körül.

A feldolgozás, az adatok adattárba szerkesztése a 3, illetve már csak 2 szerkesztő dolga. Adattárunk szűkszavú, kerüli a felesleges, nem funkcionális megjegyzéseket. Egy-egy község névanyaga előtt a bevezető részben szólunk magáról a községről, történetéről, földrajzi helyzetéről, lakosságáról, számukról, nemzeti megoszlásukról, foglalkozásukról. A névanyag közlése szócikkekben történik. A címszó mindig a köznévi alak, ezt követi a magyar népi név átírásban változataival együtt, ezután a szerbhorvát nyelvű népi alak jön, ha van, majd kerek zárójelben a magyar, illetve szerbhorvát hivatalos alak következik, ezután Pesty adatát írjuk be szegletes zárójelben, < > hegyes zárójelben a név elterjedtségére vonatkozó megjegyzések olvashatók. A hol?, honnan?, hová?, kérdésre felelő népnyelvi ragos alakok külön sorban szerepelnek. Új bekezdésben adjuk meg a jelentést és a helymegjelölést. A művelési ágra vonatkozó megjegyzés is itt található. Nr. jelölésnél népi magyarázatot, néprajzi utalást olvashatunk.

A címszavak helyesírása köznyelvi helyesírás, de a népi nevek írása nekünk is sok gondot okoz, általában tartjuk magunkat A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályaihoz, noha nem mindig sikerül a modellt alkalmazni. A hangtani finomságokat a népi neveknél technikai okokból nem jelöljük, csak a középzárt é-t jelöljük következetesen és az illabiális á-t.

Az adattár a feldolgozásnak csak egy formája, másfajta közlés is van, olyan, amelyben elméleti következtetések is szerepelnek, pl: Matijevics Lajos: Egy irodalmi mű földrajzi névanyaga c. tanulmánya, melyben Csépe Imre Fordul a szél c. regényét elemezve kideríti a szerző, hogy 42 földrajzi tulajdonnév, 17 földrajzi köznévfő fordul elő a regényben és 18 már kihalófélben levő név, de ezt a 18-at leszámítva a többi valóban élő, ma is használatos név.

Az újabban divatba jött falumonográfiákban is helyet kapott a község földrajzi névanyagának közlése. Ezek a monográfiák nemcsak a jelen állapotot mutatják be, hanem történeti változásban közlik a település elnevezéseit.

Van egy teljesen csak történeti neveket publikáló munka is: Szekeres László: Szabadkai helynevek c. művében az 1919 előtti adatokat közli szócikkekben. Mivel régész a szerző, az általános jellemzés mellett röviden utal a hely régészeti jelentőségére, az előforduló fontosabb lelőhelyekre is.

A következő 21 vajdasági községekből és helységeiből van összegyűjtött földrajzi névanyagunk:

Ada község és helységelből
Becse község és helységelből
Csóka község és helységelből
Kanizsa község és helységelből
Törökbecse község és helységelből
Törökkanizsa község és helységelből
Pancsovó község és helységelből
Zenta község és helységelből
Zrenjanin község és helységelből
Kúla község és helységelből
Újvidék község és helységelből

Hódszág község és helységelből
Szenttamás község és helységelből
Temerin község és helységelből
Kovin község és helységelből
Magyarcsernye község és helységelből
Apatin község és helységelből
Bácstopolya község és helységelből
Kishegyes község és helységelből
Zombor község és helységelből
Szabadka község és helységelből

Rendelkezünk adatokkal még a horvátországi Baranyából és Szlavóniából, valamint a Szlovén Népköztársasághoz tartozó Muravidékről is.

Ami a személynevek gyűjtését illeti, az is folyik, de jóval kisebb intenzitással. Többnyire a hallgatók végzik saját szülőfalujukban, illetve lakóhelyükön vagy akkor, amikor tanulmányi kiránduláson vagyunk a IV. év hallgatóival. Ilyenkor egy 2—3 tagú csoport feladata az illető falu személynév anyagának kiderítése az írásos nyomokból, az egyházi anyakönyvekből, a Helyi Iroda bejegyzéseiből és az élő nyelvi közlésekből. A Tanszék archívumában találunk családneveket, beceneveket, csúfneveket, ragadványneveket tartalmazó feljegyzéseket, cédulákat, szemináriumi munkákat. Ez a fajta gyűjtés is állandóan folyik, de kevesebb résztvevővel, a földrajzi neveket intenzívebben gyűjtjük, az állandó változást sürget, hisz egyre szegényedik a névkincs a gazdasági változások függvényeként.

I R O D A L O M

- Penavin Olga*: Kórógy lakosságának névanyaga, MNYr. 1958. okt.—dec.
Penavin Olga: Zur Toponimie der alten ungarischen Siedlungen in Slavonien, Ural- Altaische Jahrbücher, Gedankband Julius von Farkas, XXXI. 1959.
Penavin Olga: Nazivi zemljišnih konfiguracija u selima sa mađarskim stanovništvom u Pomurju, Zbornik za filologiju i lingvistiku, tom. X. Novi Sad, 1968.
Penavin Olga: Geografska imena u Severnoj Bačkoj, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knjiga XI/2. 1968
Király János: Ada helynevei, Tanulmányok, 1969.
Papp György: Kanizsa és vidéke földrajzi neveinek általános sajátosságai, HITK, 1. 1969.
Penavin Olga: Földrajzi neveink gyűjtésének állása, HITK, II/2. 1970.
Matijevics Lajos: Földrajzi nevek a szabadkai magyar végrendeletekben, HITK, II/2. 1970.
Matijevics Lajos: Földrajzi nevek a szabadkai 8
Matijevics Lajos: Adalékok a „bara” szó jelentéséhez, HITK II/4. 1970.
Matijevics Lajos: Népi magyarázatok két szabadkai víznév keletkezéséről, HITK, III/7. 1971.
Matijevics Lajos: A jugoszláviai Baranyára vonatkozó német nyelvű térképek a pécsi levéltárban, HITK, III/8. 1971.

- Matijevec Lajos*: Egy irodalmi mű földrajzi névanyaga, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knjiga XIV/2. 1971.
- Mirnic Júlia*: Toponimijška gradnja Novog Bečea, Tanulmányok, 1971.
- Penavin Olga*: Tallózások a kalocsai Érseki Levéltárban, HITK III/8. 1971.
- Penavin Olga*: Néhány baranyai, drávaszegi magyar község földrajzi név készlete, Godišnjak Fil. fak. u Novom Sadu, XIV. 1971.
- Penavin Olga*: Sándoregyháza (Ivanovo) földrajzi nevei, Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauokirjasta 72.
- Mirnic Júlia*: Törökbecse külterületi névanyaga, Tanulmányok, 1971.
- Mirnic Júlia*: Becse belterületi nevei, Godišnjak Fil. fak. u Novom Sadu, 1972.
- Mirnic Júlia*: Egy földrajzi név története, Godišnjak Fil. fak. u Novom Sadu, 1973.
- Penavin Olga*: Észak-Bácska földrajzi neveiről, II. Névtudományi Konferencia, Nyelvtudományi Értekezések 70. sz. 1970.
- Penavin Olga*: Néhány gondolat Észak-Bácska földrajzi neveivel kapcsolatban, Üzenet, 1974. júl.—aug.
- Penavin Olga*: Kočičevo, egy kétnyelvű kisközség földrajzi névkészlete, Acta Lingvistica, 1974.
- Milenko Beljanski*: Hetes és Kupuszina története a XVIII. század végéig, Zombor, 1974.
- Kaszás József*: Párhuzamos és többszörös névadás Alsólendva és környéke földrajzi neveiben, HITK, 18. sz. 1974.
- Matijevec Lajos*: A vajdasági kétnyelvű földrajzi nevek néhány jellegzetes csoportjáról, Godišnjak Fil. fak. u Novom Sadu, knj. XVII/2. 1974.
- Bóna Júlia*: A régi Palacsá-mocsár földrajzi nevei, állat- és növényvilága a népnyelvben, HITK, 18/1974.
- Papp György*: A Tisza jugoszláviai szakaszának vízrajzi nevei az országhatártól Adorjániig, HITK, 18/1974.
- Papp György*: Asszociációs „néphumor” adta földrajzi nevek Kanizsán és környékén, Tanulmányok, 1974.
- Papp György*: Az adorjáni ragadványnevek, Tanulmányok, 1975.
- Velimir Mihajlović*: Drimonimi Fruške gore — doktori értekezés, kézirat az újvidéki egyetem Bölcsészeti Kara könyvtárában.
- Matijevec Lajos*: A mai jugoszláviai Bácska víznevei Dr. Borovszky monográfiájában, Tanulmányok, 1975.
- Matijevec Lajos*: A jugoszláviai Bácska víznevei Pesty Frigyes Kézírtos gyűjteményében, Godišnjak Fil. fak. u Novom Sadu, knjiga XVIII/2. 1975.
- Penavin Olga*: Néhány gondolat a földrajzi nevekben szereplő köznevekkel kapcsolatban, Godišnjak Fil. fak. u Novom Sadu, Knjiga XVIII/2. 1975.
- Szekeres László*: Szabadkai helynevek, helytörténeti kézikönyv, Szabadka, 1975.
- Györe Kornél*: A Szabadka településnév földrajzi eredetéről, Üzenet 7.—8./1975.
- Virág Gábor*: Mit jelent a Szabadka helynév, Üzenet, 12./1975.
- Penavin Olga—Matijevec Lajos—Mirnic Júlia*: Bácsstopolya és környéke földrajzi neveinek adattára, Hung. Intézet, Újvidék, 1975.
- Pénovátz Antal*: Omor vagy Omarica volt-e Ómoravica ősi alakja? Moravica monográfiája, Közlöny, 1./1976.
- Csubela Ferenc*: A moravicai bádogszelence titka, Moravica monográfiája, Közlöny 1./1976.
- Penavin Olga—Matijevec Lajos*: Szabadka és környéke földrajzi neveinek adattára, Hung. Intézet, Újvidék, 1976.

REZIME

RAD NA PRIKUPLJANJU MAĐARSKE ONOMASTIČKE GRAĐE U JUGOSLAVIJI

U vezi sa istorijatom prikupljanja mađarske onomastičke građe u Jugoslaviji autor govori o nekoliko radova u okviru Više pedagoške škole u Novom Sadu, zatim o značajnim onomastičkim radovima na Katedri za mađarski jezik i književnost (koja je osnovana 1958. godine), o prikupljanju materijala i o timskom radu kao obliku radne aktivnosti (timovi sastavljeni od univerzitetskih, srednjoškolskih nastavnika i predavača u osnovnim školama, studenata, učenika i drugih).

Značajan događaj predstavlja objavljivanje knjige *Zbirka geografskih imena u Bačkoj Topoli i okolini* i prvog toma ciklusa *Geografska imena naselja u Vojvodini* 1975. godine. U štampi ili u rukopisu se nalazi onomastička građa iz pet opština.

Autor se osvrće i na nekoliko teorijskih pitanja, na pitanje uporednog davanja imena na srpskohrvatskom i mađarskom jeziku, na odraz dijalekata, na uticaj ekonomskih i istorijskih promena na imena, na život i promenu geografskih imena uopšte, na osnovni i periferni leksički fond toponomije itd.

Na kraju se daje spisak onomastičkih dela sa naučnom pretenzijom.

SUMMARY

COMPILATION OF HUNGARIAN ONOMASTIC MATERIAL IN YUGOSLAVIA

Concerning the history of the compilation of Hungarian onomastic material in Yugoslavia the author treats several works done in the Teachers' Training College in Novi Sad, and important works done at the Department of Hungarian Language and Literature. She speaks about compiling and about team-work (teams composed of university professors, secondary and primary school teachers, students etc).

An important event in this history was the publication of the book entitled *Geographical names in Bačka Topola and its surroundings* and of the first volume of the series *Geographical names of places in Vojvodina* in 1975. The onomastic material from another five communities is still in press or in manuscript.

Some theoretical problems are also touched upon: bilingual name giving, the influence of dialects, the impact of economical and historical changes on geographical names etc.

**A FÖLDRAJZI NEVEK
VÁLTOZÁSA
LENDVA~LENDAVA
KÖRNYÉKÉN**

1. Az önelvű névtani kutatásnak — *Lőrincze Lajos* véleménye szerint (vö. Földrajzi neveink élete, Bp. 1947. 20.) — vizsgálnia kell a névalak módosulásait, ezzel egyidejűleg azonban a névélettani helyzetben bekövetkezett eltolódásokat is: az elnevező közösség és a névvel ellátott objektum változásait. Mint minden változás vizsgálatát, az előbbi feladatokat is csak történeti kutatások, adatfeltárások segítségével végezhetjük el. A névadó és névhasználó közösségre vonatkozóan most elodázhatjuk a munkát, illetőleg hivatkozhatunk arra a tapasztalati tényre, hogy Lendva vidékén az Árpád-kortól napjainkig számolnunk kell a délszláv és magyar népesség együttélésével. Így a földrajzinév-adásban és a nevek fenntartásában mindkét népnek szerepe volt és van. (Vö. *Knieszsa István*, Magyarország népei a XI-ik században: Szent István — Eml. II., 469.) Az objektumok változásának kutatása ugyan elsősorban a történettudomány feladata, de nem fölösleges ezzel foglalkoznia a névtanosnak sem, hiszen igen gyakran csak így deríthetünk fényt az eredeti névadó vonásra, azaz csak ennek alapján vagyunk képesek tudományos igazságú választ adni a sokszor fölmerülő kérdésre: a földrajzi objektum miről kapta a nevét, miről nevezték el. E vizsgálatásban azonban állandóan fenyeget bennünket a feltárt források esetlegessége, az, hogy sikerül-e elegendő mennyiségű kútfőt találnunk, továbbá, hogy elorozhatunk-e belőlük használható információkat. Így aztán a legtöbb sikerrel az kecséget bennünket, ha az egykori (régőbbi) névrendszer állapotára mutató névalakokat (adataikat) összevetjük a községek mai névrendszereivel. Munkámban az utóbbi szemponttal kapcsolatos kérdéseket kívánom föltenni, s megkísérelni a rájuk való válaszolást Lendva környékének névanyaga alapján.

2. A történeti adatok gyűjtését részint kéziratos, részint nyomtatásban megjelent forrásokból végeztem. Noha már a feladatok kitűzésekor gondoltam arra, hogy e munkában a kívánatos teljességet aligha érhetem majd el, mégis törekedtem minnél több 'lelőhelyre' eljutni, illetőleg mennél teliesebb bibliográfiai alapján a nyomtatott műveket feldolgozni. Kutattam a budapesti Országos Levéltárban, a községek egyházi levéltáraiban stb., s előfordult, hogy a legváratlanabb helyen is bőven áramló adattömegre bukkantam, máskor viszont föl kellett adnom a reményt, mert eredményekben meddő órák, sőt napok csüggesztettek el.

Igy további lelőhelyek feltárásától természetesen újabb adatok is várhatók, úgy gondolom azonban, hogy a jelenleg rendelkezésemre álló anyag mégis alkalmas a bevezetőben említett összevetés elvégzésére.

A kéziratos külfők sorában az első helyet a Pesty Frigyes indította magyarországi helynévgyűjtés Zala megyei anyagát tartalmazó 61. kötet számára kell fenntartanunk. (Könyvvé összekötött egyetlen példánya Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtárban található.) Pesty ugyan a megyei hatóságok közreműködésével, segédletével végezte a gyűjtést, mégis akad területemen — más vidékeken is — több olyan helység, ahonnan nem érkeztek vissza a kérdőívek, ahol a helynévgyűjtést nem végezték el (Csente, Lendva, Petesháza, Pince, Völgyifalu). Volt olyan községi tisztviselő, aki mindössze négy nevet tartott beküldésre méltónak (Kót), más helységek bírái, jegyzői, pedig még (olykor naiv) etimológiákat is készítettek, s a bemutatott nevekhez tartozó néphagyományokat is közölték. A Pesty-féle anyag tehát — mint gyűjtemény — igen vegyes értékű.

A múlt században a jobbágyfelszabadítást követően fogtak hozzá Magyarországon a községi telekkönyvek, ezzel egyidejűleg az un. 1. sz. kataszteri felvétel (térképek) elkészítéséhez. De már korábban is folytak a tagosítások, amelyeknek eredményeit jegyzőkönyvekben rögzítettek, a tagosítás alapjául pedig ugyancsak térképek un. croquis-k (krokik) készültek. Kót kivételével gyűjtőterületem valamennyi helységéről megtaláltam a színes térképvázlatokat (a legkorábbi 1860-ból, a legkésőbbi 1894-ből való), s kicédulázhattam adataikat. A 16 térképlaphoz (felsorolásukat 1. a forrásjegyzékben!) 17.-ként az Országos Levéltárban talált, Alsólendváról készült német nyelvű térkép csatlakozik. A lendvai telekkönyvi hivatalban két további fontos forrást találtam: az első Eszterházy Pál alsólendvai uradalmának telekjegyzőkönyve 1864-ből, amely gyűjtőterületemnek szinte valamennyi helységéről tartalmaz adatokat, a másik egy kimutatás a csente-firítfalusi úrbéri telkekről 1869-ből. Ugyancsak szép eredményeket, gazdag anyagot szolgáltatott a vidék két plébániai levéltárának (Dobronak, Lendva) átkutatása; az itt talált iratokban (levelek, nyugták, adásvételi szerződések, urbéri egyezségek stb.) elsősorban az egykori egyházi birtokok nevei tűnedeztek fel nagy számban.

A Lendva környékére vonatkozó adatok egyrészt az általános (az egész Magyarországra vonatkozó) nyomtatott forrásokból meríthetők, másrészt a táj (Göcsej és Hetés) és az egykori megye (Zala) irodalmában bukkannak fel. Az általános források közül időrendben a XVIII. század végétől megjelenő földrajzi-statisztikai (esetleg történeti) célú helynévtárak érdemelnek említést (Korabinszky, Vályi, Lipszky), majd ezek folytatásai, Magyarország Statisztikai Hivatalának 1873-tól rendszeresen kiadott helynévtárai következnek. Ezek eleinte — az anyaközségen, városon kívül — csak a nagyobb külterületi helyek, puszták nevét tartalmazzák, később azonban közlik valamennyi határbéli lakott hely megnevezését. A települések történetére és régi névalakjára örökbecsű forrás Csánki Dezső műve (Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp. 1890—1914. I—III, V. — Adataim a III. kötetből valók), néhány további adatot kiírhattam Kázmér Miklós névmonográfiájából is (A „falu” a magyar helynevekben — XIII—XIX. század. Bp. 1970). Vidé-

kemre vonatkozó anyagot alig találhatunk *Holub József* történeti művében (Zala megye története a középkorban. Kiadja Zala megye közönsége. Pécs, 1929), ő inkább csak a legkorábbi település-, vallás-, és népiségtörténeti helyzet felvázolásáig jut el. A néprajzi célú dolgozatok egyikében-másikában előfordulnak olykor számunkra is hasznosítható szörványok. *Szente Arnold* A Lendva-vidék néprajza (Ethn. IX, 62—72) című közleményét megtoldja helységnévi szörványokkal (Nyr. XXVI, 559), majd a helységek gúnyneveivel, népi gúnyolódó versikékkel (Nyr. XXXI, 55). Sokkal jelentősebb azonban az övénél a kiemelkedő néprajzos, *Gönczi Ferenc* vidékünkre vonatkozó munkássága. Helységneveket írhattam ki „A természeti elemek kultuszának maradványai a göcseji és hetési népnél” c. 1910-ben megjelent dolgozatából (Ethn. XXI, 287), értekezett a vendek néprajzáról és történetéről (A Zala megyei vendek. Kaposvár 1914. — Első megjelenése 1877-ben a Muraköz c. lapban), posztumusz kötete a népköltészet rejtelveibe vezet bennünket (Göcsej népköltészete, Zalaegerszeg, 1948). Utolsóként emlitem meg a témánk szempontjából legfontosabb dolgozatát (Göcsej s kapcsolatban Hetés vidékének s népének összevontabb ismertetése. Kaposvár 1914), amelyben a történeti és néprajzi leíráson kívül számos földrajzi nevet is közöl, sőt közlési módszere igen korszerű: a neveket a néptől hallott formában, mintegy „nagyolt” fonetikus átírásban adja meg.

A századforduló előtti helynévkutatást a Szarvas Gábor megindította Magyar Nyelvőr közleményei lendítették föl. Már a folyóirat megindulásakor célul tűzte ki a szerkesztőség a „tájhelynevek” gyűjtését és közreadását (Nyr. I, 3). A későbbi kötetekben aztán sorra jelennek meg a folyóirat „Helynevek” rovatában a rövidebb-hosszabb adatközlések — Magyarország legkülönbözőbb részeiről. Alsólendva vidékéről is jelentkezik *Spitzer Arnold* már 1885-ben (Nyr. XIV, 144): ötvenhat földrajzi nevet közöl. Elkülöníti egymástól a „dülőneveket” és a „hegyfordulatokat”, — e finom különbségtevésen kívül azonban egészében a Nyelvőr korabeli közleményeinek színvonalához tartja magát a szerző: nem a néptől jegyzi le a neveket, hanem maga konstruálja a közölt alakokat, (nagy részüket -i melléknévképzős formában adja meg, s az olvasóra bízva, hogy egészítse ki a címül írt köznévvvel), a neveket nem köti közelebről helyhez. Így dolgozatából nem tudjuk meg, hogy valamely földrajzi név melyik település határában levő objektumra tartozik. Mind az összegyűjtött nevek mennyiségében, mind pedig a közzététel módszerében felülmúlja őt *Bellosics Bálint*. Első jelentkezése 1894-ből való (Nyr. XXIII, 48), amikor még csak szemelget a rendelkezésére álló anyagból, de azt is „újító” módra teszi; a neveket a tájegységen belül helységnevekhez is köti, jöllehet jelenkori gyűjteményünk alapján lokalizálását néhány helyen elhibázottnak tartjuk, ezen túl azonban még egyfajta tipizálásra is vállalkozik. A következő jelentéstani, tartalmi-vonatkozásbeli csoportokat különít el: „Népnevek; Társadalmi állás; Kitűnő férfiak nevei; Család- és keresztnévek”. Második közleménye tizenhat év múltán (1910-ben) követi az elsőt, s ez már azt szemlélteti, hogy *Bellosics* túljutott a helynévgyűjtés romantikus korszakán: már nemcsak a „beszéd”, „történelmi érdekű” neveket gyűjti össze, már nem válogat a nevekben. A lokalizálással, sőt olykor a nép által használt formában közzétett föld-

rajzi neveket — mintegy a névéletlan előfutáraként — szlto a ma is használt kategóriákba sorolva publikálja: „Mesterség; Gazdaság; Eszköz; Föld (függ: tag, alak, anyag); Növények; Vad, vadászat; Hal, halászat; Házi állatok; Madarak; Szláv; Különféle” (Nyr. XXXIX, 187—9).

Igaz, hogy nem kevés névnek a kategóriákba való besorolását ma már erőszakoltnak tartjuk, esetleg odavonhatóságukat tagadjuk, mégis kétségtelen érdeme Bellosicsnak, hogy fölismerte a helynevek sokrétű mondanivalóját, s tipizálásával felhívta a figyelmet a különböző objektumokhoz tartozó nevek kapcsolataira. Ezért is hadd említsük meg végül egy számunkra kevésbé fontos dolgozatát is, amelyben népszerű formában szól tájegységeinkről, a vidék népéről; településtörténeti és néprajzi sajtásokokat tár fel; falucsúfolókat és szórványosan földrajzi neveket közöl (Alsó-Lendva és vidéke. Különnyomat a Turisták Lapja IV. évfolyam 7. számából).

A fenti források feldolgozása révén mintegy kétezer történeti adathoz jutottam. Ezek kronológiai megoszlása meglehetősen egyenletlen, hiszen a településekre (legalább egy részükre) már a XIII. századból idézhetek forrást, egyéb adataim zöme azonban a XIX. századból való. Felvetődhet a kérdés, vajon az utóbbiak tekinthetők-e „történetieknek”. Az igenlő válaszban támogat a magyar nagy földrajzínév-gyűjtemények összeállítóinak eljárása (Zala megye, Somogy megye, az egri és a baktalórántházi járás), akik a teljes jelenkori névanyag közreadásán túl fölveszik munkáikba a Pesty-féle adatokat, a croquis-k és kataszteri térképek neveit, a korábbi közlemények névformáit stb., s ezek zömükben ugyancsak a XIX. századból és a XX. század elejéről származnak. De indokolja eljárásomat az a tény is, hogy névrendszerünk állapotában éppen a legutóbbi két-három évtizedben és napjainkban folyt és folyik le számos nagyjelentőségű módosulás, változás, amelyek következtében teljes átrendeződés figyelhető meg az eredeti névrendszerben (régebbi nevek és névtípusok pusztulása, újak keletkezése stb.). Minden olyan adat pedig, amely e változás előtti korszakra vonatkozik, és történeti (írott) forrásokból meríthető, ma már történetinek tekinthető.

3. Vidékem földrajzínév-állományának legrégebbi rétegét — ugyanúgy, mint másutt (vö. *Kniezsa István*, Keletmagyarország helynevei: Magyarok és románok. Bp. 1943. 111. kk.) — bizonyára a nagyobb vizek nevei alkotják. Ezek adatolását, etimológiájuk földerítését azonban nem tartottam feladatommak, mivel e folyók jelentősége és nevük mondanivalója általánosabb érvényű, a velük való foglalkozás az általános földrajz és névtudomány feladata. A regionális földrajzínév-gyűjtemény összeállítójának meg kell elégednie e vízneveknek a névanyagban való regisztrálásával.

A Lendva ~ Lendava környéki települések nevei között a ma is legjelentősebb helység, Lendva város neve tekinthet vissza a legnagyobb múltra. Első helység, adatát 1124-ből idézhetjük (egy 1420-ban átfirt oklevélből), amikor a helység német *Limpa* névváltozata tűnik fel (MNy. XXIII, 363). A mai nevek közvetlen elődeit 1236-tól (*Lyndua*) követhetjük nyomon, sőt a XV. századtól előfordul az *Alsó-* előtaggal differenciálódott forma is (1450: *Alsolendwa*, 1455: in *Lindua inferiori*, 1498: Poss. *Alsolyndwa*; az adatokat 1. Csánki III, 22). A település a rajta át-

menő folyóról kapta nevét névátvitellel, s ez minden bizonytalansággal a szláv *ledo* származéka (vö. *Kniezsa*: Szt. István Éml. II., 469; másképp *Melich*, HonfMg. 391). A magyar és a német névforma egyaránt a szláv alakból való, mégpedig a magyar annak egyszerű átvétele, a német pedig népetimológias átalakítása (vö. *Kniezsa*: i. h.). A német alakot egyébként még az újabkori helynévtárak is közlik: 1799: *Limbach* (Vályi), 1808: *Unter Limbach* (Lipszky), 1873, 1882: *Unter-Limbach* (Hnt.). Forrásaink szerint a helységet már a XVIII. században több részre tagolták. Erre mutat, hogy Korabinszky 1786-ban már egy *Belschö-Lendva* alakot is közöl, részletesebben pedig Vályi András 1799-ben kiadott névtárában olvashatunk róla: „Lendva. *Belső, és Külső Lendva*. Limbach.,... a 'belső Mező Város a külsővel ösze van kapcsolva...” A helyi plébániai levéltár egyik iratában is ezt olvashatjuk 1862-ből: „A fent megnevezett Lendva m. város három részből áll, u.n. *Lendva belső és Lendva külső városból és Hármosomalomi községből.*” Ma már nehezen tudjuk kideríteni, hogy mi lehetett az alapja e tagolásnak (a jogi helyzet eltérő volta?, birtokmegosztás?, vagy csak a tájékozódást szolgáló differenciálódás?). Az nyilvánvalónak látszik, hogy időbeli különbség volt a két városrész keletkezésében. Mégpedig előbb a belsőváros jött létre, amely eleinte a lendvai vár váralja települése lehetett. Adataink között bizonyítékot is találunk erre 1407-ből, amikor a váralja település jobbágyait említik (*Jobaqiones in suburbio castris Lyndua*: Csánki III, 22). A *Külsőlendvo* név pedig — mint más városok fejlődése esetében is — a régi városkerítésen kívül utólag keletkezett külvárost jelölhette. (A hely természeti jellege is igazolja ezt, hiszen a külváros sokkal kevésbé volt alkalmas településre, mint a belsőváros: több mocsár, posvány, erecske tagolta.) Az önálló részként említett *Hármosomalom* egészen kései eredetű, és nem lehetett sohasem területi és jogi önállósága, hiszen a reá vonatkozó első adat is 1808-ban Lendva város tartozékának mondja (Lipszky): *Hármosomalom (Villa Oppidi Lendva)*. A mai szlovén hivatalos név *Lendava*, a magyar *Lendva*. Mivel más azonos nevű helység nincsen a vidéken, szükségtelen az Alsó- jelzővel való differenciálás, hiszen a puszta alapnév egyértelműen azonosítja a várost mind a szlovén, mind pedig a magyar nyelvű beszédhelyzetben.

A terület XVIII. század előtti településneveinek tárgyalását célszerű a Lendva nevéhez hasonlóan keletkezettek bemutatásával folytatni. E csoportba tehát azok a nevek tartoznak, amelyek eredetileg valamilyen egyéb természeti objektumra (nem településre) vonatkoztak, s később névátvitellel alkalmazták őket az objektumok közelében felépült lakott helyre.

Radamos ~ Radmožanci az ugyanilyen nevű patak mellett fekszik, s ugyanezt fejezi ki a párhuzamos (tehát azonos szemlélet alapján keletkezett) szlovén *Radmožanci* név is. Első említései és újabb forrásaink adatai csupán a kiejtés ingadozását tükröző írásváltozatokban térnek el egymástól: 1381: *Radamas*, 1411: Poss. *Radamus*, 1514: *Radamos* (Csánki III, 96), 1773: *Radamas*, 1873, 1882, 1892, 1907, 1913: *Radamos* (Hnt.).

Csente ~ Čentiba adatsora ugyancsak 1381-ben kezdődik: *Chentewlgh*, 1410: *Chentheuelg*, 1420: *Chenteulegh* (Csánki III, 120). Ez a település — mint a neve is mutatja — arról a völgyről kapta nevét, amely-

ben fekszik (határában ma is van *Csente-hégy* dűlő). Az utótag azonban már a középkorban lekopott a névről, amint igazolják ezt az 1524-i *Alsó-csente* és *Felsőcsente* adatok (uo.), amelyek tulajdonképpen a falu részeire vonatkoznak, s örökösük a mai *Ócsente* és *Főcsente* falurésznevek (tkp. *Al-csente* és *Fel-csente*, vö. tölem HITK. 8. sz. 74—85). A XVIII—XIX. században már csak az utótag nélküli forma a használatos, 1773: *Csenthe*, 1879, 1882, 1892, 1907: *Csente* (Hnt.). Az 1873-i és 1882-i magyar helységnévtárak mellékváltozatiként a *Csente-falu* értelmezős alakot is közlik. Ezek nyilván a közeli *-falú* utótagú helységek analógiájára keletkeztek (*Firitfalú*, *Hosszúfalú*, *Völgyifalú*). A határába beolvadt *Firitfalú* település nevének felhasználásával — úgy látszik — egy időben divatos volt az összefoglaló *Csente-Firitfalú* alak is, 1863: „A *Csente firitfalusi* örökös urbéri egység” (Pléb.), 1864: *Csente Firitfalú* (ALUTK.), 1869: *Csente Firitfalú* (UT.). A magyar hivatalos névadás a középkori *Csentevölgy* formát elevenítette föl (vö. 1913: *Csentevölgy*, Hnt.).

Valószínűleg szláv névadásban keletkezett vidékünk három településneve: *Dobronak* ~ *Dubrovnik* (vö. szl. *dubrava*), *Pince* ~ *Pivnica* (vö. a szl. *Pivnice* helynevekkel) és *Kapca* ~ *Kopica* (vö. a szl. *Kopec*, *Kopice*, *Kopica* nevekkel). *Dobronak* történeti adatai szerint az utolsó szótag magánhangzójának kétszeres nyitabbá válásával keletkezett a mai névforma, 1334, 1389: *Dobronuk*, 1403, 1411, 1455, 1469: *Dobronok*, 1405: *Dobrolnuk*, 1408, 1428: *Dobronok* (Csánki III, 19). A magyar hivatalos névadás, egykori vásáros hely voltára való utalásul a *Lendvavásárhely* nevet adta a községnek (vö. Hnt. 1913; a városi múltra 1. Csánki: i.h. és Gönczi, GH. 84). Meg kell még itt említenünk Pesty adatközlőjének naiv névmagyarozatát: „A név eredetéről azt lehetett értelmezni, *Dobrától* vette nevét, annyival is inkább, mivel a véle határos szomszédok jobbára vendus ajkúak laknak, s olyképpen a *nok* szó így ragasztódhatott hozzá; aminek nyomaira mind eddig sem lehetett reá menni.” — *Pince* ~ *Pince* és *Kapca* ~ *Kapca* neve a legelső előfordulásoktól kezdve napjainkig legfeljebb az ortográfiai megoldásokban mutat eltérést: 1381, 1410: *Pynche*, 1524: *Pyncze* (Csánki III, 94), 1773, 1808: *Pincze* (Hnt., Lipszky), 1873: *Pince* (Hnt.), 1882, 1892, 1907, 1913: *Pincze* (Hnt.), — 1291: *Capcha*, 1381: *Kapcha*, 1524: *Kapcza* (Csánki III, 67), 1773, 1808: *Kapcza* (Hnt., Lipszky), 1873: *Kapca* (Hnt.), 1882, 1892, 1907, 1913: *Kapcza* (Hnt.). A saját faluhátáron belüli áttelepedésre (talán az árvizek miatt?) utalhat Pesty Frigyes helyi adatközlőjének megjegyzése: „... hajdanában Mura melletti új füzési Kapcának is neveztetett — letelepedésük előtt posványos bokros füzeges hely lett volna ...”

A helységnevek következő csoportjába az ún. valódi településnevek tartoznak, amelyek tehát nyelvileg is kifejezik a települést (tartalmazzák a helységre utaló *-falú*, *-falva*, *-háza* stb. közneveket). Elsőként a má: elpusztult, illetőleg önállóságát veszített *Firitfaluról* emlékezünk meg. Ennek adatsora azt mutatja, hogy a név eredetileg a *fel* + *rét* (+*új*) + *falu* elemekből tevődött össze, 1410: *Felrethvyfalú*, 1478: *Felrethfalú* (Csánki III, 52), 1696: *Feridfalú*, 1720: *Féritfalú*, 1773, 1786, 1799: *Feritfalú* (Kázmér 134), 1869: *Firitfalú* *belsőség* (T. 3. T. Cs. 3.), 1873, 1882, 1913: *Firitfalú* (Hnt.). Az 1892-i helységnévtár íráshibával *Tiritfalú* formában közli. Az eredeti alaknak a maiig való fejlődése a környékbeli

népnyelvi sajátosságával jól megmagyarázható (az *l* kivételése, az *e* zartab-
bá válása és rövidülése stb.), a nyelvjárási *Ferikfalu k*-ja azonban csak
az ulak elhomályosulásával összefüggő disszimilációval indokolható.

Völgyifalu ~ Dolina neve a település fekvésére utal, 1389: *Welgyfalu*,
1410: *Velgyfalu* (Csánki III, 124; Kázmér 156), a névalak később sem
változott meg. Vele kapcsolatosan esetleg feltehető, hogy az eredeti telep-
ülés nem a mai helyen feküdt, hanem a forrásainkból is adathozható
Völgyipusztán (vö. Csánki: i.h., T. V., Hnt. 1913). — Hosszufalu ~ Dolga
Vas neve a „beszédés” helynevek közé tartozik, vagyis a névalak ma-
gyarázza önmagát: méretéről, kiterjedéséről nevezték el (vö. Gönczi, GH.
85). Adatai: 1385: *Hozyufalu*, 1411: Poss *Hwzwfalw*, 1469: Oppidum
Hwzywfalw (Csánki III, 20, 62). A magyar hivatalos névadásban a Lend-
va várossal való szomszédsága folytán a *Lendva*- jelzővel látták el (vö.
Hnt. 1913). Pesty Frigyes helyi adatközlője a helytálló névmagyarázatlal
együtt a falu eredetére vonatkozólag is közöl egy hagyományt, amely-
nek azonban az igazsága, helyessége még a helytörténeti kutatástól várja
a megerősítést: „Ezen község kurucz futás után kuruczok által lett meg-
telepítve, akik közül mai napiglan is egy háznak lakóit kuczoknak hív-
ják melléknéven, igazán pedig Bánutai név alatt neveztetnek, és hogy
csakugyan így van, az is jellemzi, hogy a község 35 házból áll, és azok
között tíz ház Bánutai név alatt fordul elő, a helység nevét onnan vette,
hogy egy sorban (hosszat) épült, és innend Hosszufalunak neveztetik.” —
A valódi településnevek sorát két *személynév* + *-háza* szerkezetű hely-
ségnévvel zárjuk. A *Petesháza* ~ Petišovci név előtagja a Péter keresztné-
v magyar becézett változatával azonos, a névadó személyét azonban
ma már reménytelen vállalkozás lenne keresni. 1381: *Predium Pethes*,
1389: *Pred. Pethushaza*, 1524: *Villa Petheshaza* (Csánki III, 94). Az első
két adat *prédium* jelzése szerint a XIV. században még jelentéktelen mé-
retű, inkább csak gazdasági célokra szolgáló majorság lehetett (vö. *Szabó*
István, A falurendszer kialakulása Magyarországon. X—XV. század. Bp.
1966). — A Göntérháza ~ Genterovci név előtagja ugyancsak keresztnévi
eredetű, a németből való *Günther* alkalmazása a helynévben. 1381-től
ismerjük: *Pred. Guntherhaza*, 1524: *Villa Genterhaza* (Csánki III, 56). A
Lendva-vidék településtörténetével kapcsolatban meg kell említenünk
Kőváry B. véleményét: „Kőváry B. valószínűnek tartja, hogy a Göcsej-
ben, Hetésben s általában Zala vármegyének a Murától Kanizsa irányáig
terjedő részén fekvő sok *-földre*, *-háza* és *-lakos* végzetű helynév a *török*
időkből való, hogy az egyes erődök (Alsó-Lendva, Szécsi-Sziget, Kányavár),
kerületében a várjobbágyok és katonák hadiérdemeként jutalmul
fekvéségeket kaptak s az illető tulajdonos nevét, ki egyszersmind a telep-
pülő volt, nyerte az általa birtokolt terület is, tehát pl. *Göntérháza* Gön-
tér jobbágy háza helye s területe” (Ethn. VIII. 1897, 92). Kővárynak a
példával nincs szerencséje, hiszen láttuk, hogy Göntérházára jóval a török-
világ előttről hozhatunk adatokat. Az egyéb — korábról nem adathoz-
ható — helységek keletkezésére azonban egy lehetőségként a kutatás
figyelembe veheti Kőváry véleményét.

A továbbiakban felsorolandó helységekre csak a XVIII. századtól
rendelkezem adatokkal, ami természetesen nem jelenti azt, hogy újabb

forrásfeltárások nem bizonyíthatják majd jóval korábbi keletkezésüket. A legtöbbjük dülönévi eredetű, illetőleg bizonytalan etimológiájú.

Bánuta ~ *Banuta*: első adata 1773-ból való: *Banuta* (Hnt.), a XVI. századi adóösszeírásokban még nincs meg (Gönczi, GH. 85). Pesty adatközlője a község eredetéről a következőket mondja (figyelmet érdemel az igen naív népetimológia is!): „Fekete erdő és fekete ér folunak mocsaraival van körülvéve, s úgy látszik, hogy Hidvégi községből, mely két községnek határa hajdanában összefoglalva volt, népesítetett meg... eredeti nevét megközelítőleg onnan vette, hogy megbánta a ki legelsőbe oda települt, mert mai napiglan is mindenki azt mondja, hogy Hidvégen jobb földek vannak, mint Bánután.”

— *Gyertyános* ~ *Gaberje*: első adata 1773-ból való (Hnt.). Pesty: „Gyertyános községnek határa egyik felől a Mura vize, másik felől Gyertyánfa termelő erdőtől körülvéteik, ahonnan ezen község eredeti nevét is kapta.” Furcsa ezek után, hogy a magyar hivatalos névadás nem a *Mura*-, hanem az egykori megyére utaló *Zala*- jelzővel egyénítette. (vö. 1913: *Zalagyertyános*, Hnt.).

— *Hídvég* ~ *Mostje*: első adata 1773-i (Hnt.). A XVI. századi adóösszeírásokban még nem szerepel (Gönczi, GH. 85). Pesty adatközlőjének névmagyarázata: „A helység nevét igen hihető onnan vette, hogy igen sok híd van a határjában, melly az úgy nevezett Lendva vizének több csatornyáin van.”

— *Kámaháza* ~ *Kamovci*: Gönczi véleménye szerint „újabbán keletkezett község” (GH. 84), adataim csak 1773-tól vannak róla: *Kamaháza* (Hnt.), s ugyanilyen alakban fordul elő Lipszky-nél is. Nyilván tudálékos etimológiának köszönhető az 1873-i és 1882-i magyar helységnévtár *Kámánháza* adata.

— *Kót* ~ *Kot*: írásváltozatai: 1773, 1808, 1873: *Kóth* (Hnt, Lipszky), 1892: *Kót*, *Kóth*, *Koóth* (Hnt.), 1907, 1913 (*Kót* (Hnt.)). A név megfejtéséhez nem találtam megfelelő fogódzót. (De vö. ehhez Pesty adatközlőjének véleményét: „Kóóth község. E községnek neve hihetőleg Vend nyelvből vette eredetét, mivel a vend szó *kout* annyit tesz, mint *sorok*, és a község is mintegy sorokban a Mura mellékben van fektetve.”)

— *Lendvalakos* (mai: *Alsólakos* ~ *Dolnji Lakoš* és *Felsőlakos* ~ *Gornji Lakoš*: első adata 1773-ban még egy községnek jelzi: *Lendva Lakos* (Hnt.), Lipszky már szétválasztja két részét (*Also-Lendva-Lakos*, *Felső-Lendva-Lakos*). A magyar hivatalos névadás elhagyta mindkét névből a fölöslegesnek ítélt *Lendva*- elemet (*Alsólakos*, *Felsőlakos*, vö. Hnt. 1913). A *-lakos* utótag feltűnik egy hosszúfalusi pusztá nevében is: 1864: *Szabolakos* (T. Hf.).

— *Zsitkóc* ~ *Žitkovci*: első adatom 1808-ból való (Lipszky). A név megfejtéséhez nem találtam fogódzókat.

4. A határbeli nevek változatai Lendva környéki gyűjteményemben roppant sokszínűek. Ha ebből a szempontból vetnénk össze a jelenlegi neveket a történeti adatokkal, azt kellene megállapítanunk, hogy a fejlődés az egyszerűbb formáktól a bonyolultabb, összetettebb alakok keletkezése felé tart, legalább is az egykori egyelemű neveknek igen sokszor már több irányban differenciálódott folytatásait jegyezhettem fel. De akad példa szép számmal az ellenkezőjére is: a történeti forrásokban nem

ritkán találjuk meg a mai nevek értelmező utótaggal vagy differenciáló előtaggal bővített alakváltozatait. Az értelmezős nevekkel kapcsolatban azonban meg kell fontolnunk és figyelembe kell vennünk azt a lehetőséget, hogy azok tulajdonképpen nem az élő nyelvhasználatot tükrözik, hanem a történeti forrás sajátágaiból fakadnak (vö. ehhez tölem: HITK. 8. 76).

A történeti és a jelenlegi névrendszer egymáshoz való viszonya a következő fontosabb csoportokba sorolja a földrajzi neveket: 1. A történeti adatok névformája változatlan alakban van meg a mai nevek között is. — 2. A történeti és a jelenlegi névforma alaki-szerkezeti szempontból eltér egymástól. — 3. A történeti és a jelenlegi név eltérő szemléleten alapuló névadásra utal. — 4. Az egykori és jelenlegi nevek egymásra vonatkoztatása kétséges. — 5. A történeti névnek nincs folytatása a mai névrendszerben. — E csoportok határait számos esetben nagyon nehéz megvonni, illetőleg az ugyanarra az objektumra tartozó több történeti adat a névnek más-más változástípusba való besorolását teszi lehetővé. (Alább a névmegfeleléseket a következő rendben mutatom be: a típus — és esetleges altípus — megjelölése után a történeti adat évszáma, formája, zárójelben a forrásjelölés következik, majd más történeti források esetleges eltérő névformáit és lelőhelyüket közlöm; ezek után a tilde: ~ jelet követően a mai népi névformát és zárójelben a helységet adom meg. Az egyes objektumokra vonatkozó mondandókat gondolatjel-lel választom el egymástól.)

Változatlanul továbbélő névformák: Ebbe a csoportba tartozik a legtöbb történeti név. Altípusok elkülönítésére nincs szükség, hiszen az egykori és jelenlegi nevek között legfeljebb az írássajátságokból, a köznyelvi és nyelvjárási ejtés különbségeiből származó eltérések vannak. — 1864: *Alsó irtás* (T. K.) ~ *Ösu-ritás* (Kapca). — 1854, 1864: *Alsó mező* (T. L., OL.), 1863: *alsó felső mezei* (Pléb.) ~ *Ösu-mezzü* (Lendva). — 1894: *Alsó telek* (T. D.) ~ *Alsó-* ~ *Alsu-telek* (Dobronak). — 1914: *Avig* (Gönczi, GH. 85) ~ *Al* ~ *A-vég* (Hosszúfalu). — 1864: *Asszonyföld* (T. La.), 1910: *Asszonyföldi d.* „Szűz Mária-kép mellett” (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9) ~ *Asszony-föd* (Lakos). — 1864: *Átali* (T. La.), *Átoli* (Pesty) ~ *Átalli* (Lakos). — 1864: *Balogosi rét* (Pesty), *Balogosi rét* (T. D.) ~ *Bologosi-rét* (Dobronak). — 1869: *Bánhegy* (T. Cs.), *Szőlő, rét: Bánhegy* (UT.), 1894, 1913: *Bánhegy* (Bellosics: i.h.; Hnt.) ~ *Bá-hégy* (Csente). — 1863: a *Bán hegyi Szőlő* déli Csucsától (Pléb.) ~ *Bá-hégyi-szölü* (Csente). — 1864: *Belső Bozzás* (T. R.) ~ *Besü-Bozzás* (Radamos), — 1864: *Belsőhegy* (T. Hf.), *Belső hegy* éppen a házak felett lévén, nevezik *Belsőhegynek* (Pesty). 1913-ban lakott hely (Hnt.) ~ *Besü-hegy* (Hosszúfalu). — 1871: az úgynevezett *belső erdőn*, vagyis most már tagozás után *Közlegelőnkről* (Pléb.) ~ *Besü-erdü* (Dobronak). — 1864: *Berek* (T. Gy.) ~ *Berök* (Gyertyános). — 1864: *Bokonicza alja* (T. Kh.) ~ *Bokonica alla* (Kámaháza). — 1864: „*Borosznak* melly düllő mellett a hegyekből lefolyó patak veszi körül, és azt *Borosznak* hívják, és innen vette eredeti nevét is” (Pesty) ~ *Borosznak* ~ *Borosnyak* (Hosszúfalu). — 1864: *Borosznakalja* (T. Hf.) ~ *Borosnyak alla* (Hosszúfalu). — *Borosznaki irtás* (T. Hf.), *Szántó a Borosznaki irtásban* (ALUTK) ~ *Borosznaki-irtás* (Hosszúfalu). — 1894: *Borshegy* (T. D.), 1913-ban lakott hely (Hnt), 1864: *Borshegyi szőlő* (Pes-

(y) ~ *Hors heggy* (Dobronak). — 1869: *Horsrét* (T. Cs., UT.), 1910: *Borsrét* (Bellosics: i. h.) ~ *Bors-rét* (Csente). — 1864: *Botikus* (T. R.) ~ *Botikus* (Radamos). — 1858 — 72: *Bömhéc* (Pléb.), 1885: *Bömhéczi* (Spitzer: Nyr. XIV, 144), 1910: *Felső és Alsó-Bömhéc* (Bellosics: i. h.). — 1869: *Bükk alatt* (TCs., UT.), *Bukkallya* (TCs.), Szőlő, rét: *Bukkallya* (UT.), 1885: *bükkaljai* (Spitzer: i. h.), 1910: *Bükkallai d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Bükk alatt* (Csente). — 1869: *Bükk allyja* (TP.) ~ *Bükk alla* (Pince), — 1864: *Bükk-hegy* (T. Hf.), „*Bükkhegy* bükkös erdtől körülvéve veszi eredetét” (Pesty), 1885: *bükkhegyi* (Spitzer: i. h.), 1910: *Bükkhegy* (Bellosics: i. h.) ~ *Bükk-hégy* (Hosszúfalu). — 1864: *Bükkös* (T.H.), „*Erdő és Legelő Bükkösben*” (ALUTK.) ~ *Bükkös* (Hidvég). — 1894: *Czingilicza* (T. D.), 1864: *Czingiliczai dülö* (Pesty) ~ *Cingilica* (Dobronak). — 1864: *Császár telek* (Pesty, T. R.) ~ *Császár-telek* (Kapca). — 1869: *Csetehegy* (T. Cs., UT.), 1913-ban lakott hely (Hnt.) ~ *Csete-hégy* (Csente). — 1860: *Csertető* (T. V.), 1913-ban lakott hely (Hnt.), 1910: *Csertetű d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Csertetű* (Völgyi-falu). — 1858 — 72: *Cserhegy* (Pléb.), 1864: *Cserhegy* (T. L.), „*Szőlő és rét a Cserhegyen* (ALUTK.), 1888: *Cserhegy* (Pléb.), 1910: *Cserhegy* (Bellosics: i. h.), 1930: „*Szőlő, pincze, rét a Cserhegyen*” (Pléb.) ~ *Cser-hegy* (Lendva). — 1864: *Csernyecz* (T. Gy.), „*Erdő és rét a Csernyecziben*” (ALUTK.) ~ *Csörnyec* (Gyertyános). — 1864: *Csertelek* (T. R.) ~ *Cser-telek* (Radamos). — 1894: *Cserticza* (T. D.), 1864: *Cserticzai dülök* (Pesty), „*Szántó föld Cserticzai*” (ALUTK.), 1914: *Cserticza* (Gönczi, GH. 85) ~ *Csértica* (Dobronak). — 1854: *Csuka domb* (T. OL.), feltehetően azonosak ezzel 1863: *a csonkadombi* (Pléb.), 1894: *Csonka-domb* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48), 1910: *Csonkadomb* (vö. Nyr. XXXIX, 187 — 9) ~ *Csukadomb* (Lendva). — 1854: *Csuka domb alla* (T. OL.), 1885: *Csukadomb alja* (Spitzer: i. h.), 1910: *Csukadomalla* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9), 1864: *Csukadomb aljai dülö* (T. L.) ~ *Csuka-domb alla* (Lendva). — 1867: *Diosalyja* (T. P.) ~ *Dius alla* (Pince). — 1860: *Diázs völgy* (T. V.), 1910: *Diósvölgy* (Bellosics: i. h.), 1913-ban lakott hely (Hnt.), 1885: *diósvölgyi* (Spitzer: i. h.) ~ *Diázs-völgy* (Völgyifalu). — 1881: *Dobalja* (T. G.) ~ *Dobolla* (Göntérháza). — 1864: *Dolics* (T. Gy.), 1910: *Dolic* (Bellosics: i. h.) ~ *Dolics* (Gyertyános). — 1885: *dolics* (Spitzer: i. h.) ~ *Dolics* (Kapca), — 1864: *Egres, Egresi* (T. Ph.) ~ *Egrös* (Petesháza). — 1914: *Egyházvég* (Gönczi, GH. 85) ~ *Étyház-vég* (Dobronak). — 1869: *Előhegy* (T. P.) ~ *Eliü-hegy* (Pince). — 1864: *Erdevicza* (T. K.), 1885: *erdevicza* (Spitzer: i. h.), 1864: *Erdevicai* (Pesty), 1910: *Erdővica* (Bellosics: i. h.) ~ *Erdevica* (Kapca). — 1864: „*Fekete erdő és abban folyó Fekete ér . . . Erdeje pedig Fekete erdőnek nevezetik, bent folu fekete értől veszi eredetét, melly jobban tónak, mint érnek lehet nevezni, mert olyan posványos, hogy helyel helyel csak nagy hidegbe vagy igen nagy szárazságra lehet megjárni*” (Pesty) ~ *Fekete-er* (Bánuta). — 1864: *Fekete erdő* (T. B., Pesty: 1. Fekete-ér) ~ *Fekete-erdü* (Bánuta). — 1864: *Fekete erdő* (T. B.), „*Erdő a Fekete erdő dülöben*” (ALUTK.), „*Fekete erdő* nevét onnan vette, mert alkat részei fekete fővény, és azért nevezték az erdőt *fekete erdőnek*” (Pesty) ~ *Fekete-erdü* (Hosszúfalu). — 1864: *Fekete erdő* (T. P.), „*fekete erdü, ezen erdőben sok berekfa van, és posványos a víz, eger fa gyökerétől megfeketült, s úgy fekete erdünek neveztetett*” (Pesty). Egy másik névváltozat 1914-ből: „*Radamos község mellett folyik a Radamos patak, mely innen a*

Lendvával együtt csatornázott. E két csatorna nagyon mocsaras lapályon, a Feketeberken húzódik végig, mely berek jó része ógerfákkal van benőve" (Gönczi, GH. 85) ~ Fekete-erdü (Radamos). 1864: Felső erdő (T. R.) ~ Fösü-erdü (Radamos). — 1864: Felső Gyűr (T. Hf.), 1863: „a felső gyűrű helyföldek alatt” (Pléb.) ~ Fösü-gyűr (Hosszúfalu). — 1894: Felső hegy (T. D.) ~ Fösü-hegy (Dobronak). — 1854: Felsőmező (T. OL.), 1864: Felső mező (T. L.) ~ Fösü-mezsü (Lendva). — 1869: Felső mező (T. Cs., U. T.), 1910: Felső-Mezsó (Bellosics: i. h.) ~ Fösü-mezsü (Csente). — 1894: Felső mező (T. D.), 1864: Felső mezei (Pesty) ~ Fölső-mezsü (Dobronak), — 1864: „Rét: Felsőréten (ALUTk.), 1894: Felső rét, Felső réteki, Felső rét házak végében, Felső réteki, Felső réteki föld (T. D.) ~ Fösü-rét (Dobronak). — 1894: Felső telek (T. D.) ~ Fölsü-telek (Dobronak). — 1914: Fövíg (Gönczi, GH. 85) ~ Fő-vég (Dobronak). — 1914: Fövíg (uo.) ~ Fő-vég (Hosszúfalu). — 1869: „Szántó Fodorrend” (UT), 1910: Fororrend (Bellosics: i. h.), 1913-ban lakott hely (Hnt.), 1896: Fodorrendi (T. Cs.), 1863: „a fodor rendi szőlők mentében” (Pléb.), 1885: fodorrendi (Spitzer: i. h.) ~ Fodor-rönd (Csente). — 1864: „Szántó és legelő a Gáborkertben” (ALUTk.), 1863: a gabakerti (Pléb.), 1864: Gáborkert dülő (T. L.), 1894: Gáborkerti d. (Bellosics: Nyr. XXIII, 48), 1854: Alsó és Felső Gábor kert (T. OL.) ~ Gábor-kert (Lendva). — 1869: Ganajos (T. Cs., UT), 1910: Ganajos d. (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9) ~ Gonajos (Csente). — 1913: Gara — mint lakott hely (Hnt.), 1860: Garai hegy (T. V.) ~ Gara (Völgyifalu). — 1894: Garai dülő (Bellosics: Nyr. XXIII, 48) ~ Garaji-düllü (Völgyifalu), — 1860: Garai völgy (T. V.) ~ Garaji-vögy (Völgyifalu). — 1864: Gerind (T. K., Pesty), „Szántó, rét legelő és erdő a Gerind Fekete erdő és Ujirtásban” (ALUTk.), 1864: Gerind mellék (Pesty), 1910: Geréndmellék. „A vidéki nép nyelvén geréndes az olyan terület, mely a síkból nagyon keveset kiemelkedik” (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9) ~ Gerind (Kapca). — 1854: Gólafa (T. OL.), 1885: gólyafa (Spitzer: i. h.), 1910: Gólyafa (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9) ~ Gólafa (Lendva). — 1864: Göncz rét (T. Zs.), Gönczi (Pesty) ~ Gönc-rét (Zsitkóc). — 1860: Gyepü hegy (T. V.), 1885: gyepühegy (Spitzer: i. h.), 1910: Gyepühegy (Bellosics: i. h.), 1913-ban lakott hely (Hnt.) ~ Gyepü-hegy (Völgyifalu). — 1869: Györerendi (T. P.) ~ Györe-röndi (Pince). — 1864: Haidináskert (Pesty). ~ Hadinyáskert (Hídvég). — 1864: Hálóhely (Pesty, T. La.) ~ Hállu-hel (Lakos). — 1864: Hatfészek (Pesty), Hatfészeki (T. H.) ~ Hatfészök (Hídvég). — 1894: Hegy-alja (T. D.) ~ Hégy alla (Dobronak). — 1864: „Hidge kut egy magas hegyen fekszik, melynek egyik oldalából hideg víz forrás folyik” (Pesty), 1913-ban lakott hely (Hnt.), 1885: hidegkuti (Spitzer: i. h.), 1864: Hidegkuti rend (T. Hf.) ~ Hidek-kut (Hosszúfalu). — 1864: Hosszúföld (T. La.), Hosszúföld és Kistrét melletti (uo.), „Szántóföld és rét a... hosszúföldi dülőben” (ALUTk.), Hosszúföldek (Pesty) ~ Hosszi-föd (Lakos). — 1864: Hosszúföld (T. Ph.), 1910: Hosszúföldeki d. (Bellosics: i. h.) ~ Hosszi-föd (Petesháza). — 1864: Imretelek (T. R.), „Legelő az Imretelekben” (ALUTk.), 1885: imretelek (Spitzer: i. h.) ~ Imre-telek (Kapca). — 1864: „Szántó és rét az Irtásban” (ALUTk.), Irtások (T. Kh.), Irtási dülő (T. Kh.) ~ Rítás (Kámaháza). — 1869: Kalánszála (T. Cs., UT) ~ Kalánszáju (Csente). — 1864: Kalpincza (T. Gy.), „Szántó, rét, legelő és csárda a Kalapinczaiban” (ALUTk.) ~ Kalapincsa (Gyertyános). — 1869: Kása-

hegy (T. Cs., UT), 1910: *Kásahegy* (Bellosics: i. h.), 1863: „a Kása szőlőnek északi részéhez” (Pléb.) ~ *Káso-hégy* (Csente). — 1910: *Kásahegyalla* (Bellosics: i. h.), 1869: *Kásahegymél* (T. Cs., UT) ~ *Káso-hégy alla* (Csente). — 1864: *Kaszamegye* (T. H.), „Szántó a Kasza megyében” (ALUTk.), „Kasza megyei düllő nagy részben kaszálóból áll” (Pesty) ~ *Kasza-mégye* (Hosszúfalu). — 1864: *Kelencz kert* (Pesty, T. K.), 1885: *kelenczkert* (Spitzer: i. h.), 1910: *Kelenczkert* (Bellosics: i. h.) ~ *Kelenc-kert* (Kapca). — 1864: *Kenderes* (T. Ph.) ~ *Kendörös* (Petesháza). — 1864: *Képeleje, Képeleji* (T. Ph.), „Szántó a Képelejében” (ALUTk.), 1910: *Képelei d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Kép eleje* (Petesháza). — 1864: *Kerítés* (T. Gy.), *Kerételyi düllő* „a községi házak által körülvéve, innen kerételyi düllő (Pesty), 1885: *kerítési* (Spitzer: i. h.) ~ *Kerittis* (Gyertyános). — 1910: *Kertiszőlő* (Bellosics: i. h.) ~ *Kerti-szőlő* (Lendva). — 1864: *Kis bükkhegy* (T. Hf.), 1913-ban lakott hely (Hnt.) ~ *Kizs-Bükk-hégy* (Hosszúfalu). — 1864: „Legelő a Kiserdőben” (ALUTk.) ~ *Kis-erdű* (Kapca). — 1881: *Kis gerind* (T. G.), 1864: *kis gerindi düllők* (Pesty) ~ *Kizs-gerind* (Göntérháza). — 1881: *Kis rét* (T. G.) ~ *Kis-rét* (Göntérháza). — 1864: *Kis rét* (Pesty), *Kis-réti* (T. La.) ~ *Kis-rét* (Lakos). — 1864: *Kisrét* (T. R.) ~ *Kis-rét* (Radamos). — 1894: *Kis járka* (T. D.), 1864: *Kisjárkai* (Pesty) ~ *Kis-járka* (Dobronak). — 1864: *Kis mező* (T. Zs.), *Kis mezei* (Pesty) ~ *Kis-mezzü* (Zsitkóc). — 1869: *Kisvölgy* (T. Cs.), „Szántó rét Kis völgy” (UT), 1910: *Kisvölgyi d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Kizs-vőgy* (Csente). — 1864: *Kopinya* (T. Gy.), *Kopinya irtás*, „mellyet régenten Kopinya nevezetű ember kezdte irtani, és innen vette eredeti nevét” (Pesty), 1885: *kopiniai* (Spitzer: i. h.) ~ *Kopinya* (Gyertyános). — 1864: *Korcsovina* (T. K.), *Korcsovina* (Pesty) ~ *Korcsovina* (Kapca). — 1860: *Korong, Korongi földek* (T. V.), 1910: *Korongi d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Korong* (Völgyifalu). — 1864: *Kóthimező* (T. K.) ~ *Koti-mezzü* (Kapca). — 1894: *Kövecses* (T. D.), 1864: *Kövecsesi* (Pesty), 1894: *Kövecsesi puszta parrag* (T. D.) ~ *Kövecsös* (Dobronak). — 1869: *Kulcsárrend* (T. Cs., UT), 1894: *Kulcsárrend* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48), 1885: *kulcsárrendi* (Spitzer: i. h.) ~ *Kucsár-rönd* (Csente). — 1864: *Kurtahegy* (T. L.), 1910: *Kurtahegy* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9) ~ *Kurta-hégy* (Lendva). — 1864: *Külső Bozzás* (T. R.) ~ *Küsü-Bozzás* (Radamos). — 1864: *Libalya* (T. La.), *Liballyai* (Pesty) ~ *Libola* (Lakos). — 1864: *Libenicza* (T. K.), *Libenica* „nevét az itt keresztül folyó libenicei pataktól vette” (Pesty), 1885: *libenicza* (Spitzer: i. h.), 1910: *Libenica patak* (Bellosics: i. h.) ~ *Libenic* (Kapca). — 1894: *Magyardéák* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48), 1913-ban lakott hely (Hnt.), 1869: *Magyardéaki fordulat* (T. Cs., UT), 1885: *magyardiáki* (Spitzer: i. h.) ~ *Magyardiják* (Csente). — 1864: *Magyarus* (T. Zs., ALUTk.) ~ *Magyarus* (Zsitkóc). — 1869: *Majorka* (T. Cs.), 1913-ban lakott hely (Hnt.), 1885: *majorkai* (Spitzer: i. h.), 1910: *Majorkai d.* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9), 1869: „Szőlő Majoriszka ... Legelő Majeriska” (UT) ~ *Majjerka* (Csente). — 1869: *Málihegy* (T. P.) ~ *Máli-hégy* (Pince). — 1869: *Malé hegy* (T. Cs.), „Rét Máléhegyen” (UT), 1885: *máléhegy* (Spitzer: i. h.), 1910: *Máléhegy* (Bellosics: i. h.), 1813-ban lakott hely (Hnt.) ~ *Máli-hégy* (Csente). — 1864: *Malom mögé* (T. R.) ~ *Malom mögé* (Radamos). — 1864: *Martonyek* (T. La.), 1885: *martonyak* (Spitzer: i. h.) ~ *Martinyek* (Lakos). — 1864: *Martontelek* (T. Zs.), *Martonteleki* (Pesty) ~ *Marton-telek* (Zsitkóc). — 1864: *Meldkorét* (T. R.),

1914: „Meláko nevezetű dülőlőjében van egy mocsár, amelybe -- a hagyomány szerint -- törökfutáskor egy szekér pénzt döntöttek” (Gönczi, GH. 85) ~ *Moláko-rét* (Radamos). 1858 72: *Méhvölgy, Mivölgy* (Pléb.), 1864: *Mélyvölgy dülő* (T. L.), „Szőlő, Pince és rét a Mélyvölgyi dülőben” (ALUTk.), 1910: *Mélyvölgy* (Bellosics: i. h.) ~ *Mi-vögy* (Lendva). — 1864: *Mélyvölgy* (ALUTk.), 1869: *Mélyvölgy* (T. Cs., UT.), 1885: *mélyvölgyi* (Spitzer: i. h.), 1910: *Mélyvölgy* (Bellosics: i. h.) ~ *Mi-vögy* (Csente). — 1869: *Mélyvölgyi erdő* (T.Cs.) ~ *Mi-vögyi-erdő* (Csente). — 1894: *Mesterházi rét* (T. D.) ~ *Mestér-házi-rét* (Dobronak). — 1864: „Szántó föld, rét, erdő és füzes a *Mura erdőn*” (ALUTk.), 1869: *Mura erdő* (T. P.) ~ *Mura-erdő* (Pince). — 1864: *Nagyátaly* (T. Ph.) ~ *Nagy-ától* (Petesháza). — 1813: *Nagybükkeggy* — lakott hely (Hnt.) ~ *Nagy-Bük-hégy* (Hosszúfalu). — 1864: *Nagyirtás* (T. La.), 1885: *nagyirtás* (Spitzer: i. h.), 1864: *Nagy irtási* (Pesty) ~ *Na-ritás* (Lakos). 1894: *Nagy járka, Nagyjárka dülő* (T. D.), 1864: *Nagyjarkai* (Pesty) ~ *Nagy-járka* (Dobronak). — 1864: *Narokatla* (T. La.), 1910: *Nagyrakotlás* (Bellosics: i. h.) ~ *Na-Rakatla* (Lakos). — 1864: *Nagy róna* (Pesty), *Nagyrónai* (T. H.), „Szántó és rét Kozmatüskei és *Nagyrónaiban*” (ALUTk.) ~ *Nagy-rónai* (Hídvég). — 1869: *Nagyvölgy* (T. P.) ~ *Nagy-vögy* (Pince). — 1864: *Allois* (T. La.), 1885: *ollóris* (Spitzer: i. h.), 1910: *Ollóris d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Ollaris* (Lakos). — 1864: *Ósik* (T15.), 1885: *ósik* (Spitzer: i. h.), 1910: *Ósiki d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Ósik* (Lakos). — 1914: „A nép szerint az *Ótár* vagy *Szent János-kútnál* a törökök 300 akó bort rejtettek el” (Gönczi, GH. 85) ~ *Zótár-kut* (Hosszúfalu). — 1869: *Óreghegy* (T. P.) ~ *Óreg-hégy* (Pince), — 1864: *Pacsola házi rét* (T. Hf.), „Rét a *Pacsola házi rétekben*” (ALUTk.), „*Potsola házi düllo* posványi helye miatt” (Pesty) ~ *Pacsola-házi-rét* (Hosszúfalu). — 1869: *Palina, Alsó Palina* (T. Cs., UT.), 1885: *palinai dülő* (Spitzer: i. h.), 1910: *Palinai d.* (Bellosics: i. h.), *Palina* (Csente). — 1864: *Pálszilvás* (T. La.), 1885: *pálszilvás* (Spitzer: i. h.), 1910: *Pálszilvás* (Bellosics: i. h.), 1864: *Pálszilvási* (Pesty) ~ *Pá-szivás* (Lakos). — 1888: *Paphegy* (Pléb.), 1894: *Paphegy* (T. D.), 1864: *Paphegyi szőlő* (Pesty), 1910: *paphegyi* (Pléb.) ~ *Pap-hégy* (Dobronak). — 1892, 1907: *Pinczemajor* (Hnt.) ~ *Pince-major* (Pince). — 1869: *Porgárallyja* (T. P.) ~ *Porgár alla* (Pince)., — 1860: *Ráczhegy* (T. V.), 1894: *Ráchegy* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48) ~ *Rác-hégy* (Völgyifalu). — 1864: *Reketyés* (Pesty) ~ *Rakatla* (Hídvég). — 1894: *Rétek alja* (T. D.), 1864: *rétekaljai* (Pesty) ~ *Rétek alla* (Dobronak). — 1864: *Róka lyuk* (Pesty), 1910: *Rókaljuk* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9) ~ *Róka-lik* (Kapca). — 1864: *Simonirtás, Simon irtás* (T. Ph.), „Szántó a *Simonirtásban*” (ALUTk.) ~ *Simon-ritás* (Petesháza). — 1864: *Siposut* (T. Ph.) ~ *Siposut* (Petesháza). — 1864: *Széczi* (T. La.), *Szöczei* (Pesty), 1885: *széczi dülő* (Spitzer: i. h.) ~ *Széci* (Lakos). — 1864: *Szeg* (T. La.), „Szántó, rét és legelő a Zsibut, szél szeg mura és szakasztásban” (ALUTk.), *Szegföldi* (Pesty), 1910: *Szegi d.* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9) ~ *Szég* (Lakos). — 1864: „Szántó és sűrű a *Szegvölgyen*” (ALUTk.), *Szegvölgyi* (T. Hf.) ~ *Szeg-vögy* (Hosszúfalu. — 1864: *Szegcserta* (T. H.), 1930: „Szántó a *Szegcserta dülőben*” (Pléb.), 1910: *Szegcsertai rét* (Bellosics: i. h.) ~ *Szék-csërta* (Hídvég). — 1864: *Szegcserta* (T. Hf.), „Rét a *Szegcserta dülőben*” (ALUTk.), 1910: *Szegcsertai rét* (Bellosics: i. h.) ~ *Szék-csërta* (Hosszúfalu). — 1864: *Széliáb*

(T. Gy.) ~ Szélláb (Gyertyános) 1804: Szélláb (T. R., Pesty), 1885: szélláb (Spitzer: i. h.) ~ Szélláb (Kapca). 1804: Szélmező (T. D.), 1804: Szélmezei (Pesty), 1894: Szélmezőség (T. D.) ~ Szél-mező (Dobronak). — 1864: Szénégető, Szénégetői (T. H.), „Erdő a Szénégető dűlőben” (ALUTk.), „Szénégetői fordulat írtás alkalmával szénégető kemence lehetett, amelytől eredetét veheti” (Pesty), 1885: szénégetői (Spitzer: i. h.), 1913: Szénégető — lakott hely (Hnt.) ~ Szenyőgetű (Hosszúfalu). — 1864: „Szőlő és rét a Szt. Háromságlábnál” (ALUTk.), 1888: Szentháromságláb (Pléb.), 1864: Szt. Háromságláb dűlő (T. L.), 1930: „Szőlő, pince és rét a Szentháromság lábnál” (Pléb.), Szentháromság-láb (Lendva). — 1860: Sziódió (T. V.) ~ Szijudu (Völgyifalu). — 1864: Szorkolicza (T. La., Pesty) ~ Szorkolica (Lakos). — 1864: Szőke cserta (T. H.) ~ Szőkecserta (Hídvég), — 1869: Telek (T. P.) ~ Telek (Pince). — 1864: Telek alja (T9.), telekaljai dűlők (Pesty) ~ Telek alla (Kámaháza). — 1894: Telekföld (T. P.), 1864: Telekfeli (Pesty) ~ Telek-föd (Dobronak). — 1914: Temetűutca (Gönczi, GH. 85) ~ Temetű ucca (Hosszúfalu). — 1867: Ternóczi (T. P.) ~ Ternuci (Pince). — 1860: Ternoczi (T. V.) ~ TERNUCI (Völgyifalu). — 1864: Tilalmas (T. Zs.), Tilalmasi (Pesty) ~ Tilamos (Zsitkóc). — 1864: Tilalmas (T. Zs.), Tilalmasi (Pesty) ~ Tilamos (Zsitkóc). — 1864: Tófenek (T. La.), Tófeneki (Pesty), „Szántóföld és rét a ... tófeneki ... dűlőkben (ALUTk.) ~ Tó-fenek (Lakos). — 1864: Tóköz (T. Gy.), „Tóköz mely dűllő a régi muraágya által vétetik körül” (Pesty), „Rét a Tóköziben” (ALUTk.), 1885: tóközi (Spitzer: i. h.) ~ Tó-köz (Gyertyános). — 1864: „Rét a Topolyfában” (ALUTk.), Topolyfai (Pesty), 1910: Topolafai d. (Bellosics: i. h.) ~ Topolafa (Kót.) — 1864: Töllös (T. K., Pesty), „Rét a Töllösiben” (ALUTk.), 1910: Töllesi d. (Bellosics: i. h.) ~ Töllös (Kapca). — 1864: Töllösalya (T. La.) ~ Töllös alla (Lakos). — 1864: Tölös (T. R.) ~ Töllös (Radamos). — 1854: Tüske írtás (T. OL.), 1863: a tüskeirtási (Pléb.), 1910: Tüskeirtás (Bellosics: i. h.), 1864: Tüskeirtási dűlő (T. L.), „Legelő a Tüskeirtási dűlőben” (ALUTk.), 1930: „Szántó, rét, a Tüskerítésben” (Pléb.) ~ Tüske-ritás (Lendva). — 1914: Tüskeszer (Gönczi, GH; 85) ~ Tüske szér (Dobronak). — 1864: Uj hegy (T. L.) ~ Uj-hégy (Lendva). — 1864: Ujhegy (T. Hf.), „Ujhegy ez legújabban irtott ki és onnan veszi eredeti nevét is” (Pesty), 1913-ban lakott hely (Hnt.) ~ Uj-hégy (Hosszúfalu). — 1864: Uj írtás (Pesty), Gerind — fekete erdő és Ujirtásban (ALUTk.) ~ Uj-ritás (Kapca). — 1864: Ujirtás (T. Ph.), „Szántó az Ujirtásban” (ALUTk.) ~ U-ritás (Petesháza). — 1860: Urrét (T. V.) ~ U-rét (Völgyifalu). — 1864: „Szőlő és rét az Ujtemető rendben” (ALUTk.), 1888: Uj temetőrend (Pléb.), 1864: Ujtemetőrendi dűlő (T. L.) ~ Uj-temetű-rénd (Lendva). — 1854: Varasdi (T. OL.), 1863: városdi (Pléb.) ~ Varazsdi (Lendva). — 1864: „Rét a Városi rét dűlőben” (ALUTk.), Városi réti dűlő (Pesty) ~ Városi-rét (Dobronak). — 1864: Vásártér (ALUTk.) ~ Vásártér (Dobronak). — 1864: Vodovicza (T. K.), „Alsó Kis erdő vagy Vodovica posványos, vizenyős hely miatt hivatik Vodovicának vend nyelven, mivel vodovica vend név vizenyőset jelent” (Pesty) ~ Vodovica (Kapca). — 1894: Vonyói rét, Vonyói II. dűlő, Vonyui rét III. (T. D.) ~ Vonyuji-rét (Dobronak). — 1864: „Erdő, sarnyítás és határut a Völgyi pusztában” (ALUTk.) ~ Völgyi-puszt (Völgyifalu).

1804: *Zátouy* (T. Gy.) ~ *Zátou* (Gyertyános). 1858 72: *Oknyak* (Pléb.), 1869: *Zoknyak* (T. Cs., UT.), 1913-ban lakott hely (Hnt.), 1885: *zoknyaki* (Spltzer: i. h.), 1910: *Zoknyaki d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Zoknyak* (Csente). 1863: „A Czizolai malom felől levő szabadtért eső *Zuggónál* helyzett Csösz lakályhoz” (Pléb.), 1864, 1869: Csözlak a *Zugónál* (T. Cs., ALUTk., UT.) ~ *Zuggu* (Csente). — 1864: „Szántó, rét és legelő a *Zsibut* szélszeg, mura és szakaszlásiban . . . Szántó föld és rét a . . . *zibuti* . . . dülőkben (ALUTk.), *Zibuti* (Pesty), 1910: *Zsibuti d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Zibut* (Lakos).

Alaki — szerkezeti módosulások, változások: Ebben a csoportban számos altípust különíthetünk el. A történeti és jelenlegi név között olykor csak a nyelvtani szerkesztettség vagy szerkesztetlenség fokában van eltérés, máskor az alapelem szerepű utótag vagy megkülönböztető előtag megléte és hiánya stb. hoz létre altípust. Mint már hangsúlyoztam, az e csoportba sorolt névpárok egyikének-másikának létrejötte sok esetben a történeti forrás sajátágaival magyarázható, különválasztásokat azonban — a valóság esetleges meghamisításának veszélye miatt — nem végezhettem el. Könnyen lehetséges ugyanis, hogy más névpárok, a még ingadozó használatnak a szemléltetői, vagyis a földrajzi nevek még forrongó, saját alakjukat kereső, átmeneti állapotban vannak (illetőleg voltak).

— A) *Eltérő nyelvtani-nyelvi viszonyt kifejező névváltozatok (alakváltozatok):*

1. *Birtokos jelzős és névutós szerkezet szembenállása:* 1910: *Bago alatti d.* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9) ~ *Bagu alla* (Völgyifalu). — 1869: *Két ut között* (T. Cs., UT.), 1889: „*két út közti fordulatban fekvő*” (Pléb.), 1910: *Kétutközi d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Két ut-köz* (Csente). — 1863: „*a Málé hegy alatti*” (Pléb.), 1864: „*Szántó Málehegy alatt*” (ALUTk.), 1869: *Málé hegy alatt* (T. Cs., UT.) ~ *Máli-hegy alla* (Csente), — 1860: *Temető fölött* (T. V.), 1910: *Temetőföldi d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Temetü föle* (Völgyifalu).

2. *Jelölt és jelöletlen birtokos szerkezetek szembenállása:* 1894: *Bánffy-kutja* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48) ~ *Bánfi-kut* (Lendva). — 1860. *Kaszáskert* (T. V.), 1910: *Kaszáskert* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9) ~ *Kaszás kertye* (Völgyifalu). — 1854: *Muramellék* (T. OL.), 1863: „*végre a mura melléki szántó föld*” (Pléb.), 1864: *Muramelléki dülő* (T. L.), „*Szántó és a rét a Mura melléki dülőben*” (ALUTk.) ~ *Mura mellike* (Lendva). — 1860: *Tamáskut, Tamáskuti völgy* (T. V.), 1913: *Tamáskut* — lakott hely (Hnt.) ~ *Tomás kuta* (Völgyifalu). — 1869: *Telekláb* (T. P.) ~ *Telek lábgyo* (Pince).

3. *Egyes és többes számú alapelemek szembenállása:* 1894: *Bologos, Bologosi földek* (T. D.), 1864: *Bologosi dülő* (Pesty), „*Alsó Lendvai Uradalomhoz tartozó rét alsó Bologosi dülőben*” (ALUTk.) ~ *Bologosi-föld* (Dobronak). — 1869: *Felső rétek* (T. Cs., UT.) ~ *Fősü-rét* (Csente). — 1864: *Hajdinás* (T. Ph.), *Hajdináskert* (T. Ph.), „*Szántó a Hajdináskertiben*” (ALUTk.) ~ *Hajdinyások* (Petesháza). — 1869: *Palinai rétek* (T. Cs., UT.) ~ *Palinai-rét* (Csente).

4. *Egyes és többes számú megkülönböztető elemek szembenállása:* 1854: *Kerti szőlő alla* (T. OL.), 1863: *Kerti szőlő aljai* (Pléb.), 1888: *Ker-*

ti szőlő alja (Pléb.), 1930: „Szántó a Kertészölő alján” (Pléb.) ~ Kertészölők alla (Lendva). 1864: Rétaalja (T. Kh.) ~ Rétekek alla (Kámaháza).

5. -i melléknévképzős és képzőtlen megkülönböztető elemek szembenállása: 1860: Buda völgy (T. V.) ~ Budaji-völgy (Völgyifalu). — 1864: Halászkut (T. La.), Halászkuti (Pesty) ~ Halászi-kut (Lakos).

6. -i melléknévképzős megkülönböztető, egyes és többes számú alapelemek szembenállásai: 1869: Hargasi földek (T. Cs.), „Szőlő, rét Horgási földek” (UT.) ~ Hargas-föld (Csente). — 1864: Pusztai rétekek (T. Rh.) ~ Pusztarét (Kámaháza).

7. Egyes és többes számú, illetőleg -i melléknévképzős és képzőtlen alakok szembenállása: 1864: „Kert és szántóföld az Irtásoki dűlőben” (ALUTk.), 1869: Irtásoki (T. P.) ~ Irtás (Pince). — 1864: Kastélyi (Pesty), Kastélyi dűlő (T. Kh.) ~ Kastélok (Kámaháza).

B) Névszerkezetbeli változások: A földrajzi nevek alakjában sokféle ingadozás tapasztalható. A változások érinthetik az alapelemeket és a differenciáló tagokat egyaránt, ezáltal más jelentésvonatkozású, illetőleg jelentéstani típusba tartozó névpárok jöhetnek létre. A történeti szemlélet alapján a régebbi és mai adatok szembenállásait vizsgálva, a nevek bővülésének, kiegészülésének és fordítva, szűkülésének, rövidülésének vagyunk szemtanúi.

1. Az alaptag váltakozása: 1910: Csigáskuti d. (Bellosics: i. h.) ~ Csigás-er (Bánuta). — 1910: Dombi d. (Bellosics: i. h.) ~ Dombi-tábla (Gyertyános). — 1864: „Legelő a Feketeviz alatt” (ALUTk.), „Csapás és gáttöltés a Feketeviz mellett” (uo.). „Rét a Kopinyamellékiben a Fekete-éren túl” (uo.) ~ Fekete-jér (Lakos). 1864: Holtói (T. Hf.), „Szántó a Holtói dűlőben” (ALUTk.), „Holtói irtás egy bereg mellett fekszik, legkésőbb csapoltatott le, hajdan holtónak hívták” (Pesty), 1914: Holtói dűlő (Gönczi, GH. 29) ~ Hótuji-rét (Hosszúfalu). — 1864: Hosszu dűlő (Pesty), 1881: Hosszú dűlő (T. G.) ~ Hosszi-föd (Göntérháza) — 1885: kapitánydűlő (Spitzer: i. h.), 1894: Kapitány dűlő (Bellosics: Nyr. XIV, 144) ~ Kapitán-lap (Lendva). — 1864: Kothi dűlő (Pesty), „Szántóföld Koti dűlőben” (ALUTk.), 1888: Kotti (Pléb.), 1894: Koti földek (T. D.), 1910: Kóti (Pléb.) ~ Kóti-föd (Dobronak). — 1864: Koothi földek „Kóth helység mellett lévén, azért neveztetik így” (Pesty), 1910: Kóti föld (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9) ~ Kóti-köz (Kapca). — 1860: Laci föld, Laci rét és bokros (T. V.), 1864: „Szántó Lacziföld... Rét és legelő Laczi rét és bokros” (ALUTk.) ~ Laci-hégy (Völgyifalu). — 1864: Lapácsi dűlő (ALUTk.), Lapácsi (T. B., Pesty) ~ Lapácsi-rétekek (Bánota). — 1854: Lendva Fluss (T. OL.) ~ Léndva-patak (Lendva). — 1864: Majormellék (T. Gy.), „Szántó és rét a Major mellékiben” (ALUTk.) ~ Majjori-tábla (Gyertyános). — 1864: Marton irtási (Pesty) ~ Márton-rét (Lakos). — 1864: „Szántóföld és rét a muramelléki dűlőben” (ALUTk.), 1885: muramellék (Spitzer: i. h.) ~ Mura-gát (Lakos). — 1864: Pázsit dűlő (T. Zs.), Pázsiti (Pesty) ~ Pázsiti-föd (Zsitkóc). — 1858 — 72: Szent Háromsági kerület (Pléb.), 1885: szentháromsági (Spitzer: i. h.) ~ Szentháromsági-fordulat (Lendva). — 1864: Sziget dűlő (T. L.), 1863: szigeti (Pléb.) ~ Sziget-mezzü (Lendva).

2. Az alapelem (értelmező) elmaradása: 1864: Alsó Bömhéc dűlő (T. L.) ~ Alsó-Bömhéc (Lendva). — 1860: Bagóhegy (T. V.), 1810: Bagó-

hegy (Bellosics: i. h.), 1913: *Hagolyhegy* lakott hely (Hnt.) ~ *Hagu* (Völgyifalu). — 1864: „Belső-réti föld... Rét Belső réti föld új úton alul” (ALUTk.), *Belső réteki dűlő* (Pesty), 1894: *Belső-rétek* (T. D.) ~ *Besü-rét* (Dobronak). — 1869: *Bükk hegy* (T. Cs., UT.) ~ *Bükk* (Csente). — 1860: *Cigolai malom* (T. V.), „udvar és kert *Czigolai malomban*” (ALUTk.), 1910: *Csigolai d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Cigola* (Völgyifalu), — 1864: *Czilónai dűlők* (Pesty) ~ *Cilona* (Zsitkóc). — 1864: *Disó írtási* (Pesty) ~ *Disu* (Lakos). — 1864: *Felső-Bömhéc dűlő* (T. L.) ~ *Felső-Bömhéc* (Lendva). — 1864: *Góriczai fordulat* (T. R.), „*Góriczai dűlő* azért, mivel *Dombos* helyen fekszik” (Pesty) ~ *Gorica* (Radamos). — 1864: *Góriczai dűlő* (T. Zs.), *Góriczai* (Pesty) ~ *Gorica* (Zsitkóc). — 1864: *Gyigyerszeg* (T. La.), *Jégerszegi* (Pesty), 1885: *gyégerszeg* (Spitzer: i. h.), 1910: *Gyegerszeg* (Bellosics: i. h.) ~ *Gyégér* (Lakos). — 1869: *Hegyván birtok* (UT.) ~ *Hégyvamos* (Csente). — 1864: *Helyrét végében* (T. Ph.) ~ *He-rét* (Petesháza). — 1864: *Ivánkóczy dűlő*, *Ivánkoczi dűlő* (T. L.), 1854: *Ivankocz* (T. OL.), 1863: *ivánkóczy* (Pléb.), 1894: *Ivánkoci d.* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48) ~ *Ivánkóc* (Lendva). — 1864: „*Erdő és rét Kálmán rét*” (ALUTk.), 1869: *Kálmán rét* (T. Cs., UT.), „*Rét Kálmáni rétek*” (UT.) ~ *Kámán* (Csente). — 1894: *Kismalom dűlő*, *Kismalomi* (T. D.) ~ *Kis-malom* (Dobronak). — 1863: „*a korongi urasági rétnék*” (Pléb.), 1864: „*Rét Korongi rét*” (ALUTk.), 1869: *Korongi rét*, *Korongi rétek* (T. Cs., UT.) ~ *Korong* (Csente). — 1854: *Korosicz teleki* (T. OL.), 1863: *korosicz* (Pléb.), 1864: *Korosicz dűlő* (T. L.) ~ *Korosics* (Lendva). — 1864: *Macsolairét* (T. Hf.), „*Mocsolai dűllő* mely *mocsáros* fekvésénél fogva *mocsolának* hívják” (Pesty), „*Rét a Macsolai dűllőben*” (ALUTk.) ~ *Macsala* (Hosszúfalu). — 1860: *Macsolai* (T.V.), 1910: *Mocsolai d.* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9) ~ *Macsala* (Völgyifalu). — 1864: *Major melletti, a Major körüli* (T. Ph.), „*Szántó, rét Major melletti... Szántó és rét a Major körüli dűllőben*” (ALUTk.), 1910: *Majorkörüli d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Majjor* (Petesháza). — 1864: *Prészikai legelő*, (T. Zs.) ~ *Prészika* (Zsitkóc). — 1864: *Rakatlási dűllők* (Pesty) ~ *Rakatlás* (Lakos). — 1894: *Szelicsai földek* (T. D.), 1864: *Szeliczai* (ALUTk.), *Széliscsi* (Pesty), 1914: *Széliscza* (Gönczi, GH, 85) ~ *Szélisca* (Dobronak). — 1869: *Szücs eleje* (T. Cs., UT.), 1885: *szücs eleje* (Spitzer: i. h.), 1910: *Szöcs eleje d.* (Bellosics: i. h.), 1913: *Szücs eleje* — lakott hely (Hnt.) ~ *Szücs* (Csente). — 1864: *Telekalja* (T. La.), *Teleki* (Pesty) ~ *Telek* (Lakos). — 1864: *Törvényfa dűlő* (T. L.), 1863: *törvényfai* (Pléb.), 1910: *Törvényfai d.* „*Lendván hajdan a mai Törvényfai d. helyén akasztottak*” (Bellosics: i. h.) ~ *Törvényfa* (Lendva). — 1885: *tüskeirtás* (Spitzer: i. h.) ~ *Tüske* (Csente). — 1860: *Vizfeneki rét* (T. V.), 1864: „*Rét Vizfeneki*” (ALUTk.) ~ *Visz-fenek* (Völgyifalu). — 1894: *Zsibek alja*, *Zsibekaljai dűlő* (T. D.) ~ *Zsibek* (Dobronak).

3. Az *-i* képzős és képzőtlen formák szembenállása: Az idetartozó (idesorolt) nevek között az a különbség, hogy a jelenlegi alapformával szemben a történeti adat *-i* képzőt tartalmaz, s ezzel másik alaptagra, illetőleg ennek elmaradására mutat. — 1869: *Andai* (T. P.) ~ *Anda* (Pince). — 1864: *Bükolczy* (T. Zs.), „*Szántóföld Bükölei*” (ALUTk.) ~ *Bükölle* (Zsitkóc). — 1864: *Csepelesi* (Pesty) ~ *Csepeles* (Dobronak). — 1864: „*a Csóri helyföldek mellett*” (Pléb.), 1864: „*Szántó és rét Csóri*” (ALUTk.), 1869: *Csori* (T. Cs.) ~ *Csór* (Csente). — 1888: *Ladeczi* (Pléb.),

lán azonos vele 1804: *Kerti dülők* (Pesty) ~ *Düllők* (Dobronak). — 1809: *Felső kúti* (T. P.) ~ *Fösü-kut* (Pince). — 1804: *Gáji* (Pesty), 1894: *Gáji* (T. D.) ~ *Gáj* (Dobronak). — 1864: *Gál irtási* (Pesty) ~ *Gá-ritás* (Lakos). — 1869: *Hegyfői* (T. P.) ~ *Héty-föl* (Pince). — 1869: *Hosszútüskei* (T. P.) ~ *Hosszi-tüske* (Pince). — 1869: *Lazi* (T. Cs.), *Lazy* (UT.), 1910: *Lázi d.* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9) ~ *Láz* (Csente). — 1863: *mogyorósi urasági rét* (Pléb.), 1864: *Mogyorósi* (T. Hf.), „*Szántó és rét Magyarósi-ban*” (ALUTk.) ~ *Magyarus* (Hosszúfalu). — 1864: *Mikolai* (Pesty) ~ *Mikola* (Dobronak). — 1864: *Nagymezei* (T. Gy.), „*Szántó és rét a Nagymezeiben*” (ALUTk.) ~ *Nagy-mezü* (Gyertyános). — 1888: *Bologosi nyugati* (Pléb.), 1910k: *bologos nyugati* (Pléb.) ~ *Nyugad-Bologos* (Dobronak). — 1864: *Palinai* (T. La., Pesty) ~ *Palina* (Lakos). — 1864: „*Szántóföld és rét a Pataki dülőben*” (ALUTk.), 1869: *Pataki* (T. P.) ~ *Pataka* (Pince). — 1864: *Preszikai* (Pesty) ~ *Prészika* (Dobronak), — 1864: *Rét-szegi* (T. Ph., ALUTk.) ~ *Réc-cög* (Petesháza). — 1869: *Sártüskei* (T. P.) ~ *Sár-tüske* (Pince). — 1864: *Teleki* (T. Hf.), „*Szántó és rét a Teleki dülőben*” (ALUTk.), 1930: „*Szántó, rét a Teleki dülőben*” (Pléb.) ~ *Telek* (Hosszúfalu). — 1869: *Telekszerű*, *Telek rendű*, *Telekek* (T. Cs.), *Telekszeri* (UT), 1910: *Telekszeri d.*, *Teleki d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Telekször* (Csente). — 1869: *Ültetési* (T. P.) ~ *Ütetis* (Pince), — 1864: *Számotsai* (Pesty) ~ *Zamocsa* (Lakos).

4. *Utótaggal való bővülés*: 1864: *Törvény kert* (T. Kh.), „*Szántó és rét Törvény kertiben*” (ALUTk.) ~ *Törvin-kerti-düllü* (Kámaháza). — 1864: *Bükk allai* (Pesty) ~ *Büköllei-erdü* (Zsitkóc). — 1854: *Dobrai, Felső és alsó dobra* (T. OL.), 1863: *Dobrai* (Pléb.), 1864: *Dobra dülő* (T. L.), 1888: *Dobra* (Pléb.), 1910: *Dobra d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Dobrai fődek* (Lendva). — 1864: „*Sűrű a Felsőki dülőben*” (ALUTk.), 1869: *Felsőki* (T. P.) ~ *Fesök-rét* (Pince). — 1864: *Füzesi* (Pesty), 1885: *füzesi* (Spitzer: i. h.), 1910: *Füzesi d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Füzesi-rétek* (Kot.). — 1913: *Ginyócz* ~ *lakott hely* (Hnt.) ~ *Kinyuci-erdü* (Radamos). — 1864: *Mekkai* (Pesty), „*Szántó a Mekkaiban*” (ALUTk.) ~ *Mékaji-főd* (Kót). — 1864. *Muricai* (Pesty), 1885: *muriczai* (Spitzer: i. h.), 1910: *Murica d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Móricai* (Kót). — 1881: *Nagy árok* (T. G.) ~ *Nagy-ároki-főd* (Göntérháza). — 1894: *Parti* (T. D.) ~ *Parti-főd* (Dobronak). — 1914: *Patakszer* (Gönczi, GH. 85) ~ *Patak szeri ut* (Dobronak). — 1864: *Szigeti* (Pesty), „*Rét és berek a Szigetiben*” (ALUTk.), 1910: *Szigeti d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Szigeti-főd* (Kót). — 1864: *Teleki* (T. B.), *telekvégi* (Pesty) ~ *Teleki-főd* (Bánuta). — 1885: *temetői* (Spitzer: i. h.) ~ *Temeteji-tábla* (Hidvég). — 1864: *Temetői* (Pesty) ~ *Temetüji-főd* (Kót). — 1864: *Vadkert dülő* (T. L.), 1910: *Vadkert*, „*A lendvai dombvidék egy völgye, közel a lendvai várhoz, mely hajdan a Bánffyknak erdővel borított vadaskertje volt*” (Bellosics: i. h.) ~ *Vat-kerti-szőlő* (Lendva).

5. *Differenciált és differenciálatlan névpárok szembenállása*: 1881: *Füzes* (T. G.) ~ *Kis-füzes* (Göntérháza). — 1864: *Doláncz és Pizván* (T. Hf.), „*Legelő a Doláncz és Pizván dülőkben*” (ALUTk.) ~ *Kizs-Dolac, Nagy-Dolac*, (Hosszúfalu). — 1907: *Gyertyánosi major* (Hnt.), 1913: *Zalagyertyánosi major* (Hnt.) ~ *Major* (Gyertyános). — 1864: *Máli parrag* (T. Cs., UT.) ~ *Parag* (Csente). — 1864: *Nagymező* (T. La.), *Nagymezei*

(Pesty) ~ *Rövíd-Naggy-mezsü, Hosszi-Naggy-mezsü* (Lakos). 1860: *Víz-köz* (T. Cs.) ~ *Hosszi-Víz-köz, Rövíd-Víz-köz* (Csente). 1864: *Alsó és Felső Ujtomás dülő* (T. L.), talán idevonható 1894: *Tamáskut* (Bellosics Nyr. XXIII, 48) ~ *Uj-Tamás* (Lendva). --- 1860: *Vágás* (T. V.) ~ *Uj-Vágás* (Völgyifalu).

6. *Egyéb szembenállások a névpárokban*: 1910: *Alsószigeti d.* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9) ~ *Sziget-mezsü* (Petesháza). — 1854: *Bakó alla* és törvényfai (T. OL.), 1863: *bakó aljai* (Pléb.), 1864: *Bakó aljai dülő* (T. L.), *Felső és Alsó Bakó aljai dülő* (T. L.), 1885: *bakóaljai* (Spitzer: i. h.), 1894: *Bakoalla* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48) ~ *Alsó-Bakó, Felső-Bakó* (Lendva). — 1864: *Felső hegyi szőlő* „messze terjedő kilátással és jó italú borokkal kedveskedik, ahol a hegy alatt egy kőből álló forráskut van” (Pesty) ~ *Fösü-hegyi-hosszi-szőlő* (Dobronak).

C) *Eltérő szemléletet tükröző névpárok*: Az idetartozó nevek megalkotásában az elnevező közösség ugyanannak a földrajzi objektumnak más-más sajátságát vette figyelembe. A párhuzamos névadásnak mindkét típusára találunk példákat, vagyis megemlíthetünk két nyelven belüli és egy nyelven belüli párhuzamos neveket egyaránt (vö. tőlem HITK. 18. sz. 18—21), továbbá előfordul a többszörös névadásra valló szembenállás is (vö. uo.). — 1881: *Hosszu lapáczi, Lapáczi dülő* (T. G.), 1864: „Szántó föld s Rét a Lapáczi dülőben” (ALUTk.) ~ *Alsó-Lapác, Fösü-Lapác* (Göntérháza): korábban mérete, ma helyzete alapján differenciálják a területet. — 1864: *Telekalja* (T. R.) ~ *Besü-telek* (Radamos); párhuzamos névadás eltérő nyelvi megformálással: mindkét név azt fejezi ki, hogy a Teleknek ez a része a belterülethez közelebb van. — 1864: *Bükkerdő* (T. Hf.) ~ *Bük-hegyi-erdő* (Hosszúfalu). — 1860: *Cseralatti* (T. V.), 1910: *Cseralatti telek* (Bellosics: i. h.) ~ *Cser-ódal* (Völgyifalu); párhuzamos névpár: mindkettő a terület helyzetére utal. — 1864: *Cserneczpatak* (Pesty) ~ *Fekete-jér* (Kapca): a történeti adat előtagja a magyar név szláv nyelvi értelmi megfelelője. — 1864: *Ház előtti* (T. H.), *ház előtt* vagy *Füves ut* (Pesty) ~ *Házi-rét* (Hídvég); kettős névadás: a történeti adat helyzetet viszonyít, a mai pedig ezenkívül a művelési módra is utal. — 1894: *Hegyek közt* (T. D.) ~ *Hégy-ódal* (Dobronak). — 1864: *Nagy irtás* (T. R.), „*nagyirtási* ebbe pedig nagyon irtottak, innét vette nevét” (Pesty) ~ *Hosszi-ritás* (Radamos): az előtagok egymás szinonimái, párhuzams névpárt alkotnak. — 1864: *Lendva folyam* (ALUTk.) ~ *Kis-ájás, Nagy-ájás* (Völgyifalu): az új nevek a folyó csatornázott ágaira utalnak. — 1864: *Kishid föli és aljai dülő* (Pesty), 1894: *Kishidi* (T. D.) ~ *Kis hidi-föld* (Dobronak): az első történeti adat formái még inkább csak megjelölések. — 1864: *Bördeczi rét* (T. R.) ~ *Besü-Bördec, Kösü-Bördec* (Radamos): újabban helyzete alapján differenciálják a területet. — 1864: *Lendva folyam* (ALUTk.), 1869: *Lendva folyam* (UT.) ~ *Nagy-Ájás* (Csente): az új név a folyó szabályozott állapotára vonatkozik. — 1854: *Sztjanos felett* (T. OL.) ~ *Népomuki Szent János-szobor* (Lendva): a történeti név helyzetviszonyító funkciójú, a jelenlegi csak a szoborra vonatkozik. — 1864: *a Muránál, Mura erdő, a Murántuli, Murára dülő* (T. Ph.), „*Szántó és rét a Muránál dülőben*” (ALUTk.), „*Szántó, rét, legelő, bozót, csárda, erdő, kerülőház és Majorhely a Murára dülőben*” (ALUTk.) ~ *Mura-parti-tábla* (Petesháza): a történeti adatok még a név

megállapodatlanságát szemléltetik. — 1864: *Nagyréti* (T. Gy.), 1864: *Nagyréti dűllő*, „legtöbb földjük itt van a lakosoknak, azért hívják *nagyréti dűllőnek*” (Pesty), 1910: *Nagyréti-alsó d.* (Bellosics: i. h.) ~ *Nagy-mezsüji-rét* (Gyertyános). — 1864: „Erdő, rét, legelő és erdő a Gerind *Fekete erdő* és Ujirtásban” (ALUTk.), *Fekete erdő*, „itten Csernec patak folyik keresztül, ezen nevezett dűlő és erdő végén a Lendva vízával egyesül” (Pesty) ~ *Ósu-erdő* (Kapca): az új nevet az erdő helyzetéről alkották. — 1885: *pusztai dűlő* (Spitzer: i. h.) ~ *Pusztta* ~ *Pusztta-mellick* (Lakos). — 1864: *Teleki dűlő* (Pesty), 1881: *Telek föld* (T. G.) ~ *Telek alla* (Göntérháza): a történeti adatok értelmezősek, az új helyzetviszonyítást fejez ki. — 1864: *Tómellék* (Pesty), 1885: *tófenék* (Spitzer: i. h.) ~ *Tó-felü* (Kót).

— D) *Bizonytalan azonosítások*: Vannak olyan földrajzi neveink, amelyeknek egymásra vonatkoztatása, egymáshoz tartozása kétséges. A dűlők lokalizálásbeli bizonytalansága, a névformák eltérő volta, az objektumok részének és egészének szembenállása a névpárokban mind olyan tényező, mely megkövetelte ennek az altípusnak a felvételét. Néhány esetben pedig a mai hagyomány, a dűlő mai és egykori állapotára vonatkozó ismeretek nyomán vontunk itt össze egymástól nyelvi megformálásukban teljesen különböző alakokat. — 1864: *Bánutai uton alól*, *Bánotai uton felül* (TH., ALUTk.) ~ *Bánotai út* (Hídvég): a történeti adatok inkább csak megjelölések, körülírások. Ma az út szomszédságában levő földek más neveket viselnek. — 1864: *Kereszt dűlő*, *Kereszt dűlői út* (TZs.), *Keresztfai tábla* (Pesty), „Szántóföld *Kereszt dűlő*... *kereszt dűlő mellett*” (ALUTk.) ~ *Fa-képi-föd* ~ *Fa-képi-mezü* (Zsitkó): valószínű, hogy mindkét név ugyanarra a keresztfára utal. — 1864: *Gyulai* (Pesty) ~ *Gyóla* (Dobronak): a nevek hangzásbeli eltérése kétséges teszi az azonosítást. — 1864: *Házülési* (THf.) ~ *Házi-réti* (Hosszúfalu): a lokalizálás szerint egyformán a közeli házakról nevezték el őket. — 1864: *Belső hely*, „konyha és gyümölcsös kertek” (Pesty) ~ *Kerti-födek* (Kót): Pesty adatközlőjének megjegyzése alapján vonatkoztathatók egymásra. — 1869: *Kenderföldek* (TCs., UT.), 1910: *Kenderes* (Bellosics: i.h.) ~ *Kis-rét* (Csente): a kendertermesztés elhagyása után új névadó alapján jött létre a mai név. — 1864: *Kis-erdő* (TK.), *Kis erdő* (Pesty) ~ *Kis-ritás* (Kapca): azonos helyre lokalizálható. — 1864: *Korén* (Pesty) ~ *Kóruk* (Lakos): Pesty adata talán elírás. — 1864: *Felső erdő* (Pesty), 1894: *Erdő alja* (TD.) ~ *Dobronaki-erdő* ~ *Küsü-erdő* (Dobronak): azonos helyre lokalizálható. — 1864: „Rét *Ledeiczai rét* dűlőben” (ALUTk.) ~ *Ládéc* (Dobronak): hasonló hangzásuk nyomán talán egymáshoz tartoznak. — 1864: *Malom csatorna* (ALUTk.) ~ *Malom út* (Völgyifalu): talán ugyanaz a malom volt a névadó. — 1864: *Alsó nagy réti* (T.Ph.), „Szántó, rét *Alsónagyréti*, dűlőben” (ALUTk.) *Nagy-Ritás* (Petesháza): azonos helyre lokalizálódnak. — 1864: *Nagy réti* (Pesty, ALUTk.), 1881: *Nagy rét* (T.G.) ~ *Naty-füzes* (Göntérháza): azonos helyre lokalizálható. — 1864: *Szényföld* (Pesty) ~ *Szenyögetü* (Lakos): jelentésbeli rokonságuk alapján. — 1864: *Malom föle* (T.R.) ~ *Szomi-móna* (Radamos): talán ugyanaz a malom volt a névadó. — 1864: *Kis tói* (T.Ph.), „Rét és szántó és füzes a *Kistói dűlőben*” (ALUTk.) ~ *Tó-part* ~ *To-parti-tábla* (Petesháza): azonos helyre lokalizálható. — 1894: *Urberi erdő s legelő*,

Uradaľm (T.Ph), „*Rét Ujréten*“ (ALUTk.) ~ *Urasági erdő* (Dobronak): azonos helyre lokalizálódnak.

E) *Azonosíthatatlan nevek*: E kényszerűségből fölvevett csoportba azokat a történeti névformákat soroljuk be, amelyeknek mai folytatásait, megfelelőit nem sikerült föltárnunk. Ugyancsak ide vettük azokat a lokalizálható, térképekről vett neveket is, amelyek párhuzamba állíthatók lennének éppen (a lokalizálás közössége alapján) mai nevekkel, de közöttük semmiféle összefüggés nem deríthető ki, hiányzik pl. a névadó tényező azonossága vagy hasonlósága, a névből kideríthető szemlélet azonossága. Mivel e csoportban egyforma megítélést kíván minden név, az adatok közlési rendjét is ehhez kellett igazítanunk. A legcélszerűbbnek tartottuk azt az eljárást, hogy településenként a nevek betűrendjében soroljuk fel a földrajzi névi adatokat.

1. *Bánuta* ~ *Banuta*: — 1864: *Bánutai uton alol* és *felül* (Pesty), — 1864: *Bánotai uton alol* és *felül* (Pesty). — 1864: *Beltelek* (T.B.) — 1864: *Szegcserte v. erdő alla* (Pesty). — 1864: *Kis irtási* (T.B.). — 1864: *kis irtási dülő* (Pesty). — 1864: *Szegcserta v. erdő alla* (Pesty).

Csente ~ *Čentiba*: — 1894: *Bánhegyalla* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48). — 1869: *Bánhegynél völgy* (T. Cs.). — 1869: *Rét Bánhegynél völgy* (UT.). — 1869: *Beltelek* (T. Cs.) — 1863: *A Czigolai malom felől levő szabadtért...* (Pléb.). — 1869: *Szántó, rét Csentehegy allya* (UT.). — 1869: *Csente hegy allya* (T. Cs.). — 1864: *Erdő Dunicz* (ALUTk.). — 1869: *Erdő Dunicz* (UT.). — 1863: *a Dunicz erdő* — községe (T. Cs.). — 1869: *Dunicz erdő urasága* (T. Cs.). — 1869: *Legelő és erdő Dunicz erdő* (UT.). — 1863: *a Durucz erdőnek éjszakai sarkától...* (Pléb.). — 1869: *Legelő és erdő Jobbágyi legelő* (UT.). — 1869: *Jobbágyi legelő* (T. Cs.). — 1869: *Szőlő Kisbánhegy allya* (UT.). — 1869: *Kis György irtás* (T. Cs.) — 1869: *Szántó rét Kis György irtás* (UT.). — 1869: *Curialis birtok* (UT.) — 1869: *Malom csatorna* (UT.). — 1864: *Malom csatorna* (AUTk.). — 1894: *Sfiter-erdő* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48). — 1864: *Erdő Sifren* (ALUTk.). — 1869: *Sifren erdő* (T. Cs.). — 1869: *Erdő Sifrer* (UT.). — 1910: *Sós puszta* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1869: *Szántó Sospusztai* (UT.). — 1869: *Sóspusztai* (T. Cs.). — 1864: *Szántó és rét Vernyákócz* (ALUTk.). — 1869: *Vernyákócz* (T. Cs.). — 1869: *Szántó és rét Vernyákócz* (UT.). — 1910: *Vernyákonyi d.* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9).

3. *Dobronak* ~ *Dobrovnik*: — 1864: *Szántóföld Alsó belső mezőben* (ALUTk.). — 1864: *Alsó erdő* (Pesty). — 1894: *Alsó erdő* (T. D.). — 1864: *Erdő Alsó erdő dülőben* (ALUTk.). — 1864: *Alsó mezői dülő* (Pesty). — 1864: *Szántóföld Általi* (ALUTk.). — 1864: *Átoli* (Pesty). — 1864: *Aztó föli* (Pesty). — 1914: „A községet a *Bagonicza patak szeli*” (Gönczi, GH. 85). — 1864: *Belső mezei dülők szántóföldek* (Pesty). — 1894: *Felső belső mezei rétek* (T.D.). — 1894: *Felső belső mező vége* (T. D.). — 1894: *Házak mellett* (T. D.). — 1894: *Közép telek* (T. D.). — 1914: „A délnyugatra eső legelőn 4, állítólag, *kunhalom van.*” (Gönczi, GH. 85). — 1864: *pázsiti dülő* (Pesty). — 1894: *Réteki* (T. D.). — 1910: *Široke nive 'széles mező'* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: *Túskei dülő* (Pesty). — 1894: *Túskei rét* (T. D.). — 1864: *Vincsecz malomi dülő* „ahol régen malom létezett, s erről vette a nevét” (Pesty). —

1881: *Fekete erdő* (T. G.). — 1881: *Határ* (T. G.). — 1910: *Horgasberek d.* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1881: *Kis irtás* (T. G.). — 1864: Szántóföld s Rét a *Kisirtási* dűlőben (ALUTk.). — 1864: *Szüreti dűlő* (Pesty).

5. Gyertyános ~ Gaberje: — 1864: *Beltelek* (T. Gy.). — 1364: *Felsőszelláb* (T. Gy.). — 1864: Rét a *felső Szellábiban* (ALUTk.). — 1864: *Martonfüzes* (T. Gy.). — 1864: Legelő a *Martony füzesiben* (ALUTk.). — 1864: *Szakasztás* (T. Gy.). — 1864: Legelő és rét a *Szakasztásiban* (ALUTk.). — 1910: *Telekallai d.* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: *Telek alatt* (T. Gy.). — 1910: *Vigonvár* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9).

6. Híd vég ~ Most je: — 1864: *Belső telek* (T. H.). — 1864: *Doballya* (Pesty). — 1864: *Csigáskút* (Pesty). — 1910: *Csigásküti d.* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: ház előtt vagy *Füves út* (Pesty). — 1864: *Hargas* (Pesty). — 1897: *Hídvégi csatorna* (Bellosics: Ethn. VIII, 88). — 1910: *Horgosi d.* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: *Kozmatüske* (Pesty). — 1864: Szántó és rét *Kozmatüskei* és *Nagyronaiban* (ALUTk.). — 1864: *Kozmatüskei* és *Nagyronai* (T. H.). — 1864: *Szőkegyepi* (T. H.). — 1864: *Szőkegyöp* (Pesty). — 1864: *Telekföldek* (T. H.).

7. Hosszúfalu ~ Dolga Vas: — 1864: *Alsó Gyür* (T. Hf.). — 1864: *Alsómező* (T. Hf.). — 1864: *Alsó mezző* „mely legtávolabb esik a községtől” (Pesty). — 1864: *Beltelek* (T. Hf.). — 1864: Erdő a *Bükkösben* (ALUTk.). — 1864: *Felső gyöp* ezen dűllő legelő mellett lévén magasabb helyen áll és mint termékenytelen felszántatott és ezért hívják *felső gyepői dűllőnek*” (Pesty). — 1864: *Felső mezzei dűllő* mely magas fekvésénél fogva *felső mezzőnek* hivatik (Pesty). — 1864: *Felső mező* (T. Hf.). — 1864: Szántó a *Felső mezőben* (ALUTk.). — 1930: Szántó a *Felső mezőben* (Pléb.). — 1864: *Hegyi sűrű* (T. Hf.). — 1907: *Hosszúfalu szőlőhegy* Lh. (Hnt.). — 1864: *Kishegy* (T. Hf.). — 1913: *Kishegy* Lh. (Hnt.). — 1864: Legelő a *Kishegyen* (ALUTk.). — 1864: Legelő Rét a *Kismalom* tisztásban (ALUTk.). — 1863: a *kis malom* tisztási réthez (Pléb.). — 1864: *Kismalom tisztási* (T. Hf.). — 1864: *Szaraztoi* (T. Hf.). — 1864: Szántó a *Szaraztói dűlőben* (ALUTk.). — 1930: Rét az *Urasági rét* mellett (Pléb.).

8. Káma háza ~ Kamovci: — 1864: *Alsó erdő* (T. Hh.). — 1864: *alsó rétaljai dűlő* (Pesty). — 1914: *Besű telek* (Gönczi, GH. 29). — 1914: *Cseri* (Gönczi, CH. 29). — 1914: *Erdü* (Gönczi, GH. 29). — 1914: *Feketeerdü* (Gönczi, GH. 29). — 1864: *felső rétaljai dűlő* (Pesty). — 1914: *Fenikerdü* (Gönczi, GH. 29). — 1914: *Fenyüs* (Gönczi, GH. 29). — 1914: *Fősügyöp* (Gönczi, GH. 29). — 1914: *Hosszi dűlő* (Gönczi, GH. 29). — 1864: *Hosszu* (T. Kh.). — 1864: Rét a *Képi dűlőben* (ALUTk.). — 1864: *Képi dűlő* (T. Kh.). — 1914: *Nagy vüögy* (Gönczi, GH. 29). — 1914: *Rakottás* (Gönczi, GH. 29). — *Ritás* (Gönczi, GH. 29). — 1914: *Tüskés* (Gönczi, GH. 29). — 1914: *Urfenyüs* (Gönczi, GH. 29). — 1914: *Váliczka patak* (Gönczi, GH. 29).

9. Kapca ~ Kapca: — 1864: *Beltelek* (T. K.). — 1910: *Egerfás* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: *Gáti* (T. K.). — 1864: „*Gyertyánosi lakásnál*, valamikor itt a *Gyertyánosi határban* ház létezvén, attól nyerte a nevét” (Pesty). — 1864: *Kövecses lyuk* (Pesty). — *Középső*

csárda (T. K.). — 1864: *Rét a Labenczában* (ALUTk.). — 1864: *Malom vi-
cek köze* (Pesty). — 1864: *Temetői* (T. K.). — *Temetői d.* (Bellosics: Nyr.
XXXIX, 187 — 9). — *Ujréti d.* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9).

10. K ó t ~ K ó t: — 1864: Teleki dűlő „Szántó föld” (Pesty).

11. Alsólakos, Felsőlakos ~ Dolnji Lakoš, Gornji
Lakoš: — 1864: *Alsóhosszúföli* (T. La.). — 1864: *Birákföld dűlő* (Pesty).
— 1864: *Birákföldi* (T. La.). — 1864: *Gyepüi* (T. La.). — 1864: *Karazina
dűlő* (Pesty). — 1864: *Kertészalak* (T. La.). — 1864: *Kis teleki dűlő*
(Pesty). — 1864: *Legelő a Kopinyamellékiben* (ALUTk.). — 1864: *Rét a
Kopinyamellékiben a Feketeéren túl* (ALUTk.). — 1864: *Koroi* (T. La.).
— 1864: *Lakosikép dűlő* (T. L.). — 1854: *Lakosi kepen alatt* (T. OL.). —
1863: *lakoskepi* (Pléb.). — 1864: *Szántóföld és rét a ... majormelletti ...
dűlőkben* (ALUTk.). — 1864: *Mártinkóczi dűlő* (Pesty). — 1885: *nagyréti
dűlő* (Spitzer: Nyr. XIV, 144). — 1864: *Pusztai* (T. La.). — 1910: *Pusztai
d.* (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: *Szakasztály dűlő*
(Pesty). — 1864: *Szántóföld és rét a ... szapasztási ... dűlőkben*
(ALUTk.). — 1864: *Szántó, rét és legelő a Zsibut, szél, szeg mura és
szakasztásiban* (ALUTk.). — 1864: *Szántóföld és rét a ... tófeletti ...
dűlőkben* (ALUTk.). — 1864: *Szántóföld és rét ... az új törési dűlőkben*
(ALUTk.).

12. Lendva ~ Lendava: — 1894: *Ádámfüzes* (Bellosics: Nyr.
XXIII, 48). — 1863: *akali* (Pléb.). — 1864: *Átali dűlő* (T. L.). — 1894:
Bakonrend (Bellosics: Nyr. XXIII, 48). — 1894: *Balli töllesi rét* (Bello-
sics: Nyr. XXIII, 48). — 1894: *Barics rét* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48). —
1864: *Belsőség* (T. L.). — 1894: *Cigányházi rét* (Bellosics: Nyr. XXIII,
48). — 1858/72: *Csente felett* (Pléb.). — 1858/72: *Csippán völgy* (Pléb.).
— 1854: *Domb* (T. OL.). — 1863: *dombi* (Pléb.). — 1910: *Dombi d.* (Bello-
sics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: *Dombi dűlő* (T. L.). — 1894: *Furján
rét* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48). — 1894: *Gállosi árok-legelő* (Bellosics:
Nyr. XXIII, 48). — 1894: *Giger-rét* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48). — 1894:
Glodovác (a Csonka domb északi oldala: Bellosics: Nyr. XXIII, 48). —
1894: *Gyulai d.* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48). — 1894: *Gyulai-telek* (Bello-
sics: Nyr. XXIII, 48). — 1864: *Házakvégebeni rétek* (T. L.). — 1910: *He-
degkúti* hegyfordulat (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1894: *Jobb-
ágyi legelő* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48). — 1894: *Kis-Bánhegy* (Bellosics:
Nyr. XXIII, 48). — 1894: *Kis-György-irtás* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48).
— 1854: *Kis mező* (T. OL.). — 1894: *Lapáci d.* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48).
— 1854: *Lendvai Szőlők* (T. OL.). — *Martonyak* (Bellosics: Nyr. XXIII,
48.) — 1894: *Martonteleki rét* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48). — 1894: *Si-
monirtás* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48). — 1898: *Szécsi dűllő* (Bellosics:
Nyr. XXIII, 48). — 1894: *Szomi-malom rét* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48).
— 1894: *Tarnóci d.* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48). — 1894: *Teleki d.* (Bello-
sics: Nyr. XXIII, 48). — 1894: *Töröktemetés* (Bellosics: Nyr. XXIII, 48).

13. Petesháza ~ Petišovci: — 1864: *Ádám füzesi* (T.
Ph.). — 1864: *Szántó, rét Ádámfüzesi dűllőben* (ALUTk.). — 1910:
Asszonyföldi d. (Szűz-Mária kép mellett: Bellosics: Nyr. XXXIX, 187
— 9). — 1864: *Beltelek* (T. Ph.). — 1864: *Csárda* (ALUTk.). — 1910:
Csárdai d. (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: *Csárda melletti
szabattér* (ALUTk.). — 1864: *a Csárdánál* (T. Ph.). — 1864: *Szántó, rét,*

legelő a Csárdánál (ALUTk.). 1864: Csernyecz (T. Ph.). 1864: Szántó a Csernyecziben (ALUTk.). 1864: Csernyeczparti (T. Ph.). 1864: Szántó Csernyeczparti (ALUTk.). 1864: Dobra (T. Ph.). 1910: Dobra d. (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: Dobrai (T. Ph.). — 1864: Érközi (T. Ph.) — 1864: Rét az Érközi dülőben (ALUTk.). — 1913: Eszterházmajor Lh (Hnt.). — 1910: Földvégi d. (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: Földvégi irtás (T. Ph.). — 1864: Gáti (T. Ph.) — 1864: Irtás aljai (T. Ph.). — 1864: Szántó Irtásaljai (ALUTk.). — 1910: Irtásallai d. (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). 1864: Két árok közti (T. Ph.). — 1864: Szántó a Két árok közti dülőben (ALUTk.). — 1864: Kétmegye (T. Ph.). — 1910: Kétmegyei d. (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: Kétmegyei (T. Ph.). — 1864: Szántó a Kétmegyében (ALUTk.). — 1864: Kisszegi mező (T. Ph.). — 1864: Szántó a Kisszegi mezőben (ALUTk.). 1864: Kis szigeti (T. Ph.). — 1864: Lendva folyó mellett (ALUTk.). — 1864: a Malmoknál (T. Ph.). — 1864: Rét a Malmoknál (ALUTk.). — 1910: Malomközi d. (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: Nagyszegi (T. Ph.). — 1910: Nagyszegi d. (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: Petesház (ALUTk.). — 1864: Sáncköz (T. Ph.). — 1864: Szántó, rét, vendégfogadó és istálló a Sáncközben (ALUTk.). — 1864: Telekalya (T. Ph.). — 1864: Vadászlak (ALUTk.). — 1864: Rét Vadászlak körül dülőben ... Rét és szántó a Vadászlak körül dülőben (ALUTk.). — 1864: a Vadászlak körüli (T. Ph.).

14. Pince ~ Pince: — 1869: Beltelek (T. P.). — 1869: Határnál (T. P.). — 1869: Hosszu dülő (T. P.). — 1864: Molnárlak az 1. sz. alatt (ALUTk.). — 1864: Vizimalom kert (ALUTk.).

15. Radamos ~ Radmožanci: — 1914: „Radamos és Lendva vásárhely községtől nyugatra az u. n. Alsóerdőn terül el egész a Lendva patakig” (Gönczi, GH. 85). — 1864: „belső égesi dülő mivel zsombékos lévén a szárazságban magában meggyuladván és a zsombékok mind kiétek belőle s így égesinek neveztetett” (Pesty). — 1864: Czilonai dülő (T. R.). — 1910: Csöbrösi alá (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: Csárda, erdő és rét az Égesi dülőben (ALUTk.). — 1864: Kalamár irtás (T. R.). — 1864: Részek rét (T. R.). — 1864: Erdő, szántó és rét a Szélső erdő dülőben (ALUTk.).

16. Völgyifalu ~ Dolina: — 1864: Erdő és erek Alsó erdőben (ALUTk.). — 1913: Bakonrend Lh. (Hnt.). — 1860: Bakonyrendi fordulat (T. V.). — Belsőszeg (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1860: Beltelek (T. V.). — 1910: Farkaslyuk (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1860: Felnyúló (T. V.). — 1910: Felnyúló d. (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1860: Felső erdő (T. V.). — 1864: Erdő Felső erdő (ALUTk.). — 1860: Jobbágy legelő (T. V.). — 1860: Kulcsárrend (T. V.). — 1864: Rét és legelő Laczi rét és bokros (ALUTk.). — 1910: Lázi d. (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1860: Macskamál (T. V.). — 1910: Macskamálé (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1860: Uradalmi Alsó erdő (T. V.).

17. Zsitkóc ~ Žitkovci: — 1864: Erdő Berekfai (ALUTk.). — 1864: Berekfai dülő (T. Zs.). — 1864: Csertai (Pesty). — 1864: Erdő alja (T. Zs.). — 1864: Szántóföld Erdő aljai (ALUTk.). — 1864: Gerencséri dülő (Pesty). — 1864: Gerencsér rét (T. Zs.). — 1910: Horgasberek d. (Bellosics: Nyr. XXXIX, 187 — 9). — 1864: Hosszúföldi tábla, erdő

FORRÁSJEGYZÉK ÉS RÖVIDÍTÉSEK

1. ALUTk. *Eszterházy Pál alsó-lendvai uradalmának telekjegyzőkönyve.* -- Lendvai telekkönyvi hivatal.
2. Csánki: *Csánki Dezső, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* Bp. 1890—1913.
3. Gönczi: GH.: *Gönczi Ferenc, Göcsej s kapcsolatban Hetés vidékének s népének összevontabb ismertetése.* Kaposvár, 1914.
4. Hnt.: *Magyar hivatalos helységnévtár az adatban megadott évből.*
5. Kázmér: *Kázmér Miklós, a „falu” a magyar helynevekben.* XIII—XIX. század. Bp., 1970.
6. Korabinszky: *Johann Matthias Korabinsky, Geographisch-historisches Lexikon von Ungarn.* Pressburg, 1786.
7. Lipszky: *Johannes Lipszky de Szedlinna, Repertorium locorum... Hungariae, Slavoniae, Croatiae, et... Transylvaniae occurrentium... Budaë, 1808.*
8. Melich, MonfMg.: *Melich János, A honfoglaláskori Magyarország.* Bp. 1925 — 9.
9. Pesty: *Pesty Frigyes, Helységnévtár.* Zala stb. vm. 61. kötet. Bp. 1864. Kézirat (Országos Széchényi Könyvtár).
10. Pléb.: *plébániai levéltár Dobronakon és Lendván.*
11. Szent István-Eml.: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján.* Bp., 1938.
12. T.: *községi térképek a XIX. századból:* 1. Dobronak ~ Dobrovnik, 2. Völgyifalu ~ Dolina, 3. Csente-Firtifalu, 4. Göntérháza ~ Genterovci, 5. Radamos, 6. Petesháza ~ Petišovci, 7. Pince ~ Pince, 8. Hídvég ~ Mostje, 9. Kámaháza ~ Kamovci, 10. Bánuta ~ Banuta, 11. Kapca ~ Kapca, 12. Hosszúfalu ~ Dolga Vas, 13. Alsólendva ~ Lendava, 14. Gyertyános ~ Gamberje, 15. Lakos (Alsó-, Felső-) ~ Dolnji Lakoš, Gornji Lakoš, 16. Zsitkócz ~ Žitkovci — Lendvai telekkönyvi hivatal — 17. Alsólendva környékének német nyelvű térképe az Országos Levéltárban.
13. UT.: *Urbéri telekkönyv Csente községről.*
14. Vályi: *Vályi András, Magyar Országnak leírása.* Buda, 1799.

REZIME

PROMENA GEOGRAFSKIH IMENA U OKOLINI LENDAVE

Na području u kojem su vršena ova ispitivanja Južni Sloveni i Mađari žive zajedno počev od vremena Arpada. Autor govori o izvorima iz kojih je crpeo građu i načinu kako ju je prikupljao. Zatim, služeći se metodom istorijske i komparativne lingvistike, iznosi podatke o nastanku svakog pojedinog geografskog imena i njegovih varijanata na mađarskom jeziku.

S obzirom na odnos između sinhronije i dijahronije u sistemima imena, geografska imena mogu se svrstati u sledeće grupe: 1) istorijski oblik ostao je nepromenjen; 2) istorijski i sadašnji oblik imena razlikuju se morfološki i strukturalno; 3) istorijsko i sadašnje ime upućuje na različite aspekte u danju imena; 4) jedva da postoji veza između nekadašnjeg i sadašnjeg imena; 5) istorijsko ime nema kontinuitet u današnjem sistemu imena.

SUMMARY

THE CHANGE OF GEOGRAPHICAL NAMES IN THE SURROUNDINGS OF LENDAVA

In the region where these investigations took place Southern Slaves and Hungarians have lived together since the time of Arpad. The author describes the sources he took the material of and the way he compiled it. Then, using the methods of historical and comparative linguistics, he presents data on the genesis of each geographical name and its variants in Hungarian.

As to the correlation between synchrony and diachrony in the name systems, the geographical names may be grouped in the following way: 1) The historical form remained unchanged. 2) There are morphological and structural differences between the historical and the present form of the name. 3) The historical and the present name point to different aspects in name giving. 4) There is hardly a link between the name of olden times and the today's one. 5) The historical name has no continuity in the present day name system.

SZEMLE

**SZERBHORVÁT—MAGYAR
KONTRASZTÍV NYELVTAN,
4. SZÁM**

**VAJDA JÓZSEF,
A HELY- ÉS IDŐHATÁROZÓS
SZERKEZETEK
ÚJVIDÉK, 1975.**

A nyelvészet, a szerbhorvát nyelv tanulása, a társadalompolitika kérdései iránt érdeklődők Magyarországon is örömmel üdvözlnek az újvidéki Hungarológiai Intézet nyelvészeti füzeteinek 4. számát, amely az 1971-ben elkezdett sorozat figyelemre méltó folytatása. Ezek a sorozatok előmunkálatokat jelentenek az adott témakör tüzetesebb kidolgozásához és egy teljes szerbhorvát-magyar kontrasztív nyelvtan megírásához. Egy ilyen munkára mind Jugoszláviában, mind Magyarországon mielőbb égetően szükség lenne. (Nálunk Budapesten és Pécsen képeznek szerbhorvát szakos tanárokat, 1977 őszétől fakultatívan a szegedi egyetemen is megindul a szerbhorvát nyelv oktatása).

Vajda József szabadkai nyelvész elméleti és gyakorlati jelentőségű munkája jó propagandája a kontrasztív nyelvészetnek, módszereket, ötleteket ad más szláv nyelvek kontrasztív vizsgálatával foglalkozó kutatóknak is, további gondolkodásra, alkotó vitára, befejezettnek vélt munkák kiegészítésére ösztönöz. Célja, hogy „a magyar hely- és időhatározók rendszerének szinkron vizsgálatával és szerbhorvát ekvivalenseik egybevető elemzésével megállapítsa a szóban forgó két nyelvi rendszer közti hasonlóságokat és eltéréseket”. A szerzőnek sikerült ezt az alapvető célkitűzést megvalósítania.

Az egész tanulmány igen szűkre méretezett, mindössze 99 oldalnyi terjedelmű. Az első rész 5 oldalnyi terjedelemben a határozók vizsgálatának, osztályozásának, a két nyelv határozós szerkezetei sajátosságainak kérdéseit taglalja, megállapítja az elemzés során alkalmazott szemantikai jegyeket. Az irányhármasság elsődleges szemantikai jegy alapján a helyhatározóknak 23, az időhatározóknak pedig 11 szemantikai típusát határozza meg, amelyet a latin nyelvben jártasak számára frappánsan latin előjárószókkal is jelöl. A második, elemző rész egyes fejezeteinek a címei: 1. Az ablativusi jelentésű helyhatározók (Honnan? Merről? Mettől?), 2. A locativusi jelentésű helyhatározók (Hol?). 3. A lativusi irányú helyhatározók (Hová? Merre? Meddig?). 4. Az időhatározó: ablativusi, locativusi és lativusi jelentésűek. Ezekben a fő fejezeteken belül az anyag elrendezése a kifejezési eszközök *formai* jegyei alapján történik. Vannak ragos és névutós helyhatározók, ragos, ragtalan és névutós időhatározók. A munka magyar nyelvészeti szempontú. A határozószavas szerkezetekkel nem foglalkozik. Az adatgyűjtés során a szerző

1900 határozó: szerkezetet cédlízott ki XX. századi magyar és szerb-horvát szepirodalmi prózai művekből, azok adekvát fordításából, valamint a vajdasági magyar nyelvű sajtóból. A formai és tartalmi elemzés módszerének szintézisére törekszik.

A továbbiakban néhány olyan problémát szeretnénk felvetni, amely a munka olvasása kapcsán jelentkezett.

1. Vajda József munkája nem tankönyv vagy tankönyvjellegű segédkönyv, hanem „akadémiai” nyelvészeti értekezés. A mű nagyobb kisugárzása érdekében talán megérte volna a fáradságot, ha szerzője a kiadás előtti végső megfogalmazásban kissé jobban törekszik a *nyelvészet* és *nyelvtan* (vagyis az iskolai nyelvoktatás) harmonikusabb egységének megteremtésére az anyag elrendezésében és a szakkifejezések használatában. Amíg a magyar eseteket (húsz egynéhány van belőlük!) pl. nehezen kötődő latin szavakkal jelöljük, nehezen fog az iskolai oktatásban meghonosodni a magyar esetrendszer és az arra épülő egybevetés. (Az „*irányítószám*” postai szakkifejezés átvétele a jugoszláviai magyarok nyelvéből és meghonosodása az egész magyar nyelvterületen bizonyítja, hogy helyi, elszigeteltnek tűnő kezdeményezések nem mindig hiábavalóak).

2. A kontrasztív nyelvészet célja valóban „a két nyelvi rendszer közti hasonlóságok és eltérések megállapítása”. Felfogásunk szerint azonban elsősorban az *eltérésekre*, azok *rendszerére* kell a figyelmet összpontosítani. A szerző jól érzékelteti a hasonlóságokat és eltéréseket. Az eltérések rendszer jellegű bemutatása azonban nem minden lehetséges esetben történt meg. A magam részéről örülnék, ha egy átdolgozott kiadásban az eltérések lennének gazdagabban illusztrálva példákkal és nem a hasonlóságok. Igen tanulságos lenne a szerbhorvátul jól beszélő magyarok és a magyarul jól beszélő szerbek és horvátok szintaktikai hibáinak az összevetése is ezen a területen. A mondatok grammatikai helyessége, amellyel a generatív nyelvten operál, még nem elegendő a helyes szerbhorvát vagy magyar beszédhez. Igen fontos a mondatok stilisztikai helyessége is, továbbá az úzus (pl. a szerb ill. horvát nyelvterületen). A mondatok helyes szerkesztése érdekében nem elég azt tudni, hogy ez vagy az a szintaktikai szerkezet lehetséges-e vagy sem, hanem azt is, hogy több szinoním szerkezet közül az adott esetben melyik lehetséges csak, vagy melyiket kell, illik előnyben részesítenünk. A teljes, részleges, alig észrevehető eltérések rendszerének vagy kivétel szerű voltának a *tudatosítása* még azok számára is fontos, akik a két-nyelvű környezetben anyanyelvükhöz hasonlóan ösztönösen sajátítják el a másik nyelvet is, ha a mindkét irányban ható interferenciát ki akarjuk küszöbölni. Az *Ostalo nam je malo hrane od nedelje* és az *Ostalo nam je malo vina iz prošle godine* típusú szerkezetek kapcsán pl. a szerző megjegyzi, hogy „A magyar-szerbhorvát fordítási ekvivalenciákban a szerbhorvát *od + gen* inkább használatos” (76. o.). Ebből azonban még nem tudjuk meg, hogy szabad-e azt mondanunk, hogy *Ostalo nam je malo vina od prošle godine* vagy *iz nedelje*. Az ehhez hasonló példák számát lehetne szaporítani mind a két nyelv vonatkozásában.

3. Dezső László debreceni professzor szerint az egybevető kutató-soknak a tipológiai összehasonlító nyelvészetre kell épülniök. Vélemé-

nyem szerint Vajda József gyakorlata is inkább ezt igazolja – a filológiai nyelvészetnek kell az egybevető nyelvészet eredményeire támaszkodnia, anélkül nem is létezhet. Az egybevető nyelvészetnek a filológia bizonyos *elemeit* célszerű felhasználnia, tipizálásra kell törekednie két nyelv vonatkozásában, bevonva helyel-közzel a tipizálásba az adott területen ismert nyelveket is. (A két felfogás közti különbséget jól érzékelteti az 1. és 4. számú füzet összevetése).

4. Az összevetés sikere nagy mértékben függ attól, hogy a kutató helyesen választja-e meg a kiindulópontot. Vajda Józsefnek sikerült olyan kiindulópontot választania, amely biztosítja azt, hogy az egybevetés az egész munka szerves alapeleme, nem pedig függeléke. A szerzővel együtt magunk is azt a felfogást képviseljük, hogy a szintaktikai összevetés alapját „a két nyelv funkcionális hasonlósága képezi. A tartalom struktúrájának a rendszeréből indulunk ki, de a fogalmi kategóriáknak a rendszerét a kifejezés struktúrájának a rendszerén át közelítjük meg” (1., 5. ol.). Vagyis a szemantikai kategóriákat és rendszereket nem *a priori* alapon dolgozzuk ki. Így pl. a magyar és szerbhorvát összevető nyelvtanokban teljesen felesleges az un. felszíni meghatározói viszonyok esetében a logikai úton lehetséges vízszintes és függőleges felszín megkülönböztetése, de feltétlenül szükséges, ha ezt a két nyelvet a némettel vetjük egybe. Az időhatározói viszonyok rendszerének a tanulmányozásánál a cselekvés időtartama kezdetének jelölésekor a magyar és szerbhorvát nyelvben nem kell különbséget tennünk attól függően, hogy a múltban kezdődött cselekvés a közlés idején is folytatódik-e vagy független tőle. Az angol nyelvvel történő egybevetés esetén az ilyen különbség megtétele a szemantikai rendszerben elengedhetetlen. Vö.:

magyar:	A könyv az asztalon van	—	A kép a falon függ
szerbh.:	Knjiga leži na stolici	—	Slika visi na zidu.
német:	Das Buch liegt auf dem Tisch	—	Das Bild hängt an der Wand
magyar:	10 órától dolgozom	—	Holnap tíz órától fogok dolgozni
szerbh.:	Radim od deset sati	—	Sutra radiću od deset
angol:	Y have been working since 10 o'clock	—	To-morrow Y shall work from ten o'clock.

A nyelvi funkcióból vagy szemantikai tartalomból (a kettőt nem azonosítjuk) való kiindulás esetén szerintem jobb lett volna a szemantikai tartalmat végig meghagyni osztályozási elvként, és nem a magyar nyelv formai kifejezési eszközeire kellett volna építeni az osztályozást. Így olyan szemantikai alcsoportok jöhettek volna létre, amelyek általában mind a két nyelvre érvényesek: belviszonyt, külviszonyt, felszíni, valami feletti, valami alatti, valami előtti, valami mögötti, valami melletti, valami körülötti stb. viszonyt jelölő meghatározók s mindegyik típuson belül hová? hol? honnan? kérdésre felelő irányhármasság alapján rendeztem volna el a két nyelv kifejezési eszközeit. Az időhatározói viszonyok tárgyalásakor élesen elkülönítettem volna az *időpontot* és *időtartamot* (egyes nyelvtanokban ez utóbbi típust a mértékhatározók

között is tárgyulják) kifejező szemantikai viszonyokat, és mindegyiken belül az irányhármasság szerint rendeztem volna szintén az anyagot, úgy, ahogy ezt Vajda József is teszi az időhatározók esetében, csak külön-külön mind a két szemantikai fő típust. Körülbelül így:

IDŐPONTOT JELÖLŐ SZERKEZETEK (Mikor?)

I. Előidejűség:	II. Egyidejűség:	III. Utóidejűség:
<p>a) csak előidejűség:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. közvetlen: <i>vmi előestéjén,</i> 2. távoli: <i>hajdanában,</i> 3. nem differenciáltan: <i>a háború előtt,</i> <p>b) az előidejűség mennyiségét: <i>egy évvel ezelőtt,</i></p> <p>c) az előidejűség mennyiségét és az időpontot: <i>egy évvel a háború kitörése előtt...</i></p>	<p>a) Bizonyos időponttal való egybeesés: <i>hétfőn,</i></p> <p>b) Ismétlődő időpont: <i>reggelenként.</i></p> <p>c) Határidő: <i>hétfőre megcsinálja</i></p>	<p>a) csak utóidejűség:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. közvetlen (közele): <i>hamarosan</i> 2. távoli: <i>jóval a háború után; holnapután, kiskedden,</i> 3. nem differenciáltan: <i>a háború után</i> <p>b) az utóidejűség mennyisége: <i>egy év múlva,</i></p> <p>c) az utóidejűség mennyiségét valamilyen időponttal együtt: <i>a háború kitörése után egy évvel...</i></p>

5. Vajda József munkáját olvasva egészen világos, hogy a sorozat szerkesztőinek a koncepciója alapján mi a különbség egy *szerbhorvát-magyar* és egy *magyar-szerbhorvát* kontrasztív nyelvtan között. A hasonló című szótárakból kiindulva ez a munka a sorozat címétől eltérően magyar-szerbhorvát nyelvtannak, illetve egy ilyen nyelvtan részének tekinthető. Mit jelent az, hogy „a munka magyar nyelvészeti szempontú”? Gondolom azt, hogy a szerző azokra gondolt, *elsősorban*, akik a szerbhorvátot anyanyelvi fokon ismerik és céljuk a magyar nyelv elsajátítása. Ez esetben azonban alaposabban meg kellett volna határozni az egyes szerkezetek használati lehetőségeit, s talán az alapnyelvnek a jól ismert szerbhorvátnak kellett volna lennie. Ha pedig a szerbhorvát nyelv elsajátítása a fő cél, akkor ennek a nyelvnek kellene a kutatás központjában állania, ennek a rendszerét kellene tüzetesen bemutatni magyar nyelven. Kétnyelvűség esetén célszerű persze egy olyan kontrasztív módszer kikísérletezése is — Vajda József munkájának számos fejezetéből erre is lehet következtetni, amely lehetővé tenné mind

a két nyelv szemantikai és kifejezésrendszerének egyidejű bemutatását is.

Végezetül néhány részletkérdésre szeretnék kitérni:

a) Nem tartom egészen pontosnak a szerző azon kijelentését, mely szerint „Az indoeurópai nyelvekben is megvan ez az irányhármasság, de azokban a részrendszerek formai jegyei nem mindig különülnek el olyan élesen egymástól, mint a magyarban. Pl. a szerbhorvátban az *u* prepozíció... jelentése egyaránt lehet *-ban*, *-ben* és *ba*, *-be* is” (21. ol.). Ehhez a megállapításhoz a következő kiegészítéseket fűzném:

1. A szerbhorvát nyelvben, mint más indoeurópai nyelvekben is, az előljárószavak, különösen pedig a több esettel járó előljárószavak jelentését csak a *megfelelő főnév megfelelő esetével* együtt lehet meghatározni. Ennek alapján az *u + tárgyeset* és az *u + loc.* éppen olyan „élesen” elkülönülnek formailag, mint a magyarban a megfelelő ragok.

2. Sőt a szerbhorvátban az irányhármasság rendszere binálisan éleesebben elkülönül egymástól, mint a magyarban, ahol a *hová?* — *hol?* — *honnan?* kérdésre felelő helyhatározói típusokban lényegében ugyanazon ragnak vagy névutónak három különböző változatát használjuk. Vö.: *-ba / -be*, *-ban / -ben*, — *-ból / -ből*, *alá* — *alatt* — *alól*. A szerbhorvátban ezzel szemben a *hová?* és *hol?* kérdésekre felelő előljárószavak együttesen éleesebben elkülönülnek a *honnan?* kérdésre felelőktől. Vö.: *u + tárgyeset* — *u + loc.* — *iz + gen.*

3. A magyarban viszont az irányhármasság rendszere több helyhatározói típusban van meg, mint a szerbhorvát nyelvben, ahol a megfelelő ekvivalensben teljesen hiányzik vagy csak részben van meg, mivel mind a három irány jelölésére, vagy a *hová?* és *hol?* vagy a *hol?* és *honnan?* kérdésekre felelő irány jelölésére ugyanazon kifejezési eszköz áll rendelkezésünkre. Vö.: *elé* — *előtt* — *elől*, az *ispred + gen.* szerkezet jelentése lehet *elől* és *előtt*, az *između + gen.* jelentése is lehet *közül* vagy *vmi között*, az *oko + gen.* jelenthet *vmi körül* vagy *vmi köré* helyviszonyt. Mindkét nyelvben vannak olyan határozói típusok, ahol az irányhármasság rendszere egyáltalán nem érvényesül. Pl. *vmivel/vkivel szemben* — *prekoputa + od + gen.*

b) A *hol?* kérdésre felelő helyhatározói viszonyok némely típusában a szerbhorvát kifejezési eszközök alapján célszerű lett volna egy *statikus* és *dinamikus* helyviszony megkülönböztetése is. E két helyviszony kifejezési eszközei a magyarban mindig, a szerbhorvátban többnyire egybeesnek. A *mimo + gen.* szerkezetet azonban csak dinamikus (mozgásban lévő) helyzetben lévő tárgyak esetében használhatjuk. A *po* előljáró használatára is elsősorban ez a jellemző.

c) Bizonyára elnézés, hogy a *na* prepozíció genitivusszal is állhat: Nijemci su već prešli na *nekoliko mjesta* rijeku. (1, 11. ol.). A *mjesta* főnév itt a *nekoliko* miatt áll birtokos esetben, de az egész szókapcsolat (*nekoliko mjesta*), amellyel a *na* előljárószó áll, nem birtokos esetben van.

d) Nehezen tudok elképzelni a szerbhorvátban olyan példát, amikor az esetrag csak az esetet jelöli szám nélkül (12. ol.). A példák sem bizonyítják ezt.

e) Nehezen lehet egyetérteni azzal a megállapítással, hogy a „magyar ragok általában csak *egy* mondattani-szemantikai kategóriát jelölnek” (12. ol.). Vö.: *Januárban halt meg rákban Belgrádban.* A *-ban* ragos határozói funkciós (!) főnév három különböző mondat — mondattani-szemantikai (idő, ok, hely) kategóriát fejezhet ki. A *Petar je ušao u kuću* mondat helyhatározóját nem az „accusativusban álló *u* végződés” fejezi ki, hanem ennek az *u* előljáróval való kapcsolata.

f) Érdekes lenne bizonyos típusú helyhatározós szerkezetekben az igei alaptag igekötőjének a vizsgálata is, különös tekintettel arra, hogy hogyan felelhetnek meg egyes előljárós szerkezeteknek.

**A MAI JUGOSZLÁVIA
TERÜLETÉRE VONATKOZÓ
CIKKEK A MAGYAR
NÉPNYELV ÉS
A MAGYAR
NYELVJÁRÁSOK
C. IDŐSZAKI
KIADVÁNYOKBAN**

A Magyar Népnyelv, a debreceni egyetem népnyelvkutató intézetének évkönyve 1939-ben indult. Főszerkesztői a legismertebb magyar nyelvészek soraiból kerültek ki: Csúry Bálint, Szabó T. Attila és Bárcki Géza. „A magyar népnyelvbúvárlatoknak is el kell jutnia végre módszerében és célkitűzéseiben a népnyelv monográfia-szerű feldolgozásának fokához, s az ezt szükségszerűen kiegészítő nyelvatlaszok korához” — olvashatjuk az első szám előszavában. Ugyancsak fontos feladatnak tekintik a Magyarországon kívül élő magyar ajkú lakosság nyelvjárásának tanulmányozását és bemutatását. Az évkönyv 1949-ig jelent meg, utána két esztendeig szünetelt, majd 1951-ben folytatásaként megjelent a Magyar Nyelvjárások nevű folyóirat. A szerkesztését Bárcki Géza vállalta, majd tőle Kálmán Béla vette át. A folyóirat főleg a nyelvjárások mai állapotáról tudósít, de a nyelvjárástörténet köréből is sok tanulmányt, cikket közöl. Fontosnak tartja a népnyelvi gyűjtések közzétételét és bemutatását is, így népnyelvi szövegeket, tájszavakat, szójegyzékeket is olvashatunk benne, de nem zárkózik el a más jellegű nyelvtudományi tanulmányok közzélése előtt sem.

A jugoszláviai magyarlakta területekről sem az egyik, sem a másik folyóiratban nem sok tanulmányt találunk. Főleg D. Bartha Katalin, Penavin Olga és Kálmán Béla nevével találkozunk a folyóiratokban.

Tanulmányaik, valamint a folyóiratokban megjelent többi cikkük figyelemreméltó részét képezi a magyar nyelvjáráskutatásnak, s egyben a Jugoszláviában élő magyarok nyelvének tanulmányozásához is fontos adatokat szolgáltatnak. Érdeemes tehát megismerkedni az 1939—1975 közt megjelent cikkek, tanulmányok bibliográfiájával.

A jobb tájékozódás végett a teljes anyagot négyféleképpen mutatjuk be:

- I. Tartalommutató
- II. Táj és helységnévmutató
- III. Tárgymutató
- IV. Névmutató

I. TARTALOMMUTATÓ

Magyar Népnyelv

1939.

Bartha Katalin: Tanulmányutam a szlavóniai magyaroknál
I. 1939. 112—118. old.

1941.

Deák Györgyné, Bartha Katalin: Szlavóniai népnyelvi szövegek
III. 1941. 377—380. old.

Deák Györgyné, Bartha Katalin: Mutatvány a készülő szlavóniai
szótárból

III. 1941. 381—387. old.

Magyar Nyelvjárások

1951.

D. Bartha Katalin: A szlavóniai nyelvjárás szóképzése
1951. I. 34—63. old.

D. Bartha Katalin: Nyelvjárási adatok, Szlavónia (Kórógy)

I. 1951. 167—180. old.

1956.

Beke Ödön: Nyelvjárási adatok, Tájszavak, Kopács, Baranya m.
III. 1956. 212—221. old.

1960.

Penavin Olga: Az igekötők használata Kórógyon
VI. 1960. 100—102. old.

1963.

Penavin Olga: Kopács személynévanyaga
IX. 1963. 182—192. old.

1965.

Penavin Olga: Kórógyi szójegyzék (1)
XI. 1965. 95—102. old.

1966.

Kovács István: Az Landorfejrvár elvesztésének oka... nyelvemlék
labiális ö-zése.
XII. 1966. 47—80. old.

1967.

Penavin Olga: Kórógyi szójegyzék (2)
XIII. 1967. 156—160. old.

1968.

Kovács István: Az Landorfejtvár ... emlékirat és a Verancsics-évkönyv zárt I-zese

XIV. 1968. 43-55. old.

Kálmán Béla: Penavin Olga: A Jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza, Budapest, 1966. — Könyvismertetés

XIV. 1968. 91—92. old.

Penavin Olga: Kórógyi szójegyzék (3)

XIV. 1968. 104—108. old.

1969.

Penavin Olga: Kórógyi szójegyzék (4)

XV. 1969. 132—137. old.

1971.

Kovács István: A határozott névelő használata „Az Landorfejtvár elvesztésének oka...” nyelvemlékben

XVII. 1971. 87—108. old.

1972.

Kálmán Béla: Névtudományi előadások, Penavin Olga: Észak-Bácska földrajzi nevei — Utalás

XVIII. 1972. 152—155. old.

1973.

Kálmán Béla: Három nyelvátlasz, Penavin Olga: A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza, Budapest, 1966., Penavin Olga:

A jugoszláviai Baranya magyar tájnyelvi atlasza, Újvidék, 1969., Penavin Olga: A szerémségi magyar szigetek nyelve, NyÉ 79. szám,

Budapest, 1972. — Ismertető, bírálatok.

XIX. 1973. 125—130. old.

II. TÁJ ÉS HELYSÉGMUTATÓ

Magyar Népnyelv

Szlavónia

Tanulmányutam a szlavóniai magyaroknál

(Bartha Katalin, I. 1939. 112—118. old.)

Szlavóniai népnyelvi szövegek

(Deák Györgyné, Bartha Katalin, III. 1941. 377—380. old.)

Mutatvány a készülő szlavóniai szótárból

(Deák Györgyné, Bartha Katalin, III. 1941. 381—387. old.)

Muravidék

Penavin Olga: A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza, Budapest, 1966. — Könyvismertetés (Kálmán Béla, XIV. 1968. 91—92. old.)

Penavin Olga: A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza, Budapest, 1966. — Három nyelvátlasz — Ismertető, bírálatok (Kálmán Béla, XIX. 1973. 125—130. old.)

Szlavónia

A szlavóniai nyelvjárás szóképzése (D. Bartha Katalin, I. 1951. 34—63. old.)

Baranya

Penavin Olga: A jugoszláviai Baranya magyar tájnyelvi atlasza, Újvidék, 1969. Ismertető, bírálatok (Kálmán Béla, XIX. 1973. 125—130. old.)

Szerémség

Penavin Olga: A szerémségi magyar szigetek nyelve — Három nyelvátlasz, Ismertető, bírálatok (Kálmán Béla, XIX. 1973. 125—130. old.)

Észak-Bácska

Penavin Olga: Észak-Bácska földrajzi nevei — Névtudományi előadások (Kálmán Béla, XVIII. 1972. 152—155. old.)

Kopács

Tájszavak, Kopács, Baranya m. — Nyelvjárási adatok (Beke Ödön, III. 1956. 212—221. old.)

Kopács személynévanyaga

(Penavin Olga, IX. 1963. 182—192. old.)

Kórógy

Nyelvjárási adatok, Szlavónia (Kórógy) D. Bartha Katalin, I. 1951. 167—180. old.

Az igekötők használata Kórógyon

(Penavin Olga, VI. 1960. 100—102. old.)

Kórógyi szójegyzék (1)

(Penavin Olga, XI. 1965. 95—102. old.)

Kórógyi szójegyzék (2)

(Penavin Olga, XIII. 1967. 156—160. old.)

Kórógyi szójegyzék (3)
(Penavin Olga, XIV. 1968. 104—108. old.)

Kórógyi szójegyzék (4)
(Penavin Olga, XV. 1969. 132—137. old.)

Landorfejrvár (Belgrád)

Az Landorfejrvár elvesztésének oka... nyelvemlék labiális ö-zése
(Kovács István, XII. 1966. 47—80. old.)

Az Landorfejrvár... emlékirat és a Verancsics — Évkönyv zárt
i-zése.
(Kovács István, XIV. 1968. 43—55. old.)

A határozott névelő használata Az Landorfejrvár elvesztésének
oka... nyelvemlékben
Kovács István, XVII. 1971. 87—108. old.)

III. TÁRGYMUTATÓ

Magyar Népnyelv

Tájszavak

Mutatvány a készülő szlavóniai szótárból, Deák Györgyné, Bartha
Katalin: III. 1941. 381—387. old.

Népnyelvi szövegek

Szlavóniai népnyelvi szövegek, Deák Györgyné, Bartha Katalin:
III. 1941. 377—380. old.

Nyelvjárási adatok

Tanulmányutam a szlavóniai magyaroknál, Bartha Katalin, I. 1939.
112—118. old.

Magyar Nyelvjárások

Nyelvjárási adatok

Nyelvjárási adatok, Szlavónia (Kórógy), D. Bartha Katalin, I.
1951. 167—180. old.

Téjszavak, szójegyzékek

Nyelvjárási adatok, tájszavak, Kopács, Baranya m., Beke Ödön,
III. 1956. 212—221. old.

Kórógyi szójegyzék (1), Penavin Olga, XI. 1965. 95—102. old.

Kórógyi szójegyzék (2), Penavin Olga, XIII. 1967. 156—160. old.

Kórogyi szójegyzék (3), Penavin Olga, XIV. 1968. 104—108. old.
Kórogyi szójegyzék (4), Penavin Olga, XV. 1969. 132—137. old.

Névtudomány

Személynevek

Kopács személynévanyaga, Penavin Olga, IX. 1963. 182—192. old.

Szóképzés

A szlavóniai nyelvjárás szóképzése, D. Bartha Katalin, I. 1951.
34—63. old.

Igekötők

Az igekötők használata Kórogyon, Penavin Olga, VI. 1960.
87—108. old.

Nyelvemlékek

Névelők

A határozott névelő használata „Az Landorfejírvár elvesztésének oka... nyelvemlékben, Kovács István, XVII. 1971. 87—108. old.

Hangtan

Az Landorfejírvár elvesztésének oka... nyelvemlék labiális ö-zése, Kovács István, XII. 1966. 47—80. old.

Az Landorfejírvár... emlékirat és a Verancsics-Évkönyv zárt í-zése, Kovács István, XIV. 1968. 43—55. old.

Könyvismertető

Penavin Olga: A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza, Budapest, 1966., Kálmán Béla, XV. 1968. 91—92. old.

Három nyelvatlasz — Penavin Olga: A jugoszláviai **Muravidék magyar** tájnyelvi atlasza, Budapest, 1966., Penavin Olga: A jugoszláviai **Baranya magyar** tájnyelvi atlasza, Újvidék, 1969., Penavin Olga: A szerémségi magyar szigetek nyelve, NYÉ 79. sz. Budapest, 1972., Kálmán Béla, XIX. 1973. 125—130. old.

Beszámoló

Névtudományi előadások, Penavin Olga: Észak-Bácska földrajzi nevei, Kálmán Béla, XVIII. 1972. 152—155. old.

IV. NÉVMUTATÓ

Magyar Népnyelv

1. Bartha Katalin — Deák Györgyné, Bartha Katalin, I. 1939.
112—118., III. 1941. 377—380., III. 1941. 381—387. old.

Magyar Nyelvjárások

1. Beke Ödön, III. 1966. 212—221. old.
2. D. Bartha Katalin, I. 1951. 34—63., I. 1951. 167—180. old.
3. Kálmán Béla, XIV. 1968. 91—92., XVIII. 1972. 152—155., XIX. 1973. 125—130. old.
4. Kovács István, XII. 1966. 47—80., XIV. 1968. 43—55., XVII. 1971. 87—108. old.
5. Penavin Olga, VI. 1960. 100—102., IX. 1963. 182—192., XI. 1965. 95—102., XIII. 1967. 156—160., XIV. 1968. 104—108., XV. 1969. 132—137. old.

A BESZÉDFEJLŐDÉS RŐL

SVENKA SAVIĆ: RAZVOJNA
PSIHOLINGVISTIKA (GENETIKAI
PSZICHOLOGIJSZTIKA,
VÁLOGATOTT ÉS KOMMENTÁLT
IRODALOM, 1970.—1975.-IG)
INSTITUT ZA LINGVISTIKU,
NOVI SAD, 1976. XIV + 173 o.

A beszédfejlődés pszicholingvisztikájával kevés átfogó jellegű könyv foglalkozik. Ez a kötet, mint a szerző is hangsúlyozza, hézagpótló; a fiatalabb tudományos kutatókat, a fejlődéslélektan, pszicholingvisztika, pedagógia és antropológia művelőit akarja megismertetni egy újabb kutatási terület eredményeivel.

A könyvnek nem az a célja, hogy a beszédfejlődés pszicholingvisztikájának szokásos pedagógiai rendszerezéssel (a diszciplína fejlődésének áttekintése, módszerei, helye a tudományok rendszerében, stb.) összeállított tankönyve legyen kezdők számára. Ezt különben a könyv alcíme is hangsúlyozza. Nehezen is lenne elképzelhető ilyen tankönyvet írni egy még kevésbé kiforrott tudományterületről. A figyelmes olvasó számára azonban, különösen ha még bizonyos ismeretekkel is rendelkezik a pszicholingvisztika, a fejlődéslélektan és a nyelvészet területéről, számos ilyen jellegű információval is szolgálhat. Egyben utal mindazokra a jelentősebb forrásmunkákra, amelyekből az olvasó részletesebben megismerkedhet a Piaget, Vigotszkij, Bruner, Chomsky által kidolgozott, kognitív fejlődésre vonatkozó elméletekkel, amelyek az itt ismertetett munkák elméleti alapjait adják.

A könyv hét részből áll.

Az I. részben I. Ivić bevezető tanulmánya megismerteti az olvasót a diszciplína fejlődésével és jelenlegi helyzetével. Utána a II. részben a szerző a munkák kiválogatásának kritériumait sorolja fel.

A III. részben a beszéd elsajátításával kapcsolatos bibliográfiák négy témakörön belül (nemzetközi, regionális, tematikus és személyi-perszonális bibliográfiák) kerülnek bemutatásra.

A IV. és V. rész képezi a könyv magvát. Az 1970—1975. között külföldi kutatók által megjelentetett fontosabb munkák (67 mű), majd a hazai szerzők 1920—1975. között megjelent műveinek ismertetését tartalmazza (22 mű). Elsősorban a grammatikai rendszer és a kognitív folyamatok kapcsolatát, valamint a grammatikai rendszer elsajátítását és a beszédkommunikáció fejlődését vizsgáló tanulmányok kerültek bemutatásra. A kétnyelvűséggel, a fonológiai rendszer elsajátításával, a hibás beszédfejlődéssel kapcsolatos kutatásokat a kötet nem ismerteti. A jelentősebb művekről írt kommentárok részletesek és evaluatív jel-

legtek, így segítik az olvasót abban, hogy kiválassza az értékesebb munkákat.

A VI. rész a könyvben ismertetett művek teljes bibliográfiai adatait tartalmazza, kiegészítve olyan művek adataival, amelyeket a szerző itt nem elemez, de kiegészítő forrásként fontosnak tart.

A könyv VII., befejező része, a szakkifejezések betűrendes mutatója, nagyban megkönnyíti azok megfelelő értelmezését.

A kötet figyelmet áttanulmányozásával az olvasó hasznos információkat szerezhet e diszciplína fejlődési útjáról, de gondolkodásra készteti annak tárgyával, módszereivel kapcsolatban felmerülő kérdésekről is.

A genetikai pszicholingvisztika kutatásai a 60-as években Chomsky generatív elméletével beindított, szintaktikusan beállított, később pedig a szemantikai problémák iránt megnyilvánuló érdeklődésen, valamint a gyermeki beszédfejlődést a kognitív fejlődés általános törvényszerűségeivel magyarázó kutatásokon át kísérhetők végig. Ma ennek a diszciplínának a tárgya a beszéd és más pszichikus funkciók kapcsolatának feltárása az egyedi fejlődés folyamán, figyelembe véve a modern nyelvészetnek a nyelv természetéről vallott felfogását. Ez a tárgykör elég széles ahhoz, hogy gyermekpszichológusok, nyelvészek, pedagógusok egyaránt kutathatják, tehát mindazok, akiket a beszéd és más pszichikus funkciók kapcsolata érdekel. Természetesen a tárgykör nem új: az anyatudományokban a beszédfejlődés már korábban is a kutatás tárgya volt. Tehát ez a terület nem tekinthető újabb specializációnak, ellenkezőleg: inkább a fejlődéslelektan és a pszicholingvisztika tárgyi és részben módszertani szintézisének kísérlete, amely a régi problémákat új megvilágításban kutatja, ellentétben számos más interdiszciplináris tudománnyal — különösen a természettudományok területén —, melyeknek tárgyát olyan jelenségek képezik, amelyek a két határtudományból „kimaradtak”. Létrejöttét annak köszönheti, hogy az alapjául szolgáló tudományokban felmerültek olyan problémák, amelyek csak a két tudományág együttműködésével oldhatók meg. Ahogy ezt a beszédfejlődés pszicholingvisztikájának példája is bizonyítja, az együttműködés többnyire akkor következik be, amikor az alaptudományokban (különösen ha nagyon változó jelenségeket vizsgálnak, amelyekben nehéz általános törvényszerűségeket, szabályosságokat feltárni) már megtörtént a jelenségek leíró analízise, és felmerül a *miért* kérdése, a jelenségek magyarázásának, tolmácsolásának igénye. Ilyenkor az alaptudományok szintézisében, kölcsönösen felhasználva egymás fogalmi készletét és módszertani tapasztalatait, lehetővé válik a magyarázatnak egy magasabb szintje. Ez történt a beszédfejlődés pszicholingvisztikájában is; a leíró fogalmak rendszere már nagy mértékben kialakult az alapul szolgáló tudományokban, így az új területnek sokkal rövidebb időre volt szüksége ahhoz, hogy a jelenségek magyarázásával is foglalkozni kezdjen, ez pedig általában egy tudomány érettebb fázisaira jellemző. Tehát az alaptudományok szimbiózisa felgyorsulást eredményezett, összetettebb kérdések felvetését. A beszédfejlődés általános törvényszerűségeinek szintaktikus komponensekkel való magyarázása nem járt sikerrel, így a kutatók a pszichológiában viszonylag jól kidolgozott kognitív funkcionálás

törvényszerűségéhez fordultak, hogy ezeket megmagyarázzák. Másszóval, egyfajta redukcionizmusnak lehetünk tanúi: nyelvi jelenségek pszichikus jelenségekkel való magyarázásának.

Az ezen a területen ma uralkodó kognitív tézis Piaget és munkatársainak munkáiban fogalmazódott meg. E tézis szerint az általános kognitív fejlődés előfeltétele a beszédfejlődésnek; a nyelvi formák a már nyelv nélkül megszerzett ismeretek kódolására szolgálnak. Mivel ez a tézis nincs teljesen összhangban a megfigyelt tényekkel, feltételezhető a következő szükségszerű lépés: a kognitív és a beszédfejlődés körbehátásának felismerése.

Mindez jól kökröződik a könyvben ismertetett munkákból, de a kitűnő bevezető tanulmányból is. A kutatásokból egyben az is látszik, hogy a beszédfejlődés pszicholingvisztikájának, ugyanúgy mint a szűkebb értelemben vett pszicholingvisztikának, nincs egységes módszere, de mindinkább a fejlődéslélektanból átvett módszerek dominálnak.

Végezetül: S. Savić könyve jól ismerteti ezt a rendkívül dinamikus, gyorsan fejlődő tudományágat. A területet már művelő szakembereknek a hasznos információk sokaságát nyújtja a tankönyvekben szokásos rendszerezés igénye nélkül, ugyanakkor felkelti azoknak az érdeklődését is, akik ezen a területen még nem rendelkeznek mélyebb ismeretekkel.

SZAKFORDÍTÁS ÉS KÖZÉLET

AZ ORSZÁGOS FORDÍTÓ ÉS
FORDÍTÁSHITELESÍTŐ IRODA (OFFI)
ÉVFORDULÓJÁN RENDEZETT
SZAKFORDÍTÓI TANÁCSKOZÁS
ANYAGA. SZERKESZTETTÉ:
DR. VIDA TAMÁS.

Az OFFI 1975 áprilisában ünnepelte ünnepelte szocialista átszervezésének 25. évfordulóját és ez alkalomból tudományos ülésszakot szervezett Miskolcon. Az immár egy éve lezajlott eseményre az előadások, hozzászólások nemrégiben kézirat gyanánt megjelent anyaga hívta fel a fordítás iránt érdeklődők figyelmét.

Mint hogy egy nagy múltú intézmény (a Fordító Iroda 1939-ben volt 100 éves) utóbbi negyedszázada került mérlegre, az előadásoknak a nagy horizontokat átfogó összegzés volt természetes attitűdje. Ez az összegző igény azonban korántsem tekinthető kötelező modellnek, sem sémának. Az előadássorozat szerkezetében elsősorban a változatosság és sokoldalúság jut érvényre: a különböző szakterületekről meghívott előadók a fordítást más-más alapállásból vizsgálva eltérő és ugyanakkor egymást kiegészítő szempontokat, módszereket tárnak fel, s vizsgálódásaik a hírváltás és jelváltás leggyakorlatibb és széles elméleti alapozású kérdéskörét egyaránt érintik.

A fordítás két pólusába forrásnyelvként és célnyelvként bekerülő nyelvek társadalmi kapcsolatai és háttere a fordításelmélet, vagy a fordítástechnika szempontjából teljesen közönbösek, ám ha egy adott gyakorlatról van szó a fordítótevékenység társadalmi funkcióját is megszabó elsődleges tényezővé válik. A miskolci ülésszak gerincét képező hat előadás is két alapvető fordítási viszonylat köré koncentrálódik.

A. *Világnyelv—magyar nyelv; magyar nyelv—világnyelv viszonylata.* Ez az országközi viszonylat — magyar nyelv vonatkozásában — a magyarországi gyakorlat és az erre épülő első négy előadás sajátága, amelyek a következő megközelítési módokat variálják:

1. A fordítói tevékenység intézményesített szervezeti formáit mutatja be dr. Merényi Imre improzálás, több százezer oldalra utaló adat fényében (Az OFFI negyedévszázada a társadalom szolgálatában). A Szarvas Gábor nyelvművelő napok fordítói tanácskozásán meghívott előadóként résztvevő dr. Merényi Imre, a referátum szerzője, a problémátlan összegezés helyett a jövő problémái felé fordult, amelyeket az UNESCO is megfogalmazott fordítással foglalkozó értekezletén; a szakfordítók erkölcsi és anyagi megbecsüléséért, a szervezett fordítóképzésért és a fordítószövetség megalakításáért szállt síkra.

2. A szaknyelv és szakfordítás kerüli felszínre második témaként, amelyet két szakterületen két előadó próbált feltérképezni. Dr. Karcsay Sándor a jogi (Jogi szaknyelv - jogi fordítás) dr. Polozovics Iván (Műszaki fordítások típusai, sajátosságai és követelményei) pedig a műszaki fordítás felől.

Karcsay először a fordítói munkamegbízások 60%-át kitevő jogi szakfordítás szaknyelvét teszi vizsgálat tárgyává, amely a fordításnak egyszerre közege és eszköze. Sajátos jelrendszerében a szerző egyezményesen meghatározott jelentéstartalmú *szakszavakat*, a több szakszóból álló *szakkifejezéseket*, illetve a kettőjük által alkotott *terminológiát* határol el, és e mellett a *jellegzetes kifejezőmódra*, *mondatszerkezetre és stílus eszközökre* hívja fel a fordítók figyelmét. A jogi szaknyelv különleges ismérveit a lehető legfunkcionálisabb szempont, a *kommunikációs közösség* szerint alakítja ki. A kommunikációs közösségen olyan eseti (egy előadás hallgatói, szakkönyv olvasói) vagy *állandó* jellegű (azonos foglalkozásúak) csoportot ért, amelynél a gondolatcsere és az információszükségessége merül fel. Ez a közösség legtöbbször nyelvi kötöttségektől függetlenül jött létre, aminek nyelvi, szociológiai következményei vannak, és a jogi szakfordítás legkülönbözőbb problémáit vetik fel. E szakterület szaknyelvi rétegződése a legszéthúzottabb, az igazságszolgáltatástól és államigazgatástól a nemzetközi, gazdasági, politikai és jogi forgalom fordítói feladatai, a tudományos jellegű állam- és jogtudományi fordításokon, a jogszabályok formájában megjelenő szövegeken keresztül a jogi tartalmú közéleti fordításokig terjed, tehát a köznyelvvvel is érintkezik. Ebben a bonyolult struktúrát mutató rendszerben gyakran csak a formai váz jogi, s idegen (orvosi, műszaki), szakszókincsek elemeivel telítődik. Ez a szemlélet túlmutat a fordítók megkövesedett előítéletén, a terminológia fetiszizálásán, mert bebizonyítja, hogy például a jogban a szakszókészlet csak egyik, de nem egyetlen problémája a fordításnak: „A jogi szaknyelvre főleg az jellemző, hogy nem terminológiája, hanem kifejezőmódja teszi jogivá... a szigorúan következetes szóhasználat, a személytelen, távolságtartó közlésmód és a félreérthetőség kizárására való törekvés és tömörség.”

Hasonló koncepciók körvonalazásáig jut el dr. Polozovics Iván az Országos Műszaki és Dokumentációs Központ (OMDK) vezető szakembere is. Mindenekelőtt a műszaki tudományok, így a velük kapcsolatos fordítás rendszerezését kísérli meg. A tartalmi osztályozást nem tartja járhatónak, hisz a technológia ágainak megfelelően ezek száma több ezerre rúg. A társadalomtudományi, természettudományi (alaptudományok) és a műszaki szövegek fordításának hármas tagolása után vizsgálódásait a fordítóval szemben eltérő igényt támasztó *alaki megjelenségre*, a szövegek rendeltetésére összpontosítja, s így alakítja ki a műszaki fordítás kiadói és nem kiadói rendeltetésű; elsődleges (új területre vonatkozó) és szokványos közléseket tartalmazó típusait: tankönyvek, kézikönyvek, szakkönyvek, kutatási jelentések, folyóiratcikkek, szabadalmi leírások, szabványok, nemzetközi kongresszusok, tartalomjegyzékek és a szűkebb értelemben vett vállalati irodalom (gyártásdokumentáció, gépkönyvek, katalógusok, prospektusok fordításai).

A műszaki fordítás követelményszintjét igen szuggesztív módszerrel a társadalom- és természettudományok alapvető különbségéből fejtik ki. A humántudományi alkotás, megállapítása szerint, magában az írott formában jön létre, s tudományos eredmény csak a tudományos módszerű feldolgozással válik belőle, a forma tehát elsőrendű eleme. Ezzel szemben a műszaki és természettudományok területén az új tudományos eredmények, kísérletek, számítások sorozatából szűrődnek le, és eredményekben már az előtt készen állnak, hogy alkotójuk ezeket az eredményeket írásos tanulmányba foglalta volna. Ettől függően a természettudományi és műszaki fordítás minősége inkább a szakterület empirikus ismeretén, a szakterminológiai jártasságon múlik, és a nyelvérzéknek, a kiinduló nyelv ismeretének, a célnyelvi kifejezőképességnek mellékes szerep jut, mert ezeknek az alapszöveg is híjával van. Így aztán szerinte, ha egy lengyel bányáipari szakszövegről van szó, a fordítónak jobban kell tudnia „bányászul”, mint lengyelül. Polovics azonban ezen az egy ponton nyilván a műszaki fordításban ma uralkodó, néha elkedvetlenítő helyzet szükségszerűségét tette követendő erénnyé.

3. A szakfordítás részdíszciplináit felvonultató tanulmányok után egyik legismertebb magyar szakfordítóra és íróra, Tarnóczy Lóránta hárult a feladat, hogy a szakfordítást az egész közélet törvényszerűségeibe ágyazva, kijelölje annak szerepét és helyét a kulturális, intellektuális tevékenységek rendszerében. (A szakfordítás szerepe a közéletben). Tarnóczy ezt a Fordítástechnikából és a Fordítókalauzsból már ismert alapossággal és körültekintéssel végzi el.

B. Egész más tájolású ülészak két befejező tanulmány előadása, amely az *államnyelv*, *hivatalos nyelv* vagy a *többség nyelve*, illetve a *magyar nyelvnek mint a kisebbségek alternatív használatú nyelvének* relációját tanulmányozzák a csehszlovákiai, illetve jugoszláviai gyakorlatban. Az előbbit Farkas Zoltán referátuma képviseli (Egy hiteles bírósági tolmács tapasztalatai Szlovákiában). Ez a munka inkább csak a jogállás, szervezési problémák közegében mutatja be a magyar célnyelvű csehszlovákiai fordítást és tolmácsolást. A jugoszláv vonatkozású körkép ennél jóval gazdagabb és teljesebb. Dr. Hock Rezső (A kétnyelvű közigazgatás és bíraskodás fordítási problémái — különös tekintettel a magyar-szerb viszonylatra) a társadalmi-szerkezeti vázát a jugoszláv jogrendszer társadalmi felépítményének sajátosságaival és az ebből eredő nyelvi, fordítási kérdéskörrel teszi tartalmasabbá. A jogi-közigazgatási fordítás eddigi eredményeit summázva, nem túlságos derülátással, több hiányosságra hívja fel a figyelmet:

1. A közigazgatás és joggyakorlat magyar terminológiájában még mindig a tájékoztató eszközök, a sajtó, a rádió játszik a döntő szerepet, és ez a jó megoldások mellett az idegenszerűségek elterjedéséhez és továbbbi torzuláshoz vezet.

2. Nem érvényesül, vagy nem mindig következetesen érvényesül az egységes elvi állásfoglalás a szóalkotás, a kifejezőmód a fordítói módszer alkalmazásában.

3. Hiányos a klasszikus magyar jogi terminológia ismerete. Hiányos a magyar jogi nyelv frazeológiájának ismerete, és így ez gyakran a szerbhorvát jogi nyelv frazeológiájával cserélődik fel. A magyar jogi

nyelvből gyakran a szerbhorvát köznyelv, de különösen a jogi szaknyelv rendszere, szelleme és kifejezési módja érvényesül.

4. Hiányzik a szerbhorvát-magyar jogi és közigazgatási szótár.

Az előadásokat követő hozzászólások is figyelmet érdemelnek, mert míg az előbbieket az összegzés, az elméleti törvényszerűségek jegyében íródtak, addig a vitában a jövő megoldásra váró feladatai bontakoztak ki. Az egyik legizgalmasabb témát a fordító — tolmácsképző főiskola rendeltetése és céljai jelentette, amellyel Ferenczy Gyula, az ELTE fordító és tolmácsképző csoportjának vezetője foglalkozott legbehatóbban. A posztgraduális fordító- és tolmácsképzés 1973-ban, az Újvidéki Bölcsész tudományi Kar fordítói szakával egyidőben indult, és alapvető célja a nyelvi képzettség és közvetítői képesség együttes kialakítása. A csoport legkevésbé megoldott, tisztázott dilemmája, amely egyúttal minden intézményesített fordítóképzés kérdőjele is: az általános nyelvre vagy a szaknyelvre épüljön-e az oktatás, azaz, van-e általános fordítói hivatás? Ha nincs, lehet-e azonos oktatási folyamatban egyszerre fordítókat és szakfordítókat képezni?

A többi felszólalás is hasonló aktualitású problémát feszegetett. Szó esett a fordított szövegek gondozásáról, a fordítás szakmai és erkölcsi elismeréséről, stb.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a szakfordítás elméletét, és gyakorlatát kevés magyar vonatkozású ülészak fogta át ilyen mélységben és terjedelemben, és sikerült a jugoszláv fordítók bledi tanácskozásához hasonlóan a fordítói hivatás legkülönbözőbb környezetéhez kötődő, a fordításhoz sokféleképpen viszonyuló elméleti és gyakorlati szakembereknek fórumot teremteni általa.

**BALOGH LAJOS —
KIRÁLY LAJOS:
AZ ÁLLATHANGUTÁNZÓ
IGÉK, HÍVOGATÓK
ÉS TERELŐK SOMOGYI
NYELVATLASZA**

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST,
1976. 220 L. 51 TÉRKÉPLAP

Balogh Lajos és Király Lajos munkája a nyelvatlások egy speciális fajtája, ti. egyfelől regionális tájnyelvi atlasz, egy vidék, egy földrajzilag, közigazgatásilag pontosan elhatárolható vidék nyelvjárási jelenségeit vetíti térképlapokra, másfelől pedig bizonyos meghatározott nyelvi jelenségek földrajzi elterjedésének vizsgálatához nyújt segítséget.

A magyar népnyelv kutatásában ez az *első jelenségatlasz*. A saját próbagyűjtésein kívül semmiféle magyar előzményre nem alapozhatott a szerzőpár, viszont felhasználhatta többek között a nyelvföldrajzi módszerrel készült s a teljes nyelvi rendszert vizsgáló, általános jellegű Magyar Nyelvjárások Atlasza módszertani tanulságait, hisz Balogh a nagy atlasz gyűjtője, feldolgozója és gondozója volt.

Baloghék atlasza *célatlasz*, egészen speciális jellegű szókincskört térképez fel, lexikális jellegű. Somogyban, az egyik legérdekesebb nyelvjárási vidéken használatos állathangutánzó igék, hívogatók és terelők majdnem abszolút sűrűségű kutatóponthálózatban történő felgyűjtését, térképekre vetítését tűzte ki feladatául. Ez a fajta atlasz szinte reflektorszerűen ráirányítja a figyelmet egy-egy nyelvi problémára. Baloghék olyan problémát választottak, mely nemcsak a magyar nyelvjárásban szempontjából figyelemre méltó, hanem általános nyelvészeti szempontból is, különösen a zooszemiotikai, illetve a kommunikáció-kutatás szempontjából (állat—állat, ember—állat közti kommunikáció!).

Talán nem lesz érdektelen közbevetőleg néhány szót szólnunk a zooszemiotikáról (a magyar származású Sebők Tamás amerikai professzor elnevezése). Ez a fiatal tudomány az állatok egymás közötti érintkezésének kutatásával foglalkozik. 1923-ban Karl von Friesch kezdett először a méhek viselkedésével foglalkozni, azóta számítják az új tudományág kezdeteit. Az 50-es évek elején Lotz János vitte be a nyelvészetbe a méhek kommunikációjának, jeladásának problémáját, ezzel is igazolni akarva azt a fontos tény, hogy a jelentést nem lehet elszakítani a formától. „A méhek tánca is igen pontosan körülhatárolt jelentéssel bír, — állítja meg Lotz — nemcsak az izgalom jele, mint egyesek mondják.” Lotz volt az első nyelvész, aki összevetette a méhek táncát és a nyelvrendszert. A 60-as években alakult ki végleg az új tudományág, a zooszemiotika, melynek Sebők Tamás lett a nagy rendszerezője. A fiatal tudományág eddig a méhek, a vörös hangyák, a delfinek, a

campánzok kommunikációjával foglalkozott. Az eredmények nem érdektelenek az emberi nyelvet vizsgáló tudomány számára sem, mert új perspektívát tárnak fel a nyelvtudomány, a kommunikáció-kutatás előtt.

A Balogh—Király szerzőpár a 226 oldalas könyv bevezető tanulmányában (7—85. oldal) foglalkozik az atlasz előzményeivel, jellegével, a gyűjtés történetével, módszerével, a kutatóterület nyelvjárásával, a gyűjtött anyag témaköreivel. Ezt követi az adattár és az 51 térkép, majd a függelék, melyben a jelmagyarázat, a kutatópontok jegyzéke, táblázat az egyes állatfajokra vonatkozó kérdések számszerű megoszlásáról, a fontosabb irodalom jegyzéke, szómutató kapott helyet.

A szerzők a paraszti szókincs, közelebbről az állattartás szókincsének egy szegmentumát, az emberek szűkebb környezetében, otthonában élő 14 fajta háziállat bizonyos szituációkhoz kötődő hangadását, hangmegnyilvánulásait utánzó igéket, valamint az ember és állat között történő kommunikációt lehetővé tevő hívogatókat, terelőket gyűjtik össze Somogy megyében. 1960-ban kezdték meg a munkát egy 250 kérdést tartalmazó kérdőív alapján 60 községben. A kutatópontokat úgy válogatták meg, hogy általában régi, magyar lakosúak legyenek. Voltak azonban a kutatópontok között vegyeslakosságúak is, telepés községek is. Minket különösebben *Kercseliget* anyaga érdekelhet, mert ez a község bácskai telepésekből alakult, itt az adatok eltérnek a többi kutatópont anyagától. Nagyon szépen meglátszik, mit vittek magukkal kibocsátó nyelvjárásukból, mit őriztek meg, ugyanakkor arra is fény derül, milyen mértékű a kölcsönhatás, a telepések mit és milyen mértékben vettek át a helybeliektől, a helybeliek mit kaptak a telepésektől.

Az adatközlők az idősebb korosztályból, az 50—70 év közöttiek közül valók, a hajdani kisparasztok közül, akikben még aktívan él az állattenyésztéssel kapcsolatos szókincs, akikben még közvetlen élmények fűződnek a kérdezett adatokhoz. A nőktől a tyúkok, kacsák, disznók, a férfiaktól a tehén, ökör, ló ismeretanyagát kérdezték ki a szerzők. Az állatok nemi életére vonatkozó megnevezések gyűjtése nem ütközött akadályba, mert a szemérem az eufémizmus nem játszott közre, mint az ember nemi életének gyűjtése közben.

A kapott válaszok, illetve a térképeken szereplő adatok hitelességét bizonyítja, hogy a kérdőívet minden faluban kétszer végigkérdezték a gyűjtők, ha szükségesnek látták, egy-egy adatot többször is ellenőriztek. A magnetofonfelvételek is bizonyító értékűek.

Az adatokat adatbeírásos módszerrel 51 elég nagy számú, helyhez köthető lexikális és hangtani variánst mutató térképlapra vitték a szerzők. Azért szerepel csak 51 térképlap, mert pl. vagy olyan sok adat szerepel, hogy nem férne el mind a térképen, vagy csak variánsokról van szó és nem lehet őket helyhez kötni. A térképre nem került anyagot lexikai egységek szerint csoportosítva teszik közé a szerzők az adattárban. Itt az adat után szereplő szám a kutatópont száma, így megrajzolható a földrajzi elterjedtség, de az adat gyakoriságáról is vallanak a számok.

Az atlasz elsődleges célja ugyan szókincsvizsgálat volt, de az adatokból a vizsgált terület nyelvjárási jelenségeire is lehet következtetni. Ezt

meg is teszik a szerzők, mikor főleg saját atlaszuk és magnetofonfelvételeik anyaga alapján a bevezető tanulmány egy fejezetében bemutatják a kutatóterület nyelvjárását, fonémaállományát (8:9 a magánhangzók-nál, 25 mássalhangzó), néhány alaktani jellegzetességét. Összegezésükben 4 nyelvjárási egységet különböztetnek meg, mert „a szokásosnál bővebben hivatkozhatunk a szókincselemek nyelvjárási egységeket elkülönítő szerepére.” A 4 egység: 1) az északi rész, mely közelebb áll a regionális köznyelvhez, 2) A Kapos folyó melléke, archaikusabb, 3) Zselic, archaikus, erősen ö-ző, 4) Csököly és Szenna vidéke, ez a legarchaikusabb rész, a nyelvjárási jelenségek góca. Az egyes részekben több sziget és átmeneti zóna különböztethető meg.

A gyűjtött anyag témakörei c. fejezetben a szerzők a névanyagból levonható megfigyeléseiket foglalják össze. Néhány megjegyzésre érdemes megállapítást felsorolnánk.

A ló fajnév, de a tehén nem. Nem egy kategóriába tartozik a ló és a tehén, a ló a szarvasmarhával, a tehén a kancával egyenrangú. A tyúkféle baromfiaknak nincs fajnevük.

A fontosabb, nagy mennyiségben tenyésztett állatok életkorát, nemét egyszavas önálló morféma jelöli (csikó, boryú), a kevésbé fontos állatoknál jelzős szóösszetételt használnak (kisgalamb, nösténykutyá), jelentéstapadással keletkezett pl.: bak, tojó.

Az állatok fajtájának neveit nem ismerik a parasztek emberek egyforma mértékben, legjobban megkülönböztetik a sertésfajtákat.

Egyedi tulajdonságra utaló neve leginkább csak a lónak van.

A jobb és bal oldalra befogott állat neve már lassan feledésbe merül, mert egyre kevesebb a lófogat. Ökör, tehén fogat már nincs.

A gyermeknyelvi becézőnevek tárgyalásakor a szerzők kitérnek a származtatásra is.

Az állathangutánzó igék létrejöttében a kifejezett hangjelenségnek fontos szerepe van. Két csoportot vesznek fel a szerzők az állati hangjelenségeknél: 1) *érzelem kifejező hangjelek* = állapotközlő jelek, nem kommunikációs céllal keletkeznek, de tájékoztató szerepük lehet az állat—állat, állat—ember kommunikációjában (öröm, megelégedettség kifejezése); 2) *közlő célú állathang* = társadalmi hatású hangjel (állat—állat szinten), reagálást is kivált (a kakas hívó hangja), ide tartozik az állat és ember közléscseréje (kutya, macska), az ember—állat közlése: az ember az állati kódhoz alkalmazkodik: az állathívó, üző akusztikailag hasonló az állati hangjelhez, intonáció járul még hozzá. A csoportok között nem merev a határ, ugyanaz a hang többféle kommunikációra is szolgál.

A hangjelenségek nyelvi kifejezéseiben a mássalhangzók szerepe nagyobb. A hangutánzó igék általában mássalhangzóval kezdődnek, szóeleji mássalhangzótorlódás elég gyakori. A mássalhangzók az r és az l a leggyakrabban előforduló. A mély és a magas magánhangzók különbsége intenzitáskülönbséget fejez ki: sziszeg — szuszog.

A hangutánzó igék alaktani elemzése sok nehézségbe ütközik, ezt jól tudjuk a szakirodalomból is. Mivel expresszív alkotások, nem lehet mindig biztosan megállapítani, hol végződik az alapszó, hol kezdődik a képző. A végződés nagy változatosságot mutatnak. A változatoknak

lázata nagyon szépen megmutatja az egyes képzők megterheltségét a vizsgált területen.

Az állathívogatók és terelők ember- állat közötti kommunikációs eszközök. A közlés szándéka az emberből indul ki, de ismernie kell az állat jelrendszerét és alkalmazkodnia kell hozzá, hogy akaratközlésének ne legyen akadálya. Ezt hangutánzással éri el az ember, azaz saját fonetikai rendszerével kiejthető szavakká formálja az állati hangot.

A madárfajhoz tartozó háziállatok hívogatóinak legnagyobb része felső nyelvvállású (i, í, u) magánhangzókat, dallamos l vagy p, b hangot tartalmaz, mert ezek állnak legközelebb hangszínükkel, frekvenciójukkal a madarak kellemes állapotot, érzelmet kifejező hangjaihoz. Ezek dallamosabbak, mint a ló, szarvasmarha, disznó hívogatója. Az állatterelőkben a hangutánzás ténye nem jelentős, ott az intonáció és a szerkezeti felépítés a fontos. Fontos elem a megszólítás, a periódikus ismétlődés, a hangok akusztikája. A sajátos intonáció az információ fő hordozója. Az állatok a hangjelenséget és a kísérő más jelet (mozgás, gesztus) mint komplex jelzést fogják fel, nem a szavakat fogják fel.

A bevezető tanulmány érdekes és igen tanulságos és szinte egyedülálló része az intonációs típusok bemutatása a hívogatóknál, a hangsúly, hanglejtés, szünet, dallam szerepének elemzése.

Az adattár rendkívül érdekes anyagot tartalmaz, az egyes állatfajok szerint csoportosítva a kapott válaszokat az itt közölt kérdésekre. A térképek szépek, tiszták, olvashatók, nagyon szépen alátámasztják az elméleti megállapításokat, illetve alkalmasak további kutatásokra.

Összegezve benyomásainkat: örülünk, hogy egy ilyen kézikönyvként is felhasználható, komoly és értékes mű jelent meg a szerzőpár több éves munkája nyomán.

Az Akadémiai Kiadó méltó köntösben prezentálta az olvasóknak ezt az úttörő célatlaszt.

**FRANCIA—MAGYAR
KONTRASZTÍV
KUTATÁSOK**

ÉTUDES FINNO-UGRIENNES XI,
AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST, 1976

Ez a tanulmánykötet az 1974 áprilisában rendezett kerekasztal megbeszélésnek az anyagát tartalmazza. A résztvevők — 29 franciaországi és magyarországi nyelvész — francia-magyar kontrasztív kutatásaik eredményeiről számoltak be és megvitatták az ezekből eredő elméleti és gyakorlati kérdéseket.

A magyar-szerbhórvát kontrasztív kutatások további fejlesztése szempontjából tanulságos a francia-magyar kontrasztív vizsgálódás elméleti megközelítése és az elemzésben alkalmazott módszerek összehasonlítása. Ezért hasznosnak tartjuk felhívni a figyelmet e kötet tartalmára és egynéhány számunkra fontos kérdéskört kiragadni.

A szerkesztők — Jean Perrot (Párizs) és Szépe György (Budapest) — a tanulmányokat a szerzők betűrendjében közlik,¹ azzal a megindoklással, hogy az értekezleten elhangzott beszámolók a témaválasztás és a módszertani megközelítés szempontjából igen különböznek. Mi azonban e kérdéskör teljesebb áttekintése végett megkíséreljük a közölt anyagot bemutatásunk céljainak megfelelően csoportosítani.

A legtöbb tanulmány azokkal a nyelvtani részletkérdésekkel foglalkozik, amelyek strukturális szempontból legjobban különböznek a két nyelvben, mint pl. a magyar birtokos személyragok és francia megfelelőik, vagy a francia hangsúlytalan személyes névmások és magyar megfelelőik.

Vannak olyan tanulmányok is, amelyek a két nyelv részrendszereit próbálják összehasonlítani, mint pl. az esetrendszert vagy az igeidők rendszerét; sőt a két nyelvi rendszerben megnyilvánuló különböző tendenciáknak a nyelvi ökonómia szempontjából való kiegyensúlyozását vizsgálják, mint pl. a tárgy „totalitásáról” és az igei aspektusról szóló tanulmányban.

A hangtani kérdéseket csak egy „A magánhangzók változásai a francia alaktanban” című rövid tanulmány érinti.

Általános — gyakorlati és elméleti — kontrasztív kérdésekkel három tanulmány foglalkozik: *A francia ajkú tanulók magyar nyelvi hibái* (Ginter Károly), *A kontrasztív leírás módszertani kérdései* (Jean Perrot), *A kontrasztív vizsgálódás módszere* (Radics Katalin).

A hibakutatást — a szerbhórvát-magyar kontrasztív kutatásokban vallott nézeteinkhez és gyakorlatunkhoz hasonlóan² — a szerző azzal

indokolja, hogy a tanulóknál előforduló hibák elemzése egyrészt a forrásnyelv és a cél nyelv közötti rendszerbeli különbségekre utal, másrészt pedig a nyelvoktatás programozását segíti elő, mert empirikus anyagot nyújt a tanulási folyamatban előforduló nehézségek rendszerezéséhez. Ezt a megindoklást az *Anna keres egy könyvet* és *Annának van egy könyve* példamondatokkal és francia megfelelőivel szemlélteti. Ugyanis az első mondatnak van francia strukturális megfelelője: *Annette cherche un livre*, a másodiknak pedig nincs. A szerző ebben a két nyelv közötti strukturális eltérésben potenciális hibaforrást lát és azt a gyakorlati tanulságot vonja le a magyarországi francia nyelvoktatás számára, hogy előbb kell tanítani az *Annette cherche un livre* (Anna keres egy könyvet) típusú mondatokat és aztán az *Annette a un livre* (Annának van egy könyve) típusú mondatokat. (Lásd: 29. old.).

A tanulmány empirikus anyagát a Budapesten tanuló franciaajkú egyetemisták dolgozataiból kicédulázott mondatok képezik. Az anyag nem reprezentatív, csak 256 mondatból áll, mégis a szerbhorvát-magyar kontrasztív kutatások szempontjából érdekes, mert az előforduló hibatípusok egy része egyezik a szerbhorvát-magyar vonatkozásban előforduló hibatípusokkal és ezeknek a gyakoriságával, mint pl. az alanyi és tárgyias ragozás helytelen használata (Lásd: 33. old.), míg a magyar határozott névelő helyes használata — a szerbhorvát ajkúaktól eltérően — a francia ajkú tanulóknak nem okoz különös nehézséget. (Lásd: 31. old.).

Ezért várható volt, hogy a szerbhorvát-magyar és a francia-magyar kontrasztív vizsgálódás kiválasztott támakörei csak részben egyeznek. Így pl. míg a francia-magyar kontrasztív projektumának párizsi csoportja a figyelmet az igeidők rendszerére összpontosítja (Lásd: 220. old.), a szerbhorvát-magyar kontrasztív nyelvtanban ez nem központi kérdés. Az esetrendszer azonban mindkettőnket érdekel.

Egyébként a kontrasztív vizsgálat módszertani megközelítését illetően Jean Perrot-nak a véleménye igen közel áll a mienkhez. Ő ugyanis a kontrasztív leírásnak az értelmét abban látja, ha nem a két nyelv struktúráját hasonlítjuk össze, hanem struktúrájuk alkalmazását hasonlítjuk össze a közlés szempontjából. „Egybevetni a két nyelvet annyit jelent mint megvizsgálni, hogy az azonos tapasztalati adottságok esetében hogyan alakul a közlés mindegyik nyelvben.” (Lásd: 223. old.). Igen helyes az a megjegyzése is, hogy részletkérdéseket az egész rendszer tükrében kell megvizsgálni. (Lásd: 220. old.).

Jean Perrot-nak gyakorlati utasításai a következők:

1. Mind a két nyelv alapos elemzése föltétlenül szükséges.
2. A fordítások vizsgálatában a közölnivaló a lényeges.
3. A hibakutatásnak szánt kérdőívet úgy kell összeállítani, hogy a kontrasztív gócpontok kellő helyet kapjanak.
4. A kontrasztív leíráson alapuló nyelvdidaktika készítésébe a nyelvészekon kívül be kell vonni más szakértőket is.
(Lásd: 227. old.).

Radica Katalin Jean Perrot-tól eltérően a kontrasztív kutatásokat az „elméleti kontrasztív nyelvészetre” és az „alkalmazott kontrasztív nyelvészetre” osztja, ami, véleményem szerint, nem felel meg a nyelvi vizsgálódások dialektikus követelményeinek. Habár nem elvetni való az igyekezte, hogy az „elméleti kontrasztív nyelvészet”-nek megkísérel megfelelő nyelvi modellt találni, mégis — hogyha a kontrasztív kutatások mai fázisát vesszük tekintetbe — az általa javasolt „modern strukturális tipológia” nem a nyelvtudomány utolsó szava. Annál is inkább állíthatjuk ezt, mert a szerbhorvát-magyar kontrasztív kutatásokban mi is ebből a koncepcióból indultunk ki³ és kénytelenek voltunk a számunkra szűknek bizonyult kereteit elhagyni.

Ezek az általános kontrasztív nyelvtani kérdéseket tárgyaló tanulmányokon kívül a kontrasztív kutatásokkal foglalkozó nyelvészek a többi tanulmányt is figyelmébe ajánljuk. Számunkra különösen érdekes az esetrendszerrel szóló dolgozat, mert ezzel a kérdéssel mi is foglalkoztunk⁴ és továbbra is tanulmányozni fogjuk. A szerző az eset kategóriáját szélesebben értelmezni és a névutós szerkezeteket is ide sorolja, de különbséget tesz az *eset* és a *rekcio* között, ami teljesen megegyezik a szerbhorvát-magyar kontrasztív kutatásokban elfogadott álláspontunkkal.

Felfogásunkhoz közel áll a szerzőnek a kontrasztív elemzésben megnyilvánuló általános nyelvészeti szemlélete is. Ugyanis a különböző esetek való használatát azonos mondanivalóban (mint pl. az accusativus használata a franciában és a dativus-genitivus használata a magyarban a birtokos viszonyok kifejezésére) a közs nevezőre hozza azzal a megállapítással, hogy az a struktúra, amelyik az egyik nyelvben kötelező, a másik nyelvben megjelenhet mint lehetséges és korlátozott. (Lásd: 163. old.).

A hely- és időhatározói esetek elemzésében használt egyes szemantikai jegyek is megegyeznek a Szerbhorvát-magyar kontrasztív nyelvtan 4. kötetében használt szemantikai jegyekkel, mint pl. a „belsőség” és a „kontaktus” jegye. (Lásd: 168. old.) Helyesnek tartom a dolgozatban használt dichotomikus rendszerezést (a Vajda József által alkalmazott hármass irányú elvtől eltérően), amely szerint a szerző a helyhatározói eseteket a „statikus” és a „dinamikus” esetekre osztja, a „dinamikus” kategóriában pedig a „közeledést” és a „távolodást” különbözteti meg. (Lásd: 168. old.).

J E G Y Z E T E K

¹ A kötet *tartalomjegyzéke*

Denis Creissels (Grenoble): A magyar birtokos személyragok használatának francia megfelelői

Ginter Károly (Budapest): A francia ajkú tanulók magyar nyelvi hibái

György Kassai (Párizs): Az igék főnevesítésének kontrasztív kérdése

Que és hogy

Kassai Ilona (Budapest): A magánhangzók változásai a francia alakokban

Kelemen Jolán (Budapest): A múltban való előbbiség kategóriája a kontrasztív nyelvtanban

Az en és magyar megfelelői

Margittai Agnes (Budapest): Az *en* névmás és magyar megfelelői
 Mészáros László (Párizs): Az intonáció és a hangsúly a magyarban és a franciában
 Mikó Marlanna (Budapest): A szóképzés a mai magyar és francia nyelvben
 Nemes Ilona (Budapest): A „kiegészítő” mellékmondat alárendeltsége a franciában és a magyarban
 Lajos Nyéki (Párizs): Az esetrendszer és a francia–magyar kontrasztív kutatások
 Oláh Tibor (Párizs): Az igeidők kontrasztív megközelítése
 Pályi Miklós (Szeged): A *devoir* szerepe a szövegben
 Pataki Pál (Budapest): A francia és a magyar „kötőmód”
 Jean Perrot (Párizs): Az ige személyragjairól a magyarban és a franciában

A kontrasztív leírás módszertani kérdései

Radics Katalin (Budapest): A kontrasztív vizsgálódás módszerei
 Reznák Hajnalka (Budapest): A francia „operáló” igéknek megfelelő magyar igék elemzése
 Szabics Imre (Budapest): A határozók helye a francia és a magyar mondatban
 Veress Fruzsina (Budapest): Az igékkel való körülírások a franciában és magyar megfelelőik
 Völgyes Gyöngyvér (Budapest): A tárgy „totalitása” és az igei aspektus

² A hibakutatásról lásd:

Melanija Mikeš: Kategorija srpskohrvatskog gramatičkog roda u govoru dece maddjarskog maternjeg jezika, *Prilozi proučavanju jezika*, 4/1968, Novi Sad
 Mikes Melánia, Kaszás József: Adalékok a határozottság és határozatlanság kategóriájának magyar–szerbhorvát összevető elemzéséhez, *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, 2/1970, Újvidék – Novi Sad
 Melanie Mikes: Contrastive Analysis of the Hungarian and Serbocroatian Noun Phrase, *Applications of Linguistics*, 1971, Cambridge
 Melanija Mikeš, Gordana Vuković: Prilog proučavanju definitizacije imenica u srpskohrvatskom jeziku, *Prilozi proučavanju jezika*, 7/1971, Novi Sad
 Mikes Melánia: A magyar és szerbhorvát nyelv összetetésének módszertana, *Kontrasztív nyelvészeti konferencia*, 1971, Pécs
 Melanija Mikeš, Josip Buljovčić: Prilog kontrastivnoj analizi srpskohrvatske i maddjarske nominalne sintagme sa adnominalnom odredbom, *Bilten Pokrajinskog zavoda za izdavanje udžbenika*, 12/1971, Novi Sad
 Mikes Melánia, Dezső László, Vuković Gordana: *A főnévi csoport alapkérdései*, Szerbhorvát–magyar kontrasztív nyelvtan 2. 1972. Újvidék
³ Dezső László: *Tipológiai vizsgálatok*, Szerbhorvát–magyar kontrasztív nyelvtan 1. 1971. Újvidék
⁴ Vajda József: *A hely- és időhatározós szerkezetek*, Szerbhorvát–magyar kontrasztív nyelvtan 4. 1975. Újvidék

**A JUGOSZLÁVIAI
SZERBHORVÁT—ANGOL
ÉS ANGOL—SZERBHORVÁT
KONTRASZTÍV
PROJEKTUM**

A nyelvi interferencia gyakori jelenség, a nyelvek közötti kapcsolat, kontaktus következménye. E jelenség tanulmányozását tűzi célul a kontrasztív nyelvi elemzés, amely két nyelvi rendszer egybevetésével rámutat a nyelvi struktúrák azonosságaira és különbségeire. A kontrasztív nyelvi elemzés útján mindkét nyelvi rendszer jobban megismerhető, mivel a két nyelv egybevetése, egymásra vonatkoztatása fényt derít a nyelvek olyan tulajdonságaira is, amelyek rejtve maradnának a nyelvész előtt, ha a nyelveket külön-külön, magukban tanulmányoznánk. A kontrasztív nyelvi elemzés különösen a nyelvtanításban hasznos, ugyanis a nyelvi interferencia az idegen nyelvek tanulása alkalmával is gyakran megnyilvánul. A tanuló anyanyelve nagy mértékben érzeti hatását, különösen az idegen nyelv elsajátításának kezdeti fokán. Az anyanyelv és az idegen nyelv közötti különbségek és megfelelések tudatosítása a tanulóban — a kontrasztív nyelvészet ezt is feladatának tekinti — eredményesebbé teszi az idegen nyelv elsajátítását. A kontrasztív nyelvészet egyik legfontosabb alkalmazási területe tehát az idegen nyelv oktatása.

Az eredményesebb nyelvtanítás céljából indult a csaknem egy évtizedes *multa* visszatekintő jugoszláviai szerbhorvát-angol kontrasztív projektumon végzett munka is. S a későbbiek során ebből a tervetzből nőtt ki a zágrábi angol-szerbhorvát kontrasztív kutatóprogram. Egyrészt az angol nyelv mind nagyobb térhódítása hazánkban, másrészt pedig az angol nyelvterületen a szerbhorvát nyelv iránt megnyilvánuló fokozott érdeklődés tette indokoltá e nagyméretű vállalkozást, amelyben nemcsak hazai, hanem amerikai és angliai nyelvészek is részt vesznek.

A jugoszláviai szerbhorvát-angol kontrasztív projektumon végzett munka (*Jugoslavenski projekt za kontrastivnu analizu srpskohrvatskog i engleskog jezika*) 1967-ben indult Rudolf Filipovičnak, a zágrábi Bölcsészettudományi Kar tanárának vezetésével. A számos hazai szakemberen kívül a munkában részt vesznek a washingtoni Alkalmazott Nyelvtudományi Központ munkatársai is, John Lotz és William Nemser irányításával. A feladat a kontrasztív vizsgálódások eredményeinek alkalmazása a nyelvtanításban, ezen túl pedig a szerbhorvát kontrasztív nyelvtan elkészítése. Mivel azonban a jugoszláviai szerbhorvát-angol kontrasztív projektumban az angol a célnyelv, s így a szerbhorvát kont-

rasztív nyelvtan elkészítéséhez kevés anyag gyűlt össze, szükség mutatkozott egy angol-szerbhorvát kontrasztív projektum kidolgozására is, amelyben a szerbhorvát a célnyelv. Az 1971-ben megkezdett angol-szerbhorvát kontrasztív projektumban ugyanazok a nyelvészek vesznek részt, akik a szerbhorvát-angol kontrasztív projektumban is vállaltak feladatokat. Tulajdonképpen tehát egy projektumról van szó, amely az angol, illetve a szerbhorvát nyelvoktatásban értékesíti tapasztalatait.

A kontrasztív projektum kezdeti szakaszán a központi probléma a munka módszerének kijelölése volt. A hagyományos leíró módszer, a strukturális elemzés és a generatív módszer kínálkozott lehetőségként. Mindhárom módszer szerint végeztek már kontrasztív elemzéseket. Az angol-német és az angol-olasz kontrasztív projektum a hagyományos, leíró módszerrel készült, az angol-spanyol kontrasztív projektum pedig korszerű strukturalista-generatív módszerrel.

A szerbhorvát-angol kontrasztív projektumban résztvevő nyelvészek mind a három módszert alkalmazták az eddigi munka során, s módszer megválasztását e feldolgozandó témáktól tették függővé. Mivel a kontrasztív elemzésnek az elméleti vizsgálódáson kívül gyakorlati céljai is vannak, a projektumban résztvevő nyelvészek a módszerek kombinálásához is folyamodnak.

A vizsgálandó nyelvi anyagot illetően a projektumban az amerikai Standard Corpus of Present-Day American English nyelvi anyagot, azaz a Brown-féle korpusz rövidített változatát s annak szerbhorvát fordítását vették alapul. A Brown-féle korpusz ötszáz mintából álló anyag, kizárólag próza, amely a mai angol köznyelven készült. Az angol nyelvi anyagot a hazai nyelvészek szerbhorvát, illetőleg horvátszerb nyelvre fordították, majd komputer segítségével feldolgozták. A kontrasztív elemzés alkalmával a nyelvészek ezen nyelvi anyagon vizsgálják az angol és a szerbhorvát nyelvet.

A kontrasztív projektumban nagy jelentősége van a hibaelemzésnek. A hibaelemzés, illetve a tanulók tesztjeinek kiértékelése előkészület a kontrasztív elemzéshez; a hibaelemzés rámutat a nyelvi interferencia jelenségeire, illetve azokra a nyelvtani egységekre, amelyek a két nyelvben eltérnek egymástól, s így alkalmasak az összetetésre. Ezt követi a tulajdonképpeni kontrasztív elemzés, az angol és a szerbhorvát nyelvtani egységek leírása a meglévő nyelvtanirodalom és a kétnyelvű korpusz alapján. A leírt egységet a nyelvész ezután konfrontálja, megállapítja, hogy a két nyelv miben felel meg és miben tér el egymástól, miközben figyelme inkább az eltérésekre összpontosul.

A kontrasztív elemzés elméleti megállapításai a leendő kontrasztív nyelvokban kapnak majd helyet, a gyakorlati tapasztalatokat pedig a nyelvoktatásban alkalmazzák.

A jugoszláv szerbhorvát-angol és a zágrábi angol-szerbhorvát kontrasztív projektum kiterjed mindazokra a témákra, amelyek a két nyelv sajátosságait érintik. A nyelvészek a hagyományos felosztás szerint foglalkoznak a témákkal (hangtan, alaktan, szótan, mondattan). Munkáikat a Cikkek (A-Reports), Tanulmányok (B-Studies) és az Oktatási tudnivalók (C-Pedagogical Materials) című időszakos kiadványokban jelentetik meg. Ezekben a kiadványokon kívül 1975-ben megjelent Az angol és

a szerbhorvát nyelv kontrasztív elemzése (Contrastive analysis of English and Serbocroatian) című kiadvány, amelyben a projektum vezetője összegezi az eddigi tapasztalatokat és kijelöli a kutatás további feladatait az angol-szerbhorvát kontrasztív elemzés terén.

E jelentős nyelvészeti vállalkozás külföldön is visszhangra talált. Horst Raabe, németországi nyelvész a Trends in kontrastiver Linguistik* című tanulmányában a következő szavakkal méltatta a zágrábi kontrasztív projektumot: „Ez az első, egységes koncepció az alkalmazott kontrasztív nyelvészetben, melyhez foghatóval még nem találkoztunk. A projektum, amely eredeti módszertanon és elméleti megfontolásokon alapul, arra törekszik, hogy a kontrasztív elemzést minél alaposabbá és kimerítőbbé tegye, s az angol-szerbhorvát nyelvi anyag gépi feldolgozásával és hibaelemzéssel eredményeit a nyelvoktatásban is hasznosítsa.”

* Institut für deutsche Sprache, Forschungsberichte 16.

AZ INTÉZET ÉLETÉBŐL

Szeli István

SINKÓ EMLÉKÜNNEPSÉG

Az 1977 januárjától júniusáig terjedő időszakban elkészült a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének statútuma, valamint több önigazgatói okmánya. Miután ezeket az Intézet dolgozói referendum útján elfogadták, a bírósági bejegyzés és hitelesítés után Intézetünk a Bölcsészettudományi Kar Társult munka alapszervezeteként folytatja munkáját, ellátva az oktatás és a tudományos kutatás feladatait is.

* * *

Az elmúlt félévben alábbi végzett hallgatónk tettek magiszteri vizsgát Intézetünkben:

Saffer Veronika (Kanizsa és környékének nyelvjárása)
Jung Károly (Születés, házasság és halál Gomboson)
Vajda Zsuzsanna (Jugoszláviai magyar népmesék)
Bagi Ferenc (Réti Ödön élete és irodalmi munkássága)
Juhász Erzsébet (Kosztolányi Dezső regényei)

* * *

Sinkó Ervin halálának tizedik évfordulóján, 1977. III. 27-én az Intézet nevében Csáky S. Piroska és Pastyik László munkatársaink koszorút helyeztek el Sinkó Ervin és Sinkó Irma zágrábi sírján. Ezen a napon Bányai János és Bosnyák István docensek, mint az Intézet képviselői megkoszorúzták a Sinkó Ervin apatini szülőházán elhelyezett emléktáblát. A koszorúzáson részt vettek a Szocialista Szövetség apatini helyi szervezetének és a kulturális intézményeknek a képviselői is. Március 28-án a Bölcsészettudományi Karon Intézetünk tanárai és hallgatói más intézmények képviselőinek jelenlétében kommemorációs ülést tartottak, amelyen Szeli István és Bosnyák István emlékeztek meg a Tanszék első vezetőjéről. Június 28-án került sor a Sinkó Ervin Irodalmi Díj kiosztására a Tanszék helységeiben. Az 1976. évi Díjat a bíráló bizottság Feny-

vest Ottó negyedéves hallgatónak léleke oda. Dori Iure, a kuratórium elnöke visszamenőleg átadta a Sinkó-plakettet az eddigi díjazottaknak is.

* * *

Június hónap folyamán megjelent nyelvészeti füzeteink névtudományi sorozatának második kötete, Penavin Olga és Matijevics Lajos munkája: Szabadka és környéke földrajzi neveinek adattára. Ezzel egyidejűleg került ki a nyomdából Penavin Olga: Kórógyi (szlavóniai) népballadák, balladás történetek, balladás dalok című könyve is.

* * *

1977. június 16-án és 17-én Intézetünk munkatársai, Mikes Melánia, Keck Balázs és Junger Ferenc tárgyalásokat folytattak Ljubljánban az ottani Nemzetiségi Intézet munkatársaival a két intézet kutatásait és munkáját közösen érdeklő szakmai kérdésekről.

* * *

1977. május 20-án Intézetünk érdemes régi munkatársát, a szerbhorvát-magyar nagyszótár főszerkesztőjét veszítette el dr. Kovács Kálmán személyében. Kovács Kálmán 1911. szeptember 20-án született Kanizsán. Jogi tanulmányait Zágrábban és Pécsen végezte. A felszabadulás utáni években jelentős közéleti funkciókat látott el, többek között Vajdaság Legfelsőbb Bíróságának közzéadója volt. Nyelvészeti érdeklődése korán megnyilvánult, s már jogász éveiben behatóan foglalkozott a jogi szaknyelv kérdéseivel. Az eszperantónak egyik úttörője volt Tartományunkban, több éven át elnöke volt az újvidéki Marko Nešić egyesületnek. Ilyen irányú tevékenységének eredménye az Eszperantó—magyar szótár kötete. Első szótárát 1957-ben adta közre (Szerb-magyar szótár, Újvidék). A Vajdasági Magyar Kultúrszövetség keretében megindult szótárszerkesztő munkának is ő volt a vezetője. A Magyar Tanszék Szótárbizottsága 1968-tól az akkor alakuló Hungarológiai Intézet keretében folytatta munkáját, s Kovács Kálmán az Intézet lexikográfiai projektumának vezetője, illetve a Nagyszótár főszerkesztője lett. 1968 és 1975 között jelent meg élete főműveként az Újvidék város Októberi Díjával kitüntetett Szerbhorvát-Magyar Szótár három kötete, amely összesen mintegy 120 000 címszót tartalmaz. Ezen kívül ő kezdeményezte (s részben végezte is) a terminológiai szótárak szerkesztését is, amelyek közül a jogi közigazgatási szótár megjelenés előtt áll.

Elhatalmasodó betegsége folytán a szótár magyar-szerbhorvát köteteknek szerkesztési munkáját már nem vállalhatta, de az ő több évtizeden át végzett szótárszerkesztő tevékenysége biztos alapot nyújt az Intézet további lexikográfiai munkájához.

A Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesületben, a Magyar Szó Nyelvművelő c. mellékletében, az Egyesület Terminológiai Bizottságában, a Hungarológiai Intézet közönségszolgálatában és számtalan más

helyen végzett igen értékes és hasznos tevékenységéért a JMNYE 1972-ben Szarvas Gábor Díjjal tüntette ki.

Kovács Kálmán emlékezete úgy marad meg mindannyiunkban, mint olyan emberé, aki ölete utolsó percéig a nyelvek és kultúrák közeledésén fáradozott. Ezzel mélyen véste be nevét Tartományunk szélesebb társadalmának emlékezetébe.

* * *

Az elmúlt fél évben az alábbi személyek és intézmények gazdagították Intézetünk könyv- és folyóiratárát: Országos Széchényi Könyvtár, MTA Néprajzi Kutató Csoport, MTA Irodalomtudományi Intézete, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Néprajzi Múzeum — Budapest; Tiszatáj szerkesztősége — Szeged; MTA Dunántúli Tudományos Intézete Jelenkor szerkesztősége — Pécs; Forrás szerkesztősége — Kecskemét; Magyar műhely szerkesztősége — Párizs; Korunk szerkesztősége — Kolozsvár—Napoca; Institut za folklor — Skoplje; Magyar Képes Újság szerkesztősége — Zágráb—Eszék; Népújság szerkesztősége — Muraszombat; dr. Lőbl Árpád, Híd szerkesztősége, Jó Pajtás szerkesztősége, Vajdasági Múzeum, Történelmi Intézet — Újvidék; mr. Vajda József, Üzenet szerkesztősége, Létünk szerkesztősége, 7 Nap szerkesztősége — Szabadka.

TARTALOM

Jubileumi számunk elé	3
---------------------------------	---

NYELV ÉS NEMZETISÉG

<i>Borivoj Pupić</i> : A JKP (JKSZ) állásfoglalásának kialakulása és fejlődése a Jugoszlávia államberendezésének, mint a nemzeti kérdés megoldásának útjával kapcsolatban	9
<i>Varga László</i> : A társadalmi-politikai szervezetek és a nyelvi egyenjogúság	19

TÁRSADALOM ÉS NYELV

<i>Dušan Jović</i> : A marxista nyelvszemlélet	27
<i>Junger Ferenc</i> : Adalékok a kétnyelvűség vizsgálatához a Dráva-szögben	41
<i>Molnár Csikós László</i> : A magyar nyelv használata a községi képviselő-testületekben és a községi közigazgatási szervekben	49
<i>Albina Lük</i> : Kétnyelvűségi vizsgálatok a Murántúlon	59

KONTRASZTÍV VIZSGÁLATOK

<i>Keck Balázs</i> : Az egyes számú halmozott alany és az állítmány számbeli egyeztetése a magyar és a szerbhorvát nyelvben	69
<i>Bányai Lajos</i> : A szerbhorvát <i>za-, iz-, na-</i> prefixumos igék ekvivalensei a magyar nyelvben	91

FÖLDRAJZI NEVEK

<i>Penavin Olga</i> : A Jugoszláviában folyó magyar névgyűjtés	107
<i>Kaszás József</i> : A földrajzi nevek változása Lendva ~ Lendava környékén	119

SZEMLE

<i>Pete István</i> : Szerbhorvát—magyar kontrasztív nyelvtan	147
<i>Matijevics Lajos</i> : A mai Jugoszlávia területére vonatkozó cikkek a Magyar Népi nyelv és a Magyar Nyelvjárások c. időszaki kiadványban	153
<i>Göncz Lajos</i> : A beszédfejlődésről	161
<i>Papp György</i> : Szakfordítás és közélet	165
<i>Penavin Olga</i> : Balogh Lajos—Király Lajos: Az állathangutánzó igék, hívogatók és terelők somogyi nyelvatlasza	169
<i>Mikes Melánia</i> : Francia—magyar kontrasztív kutatások	173
<i>Keck Balázs</i> : A jugoszláviai szerbhorvát—angol és angol—szerbhorvát kontrasztív projektum	177

SADRŽAJ

Uz jubilarni broj	3
-------------------	---

JEZIK I NARODNOST

<i>Borivoj Pupić</i> : Nastanak i razvoj stava KPJ (SKJ) o obliku državnog uređenja kao putu rešavanja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji	9
<i>Varga László</i> : Društveno-političke organizacije i jezička ravnopravnost	19

DRUŠTVO I JEZIK

<i>Dušan Jović</i> : Marksistički pristup jeziku	27
<i>Junger Ferenc</i> : Prilog proučavanju dvojezičnosti u Baranji	41
<i>Molnár Csikós László</i> : Upotreba mađarskog jezika u opštinskim skupštinskim telima i javnim službama	49
<i>Albina Lük</i> : Ispitivanje dvojezičnosti u Prekmurju	59

KONTRASTIVNA ISTRAŽIVANJA

<i>Keck Balázs</i> : Slaganja više subjekata u jednini sa predikatom	69
<i>Bányai Lajos</i> : Ekvivalenti srpskohrvatskih prefiksa <i>za-</i> , <i>iz-</i> , <i>na-</i> u mađarskom jeziku	91

GEOGRAFSKA IMENA

<i>Penavin Olga</i> : Rad na prikupljanju mađarske onomastičke građe u Jugoslaviji	107
<i>Kaszás József</i> : Promena geografskih imena u okolini Lendave	119

PRIKAZI
IZ ŽIVOTA INSTITUTA

<i>Szele István</i> : Desetogodišnjica smrti Ervina Šinka	183
---	-----

CONTENTS

Editorial Comments	3
--------------------	---

LANGUAGE AND NATIONALITY

<i>Borivoj Pupić</i> : The genesis and development of the attitude of the Yugoslav Communist Party (League of Yugoslav Communists) towards the solution of the national problem	9
<i>Varga László</i> : Socio-political organizations and the equality of language rights	19

<i>Dušan Jović</i> : Marxistic approach to the language	27
<i>Junger Ferenc</i> : Investigations of bilingualism in Baranja . . .	41
<i>Molnár Csikós László</i> : The use of Hungarian in administration	49
<i>Albina Lük</i> : Investigations of bilingualism in Prekmurje	59

CONTRASTIVE INVESTIGATIONS

<i>Keck Balázs</i> : Subject-predicate congruency: several subjects in singular	69
<i>Bányai Lajos</i> : Hungarian equivalents of the Serbocroatian prefixes za-, iz- and na-	91

GEOGRAPHICAL NAMES

<i>Penavin Olga</i> : Compilation of Hungarian onomastic material in Yugoslavia	107
<i>Kaszás József</i> : The change of geographical names in the surroundings of Lendava	119

REVIEWS

WORK IN THE INSTITUTE

<i>Szeli István</i> : Sinko's anniversary	183
---	-----

INHALT

Vorwort	3
---------	---

SPRACHE UND NATIONALITÄT

<i>Borivoj Pupić</i> : Die Bildung und Entwicklung der Stellung der JKP (JKB) mit Beziehung auf die Staatsordnung Jugoslawiens und die Lösung der Nationalitätenfrage	9
<i>Varga László</i> : Gesellschaftspolitische Organisationen und sprachliche Gleichberechtigung	19

GESELLSCHAFT UND SPRACHE

<i>Dušan Jović</i> : Marxistischer Beitritt zur Sprache	27
<i>Junger Ferenc</i> : Beiträge zur Zweisprachigkeitsforschung in Baranja . .	41
<i>Molnár Csikós László</i> : Gebrauch der ungarischen Sprache in gemeind- lichen Delegationskorpora und Administration	49
<i>Albina Lük</i> : Zweisprachigkeitsforschungen in Prekmurje	59

KONTRASTIVE FORSCHUNGEN

<i>Keck Balázs</i> : Kongruenz des mehrliederigen Subjekt im Singular und des Prädikats im Ungarischen und Serbokroatischen	69
<i>Bányai Lajos</i> : Äquivalenten der serbokroatischen Verba mit den Prä- fixen za-, iz- und na- im Ungarischen	91

<i>Penavin Olga</i> : Sammlung der ungarischen Namen in Jugoslawien . . .	107
<i>Kaszás József</i> : Veränderungen in den geographischen Namen in der Umgebung von Lendava	119

BESPRECHUNGEN
AUS DEM LEBEN DES INSTITUTS

<i>Szeli István</i> : Sinkos Jahrestag	183
--	-----

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

BÁNYAI LAJOS, SZAKFORDÍTÓ — ÚJVIDÉK; GÖNCZ LAJOS, TANÁRSEGÉD — ÚJVIDÉK; DR. DUŠAN JOVIĆ, EGYETEMI TANÁR — BELGRÁD; JUNGER FERENC, ASSZISZTENS — ÚJVIDÉK; MR. KASZÁS JÓZSEF, FŐISKOLAI TANÁR — ÚJVIDÉK; KECK BALÁZS, ASSZISZTENS — ÚJVIDÉK; ALBINA LÜK, SZAKMUNKATÁRS — LJUBLJANA; DR. MATJEVICS LAJOS, DOCENS — ÚJVIDÉK; DR. MIKES MELÁNIA, TUDOMÁNYOS MUNKATÁRS — ÚJVIDÉK; MR. MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ, ASSZISZTENS — ÚJVIDÉK; PAPP GYÖRGY, TANÁRSEGÉD — ÚJVIDÉK; DR. PENAVIN OLGA, EGYETEMI TANÁR — ÚJVIDÉK; DR. PETE ISTVÁN, KANDIDÁTUS — SZEGED; DR. BORIVOJ PUPIC, EGYETEMI TANÁR — ÚJVIDÉK; DR. SZELI ISTVÁN, EGYETEMI TANÁR — ÚJVIDÉK; VARGA LÁSZLÓ, TARTOMÁNYI MŰVELŐDÉSÜGYI TITKÁRHELYETTES — ÚJVIDÉK.

